

Edmondo de Amicis SRCE

Barba Jozo

Edmondo de Amicis

Srce

S talijanskoga preveo
Josip Tabak

Naslov izvornika:
Cuore

Sadržaj

Predgovor

LISTOPAD

Prvi dan škole

Naš učitelj

Nesreća

Dječak iz Kalabrije

Moji drugovi

Plemenit čin

Moja učiteljica iz prvog razreda

U potkrovnići

Škola

MALI RODOLJUB IZ PADOVE

STUDENI

Mali dimnjačar

Dušni dan

Moj prijatelj Garrone

Ugljenar i gospodin

Učiteljica moga brata

Moja majka

Moj prijatelj Coretti

Školski ravnatelj

Vojnici

Nellijev zaštitnik

Prvi u razredu

MALI IZVIĐAČ IZ LOMBARDIJE

Siromasi

PROSINAC

Mali trgovac

Taština

Prvi snjieg

Zidarčić

Gruda snijega

Učiteljice

Posjet ranjeniku

MALI PISAR IZ FIRENCE

Jaka volja

Zahvalnost
SIJEĆANJ
*Pomoćni učitelj
Stardijeva knjižnica
Kovačev sin
Ugodan posjet
U spomen
Franti izbačen iz škole
MALI BUBNJAR
Ljubav prema domovini
Zavist
Frantijeva majka
Nada*
VELJAČA
*Zaslužena nagrada
Dobre nakane
Igračka
Oholost
Stradali radnik
Kažnenik
TATIN BOLNIČAR
Kovačnica
Mali pajac
Posljednji dan poklada
Slijepa djeca
Bolesni učitelj
Na ulici*
OŽUJAK
*Večernja škola
Tučnjava
Rodbina
Broj 78
Pogreb malog dječaka
Uoči 14. ožujka
Podjela nagrada
Zavada
Moja sestra
ROMANJOLSKA KRV
Zidarčić teško bolestan*

Grof Cavour

TRAVANJ

Proljeće

Kralj Umberto

Dječji vrtić

Sat tjelovježbe

Učitelj moga oca

Oporavljanje

Prijatelji radnici

Garroneova majka

Guiseppe Mazzini

NAGRADA ZA HRABROST

SVIBANJ

Rahitična djeca

Žrtva

Oganj

OD APENINA DO ANDA

Ljeto

Poezija

Gluhonijema

LIPANJ

Garibaldi

32 stupnja

Moj otac

Izlet

Nagrade radnicima

Moja učiteljica umrla

Hvala

BRODOLOM

SRPANJ

Posljednja strana moje majke

Ispiti

Posljednji ispit

Rastanak

POGOVOR

ZAHVALA

Predgovor

Ova je knjiga namijenjena poglavito dječacima osnovcima, onima između devete i trinaeste, a mogla bi nositi naslov: »Priča o jednoj školskoj godini — napisao učenik trećeg razreda pučke škole.« Kad velim: »napisao učenik trećeg razreda«, ne kanim reći da ju je on napisao upravo ovakvu kakva je tiskana. Nego, on je malo-pomalo, kako je već znao, unosio u bilježnicu ono što je vido, čuo i mislio, u školi i drugdje. A onda je njegov otac, pošto se završila godina, napisao ove strane na temelju onih zabilješki, nastojeći da ne promijeni smisao i da, koliko god je moguće, očuva riječi sinovlje. Sin je pak, nakon četiri godine, kad je već bio u gimnaziji, ponovno pročitao rukopis i dodao ponešto svoje, jer mu još u svježu sjećanju bijahu i osobe i događaji.

A vi sada, djeco, čitajte ovu knjigu: nadam se da će vam ona pružiti zadovoljstvo i biti vam na korist.

LISTOPAD

Prvi dan škole

Ponedjeljak, 17.

Danas je prvi dan škole. Kao san minula su ona tri ljetna mjeseca na selu! Majka me jutros odvela u školu da me upiše u treći razred: išao sam onamo nevoljko, misli mi se neprestano dohvačahu sela. Svim ulicama vrvjela djeca, a one dvije knjižare bile pune roditelja što su kupovali torbake, knjige i pisanke. Pred školom se natisnulo toliko svijeta te školski poslužitelj i gradski stražar imahu muke da održe slobodan prilaz vratima. Ondje u blizini očutjeh kako me netko tapše po ramenu: bijaše to moj učitelj iz drugog razreda, uvijek bodar i veseo, riđe i kuštrave kose; on mi reče:

— Onda, Enrico, više nećemo biti zajedno.

Premda sam to i sam dobro znao, ipak me nemilo pogodiše te riječi.

Uđosmo jedva jedvice. Majke, očevi, gospode i pučanke, radnici, službenici, bake, sluškinje — svatko je jednom rukom vodio dijete, a u drugoj držao svjedodžbu prošlog razreda. Ispunili su veliko predvorje i cijelo stubište, i žamorili tako te bijaše kao da ulazimo u kakvo kazalište. Drago mi je bilo opet vidjeti to prostrano predvorje u prizemlju odakle se ulazi u sedam učionica i kuda sam dvije godine prolazio gotovo svakog dana. Vladala tu vрева, učiteljice odlazile i dolazile. Moja učiteljica iz prvog razreda javila mi se sa svojih vrata te mi rekla:

— Enrico, ove ćeš godine biti gore, na katu, pa te neću vidjeti ni u prolazu!

Tako reče i tužno me pogleda.

Školskog ravnatelja opkolile neke majke, zabrinute i žalosne što više nema mjesta za njihovu djecu. Njemu kao da je brada još više posijedjela, činilo mi se da je bjelja nego što je bila lani. Opazio sam također da su neki dječaci ojačali i porasli.

U prizemlju su djecu već rasporedili po razredima, a neki mališani što su prvi put u školi nisu nikako htjeli u svoje učionice: jogunili se oni, nisu se dali unutra, opirali se baš kao mlada

magarad, tako te su ih onamo morali silom ugurati. Neki bježali iz klupa, drugi udarali u plač čim bi vidjeli da roditelji odlaze, pa se ovi vraćali da ih umire ili pak da ih povedu sa sobom, a učiteljice bile na muci.

Moga mlađeg brata smjestiše u razred učiteljice Delcati, a mene uputiše gore na kat, učitelju Perboniju. Oko deset bijasmo svih u razredu: nas pedeset i četvorica! Od toga samo petnaestak mojih drugova iz drugog razreda, među njima i Derossi, uvijek odlikaš, uvijek prvi.

Činila mi se škola malenom i jadnom dok sam pomicao na šume i brda gdje sam proveo ljeto! Mislio sam i na svog učitelja iz drugog razreda, čovjeka tako dobroćudna, koji se s nama uvijek šalio i smijao, a onako onizak doimao se kao da nam je drug. Žalio sam što ga više neću viđati onako kuštrava i riđokosa. Naš je sadanji učitelj visok, golobrad, duge, sijede kose, a na čelu mu urezana ravna bora. Glas mu dubok, pogled oštار, prodorno nas gleda jednoga za drugim, kao da bi nam htio u misli zaviriti, i nikad mu smiješka na licu.

»Ovo je istom prvi školski dan!« kazivao sam u sebi. »Još devet mjeseci. Koliko rada, koliko ispita, koliko truda!«

Jedva sam čekao da na izlazu pohrlim majci i da je u ruku poljubim. A majka mi reče:

— Samo hrabro, Enrico! Učit ćemo zajedno.

I vratih se kući zadovoljan. Ali eto, nemam više svog učitelja, onoga dobrijana s ljubaznim smiješkom na usnama, pa mi se ni škola sada ne čini onako lijepom kao što je prije bila.

Naš učitelj

Utorak, 18.

Odjutros mi se nekako svida i naš novi učitelj. Dok smo ulazili, on je već sjedio na svome mjestu. Tu i tamo pojavio bi se na vratima koji od njegovih lanjskih učenika da ga pozdravi. Zavirili bi u razred i lijepo nazvali:

— Dobro jutro, gospodine učitelju!

Ili bi mu pak poželjeli:

— Dobar dan, gospodine Perboni!

Neki od njih i ulazili, taknuli bi mu ruhom i pobjegli. Vidjelo

se da ga vole i da bi se rado vratili njemu. A on uzvraćao pozdrav, stiskao pružene mu ruke, ali nije nikoga gledao. Na svaki pozdrav ostajaše ozbiljan, s onom svojom borom posred čela: okrenut prozoru, gledao je krov kuće što je stajala sučelice, i umjesto da se raduje onim pozdravima, on je kanda zbog njih bio na muci. Okrenuo se zatim nama, očima prešao od jednoga do drugoga i svakoga pažljivo promotrio.

Dok nas je poučavao ili nam kazivao u pero, to jest diktirao, šetao je među klupama. Kad je video kako se jednome između nas lice osulo crvenim pjegama, zastade usred pouke, uhvati dječaku obraze među dlanove i dobro ga pogleda. Onda ga upita što mu je, i rukom mu prijeđe preko čela da vidi nema li možda vrućicu. Uto se jedan od dječaka za njegovim leđima pope na klupu i poče se kreveljiti. Učitelj se iznenada okrenu, a nevaljalko brže-bolje sjede i pokunji se, uže glavu u ramena, očekujući kaznu. Ali mu učitelj samo položi ruku na glavu i reče:

— Nemoj to više činiti.

I ništa drugo. Vrati se zatim stolu da nastavi pouku. Kad je dovršio, neko nas je vrijeme gledao šuteći, a zatim nam blago prozbori, sasvim blago, onim svojim dubokim ali ljubaznim glasom:

— Čujte me, djeco. Valja nam godinu provesti zajedno.

Gledajmo zato da je provedemo ugodno. Učite i budite dobri. Ja nemam obitelji, vi ste mi obitelj. Lani sam još imao majku: umrla je. Ostao sam sâm. Nemam na svijetu nikoga doli vas. Vi ste mi sva ljubav i sva moja misao i briga. Treba da mi budete djeca. Volim vas, pa treba da i vi mene volite. Ne želim nikoga kažnjavati. Pokažite da ste добри dječaci, plemenita srca, pa će naša škola biti prava obitelj, a vi moja radost i moj ponos. Ne tražim da mi to riječju obećate: tvrdo sam uvjeren kako ste mi u dubini svoga srca obrekli da će tako biti. I zato vam zahvaljujem.

U taj čas uđe poslužitelj u razred i objavi svršetak nastave. Ostavljali smo klupe svi tihi, svi šuteći. Onaj dječak što se bijaše popeo na klupu pride učitelju te će mu drhtavim glasom:

— Gospodine učitelju, molim vas da mi oprostite.

— Idi, sve je u redu, sinko moj! — reče učitelj i poljubi ga u čelo.

Nesreća

Petak, 21.

Školska se godina počela jednom nesrećom. Dok sam jutros išao u školu i putem oču pripovijedao što nam je učitelj govorio, najednom ugledasmo ulicu punu svijeta što se natiskuje pred školom. Odmah moj otac reče:

— Nesreća se dogodila! Zlo se počinje ova godina!

Jedva smo ušli. U velikom predvorju okupili se roditelji, švrljali onuda dječaci što ih učitelji nisu mogli otpraviti u razrede, a svi oči upirali u vrata ravnateljeve sobe. I čuli se uzdasi:

— Jadni dječak!

— Jadni Robetti!

Povrh mnogih glava, u dnu predvorja puna ljudi, video se šljem općinskog stražara i čelava glava ravnateljeva. Zatim uđe gospodin s visokim šeširom, polucilindrom, i svi rekoše:

— To je liječnik!

Moj se otac obrati jednome učitelju te će ga upitati:

— Što se dogodilo?

— Kotač mu prešao preko noge — odgovori onaj.

— Zgnječio mu nogu — objasni drugi.

Bijaše to dječak iz drugog razreda. Uputio se u školu ulicom Dora Grossa te opazio kako se neki dječarac iz prvog razreda oteo majci i pao nasred ulice upravo kad su onud, koji korak za njim, nailazila kola, omnibus na konjsku vuču. Robetti je hrabro pritrčao, uhvatio dijete te ga spasio, ali nije dovoljno brzo povukao nogu, pa mu kotač zahvatio stopalo. Nesretni je dječak sin nekoga topničkog časnika.

Dok su nam to pripovijedali, kroz ono se mnoštvo okupljeno pred školom probi neka žena i kao da je pomahnitala uletje u predvorje. Bila je to Robettijeva majka, koju su pozvali da dođe. Druga joj žena potrča u susret i zagrlj je, sva u suzama, jecajući: razbrasamo da je to majka spašenog mališana. Obadvije jurnuše u ravnateljevu sobu, i odande začusmo očajnički krik:

— Giulio moj! Dijete moje!

U taj čas pred ulazom u školu zastade kočija, i malo zatim pojavi se ravnatelj: u naručju je, ka kočiji, nosio dječaka, koji je položio glavu na njegovo rame; unesrećenome lice sasvim ublijedjelo, oči se sklopile. Svi zanijemjeli, u općem muku čuli se samo majčini jecaji. Ravnatelj, i sam bliјed, zasta načas i obadvjema

rukama malko podiže dječaka da ga svi mogu vidjeti.

Učitelji i učiteljice, roditelji i djeca, svi šaptali:

— Bravo Robetti! Bravo,jadni dječače!

I svi mu slali poljupce, a učiteljice i djeca što bijahu oko njega ljubili mu ruke. On otvori oči te upita:

— Gdje mi je torba s knjigama?

Majka spašenog mališana pokaza mu je plačući i reče:

— Evo ti je u mene, ja ti je nosim, dušo, ja sam je uzela.

Međutko je pridržavala i hrabrilas ranjenikovu majku, koja je rukama pokrila lice.

Izidoše, smjestiše dječaka u kočiju, a nato ova odmah krenu. A mi se onda tiko vratismo u školu.

Dječak iz Kalabrije

Subota, 22

Jučer poslijepodne, dok nam je učitelj govorio kako će jedni Robetti morati neko vrijeme hodati s pomoću štaka, u razred nam uđe ravnatelj dovodeći novog učenika: bijaše to tamnoput dječak krupnih crnih očiju i gustih sastavljenih obrva, odjeven u tamno, opasan crnim kožnim pojasom. Pošto je učitelju nešto šapnuo na uho, ravnatelj izidiše, ostavljajući mu dječaka, koji nas je uplašeno gledao krupnim onim crnim očima.

Učitelj se tada, uvezvi dječaka za ruku, obrati nama u razredu, kazujući:

— Radujte se, djeco. Danas nam je, evo, u školu došao mali ovaj Talijan komu je zavičaj Reggio di Calabria, mjesto odavde udaljeno više od pet stotina milja. Pazite i volite ovoga svog brata koji dolazi izdaleka. Rođen je u dičnu kraju koji je Italiji dao slavne ljude i daje joj izvrsne radnike i hrabre vojnike. Jedan je to među najljepšim dijelovima naše domovine, ondje su velike gore i šume, a žitelji su bistroumni i smioni ljudi. Prigrilite maloga Kalabreza, tako da ne osjeti tugu za dalekim svojim zavičajem. Pokažite mu kako talijanski dječak, ma u koju talijansku školu došao, svagdje nailazi na braću.

I to rekavši, ustade i na zemljovidu na zidu pokaza gdje se nalazi Reggio di Calabria. Zatim glasno prozva:

— Ernesto Derossi!

To je onaj odlikaš, uvijek prvi u razredu. Na proziv on odmah ustade.

— Hodi ovamo! — kaza mu učitelj.

Derossi izide iz klupe, pride učiteljevu stolu i stade pokraj maloga Kalabreza.

— Kao prvi i najbolji učenik u školi — reče mu učitelj — hajde zagrli našega novog druga, neka mu to bude dobrodošlica u ime cijelog razreda: to će se dječaci iz Piemonta zagrliti s dječakom iz Kalabrije. Derossi nato zagrli maloga Kalabreza te mu jasnim, zvonkim glasom zaželje dobrodošlicu:

— Dobro nam došao!

— Bolje vas našao! — odbesjedi dječak iz Kalabrije i baš od srca poljubi Derossija u oba obraza.

Svi u razredu zapljeskaše.

— Mir! Tišina! — zapovjedi učitelj. — U školi se ne plješće!

Ali se vidjelo koliko je zadovoljan. I mali je Kalabrez bio sav sretan. Učitelj mu odredi mjesto i povede ga do klupe. Zatim nadostavi:

— Dobro upamtite ovo što će vam sada reći: pedeset se godina naša zemљa borila i trideset je tisuća naših sinova dalo život da bi se dječak iz Kalabrije čutio u Torinu kao kod svoje kuće i da bi dječak iz Torina osjećao Reggio di Calabria kao vlastiti dom. Morate poštovati jedan drugoga, među vama treba da vlada ljubav, a koji bi od vas uvrijedio ovoga svog druga zato što ovaj nije rođen u našem kraju, taj nedoličnik ne bi bio dostojan da ikad više sa zemlje podigne oči kad prolazi naša trobojna zastava.

Tek što je mali Kalabrez sjeo na svoje mjesto, njegovi drugovi, učenici što su sjedili najbliže oko njega, zaredaše mu darivati olovke i pera, pokloniše mu i jednu razglednicu, a dječak iz posljednje klupe posla mu švedsku poštansku marku.

Moji drugovi

Utorak, 25.

Od sviju najviše mi se svida dječak koji je Kalabrezu poslao poštansku marku. Zove se Garrone, najveći je u razredu, gotovo se dohvatio četraeste, glava mu povelika, ramena poširoka. Dobričina je on, dobrota mu se čita na licu, pogotovu kad se smije; ali je uvijek

nekako zagnan u misli, razmišlja kao kakav odrasli.

Poznajem sada već mnoge svoje drugove. Drag mi je među njima još jedan: zove se Coretti, nosi smeđu bluzu pletenjaču, a na glavi mu kapa od mačjega krvzna; uvijek je veseo. Otac mu je pretržac, preprodaje drva, a bio je vojnik u ratu 1866, u odredu kneza Umberta:¹ vele da stari ima tri odličja, tri kolajne.

Tu je i mali Nelli, siromašak komu se grba ispela na leđima, slabacač, ispijena lica.

Među nama je i jedan osobito lijepo odjeven, taj neprestano otresa i čisti dlačice s odjeće; zove se Votini.

U klupi pred mojom sjedi dječak koga zovu Zidarčić, jer mu je otac zidar po zanatu. U maloga je lice okruglo poput jabuke, a nos baš kao da mu se među obraze smjestila loptica. Umije taj nešto posebno — zna napraviti »zečju njušku«, i svih ga mole da im to pokaže, pa se onda smiju. Nosi nekekav mek šeširić, zgužva ga i turne u džep kao da je rubac.

Pokraj Zidarčića sjedi Garoffi, nezgrapan dugonja, mršavko kukasta i kljunasta nosa kao u sove, i sitnih, sitnih očica. Uvijek taj nečim trguje: perima, sličicama, kutijama šibica. Zna zadaću ispisati na noktima, pa je onda potajno čita.

Među nama je jedan gospodićić, Carlo Nobis: vrlo je nadut, umišljen, a sjedi u klupi među dvojicom dječaka koji su mi dragi: jedan je sin nekoga kovača, nespretno odjeven u kaput što mu pada do koljena, a upadno je bljedunjav, kao da ga izjeda kahva boljetica: uvijek je nekako uplašen, kao da se neprestano nečega boji, i nikad se ne smije; drugi je pak crvenokos siromašak, jedna mu ruka uzeta, pa je nosi obješenu o vrat: otac mu otplovio u Ameriku, a majka mu obilazi naokolo prodajući zelen.

S lijeve mi strane neobičan susjed: ime mu je Stardi, onizak je, zbijen, glava mu usađena među ramena, kao da nema vrata; ni s kim on ne govori, sav je namrgoden; teško kanda svhaća, pa dok učitelj objašnjava, zdeponja u nj zuri ne trepući i sluša namrštenu čela i stisnutih zuba. Ako ga štogod upitaš dok učitelj govori, on se prvi i drugi put ne obazire, a treći te put dobro ritne.

Do njega je opak drznik, zlopogleđa, po imenu Franti, koga su već izbacili iz jedne škole.

---

¹ To se spominje bitka kod Custoze, protiv Austrijanaca, u vrijeme trećeg rata za nezavisnost Italije. — *Prev.*

U razredu su i dva brata, uvijek jednako odjevena, sasvim nalik jedan na drugoga: slična su ta dvojica kao jaje jajetu, a obojica nose šešir na kalabrešku — sa zadjevenim fazanovim perom.

A najljepši i najdarovitiji među svima, koji će zacijelo i ove godine biti prvi, svakako je Derossi. Učitelj to dobro zna, i zato ga neprestano ispituje.

No, meni je draži Precossi, kovačev sin, onaj s dugim kaputom, onaj što se doima kao da je bolježljiv. Vele da ga otac bije. Vrlo je bojažljiv, i svaki put kada koga upita štogod ili ga dotakne, odmah ga pogleda onim svojim dobrim i tužnim očima, te se ispriča:
»Oprosti!«

Pa ipak je Garrone najveći i najbolji.

Plemenit čin

Srijeda, 26.

Upravo jutros imadosmo prilike da bolje upoznamo Garronea, a on se, valja priznati, baš iskazao.

Stigao sam u školu malko zakasnivši, jer me zaustavila moja prijašnja učiteljica da me upita kada smo doma kako bi nas posjetila. Kad sam ušao u razred, učitelja još ne bijaše, pa su neki dječaci ulučili zgodu da zadirkuju jadnog Crossija, onoga riđokosog što mu je ruka uzeta i što mu majka prodaje zelen. Bockali ga nevaljalci ravnalima, u lice mu bacali ljuske od kestenja, rugali mu se i nazivali ga nakazom, oponašali njegovu nevolju praveći se da im ruka visi o vratu. A on, jadan i kukavan, sjedio sam u zadnjoj klupi, slušao poruge i molećivim pogledom prelazio od jednoga do drugoga ne bi li prestali. Oni pak nastavljali svoje i sve mu se više rugali, dok se on nije počeo sav tresti i crvenjeti se od bijesa. Odjednom se držnik Franti popeo na klupu i počeo se prenavljati kao da u rukama nosi dvije košare — oponašao bezobraznik Crossijevu majku, koja bijaše bolesna, kako dolazi po sina pred školska vrata. Mnogi udariše u smijeh. Crossiju prekipjelo: dohvati on tintarnicu te je svom snagom hitnu prema Frantiju hoteći ga pogoditi u glavu. Ali nevaljalac izmaknu pogotku spretno se sagnuvši, i tako tintarnica smjeri u prsa učitelja, koji je u taj tren upravo banuo u razred.

Svi uplašeno ušutješe, svi pobjegoše na svoja mjesta, odjednom

muk, tišina. Učitelj, blijed, priđe stolu i, ljutit, oštro upita:

— Tko je to učinio?

Ne bijaše odgovora.

Učitelj ponovi, još strožim glasom:

— Tko je to bio?

Garrone, komu se sažalilo na jadnog Crossija, tada ustade kao iz puške odapet te će odrješito:

— Ja.

Pogleda ga učitelj, pogleda i začuđene učenike pa će mirnim glasom:

— Ne, nisi bio ti.

A koji tren potom nadoveza:

— Krivac neće biti kažnjen. Neka ustane!

Crossi ustade i plačući protisnu:

— Vrijedali su me, obruživali i na me se koječim nabacivali...

Ukrala mi se pamet, pa sam hitnuo tintarnicu...

— Sjedi! — reče učitelj. — Neka ustane oni koji su ga izazivali!

Četvorica ustadoše, pokunjena.

— Uvrijedili ste i napali druga koji vas nije izazivao — nastavi učitelj. — Rugali ste se nesretniku, udarali na slaboga koji se ne može braniti. Podlost je to i za čovjeka najgore poniženje. Kukavelji i nevaljalc!

I rekavši to, zađe među klupe, primi Garronea za podbradak pa mu podiže pognutu glavu, pogleda ga u oči i kaza:

— Ti si plemenita duša. Garrone, uhvativši zgodu, nešto prišapnu učitelju, a ovaj se okrenu prema četvorici krivaca te će im ozbiljno:

— Praštam vam!

Moja učiteljica iz prvog razreda

Četvrtak, 27.

Moja je učiteljica održala riječ i došla nam danas u pohode. Stigla je upravo u času kad smo majka i ja namjerili izići iz kuće: trebalo je, naime, da odnesemo nešto rublja siroti koju su preporučili u novinama. Učiteljica nam nije dolazila već godinu dana, pa smo joj se sada svi obradovali. Uvijek je ista: malena, sa zelenom

koprenom oko šešira, jednostavno odjevena i nehajno počešljana, nema ona vremena da se dotjeruje. Nešto je više ublijedjela nego lani, ima i sjedina u kosi, i kašlje neprestano.

Moja joj majka reče:

— A zdravlje, draga učiteljice? Vi se kanda ne čuvate dovoljno?

— Ah, ne marim — odmahnu ona uz onaj svoj veseo smiješak pod kojim se krije nujnost.

— Previše se naprežete, trošite grlo u preglasnu govoru u školi — nadostavi moja majka.

I prava je istina, uvijek se čuje učiteljičin glas u školi. Dobro se sjećam, kad sam išao u njezin razred, neprestano je govorila da bi zadržala dječju pozornost, da dječje misli ne krenu kamo na drugu stranu, i ni za trenutak ne bi sjela.

Bijah, dakako, uvjeren da će doći — ta nikad ona ne zaboravlja svojih učenika, uvijek su joj u pameti, godine i godine sjeća se njihovih imena. U dane kad su mjesecni ispiti² trči ravnatelju i pita kakve ocjene učenici imaju, zna mališane čekati na ulazu, traži da joj pokažu sastavke, da vidi jesu li napredovali. Mnogi još dolaze da je posjete koji su u gimnaziji i koji već nose duge hlače i sat imaju u džepu.

Danas se sva usopljena vratila iz Pinakoteke, iz galerije slika, kamo je vodila svoje učenike kao i minulih godina. Svakog ih je četvrtka sve vodila u muzej i ondje im objašnjavalu i tumačila svaku pojedinost. Jadna učiteljica sva je spala s mesa, sva još više omršavjela. Ali je svagda živahna i vedra, i uvijek se zanese i zagrije kad god okrene govoriti o svojoj školi.

Htjela je da opet vidi postelju u kojoj sam ležao sam bolestan prije dvije godine, a ona me tada došla obići; sada je to postelja moga brata. Neko ju je vrijeme gledala i šutjela. Valjalo joj se žuriti, otići da posjeti još jednog dječaka iz svoga razreda, sina nekog sedlara, a taj je sinak obolio od ospica. Osim toga, imala je čitavu hrpu zadaćnica da ih ispravi, posao što će joj uzeti cijelu večer, a mora prije nego što mrak zapasa dati jednoj prodavačici privatnu pouku u računu.

— Onda, Enrico, voliš li još svoju učiteljicu? — upita me na odlasku. — Voliš li je i sada kad rješavaš teške zadatke i pišeš duge

---

² Tako bijaše nekoć, a uspješnima su dijelili nagrade. — *Prev.*

sastavke.

Poljubila me, i kad već bijaše podno stuba doviknula mi:

— Misli na me, Enrico. Nemoj me zaboraviti!

O, dobra moja učiteljice, nikada te neću zaboraviti! Nikada! I kad budem velik, sjećat će se tebe, i doći će u školu da te posjetim među tvojim dječacima, i svaki put kad budem prolazio pokraj kakve škole i čuo glas koje učiteljice, bit će mi kao da čujem tvoj glas, i misli će mi se dohvaćati onih dviju godina što sam ih proveo u twojoj školi, u tvome razredu, gdje sam toliko toga naučio i gdje sam te toliko puta video umornu i bolesnu, ali uvjek brižnu i blagu, svu na muci kada bi komu prešlo u navadu da krivo drži prste pri pisanju, svu uzbudenu kad bi nas nadzornik ispitivao, sretnu kad bismo se istaknuli, a uvjek dobrostivu i punu ljubavi poput majke. Ne, nikada te neće zaboraviti, učiteljice moja, nikada!

U potkrovnići

Petak, 28.

Sinoć smo majka, moja sestra Silvia i ja otišli da odnesemo nešto rublja siromašnoj ženi koju su preporučili u novinama. Ja sam nosio zavežljaj, a Silvia u rukama imala novine u kojima bijaše naznačena adresa i početna slova imena i prezimena. Uspesmo se u potkrovле visoke kuće te se obretosmo u dugačku hodniku gdje se redaju mnoga vrata. Majka pokuća na posljednja.

Otvorila nam plavokosa žena, još mlada ali iznemogla, mršava. Odmah mi se učinila nekako poznatom, kao da sam je negdje već video s onim modrim rupcem oko glave.

— Jeste li vi... iz novina? — upita moja majka.

— Da, gospođo, jesam.

— Evo, donijeli smo vam nešto rublja.

Žena uze zahvaljivati i blagoslivati, nikad kraja.

U kutu gole i tamne sobe klečao dječak pred stolicom; vidim mu leđa, nagnut je nad svoj posao, kanda piše. I doista je pisao: papir mu bio na stolici a tintarnica na podu. Kako li je samo mogao pisati onako u mraku?

Dok sam ja tako razgadao, nešto mi odjednom prođe glavom, i ja prepoznah Crossijevu riđu kosu i njegov kratki kaput. I bio je to uistinu on, Crossi, sin žene što je prodavala zelen, onaj s uzetom

rukom. Prišapnuh to majci dok je žena odlagala ruho.

— Pst! — upozori me majka. — Moglo bi mu biti neugodno da te vidi gdje pomažeš njegovoj majci: nemoj ga zvati.

Ali se u tom trenutku Crossi okrenu: ja se zbunih, a on se nasmiješi. Majka me nato gurnu da mu pridem i da ga zagrlim. Zagrlih ga, a on ustade i uhvati me za ruku.

— Evo vidite — govorila je njegova majka mojoj — ovako ja ovdje samotujem s ovim svojim dječakom. Šest je godina već izminulo kako mi je muž u Americi, a ja sam povrh toga još i bolesna, i ne mogu više obilaziti naokolo i prodavati zelen kako bih skucala koji novčić. Nemamo evo ni stolića za kojim bi moj jadni Luigino mogao raditi. Kad sam dolje na ulazu imala tezgu, barem je mogao pisati na njoj, ali su mi sada i nju uskratili i makinuli.

Nemamo ni svjetla, pa dijete kvari vid dok uči. Sreća još što maloga mogu slati u školu i što mu općina daje knjige i bilježnice. Jadni Luigino, kako bi on rado učio! Eh, jadne li mene!

Moja majka dade joj sve što imaše u torbici, poljubi dječaka te umalo što ne zaplaka kad smo odlazili. I doista je imala pravo kad mi je vani rekla:

— Vidiš li u kakvim teškim prilikama taj dječak mora raditi! A ti imaš sve udobnosti, i još ti učenje teško pada! Eh, moj Enrico, više je zasluge u njegovu radu u jedan jedini dan negoli u tvome u godinu dana. Onakvima kao što je on trebalo bi davati prve nagrade!

Škola

Petak, 28.

Da, dragi Enrico, učenje ti teško pada, kao što ti veli majka. Još te nisam video da u školu ideš bodar, vedra čela i nasmiješena lica, kako bih želio. Svedulj se opireš, još se joguniš. Ali čuj: kako li bi jadni i prazni bili tvoji dani kada ne bi išao u školu! Sklopljenih bi ruku, već nakon tjedna, molio da se onamo vratiš! Studio bi se svoga nerada, izjedala bi te dosada, omrznuće bi ti tvoje igre i zabave, grstilo bi ti se i smučilo od takva života.

Svatko danas uči, Enrico moj. Pomisli na radnike koji nakon posla, pošto su se mučili sav božji dan, idu uvečer u školu; pomisli na žene i djevojke, pučanke koje polaze nedjeljnu školu pošto su radile cio tjedan. Svrni misli na vojnike koji se uvečer laćaju knjige i

bilježnice pošto se umorni vrate s vježbe. Ne zaboravi dječake koji su nijemi i slijepi a ipak uče. Neka ti na pameti, napokon, budu uzniči po kaznionicama, robijaši, jer i oni uče čitati i pisati.

Kad jutrom izlaziš iz kuće, imaj na umu kako u taj isti čas u samome tvom gradu, još tisuće dječaka kreću, kao i ti, da tri-četiri sata provedu u zatvorenu prostoru — učeći. Ma što ne velim!

Pomišljaj na ono nemjerljivo mnoštvo dječaka u svem svijetu što približno u isto vrijeme idu u školu. U duhu ih gledaj gdje isto tako kreću jednako usmjerivši, idu ulicama i prolazima tihih sela i zaselaka, ulicama i cestama bučnih gradova, obalama mora i jezera, ovdje pod jarkim suncem, ondje po magli, u brodicama krajinom što je presijecaju kanali, na konju pak po golemlim ravnima, na saonama po snijegu, idu brdom i dolinom, kroza šume i lugove, preko bujica i gorskih potoka, planinskim stazama i pustošima, sami ili po dvojica, u društvu i u dugim povorkama, svi sa knjigama pod miškom, odjeveni u nadasve raznoliko ruho, govoreći tisuću jezika, hrle milijuni i milijuni — svi da u stotinu oblika nauče jedno te isto.

Zamisli i predviđi sebi taj golemi mravinjak, tu neizmjernu vrevu dječaka različitih narodnosti, to kretanje silnog mnoštva kojemu i sam pripadaš — zamisli i pomisli što bi bilo kad bi to kretanje prestalo: ta čovječanstvo bi opet zapalo u divljaštvo! To je kretanje sam napredak, nada i slava svijeta.

Naprijed onda, mali vojniče nepregledne vojske! Tvoje knjige tvoje su oružje, tvoj razred tvoja je četa, bojno polje sva ti je zemlja, a pobjeda je — ljudska uljudba.

*Ne budi plašljiv vojnik, Enrico moj!
Tvoj otac*

MALI RODOLJUB IZ PADOVE

(Priča u listopadu)

Subota, 29.

Ne, neću biti plašljiv vojnik. Ali bih u školu odlazio kudikamo združnije kad bi nam učitelj svaki dan štogod prijavljedao kao što je bilo jutros. Obećao učitelj da će nam svakog mjeseca prijavjetiti koju priču, a mi ćemo je onda nanovo kazivati po svome i napisati.

Bit će to svaki put štogod o kakvu istinitu i lijepu djelu kojeg dječaka.

Jutrošnja priča ili zgoda zove se *Mali rodoljub iz Padove*, a evo o čemu se u njoj kazuje.

Francuski se parobrod otisnuo iz Barcelone u Španjolskoj i zaplovio put Genove u Italiji. Na brodu bijaše Francuza, Talijana, Španjolaca, Švicaraca. Među njima i dječak od kakvih jedanaest godina, jadno odjeven. Držao se uvijek postrani, uvijek sam, poput samotne šumske životinjice, i svakog je gledao prijekim okom. A imao je i razloga što je svakoga tako gledao. Prije dvije godine njegovi roditelji, seljaci iz okolice Padove, prodali ga vođi neke cirkuske družbe. Ovaj pak, pošto ga je batinama i gladovanjem naučio nekim majstorijama, vodio ga po Francuskoj i Španjolskoj, bijuci ga uvijek i ne dajući mu nikad da se jadan najede.

Kad se družba nalazila u Barceloni, dječak bijaše bijedan da bjedniji već ne moguće biti. Kako više nije mogao podnositi glad i batine, onakov jadan i kukavan pobježe od svoga mučitelja te ode da zatraži zaštitu u talijanskog konzula. Ovaj se na nj sažalio, dao mu pismo naslovljeno na ravnatelja redarstva u Genovi: u pismu konzul moli ravnatelja da dječaka uputi roditeljima — onima istim koji su ga i prodali kao da je kakvo živinče. I tako je konzul ukrcao dječaka na onaj brod.

Bijedni dječak bijaše sav odrpan, slabunjav i bojažljiv. Dali su mu kabinu drugog razreda. Svi su ga gledali, ponetko bi ga i zapitao štogod, ali on nije ni na što odgovarao. Prezirao je kanda sve i sva i mrzio svakoga — toliko su ga batine i glad ogorčile i naprosto ga izbezumile.

Između onih putnika trojica bila uporna: oni navrli sa svojim pustim pitanjima ne bi li ipak iz njega izvukli štogod u objašnjenje, i naposljetku uspješe da dječaku odriješe jezik. On im u nekoliko priprostih riječi, što venecijanskih, što španjolskih i francuskih, pripovjedi svoje nevolje. Ta trojica putnika ne bijahu Talijani, ali su ga razumjeli, pa malko od milosrđa, malko od dobre volje, ohrabreni vinom što su ga popili, dadoše mu nešto novaca, šaleći se s njime i potičući ga da još štogod pripovjedi.

Uto se ondje pojaviše neke gospođe, a tada ona trojica, da se iskažu, okrenuše dječaku davati još novaca, sve uzvikujući:

— Na! Evo ti! Uzmi!

I bacahu mu novac tako da kovina zveči po stolu.

Dječak je sve pokupio i spremio u džep, zahvaljujući u pol glasa, zbumen, ali mu se pogled kanda smekšao, ne bijaše više onako mrk, nego prvi put nekako zadovoljan i nasmiješen.

Otišao dječak zatim u svoju kabinu, navukao zastor, pa se onako na miru zagnao u misli. Tim bi novcem mogao sebi ne brodu priuštiti koji slastan zalogaj pošto je dvije godine živio o suhu kruhu. Mogao bi, kad se iskrca u Genovi, kupiti sebi pristojan kaput pošto je dvije godine išao u prnjama. A mogao bi novac odnijeti i kući, u nadi da će ga roditelji dočekati i prihvati čovječnije nego što bi ga dočekali i primili kad bi im došao praznih džepova. Jer taj novac bijaše njemu čitavo bogatstvo.

Tako je razgađao za zastorom svoje kabine, a dotle su ona trojica putnika među sobom razvodila razgovor sjedeći za stolom u blagovaonici. Pili su i raspredali o svojim putovanjima i o zemljama što su ih vidjeli, i riječ po riječ svrnuše govor na Italiju. Jedan se poče žaliti na svratišta u njoj, drugi uze kudit ţeljeznice, a onda sva trojica, u žaru rasprave, udariše opadati Italiju i grditi u njoj sve i sva. Jedan reče kako bi radije putovao u Laponiju; drugi kazivao kako je po Italiji susretao same varalice i razbojниke; treći istresao kako talijanski činovnici ne znaju ni čitati.

— Glup narod ponovi onaj prvi.

— I prljav — nadoveza drugi.

— Sve sami lo... — pritače treći.

Htjede on reći »lopovi«, ali nije stigao i doreći: pljusak sitniša i krupnijega kovanog novca obori im se svoj trojici na glave i na ramena i razletje po stolu pred njima i po podu oko njih, uza žestok štropot i oštar zveket.

Bijesno poskočiše sva trojica, zvijerajući oko sebe, ali ih u lice zaplјusnu još šaka novčića.

— Evo vam vašeg novca, uzmite ga! — prezirno im viknu dječak, pomolivši glavu iza zastora na kabini.— Neću milostinje od onih koji vrijeđaju moju domovinu!

STUDENI

Mali dimnjačar

Utorak, 1.

Jučer sam popodne otišao u žensku školu što se nalazi pokraj naše: išao sam onamo da učiteljci moje sestre Silvije odnesem priču o dječaku iz Padove, jer je učiteljica željela da je pročita.

Sedamstotin djevojčica ide u tu školu. Kad sam došao onamo, upravo su povrvjele odande, izlazile one ozarena lica, sve vesele zbog blagdana Svih Svetih i Dušnoga dana, kada nema nastave. I evo lijepa prizora što ga ondje vidjeh.

Sučelice školskim vratima, na drugoj strani ulice, stajao malen dimnjačar: kraj njega konop s kuglom, strugač i vreća za čađ; oslanja se on o zid, rukom otire garavo lice, obliveno suzama, grca u jecajima. Prilaze mu dvije-tri učenice te ga pitaju:

— Što ti je, mali dimnjačaru, te tako plaćeš?

A on nije odgovarao, samo je i dalje jecao.

— Hajde reci što ti je! Zašto plaćeš? — opet će one sa svojim pitanjima.

Nato on podiže lice — još sasvim dječe lice — i kroza suze protiskuje kako je u nekoliko kuća očistio dimnjake i zaradio trideset novčića, ali ih je po nesreći izgubio, ispali mu kroz prodrt džep — i on pokazuje poderinu — i tako se sada ne usuđuje kući bez novaca.

— Gospodar će me istući — nastavlja mali dimnjačar u jecajima, te opet, očajan, udari u plač.

Sažalno ga gledaju djevojčice, sve uozbiljene. Uto stižu i druge, manje i veće, siromašne i bogate, primiču se sa svojim knjigama pod pazuhom. Jedna između onih većih, s modrim perom zadjevenim za šešir, vadi iz svoga džepa dva novčića i veli:

— Imam samo ova dva, ali ćemo već sakupiti.

I okreće se drugima kazujući: — Hajdemo, valja sakupljati.

— I ja imam dva novčića — govori druga, odjevena u crveno.

— Kad svaka priloži svoje, sabrat ćemo zaciijelo trideset novčića.

Počinju se među sobom dozivati i pozivati:

- Amalia!
- Luigia!
- Annina!
- Tko ima koji novčić?
- Ovamo s njime!

Mnoge su među njima imale štogod sitniša kojim su kanile kupiti ovo ili ono, neka kitu cvijeća, neka pisanku, pa je sada svaka priložila svoje. Ona što je nosila modro pero zadjenuto za šešir išla i sabirala i naglas brojila:

- Osam! Deset! Petnaest...!

Ali ne bijaše dovoljno. Tada priđe jedna učenica rastom veća od ostalih — doimala se gotovo kao kakva učiteljica: priloži ona pol lire! Sve joj druge počeše klicati. Još je trebalo samo pet novčića.

— Evo dolaze učenice četvrtog razreda, one imaju novaca — javi se jedna.

Prišle i one, vadile sitniš. Lijepo bijaše vidjeti malog dimnjačara okružena onim raznobojnim haljinama, šeširićima s perima, među svakojakim ukrasima i vrpcama, uvojcima i kovrčicama.

Sastavilo se trideset novčića i više, i još se skupljalo. One najmanje djevojčice, koje ne imahu novaca, provlačile se između većih i donosile kitice cvijeća, da i same štogod dadu. Odjednom se pojavi vratarka, koja povika:

— Ravnateljica! Djevojčice umakoše kuda koja, razletješe se na sve strane, baš kao što se rasprši jato vrabaca.

Mali dimnjačar ostao sam: stajaše nasred ulice i zadovoljan, šakama punim novca, otiraše suzne oči. A po odjeći mu, u rupicama za puceta na kaputu, po džepovima i na šeširu, sve same cvjetne kitice; ležalo cvijeće i po tlu, do njegovih nogu.

Dušni dan

Srijeda, 2.

Današnji blagdan, Dušni dan, posvećen je pokojnicima, to je spomen mrtvima. Znaš li, Enrico, kojim biste mrtvima vi dječaci morali posvetiti svoje misli u ovaj dan? Onima što su umrli za vas, za dječake, za djecu. Koliko ih je umrlo i koliki neprestano umiru!

Jesi li ikad pomislio na to koliko je očeva izgubilo zdravlje i život radeći, kolike su majke otišle u grob prije vremena, istrošene oskudicom i odricanjem na koje su sebe osudile da bi mogle uzdržavati svoju djecu? Znaš li koliko je ljudi zarilo sebi nož u srce od očaja što vide svoju djecu u bijedi, i kolike su se žene utopile, ili presvisle od boli, ili poludjele zato što su izgubile dijete? Misli na sve te mrtve, u ovaj dan, Enrico!

Misli na one mnoge učiteljice što umriješe mlade, iscrpljene i svele od napora u školi, sve za ljubav djeci, ne hoteći da se odvoje od njih! Misli na ljećnike što umriješe od kužnih bolesti kojima su hrabro prkosili da bi lječili djecu! Misli na sve one koji su za mnogih brodoloma i požara, u bijedi i nevolji, u trenutcima najveće pogibli, znali djetetu pružiti posljednju koru kruha, posljednju dasku spasa, posljednji konop za bijeg iz ognja, i koji su izdahnuli zadovoljni svojom žrtvom što je podniješe da bi se očuvao život kakvu nedužnu mališanu!

Bezbrojni su, Enrico, ti mrtvi, na grobljima počivaju stotine i stotine tih plemenitih i svetih, koji bi, kad bi načas ustali iz groba, viknuli ime djeteta kojemu su žrtvovali radosti svojih mlađih dana, mir svoje starosti, ljubav i naklonost, um i sav život: žene u cvijetu mladosti, dvadesetgodišnjakinje, muškarci u naponu snage, starice u osamdesetim i mlađi ljudi — junački i neznani mučenici — tako veličajni i plemeniti te na zemlji nema toliko cvijeća koliko bismo ga morali položiti na njihove grobove. Toliko ste voljeni, djeco!

Neka ti misli danas sa zahvalnošću hrle tima mrtvima, i bit ćeš bolji i ljubazniji sa svima onima koji te vole i koji se muče za te, dragi i sretni moj sine koji u ovaj dan, Dan mrtvih, još ne moraš nikoga oplakivati!

Tvoja majka

Moj prijatelj Garrone

Petak, 4.

Samo smo imali dva dana slobodna, a ipak mi bijaše kao da odavna nisam vidio svog prijatelja Garronea. Što ga duže poznajem, sve mi je draži. I svi ga drugi vole, samo drznici i nasilnici zaziru od njega, znaju da ga se moraju kloniti, jer on ne podnosi nikakve nepravde i nikakva nasilja. Svaki put kada koji veći i jači digne ruke

na manjega i slabijeg, ovomu slabijem ne treba drugo doli viknuti: »Garrone!« — i jači odmah uzmakne.

Garroneov je otac strojovođa na željeznici. Dječak je kasno pošao u školu jer je dvije godine bolovao. Najveći je i najjači u razredu, jednom rukom može podići klupu. Uvijek jede, i dobar je, sama je dobrota. Zaišteš li štogod u njega — olovku, guminicu, papir, nožić — odmah će ti sve posuditi ili pokloniti. Ne razgovara on u školi niti se pak smije. Ne miče se iz klupe, premda mu je pretjesna, nego mirno u njoj sjedi, povijenih pleća, glave pokrupne što se uvukla među ramena.

Kad nam se pogledi sretnu, on mi uputi smiješak, žmirne i kao da mi veli: »Eh, prijatelji smo, prijatelji, nije li tako, Enrico?« A pomalo mi je i smiješno kad vidim gdje je na njemu, onako krupnu i stamenu, sve nekako okračalo, sve nekako usko i tjesno, počev od jakete i rukava na njoj pa do hlača i nogavica; kapa mu se neprestano smiče jer je ne može pravo ustaknuti na poveliku, ošišanu glavu, postole mu pak glomazne, tanka mu kravata pod vratom uvijek zasukana i vezana kao konopac.

Pa ipak je to mio stvor, dovoljno ti ga je jednom pogledati u lice pa da ti odmah omili. Svi maleni htjeli bi da budu pokraj njega, da sjede u istoj klupi s njime ili barem u blizini. On dobro zna račun. Knjige nosi kao kakav snop, vezane crvenim kožnim remenom. Ima nožić s koricama od sedefā, našao ga lani na vojničkom vježbalištu, i jednog se dana njime porezao u prst sve do kosti, ali nitko nije u školi ništa opazio niti je on išta rekao kod kuće, nije htio uplašiti roditelje.

Ne mari on i ne uzima za zlo ništa od svega što mu kažeš u šali, ali kad on štogod tvrdi pa mu drugi na to priklopi: »Nije istina!« — teško onda tome nesmotrenjaku. Ražesti se tada dobri Garrone, sijeva očima, čini ti se da iskre iz njih iskaču, a šake samo udaraju po klupi kao da će je rascijepiti. U subotu ujutro dao je novčić jednom učeniku iz prvog razreda, kad je mališ plakao nasred ulice zato što su mu nevaljalci oteli njegov novčić pa više nije imao čime kupiti pisanku.

Već tri dana ispisuje Garrone pismo od osam strana i crta ukrase na rubovima, slaže ga i kiti za godovno, za imendan svoje majke, koja često dolazi da ga dočeka pred školom, a visoka je i krupna kao i sin, i vrlo je draga. Učitelj ga uvijek milo gleda, i kada god prođe pokraj njega, potapše ga po ramenu.

Drag mi je Garrone, i sretan sam kad mogu stisnuti njegovu veliku ruku, veliku kao u kakva odrasloga. Tvrdo sam uvjeren, on bi i život svoj izvrgao najvećoj pogibli da spasi druga te bi i poginuo samo da ga obrani: jasno se to čita iz njegovih očiju. I premda svojim dubokim glasom kanda vječno gundja, ipak se odmah osjeća da taj glas izvire iz plemenita srca.

Ugljenar i gospodin

Ponedjeljak, 7.

Nikad ne bi Garrone izustio riječ kakvu je jučer Carlo Nobis rekao Bettiju. Carlo Nobis prilično je uznošljiv, jer mu je otac velik gospodin, važna ličnost: visok je to čovjek, sasvim crnobrad, vrlo ozbiljan, gotovo svakog dana prati sina u školu. Jučer se ujutro Nobis nešto porječkao s Bettijem, koji je među najmanjima, a sin je nekog ugljenara. Ne znajući više što bi malomu uzvratio, jer je već bio kriv, on mu glasno dobaci:

— Otac ti je odrpanac!

Betti pocrvenio sve do kose na tjemenu i nije ništa odgovorio, ali su mu suze navrle na oči. Kad se vratio kući, pripovjedi ocu što je i kako je bilo.

Za popodnevne nastave eto ugljenara, omalena čovječuljka, sasvim garava od ugljena, s mališanom pred učitelja, da mu se potuži na drskost Carla Nobisa. Dok je ugljenar učitelju iznosio svoj jad, a svi učenici mukom mučali, Nobisov je otac, kao obično, skidao sinu kabanicu na pragu. Kad je čuo da se spominje ime Nobis, uđe te upita što je posrijedi.

— Evo je ovaj radnik — objasni učitelj — došao da se požali na vašeg sina Carla, zato što je Carlo njegovu sinu rekao: Otac ti je odrpanac!

Otac Carla Nobisa nato namršti čelo i malko pocrvenje. Zatim upita sina:

— Jesi li zaista to rekao?

Carlo stajao pokunjen nasred razreda, pred malim Bettijem: samo je šutio, prignute glave. Nije odgovorio ni riječi.

Otac ga tada primi za mišku i malko ga gurnu bliže Bettiju, tako da se dječaci gotovo dodirnuše, te mu reče:

— Zamoli druga za oproštenje!

Ugljenar se htjede umiješati, uteče mu se u riječ kazujući:

— Ne, ne...! Ali Carlov otac nije mario, nije ga slušao, nego će opet sinu:

— Zamoli ga da ti oprosti! Ponovi za mnom: Molim te, oprosti mi zbog uvredljive, nesmotrene i ružne riječi što mi se omakla te uvrijedih tvog oca, komu moj otac s poštovanjem stišće desnicu.

Ugljenar odrješito odmahnu, kao da bi hito reči: Ne, nije potrebno... No, Carlov otac nije na to gledao, bijaše on odlučan u svome, i sin polako i tiho, ne dižući očiju s poda, ponovi redom:

— Molim te, oprosti mi zbog uvredljive, nesmotrene i ružne riječi što mi se omakla te uvrijedih tvoga oca, komu moj otac s poštovanjem stišće desnicu.

Nato Carlov otac pruži ruku ugljenaru, koji je čvrsto stisnu, a potom svoga sinka odmah gurnu u zagrljav Carlu Nobisu.

— Budite ljubazni pa dječake smjestite da sjede jedan kraj drugoga — zamoli učitelja Carlov otac.

Učitelj smjesti Bettiju u Carlovu klupu. Pošto su dječaci tako sjeli, Carlov se otac pozdravi te ode.

Ugljenar časak stajao, zagnao se kanda u misli, gledajući dvojicu dječaka kako sjede zajedno. Onda pride onoj klupi, uputi Carlu Nobisu pogled nekako nujan, snužden, no pun ljubaznosti, kao da bi mu htio nešto reći, ali ne protisnu ni riječi. Samo pruži ruku da ga pomiluje, ali se ne usudi, nego se grubim prstima ovlaš taknu njegova čela. Potom krenu izlazu, osvrnu se još jednom da ga pogleda — i nestade.

— Neka vam se dobro u sjećanje ureže ovo što ste vidjeli — reče učitelj učenicima. — Ovo vam je najljepši nauk što ste ga naučili ove godine.

Učiteljica moga brata

Četvrtak, 10.

Ugljenarov sin bio je svojedobno u razredu učiteljice Delcati, koja je danas došla da posjeti moga bolesnog brata. Sve nas je nasmijala kad nam je, među inim, pripovjedila zgodu kako joj je ugljenarka, majka malog Bettija, prije dvije godine donijela u kuću punu pregaču ugljena, u zahvalu što je učiteljica njezinu sinku tog mjeseca dodijelila prijelaznu odlikašku nagradu. Kazala učiteljica

kako se ugljenarka, jadnica, protivila i gotovo briznula u plač kada je morala natrag kući s punom pregačom.

Pripovijedala nam i o nekoj drugoj ženi kako joj je ova donijela neobičnu, tešku kitu cvijeća, a u njoj zamotak bakrena novca. Lijepo smo se zabavljali slušajući učiteljičine priče, tako da je najposlijе i moj bratac ispio lijek koji je dotad samo gurao od sebe.

Koliko li strpljenja moraju učiteljice imati s tim dječarcima u prvom razredu koji su svi redom krežubi poput staraca te ne mogu pravo protisnuti ni *r* ni *s*. Jedan vam kašljuci, drugome pak kaplje krv iz nosa, trećemu se odvezale cipelice i pale pod klupu; jedan cmizdri jer se ubo perom u prst, drugi plače jer je kupio pisanku broj dva umjesto broj jedan.

Pedeset njih u razredu, a nijedan ne zna ništa. Sve te mekušne ručice, sve te okrugle šačice treba naučiti da pišu. I što sve oni ne nose po džepovima! Tu su grudice crnog sladora, kojekakva puceta, čepovi s različitim bocama, ulomci opeke i svakojake druge sitnice i koještarije, pa kad im učiteljica uzme pretraživati džepove, oni svoje blago sakrivaju čak i u cipele.

I svaki čas ostavlja ih pažnja, i sve će drugo oni gledati, ne mareći za nastavu: nek samo kakva muha zujara uleti kroz prozor, svi će se oni odmah uskomešati. Ijeti donose u školu cvjetove i svakakav drač, ijadne hrušteve koji se razlete naokolo po razredu, upadajući u tintarnice, pa onda tintom mrljaju pisanke i sve drugo. Učiteljica treba da tima malim deranima bude kao majka: pomaže im pri odijevanju, povezuje im ozlijedene prstiće, podiže im i oprasuјe kape kad im padnu na tlo, pazi da ne zamijene kabanice, jer ako ih zamijene, zlo je i naopako, sama krika i vriska. Jadne učiteljice! I još onda dolaze majke tih mališana da se žale:

- Kako to, gospodice, da moj mali uvijek izgubi pero?
- Koji je razlog, gospodice, da moj sinak ništa ne uči?
- Kako to da moj mali nije dobio pohvalnice a toliko zna?
- Zašto ne naredite da se izbjije čavao iz klupe na kojem je moj Piero poderao hlačice?

Bratova mi se učiteljica zna kadikad naljutiti na djecu, pa kad joj dojadi te ne može više izdržati, ugrize se u prst da koga ne bi udarila. Izgubi strpljenje, ali se poslije kaje i miluje mališa koga je prije karala. Zna kojeg nevaljalca istjerati iz razreda, no teško joj je i guta suze, i ljuti se na roditelje koji djecu kažnjavaju postom.

Mlada je i visoka bratova mi učiteljica, gospodica Delcati.

Lijepo se odijeva, crnomanjasta je, kretnje joj živahne. Sve se nje doima, svaka je sitnica gane, zanese se i tada vrlo čuvstveno govori.

— Onda vas mališani barem vole? — napomenu moja majka pitajući.

— Mnogi nas zavole — odgovori učiteljica. — Ali poslije, kad završe razred, većina njih i ne gleda nas više. Pošto prijeđu k učiteljima, u treći razred, gotovo se stide što su bili kod nas, učiteljica, u prvom i drugom razredu. Poslije dvije godine briga i muka, pošto smo toliko zavoljele te mališane, teško nam je kada se moramo odvojiti od njih, ali se tješimo kazujući u sebi: »Pa ipak, za ovog sam tvrdo uvjerena da će me uvijek voljeti.« Onda pak, kad izminu mjeseci odmora i počne nova školska godina, pohrlimo voljenom mališanu u susret: »O, dijete, drago moje dijete!« A naš voljeni mali učenik okrene glavu od nas.

Tu učiteljica zastade. Odahnuvši malko, obrati se mome bratu: — Ali ti nećeš tako, zar ne, mali moj? — reče ustajući, očiju što su zasuzile. I poljubi ga. — Ti nećeš okrenuti glavu ustranu, zar ne? Nećeš se odreći svoje dobre priateljice?

Moja majka

Četvrtak, 10.

Pred učiteljicom svoga brata bio si nepažljiv prema svojoj majci, uskratio si joj poštovanje koje joj duguješ. Neka se to više nikad ne dogodi, Enrico, nikad više! Jedna twoja nesmotrena riječ ubola me u srce kao da su mi strijelu u nj odapeli. Prisjetio sam se tada kako je twoja majka prije koju godinu svu noć probdjela uz twoju posteljicu, osluškivala twoje disanje, od očaja gorko plakala i drhtala kao prut na vodi, sve od pusta straha da te ne izgubi. Bojao sam se da će pamet izgubiti.

Kad se svega toga sjetim, jeza me hvata zbog tebe. Ti da uvrijediš svoju majku? Majku koja bi žrtvovala godinu dana sreće da od tebe makne časak bola — majku koja bi radi tebe prosila te i život svoj dala samo da tvoj sačuva!

Čuj me, Enrico, i dobro upamti ovo što će ti reći: znaj da te čekaju mnogi teški dani u životu, a od svih najteži će ti biti onaj kad izgubiš majku. Kad odrasteš i postaneš čovjek, kad budeš prolazio kroza životne bure i oluje, zazivat ćeš majku tisuću puta, nošen

silnom željom da načas čuješ njezin glas i da opet vidiš njezine raskriljene ruke koje te dočekuju u zagrljaj, da se tako isplačeš kao malo dijete što je ostalo bez zaštite i bez utjehe.

Eh, što li će tada u tvoje sjećanje navirati svaki gorki trenutak kada si joj nanosio bol, i koliko će te, nesretniče, savjest zbog toga peći!

Ne nadaj se sreći ni vedrini u životu ako majku ojadiš i ražalostiš. Možeš se pokajati, moliti je za oproštenje, držati svetom uspomenu na nju — ali sve uzalud: savjest će te mučiti, mira ti neće dati. Ona blaga slika majke, onaj dobri, plemeniti lik navijek će ti biti tužna uspomena, tuga i prijekor dušu će ti razdirati.

Pamet u glavu, Enrico! Jer znaj, ljubav i poštovanje prema majci nešto je najsvetiјe među svim ljudskim osjećajima. Nesretnik je onaj koji taj osjećaj pogazi. I sam ubojica koji svoju majku štije još čuva nešto čestito i plemenito u srcu. A s druge strane, i najslavniji čovjek koji bol zadaje majci i koji ju vrijeđa, samo je divljak i ništarija.

I zato, Enrico, neka ti iz usta više nikad ne poteče nesmotrena, gruba riječ, što bi uvrijedila onu koja ti je život dala. A ako bi ti se ikad još takva riječ omakla, bacit ćeš se majci do nogu, ne u strahu od oca, nego vođen vlastitom savjesti, i zamolit ćeš roditeljku da ti cjelovom oproštaja izbriše sa čela biljeg nehaja i mrlju nezahvalnosti.

Volim te, sinko moj, najljepša si i najmilija nada mog života, ali bih radije da te vidim mrtva negoli nezahvalna prema majci.

Idi sada, i za neko mi vrijeme ne pokazuj svoje nježnosti: ne bih ti je mogao od srca uzvratiti.

Tvoj otac

Moj prijatelj Coretti

Nedjelja, 13.

Otar mi oprostio, ali sam ipak ostao ponešto žalostan, pa me majka poslala da se malko prošetam sa starijim vratarevim sinom.

Kad sam poodmakao ulicom i prolazio pokraj natovarenih kola što su stajala pred jednom prodavaonicom, začuh kako me netko zove po imenu. Okrenuh se: bijaše to moj drug iz istog razreda, Coretti. Imao je na sebi onu svoju smeđu pletenu bluzu i na glavi

kapu od mačjega krvna, sav znojan i veseo: lice mu zračilo bodrošću. Na ramenu je nosio povelik naramak drva. Na kolima stajao čovjek i dodavao mu jedan naručaj za drugim, istovarivao drva, a dječak ih hitro i žustro prenosio u očevu prodavaonicu i ondje slagao na hrpe.

— Što to radiš, Coretti? — upitah ga.

— Evo vidiš, ponavljam najnoviju zadaću — odgovori on, pružajući ruke da opet dočeka svoj naramak.

Nasmijah se na to. Ali je on svoje mislio sasvim ozbiljno: pošto je prihvatio naramak, ponavljaše brzajući s drvima:

— Mijenjanje glagola zove se sprezanje ili konjugacija...

Glagoli se sprežu prema broju i licu...

Zatim, spustivši drva na tlo i slažući ih, nastavi:

— ...prema vremenu... prema vremenu na koje se radnja odnosi...

Vraćajući se ka kolima da uzme novi naramak, proslijedi:

— ...i prema načinu kako se radnja zbiva.

Bila je to naša zadaća iz slovnice za sutradan.

— Što ćemo, hvatam svaku priliku, ulučujem svaku zgodu i tren — objasni mi on. — Otac s momkom otišao za nekim poslom, a majka mi bolesna. Tako je ostalo na meni da istovarujem. Ujedno ponavljam gramatiku. Današnja je zadaća teška, nikako da je u glavu utuvim.

A onda će, obraćajući se onome na kolima:

— Otac je rekao da će ovamo oko sedme ure, pa će vam tada platiti.

Kola se nato odvezoše.

— Hodi načas sa mnom u dućan — pozva me Coretti.

Uđoh. Prostorija povelika, zakrčile je hrpe naslaganih drva i snopici triješća, starinska joj vaga u kutu.

— Mučan dan ovaj današnji, posla uvrh glave, možeš mi vjerovati — opet će Coretti. — I neprestano moram prekidati, sjeckati: tek što počnem i sastavim rečenicu-dvije, već tkogod bane ovamo, naiđu kupci. Zatim opet sjednjem pisati, kad eto ti opet ovih kola! Odjutros sam već dvaput jurio na skladište, na Trg Venecija, gdje naveliko trže drvom. Noge mi otpadoše od jurnjave, istovarivanja i slaganja, ruke mi natekle. A što bih i kako bih da je na redu crtanje! Zlo i naopako za me!

I dok je tako govorio, metlom je meo suho lišće, sitno iverje i

razne otpatke rasute po podu od opeka.

— A gdje učiš i radiš zadaće, Coretti? — upitah ga.

— Ne ovdje, dakako — odgovori on. — Hodи da vidiš.

I odvede me u sobicu za dućanom koja im je služila za kuhinju i blagovaonicu: u kutu stajao stol, a na njemu knjige, bilježnice i početa zadaća.

— Evo — reče — upravo sam sastavljaodgovor na drugo pitanje, ali ga nisam dovršio: »Od kože se izrađuje obuća, remenje...« Sada ču dodati: »i torbe...«

Dohvati pero i svojim lijepim rukopisom uze pisati.

— Hej, ima li tu koga? — začu se gdje netko zove iz dućana.

Bijaše to žena što je došla da kupi snop triješća za potpaljivanje.

— Evo me, idem — odazva se Coretti i pobrza onamo.

Pošto je ondje izmjerio snop i primio novac, ode u kut da utržak unese u bilježnicu, a potom se vrati svojoj zadaći, govoreći:

— Eh, vidjet ćemo hoće li mi se posrećiti da dovršim rečenicu.

I nastavi pisati: »...torbe i kovčezi, torbe putne, torbaci đački i telećaci vojnički...«

Dok je tako redao i pisao, odjednom provali:

— Uh, jadna moja kava, sva će iskipjeti!

I otrči k peći da makne lončić s vatre.

— Ovo mi je kava za majku — objasni mi on. — Dobro je što sam naučio kako se pripravlja. Počekaj časak pa ćemo joj odnijeti onamo: tako će te moja majka vidjeti, bit će joj dragoo. Već je cito tjeđan kako leži... Uh, uvijek opečem prste na tom lončiću! A što bi još trebalo dodati poslije onog »telećaci vojnički«? Svakako ima toga još, a ja nikako da se dosjetim. Hajdemo majci! Otvorio je suprotna vrata, te uđosmo u drugu sobicu: tu je ležala Corettijeva majka na velikoj postelji; bolesnica je oko glave imala bijel rubac.

— Evo ti kave, majko — reče Coretti prinoseći joj šalicu.

— A ovo je moj školski drug.

— A lijepo, lijepo, u posjet bolesnici, nije li tako? — dočeka me Corettijeva majka.

Međuto je sin namještao uzglavnice majci pod glavom i leđima da joj bude udobnije, razastirao i popravljao pokrivače na postelji, poticao oganj i potjerao mačku s komode.

— Treba li ti, majko, još štogod? — pažljivo upita sin.

Zatim, primajući od nje šalicu natrag, nadoveza:

— A jesli li uzela dvije žlice sirupa? Kad ga potrošiš, skoknut će u ljekarnu po novi. Drva su istovarena i spremljena. U četiri, kako si rekla, stavit će meso na vatru, a kad nađe žena s maslacem, dat će joj onih osam novčića. Nemoj se ništa brinuti, sve će biti u najboljem redu.

— Hvala, sinko — odgovori žena. — Jadni moj dječak, na sve mora misliti.

A ja moradoh uzeti kus sladora. Coretti mi potom pokaza fotografiju svoga oca: na slici vojnik u odori, s kolajnom za hrabrost, koju je zaslužio 1866, u jedinicama pod zapovjedništvom kneza Umberta. Vojniku na licu iste crte kao i na sinovljem, iste one žive oči, isti veselo smiješak.

Vratismo se u kuhinju.

— Eh, sjetih se — reče Coretti.

I u svoju zadaću dometnu: »Pravi se od kože još i konjska orma ili oprema.« I nadoveza:

— Ostalo će napisati večeras, malko će kasnije na počinak. Blago tebi, imaš vremena za učenje i još ti pretiče za šetnju.

I onako svagda vedar i žustar, vrati se u dućan, te uze stavljati drva na kozlić pa ih piliti po sredini, sve govoreći:

— Vidiš, ovo je prava tjelovježba, nešto sasvim drugo negoli ono: »Ispruži ruke naprijed!« Hoću da sva ova drva budu ispiljena dok se otac vrati: bit će zadovoljan. Nevolja je što mi onda nakon piljenja, kad uzmem pisati, slova *t* i *s* ispadaju kao zmije, kako veli učitelj. Hja, što da radim? Reći će mu kako sam morao rukama rabotati. A glavno da mi majka što prije ozdravi. Danas se već čuti bolje, hvala Bogu. Gramatiku će učiti kad zora svane. Haj, haj, evo kola sa cjepanicama! Na posao!

Pred dućanom se ustaviše omanja kola, puna cjepanica.

Coretti istrča da govori s čovjekom, a onda se vrati.

— Sada više ne mogu biti s tobom — objasni mi. — Doviđenja sutra. Lijepo od tebe što si mi se navratio u posjet. Želim ti ugodnu šetnju. Blago tebi!

I pruži mi ruku te se požuri da dočeka prvu cjepanicu. I tako je brzao od kola do dućana i natrag, žustar i veselo, lice mu pod onom kapom od mačjeg krvna svježe i rumeno kao ruža — milina ga pogledati.

»Blago tebi!« rekao mi je. Ali ne, Coretti, ne! Ti si sretniji, jer učiš i k tomu radiš, i jer si korisniji ocu i majci, i jer si bolji, stoput

bolji i valjaniji od mene, dragi moj druže!

Školski ravnatelj

Petak, 18.

Jutros je Coretti radostan: ispitnu mu je zadaću u mjesecu pohvalio i njegov učitelj iz drugog razreda, Coatti, koji je došao da pribiva ispitu. Coatti je ljudina duge, kovrčave kose, bujne crne brade, krupnih tamnih očiju i glasa što odzvanja poput bubnja. Uvijek prijeti dječacima da će ih zdrobiti ili uhvatiti za vrat pa odvesti na policiju i vrgnuti u zatvor. I mršti se kojekako i pravi strašno lice da ih zaplaši. Ali nikad nikog ne kažnjava, nego se, naprotiv, smješta sebi u bradu i pazi da mu to nitko ne vidi.

S Coattijem, osam je učitelja na našoj školi, uključujući ovamo i jednoga pomoćnog, koji je malen i golobrad i doima se sasvim kao mladac. Jedan je učitelj hrom, onaj iz četvrtog razreda. Uvijek je umotan velikim vunenim šalom, vazda ga nešto boli, a bolest je uhvatio dok je službovao na selu, u vlažnoj školi, gdje se sa zidova voda cijedila.

Drugi učitelj iz četvrtog razreda star je i sav sjed, a bijaše prije poučavatelj slijepima. Ima jedan među njima što se birano odijeva, nosi naočale i njeguje plave brčiće; zovu ga »Advokatić«, jer je istodobno, radeći kao učitelj, studirao pravo i završio neki stupanj. Napisao je jednu knjigu, listovnik, što neuke upućuje kako se sastavljaju pisma.

Učitelj tjelovežbe, naprotiv, prava je vojničina; sudjelovao je u ratu uz Garibaldija, i još mu se na vratu vidi ožiljak od rane što su mu je nanijeli sabljom u bitki kod Milazza.³

Naposljeku, tu je i ravnatelj, visok i čelav, s naočalama u zlatnom okviru i sa sjedom bradom što mu pada na prsa: sav je odjeven u crno i uvijek zakopčan do grla. Veoma je dobar u postupku s djecom, i kada koji učenik, pun straha, drhteći kao prut na vodi, zato što je pozvan da dobije ukor, uđe u ravnateljevu sobu, stari ga ne grdi, nego ga primi za ruke te mu blago i lijepo razloži kako treba da se okani svoje nevaljalštine: traži od dječaka obećanje

---

³ Okršaj garibaldinaca i burbonskih reakcionara u srpnju 1860. — Giuseppe Garibaldi (1807–1882), slavni talijanski bojovnik-revolucionar koji se borio za oslobođenje i ujedinjenje Italije. — *Prev.*

da će ubuduće biti dobar i poslušan — i pritom ravnatelj govori tako blagim i tihim glasom te krvac odlaže suznih očiju, kudikamo zbumjeniji nego da ga je zahvatila kakva kazna.

Jadni naš ravnatelj! Uvijek je prvi na svome mjestu jutrom, da dočekuje učenike i da razgovara s roditeljima koji ih prate — da sluša njihove želje i prigovore. I kada već svi učitelji odu kući, on još obilazi oko škole, da razvidi ne igraju li se djeca na opasnim mjestima, na ulici ili na prekrižju, ne zavlache li se pod kočije, ne izvode li majstorije hodajući na rukama, ili pak ne pune li torbe i torbake pijeskom i kamenjem.

Kad god se, onako visok, u crnu zakopčanu ruhu, iznenada pojavi iza kojeg ugla, rasprši se nestošno jato, razlete se djeca na sve strane, zaboravljajući svoje igre, ostavljajući svoje špekule, a on im izdaleka poprijeti prstom, ali ljubazno, s onim izrazom nujnosti na licu.

Nitko ga, veli mi majka, nije vidio da se smije otkad mu je poginuo sin, koji se dragovoljno javio u vojsku. Uvijek odonda drži otac pred očima sinovlju sliku na stolu u svojoj sobi. Poslije nesreće htio se ravnatelj povući iz službe, i već je sastavio molbu upravljenju općinskom vijeću radi umirovljenja, ali ju je držao u ladici, iz dana u dan odgađao da je pošalje: skanjivao se, bilo mu teško ostaviti školsku djecu.

Neki dan se, kanda, ipak odlučio da konačno ode u mirovinu, a moj mu otac, koji se navratio u ravnateljstvo u razgovoru reče:

— Bila bi, gospodine ravnatelju, zaista grehota i golema šteta kad biste otišli!

U taj čas banu u ravnateljevu sobu neki čovjek da u našu školu upiše sina koji ovamo prelazi iz druge škole jer se obitelj preselila, promjenila stan.

Kad je ravnatelj vido dječaka, malko se lecnu, kao da bijaše iznenađen. Promatrao je maloga koji časak, onda svrnuo pogled na sliku pred sobom na stolu, pa opet na dječaka: najposlije ga privuče k sebi i podiže mu glavu. Taj je dječak bio neobično sličan njegovu poginulom sinu.

Tada će ravnatelj čovjeku koji je doveo dječaka na upis:

— U redu je, upisujem ga.

I upisa ga, pozdravi se s njima dvojicom i zagna se u puste nnsli.

— Bila bi prava grehota da nam odete! — ponovi mu moj otac.

Nato ravnatelj dohvati svoju neposlanu molbu, razdera je nadvoje i reče:
— Ostajem!

Vojnici

Utorak, 22.

Ravnateljev sin, koji je, kako je već rečeno, poginuo, bio je dragovoljac u vojsci: zato ravnatelj uvijek ide na šetalište i na glavni trg da gleda kako prolaze vojnici, a to biva obično onda kad mi izlazimo iz škole.

Jučer je prolazila pješačka regimeta. Pedesetak dječaka skakutalo oko vojničke glazbe, pjevajući i ravnalima udarajući takt po svojim torbama i torbacima. Neki smo, skupina nas, stajali zajedno na pločniku i gledali: Garrone, sapet u svojoj tjesnoj odjeći, grizao podobar odvalak kruha; zatim Votini, onaj koji je uvijek lijepo odjeven i koji neprestano skida dlačice sa svog ruha; Precossi, kovačev sin u očevu haljetku; pa mali Kalabrez i »Zidarčić«, i riđokosi Crossi, pa onaj Franti sa svojim držničkim licem, i napokon Robetti, sin topničkog kapetana, onaj plemeniti dječak što je spasio mališana ispod kotača, a sada ide na štakama.

Franti se nasmija u lice jednom vojniku što je hramao, ali istog časa očutje kako mu se nečija ruka spustila na rame. Osvrnu se: bijaše ravnatelj.

— Pamti — opomenu ga ravnatelj podsmjehivati se vojniku koji korača u redu i koji ne može istupiti iz reda da ti uzvrati, isto je što i vrijeđati vezana čovjeka: to je krajnja podlost.

Frantija nestade.

Vojnici prolazili u redovima četiri i četiri, znojni, zaprašeni, puške im svjetlucale na suncu.

Ravnatelj će tada nama ostalima:

— Djeco, treba da poštujete vojnike: oni su naš štit i obrana. Oni se izvrgavaju pogibli i ginut će za nas ako sutra kakva tuđa vojska navalii na našu zemlju. Mnogi su među njima još djeca, dječaci tek koju godinu stariji od vas. I oni idu u školu. I među njima, kao i među vama, ima siromašnih i bogatih, i njih ima iz svih krajeva Italije. Vidite, gotovo ih možete prepoznati po licu: prolaze oni što su došli sa Sicilije, Sardinije, iz Napulja, Lombardije. Ovo je

stara pukovnija, jedna od onih što su se borile godine 1848. Vojnici, dakako, nisu više oni isti, ali je zastava uvijek ista. Koliki su pod njom pali za našu zemlju još dvadesetak godina prije nego što ste vi na svijet došli!

— Evo je! — uzviknu Garrone.

I doista vidjesmo kako se podalje vijori zastava vojnicima povrh glava i sve se bliže primiče.

— Znate li, djeco, što ćemo sada? — reče ravnatelj. — Kad nađe zastava i bude prolazila pred vama, dočekajte je učenički: prinesite ruku k čelu i tako je pozdravite.

Zastavu je pronio jedan časnik: bijaše sva podrta, izrešetana mećima, izblijedjela; na kopljaci joj različita odličja.

Svi zajedno prinesosmo ruku k čelu, u pozdrav. Časnik nam se nasmiješi i ljubazno nam rukom uzvrati pozdrav.

— Tako valja, dečki! — viknu netko za našim leđima.

Okrenusmo se da vidimo tko je: bijaše to starac koji je u zapučku imao modru vrpcu odličja što ga je zaslužio kao sudionik u Krimskom ratu⁴ — neki umirovljeni časnik.

— Bravo, tako valja! — ponovi on. — Lijepo ste se ponijeli!

Međuto je vojnička glazba zaokrenula na donjem dijelu trga; okruživalo ju mnoštvo djece, zvuke truba pratili veseli povici.

— Bravo! — opet će stari časnik, gledajući nas razdragan.

— Tko zastavu štuje odmalena, znat će je braniti kad bude odrastao!

Nellijev zaštitnik

Srijeda, 28.

I Nelli je, jadni mali grbavac, jučer gledao vojnike, ali tako sjetno, tužno kao da u sebi kazuje: ja neću nikada biti vojnik.

Dobar je on, i marljiv je učenik, ali je tako mršav i bljedunjav, sama sazdana kost i na njoj koža, i teško diše. Svakda nosi dugu halju od crne sjajne tkanine. Majka mu je omalena, svijetle kose, odjevena u crno, i redovito dolazi po maloga kad se završi nastava, da ne bi izlazio s drugima u gužvi, i uvijek ga miluje.

---

⁴ Rat što su ga 1853-1856. protiv Rusije vodile Francuska, Engleska i Turska, a u kojem su sudjelovali i Pijemontezi. — *Prev*

Prvih školskih dana, kako je nesretnik grbav, mnoga su mu se djeca rugala i lupkala ga torbom po leđima, ali se on nije nigda osvrtao niti se ikad požalio majci: nije htio da joj zadaje jade i da je ucviljuje zbog nevolje što mu se drugi rugaju.

Rugali mu se tako, a on, čela naslonjena na klupu, šutio i plakao. Ali jednog jutra skoči Garrone i povika prijeteći:

— Prvi koji se usudi dirnuti Nelliju dobit će takvu pljusku da će mu sve zvijezde zaigrati pred očima!

Franti nije mario za opomenu, pa ga je zahvatila pljuska, takva da se triput okrenuo oko sebe. I odonda nitko više nije dirnuo Nelliju.

Učitelj je maloga smjestio do Garronea, u istu klupu. Veli i mali postadoše prijatelji. Nelli je mnogo zavolio Garronea. Tek što uđe u razred, odmah gleda gdje li je Garrone. Nikad ne ode a da ne bi rekao:

— Doviđenja, Garrone!

A tako se i Garrone lijepo odnosi prema njemu. Padne li Nelliju pero ili knjiga pod klupu, odmah se Garrone prigne te mu dohvati ovo ili ono, da se mali ne bi morao saginjati i mučiti. A poslije mu pomaže da sve sakupi i stavi u torbu, a tako i da na se odjene kabanicu. Nelli ga zato voli i uvijek ga gleda. Pa kad učitelj pohvali Garronea, Nelliju je drago baš kao da je i sam dobio pohvalu.

No, Nelli je kanda napisljetku sve priopvjedio majci, kazao joj kako su ga prvih dana kinjili i rugali mu se, i kako ga je u obranu uzeo i zaštito drug iz istog razreda, pa su se zavoljeli. Očito je tako sve iznio majci, jer evo što se jutros dogodilo.

Neko pol sata prije nego što se nastava završila učitelj me poslao da ravnatelju odnesem raspored sati. Dok sam još bio u ravnateljevu uredu, uđe onamo plavokosa gospođa, odjevena u crno: bijaše to Nellijeva majka. Pozdravi ona te upita:

— Gospodine ravnatelju, nalazi li se u razredu moga sina dječak po imenu Garrone?

— Da, nalazi se — odgovori ravnatelj.

— Hoćete li biti ljubazni pa ga načas pozvati ovamo? Htjela bih mu nešto reći.

Ravnatelj posla poslužitelja u razred po dječaka.

Za koji časak eto Garronea na vratima, pojavi se njegova velika glava, ošišana do kože: vidi se kako je začuđen.

Tek što ga je ugledala, žena pohrli k njemu, stavi mu ruke na

ramena, obasu ga poljupcima i reče:

— Ti si, je li, Garrone, prijatelj moga sina, zaštitnik moga jadnog djeteta? Ti si taj dragi, plemeniti dječak?

I u tim riječima uze brzo kopkati po džepovima i po torbici, pa kad ne nađe ništa, skide s vrata lančić s križićem i stavi ga Garroneu oko vrata, pod kravatu, govoreći:

— Uzmi ga, dragi dječače, i nosi za uspomenu na Nellijevu majku, koja ti zahvaljuje i koja te blagoslovilje.

Prvi u razredu

Petak, 25.

Garrone je takav da ga svi vole, a Derossiju se svatko divi. Derossi je dobio prvu nagradu, bit će prvi i ove godine, nitko mu ne može uz bok stati, svi mu priznaju prvenstvo u svim nastavnim predmetima. Prvi je u računu, u gramatici, u slobodnim sastavcima, u crtanju. Sve odmah shvaća, izvrsno pamti, u svemu uspijeva bez napora i muke — rekao bi, njemu je učenje kao dječja igra. Jučer mu je učitelj kazao:

— Priroda te bogato nadarila, samo gledaj da te darove ne potratиш nego da ih pravo usmjeriš.

K tomu je i visok, lijep, kosa mu plava i kovrčava, a žustar je i okretan, tako da može skočiti preko klupe uprvši se o nju samo jednom rukom. Zna već i mačevati.

Dvanaest mu je godina, trgovački je sin, svagda nosi plavo odijelo sa zlaćanim pucetima. Uvijek je vedar, živahan, ljubazan sa svakim, i hoće drugomu pomoći na ispitu.

Nitko se dosad nije drznuo da ga ičim uvrijedi ili da mu uputi kakvu neuljudnost. Nobis i Franti samo ga prijeko gledaju, a Votiniju iz očiju možeš čitati koliko je nenavidan. Ali Derossi i ne opaža. Svi mu pokazuju smiješak, svatko ga hvata za ruku ili za lakan kad on, ljubazan kakav već jest, ide od klupe do klupe i kupi zadaćnice. Zna on drugovima u razredu poklanjati časopise s ilustracijama, slike i crteže, sve što mu daju njegovi kod kuće.

Malom je Kalabrezu sam nacrtao zemljovid Kalabrije. Sve daje od srca rado, ništa ne gledajući i ne mijereći, bez susetezanja, uvijek s osmijehom, kao kakav veliki gospodin, i ne pravi među drugovima razlike, dariva svakoga bez izuzetka.

Naprosto ne možeš a da mu ne zavidiš i ne osjetiš kako mu ni u čemu nisi ravan. Evo, i ja mu zavidim baš kao što i Votini. I osjećam neku gorčinu, i gotovo sam ljut na njega kad se doma natežem s kojom teškom zadaćom, i mučim se i znojim da je uradim, a dobro mi je znano da je on svoju već davno dovršio, i to sasvim lako i bez ikakve pogreške.

A opet, kad dođem u školu i vidim ga onako zgodna, vedra i nasmiješena, i nekako slavodobitna, i kad ga čujem kako glatko, bez ikakva krvanja odgovara na svako učiteljevo pitanje, i kako je uljudan te ga svi vole, mine me sva gorčina, iščezne mi iz srca sva zavist, i upravo se zastidim što su mi se, bilo to i načas, u duši mogla ugnijezditi takva čuvstva.

Ponese me tada želja da mi je uvijek ostati blizu njega, htio bih tijekom svega svog školovanja biti s njime, njegova mi je nazočnost i njegov glas pravi poticaj, ulijeva mi hrabrost, budi u meni volju za radom, stvara mi vedrinu u srcu.

Učitelj mu je dao da prepriče priču za mjesec studeni, koju će sutra čitati; naslov joj je: *Mali izviđač iz Lombardije (Priča o studenome)*. Jutros ju je prepisivao. Priča je to o junaštvu, i hrabri pothvat u njoj toliko ga je ganuo, toliko ga se sve kosnulo, da je sav usplamatio u licu, oči mu zaiskrile, zakrijesile se, usne podrhtavale.

Promatrao sam ga, uživao gledajući ga onakva: kako li je mio, lijep i plemenit! Sa koliko bih mu zadovoljstva rekao pred svima:

— Derossi, ti si u svemu vredniji od mene! U usporedbi sa mnom ti si već čitav čovjek! Poštujem te i divim ti se!

MALI IZVIĐAČ IZ LOMBARDIJE

(Priča u studenome)

Subota, 26.

Godine 1859, u vrijeme rata za oslobođenje Lombardije, koji dan poslije boja kod Solferina i San Martina, gdje su Francuzi i Talijani odnijeli pobedu nad Austrijancima, jednoga divnog lipanjskog jutra prolazio osamljenom stazom malen odred lako naoružanih kopljjanika iz Saluzza: jahači napredovali polagano, prema neprijatelju, pažljivo istražujući okoliš. Odred vodili jedan časnik i jedan dočasnik, vodnik. Svi u tome malom sastavu

netremice gledali udalj, upravili oči preda se, svi bez riječi, svi napeto očekujući da ovog ili onog časa ugledaju kako se među drvećem ukazuju bijele odore neprijateljskih predstraža.

Kad su tako stigli do neke seljačke kućice okružene jasenima, vidješe pred njom dječaka komu mogaše biti dvanaestak godina: stoji ondje sam samcat i nožićem guli koru s tanke, ravne grane da bi napravio štap. S jednog prozora na kućici vijori se povelika zastava trobojnica: unutri ni žive duše — ukućani su, istaknuvši zastavu, pobegli u strahu od Austrijanaca.

Kako dječak opazi konjanike, odmah odbaci štap i snimi kapu s glave. Bijaše to milovidan momčić, smion izgledom, krupnih modrih očiju, duge svijetle kose: na njemu, osim otrcanih hlača, samo košulja, razdrljena na prsima.

— Što radiš tu tako sam? — upita ga časnik, zaustavljući konja. — Zašto nisi pobegao sa svojima?

— Nemam ja svojih, siroče sam, nahoče — odgovori dječak.

— Radim pomalo za svakoga. Ostao sam ovdje da vidim rat.

— Jesi li vidio ovuda Austrijance?

— Već ih tri dana ne vidim...

Časnik malko promisli, sjaha s konja, pa onda, ostavivši svoje vojнике onako okrenute prema neprijatelju, uđe u kuću i pope se na krov... Kuća bijaše niska, mogao je ozgo okom obuhvatiti samo malen dijelak krajine.

— Nema druge, valja nam se penjati na stabla — reče časnik silazeći.

Pred samom kućom, uz gumno, nalazio se visok, vitak jasen, vršika mu se njihala na nebeskoj modrimi. Časnik pretitra misao u glavi, trže oči u svoje vojниke pa opet uzgleda gore u stablo, i tako je neko vrijeme premjeravao motreći čas njih, čas drvo, a onda kanda preumi te će odjednom, obraćajući se dječaku:

— Je li u tebe dobar vid, momčiću?

— I još kakav! — ponosno će dječak. — Vidim vam ja i sitna vrapca na dva puškometa odavde!

— A jesi li kadar popeti se na vrh ovog drveta?

— Na vrh ovog drveta? Jel' ja? Dok okom trepnete već sam gore!

— A bi li mi umio kazati što vidiš ozgo: ima li na toj strani austrijskih vojnika, diže li se gdjegod kakav oblak prašine, svjetlucaju li puške, vide li se konji...?

— Bih, posigurno, umio bih vam sve kazati.

— Što tražiš da bi mi učinio tu uslugu?

— Što tražim? — sa smiješkom će dječak. — Ne tražim ništa!

Samo bi još to trebalo! A onda... da je za njih, bogme ne bih nipošto.

Ali kad je za naše... eh, to je drugo, i ja sam Lombardez.

— Dobro je, hajde onda, penji se!

— Samo časak, da se izujem.

Izuo je postole, pritegao pojasa na hlačama, bacio kapu u travu i potom obuhvatio jasenovo drvo.

— Nego, pazi...! — uzviknu mu časnik, u kretnji kao da ga želi zaustaviti, odjednom obuzet nekakvim strahom ili zlom slutnjom.

Osvrnu se dječak i u čudu ga pogleda onim svojim lijepim modrim očima, kao da bi ga upitao: pa što je sad?

— Ne, ništa — proslijedi časnik: — Penji se!

Dječak se poče verati, gipko kao mačka.

— Gledajte predaj se! — viknu časnik, upozoravajući svoje vojnike.

Za koji časak dječak se već popeo drvetu do vrha, čvrsto se držeći za deblo, noge mu u granju i lišću, a gornji dio tijela slobodan, sunčane zrake prelijevaju mu se po svijetloj kosi, rekao bi da je pozlaćuju.

Časnik ga je ozdo, sa tla, jedva i video, tako malen činio mu se dječak gore.

— Gledaj pravo u daljinu! — viknu mu časnik.

Da bi bolje video udalj, momčić jednu ruku nadnese nad oči, da mu sunce ne zasljepljuje pogled.

— Vidiš li što? — upita časnik.

Dječak malko prignu glavu prema onomu dolje, rukom zaokruži usta pa kao na doglasalo, da ga onaj bolje čuje, odgovori ozgo:

— Vidim dvojicu konjanika na bijeloj cesti.

— Na kojoj su udaljenosti odavde?

— Bit će dobar puškomet.

— Kreću li se?

— Ne, ne kreću se.

— Što još vidiš? — upita časnik pošto je časak-dva počekao.

— Pogledaj desno!

Dječak pogleda na tu stranu i potom izvijesti:

— Nešto svjetluca među drvećem kraj groblja: bit će na puške

nasađene bajunete.

— Vidiš li ljude?

— Ne vidim, valjda se kriju u žitu.

U taj tren zrakom oštro prozuba tane te zamnje negdje daleko za kućom.

— Silazi, dječače, opazili su te! — viknu časnik. — Ne treba mi ništa više. Silazi!

— Ne bojim se — odgovori dječak. — Silazi...! — opet će časnik. — A što vidiš lijevo?

— Lijevo...?

— Da, lijevo.

Dječak okrenu glavu na suprotnu stranu... kadli se zrakom prolomi drugi zvižduk, još ostriji od prvoga, a tane proletje niže. Dječak se sav strese.

— Dobijesa! — uzviknu mali. — Oni su se odande baš na me okomili.

Metak je prozubao sasvim blizu njega.

— Odmah dolje! — zapovjedno će mu časnik, i ljutito u isti mah.

— Evo, silazim — prihvati dječak. — ali ne brinite, stablo me brani. Lijevo, rekoste?

— Da, lijevo — potvrdi časnik. — Ama siđi već jednom!

— Evo me, evo, a nalijevo... — najposlije će dječak, okrećući se i tijelom ulijevo — ondje kod crkvice... Vidim, čini mi se...

Treći strahovit zvižduk propara zrak, i gotovo u isti čas dječak se svali i poče padati i, zadijevajući se što o stablo, što o grane, strmoglavi se na tlo, raskriljenih ruhom.

— Uh, nesreće! — uzviknu časnik i pritrča.

Dječak je žestoko bubnuo leđima o tlo i tu ostao ležeći onako nauznak, nepokretan, raširenih ruku: krv mu navirala iz prsiju, na lijevoj strani.

Vodnik i dva vojnika sjahaše sa svojih konja i priđoše. Časnik se prignu dječaku i sasvim mu rastvori košulju: puščano je zrno pogodilo u lijevu stranu grudi i prodrlo u plućno krilo.

— Mrtav je — protisnu časnik.

— Ne, nije! Živ je — uzvrati vodnik.

— Ah, jadno dijete! — uzdahnu časnik. — Junačna li dječaka! Samo hrabro, mali, ne daj se!

I dok ga je tako sokolio i rupčićem pokušavao zaustaviti mu

krv što je tekla iz rane, dječak samo prevrati oči, a glava mu klonu: preminuo je. Časnik problijedje. Gledao ga je neko vrijeme, a onda mu glavu spusti na travu. Ustade potom, ali još nije očiju odvajao od njega. Gledahu ga nepomični, i vodnik i ona dvojica vojnika. Ostali bijahu okrenuti neprijatelju.

— Jadni dječak! — opet će časnik, uz tužan uzdah. — Jadno i hrabro dijete!

Zatim priđe kući, skide sa prozora trobojnu zastavu i, razastrijevši je, pokri njome, kao mrtvačkim pokrovom, ono malo tijelo, a samo lice ostade otkriveno. Vodnik sabra i do mrtvog tijela položi postole, kapu, nožić i tanki štap što ga dječak bijaše načinio od grane.

Još su koji čas stajali tiho, bez riječi, a onda se časnik obrati vodniku i reče:

— Poslat ćemo po nj naša vojna bolnička kola: poginuo je kao vojnik, vojnici će ga i pokopati.

I rekavši to, posla rukom poljubac mrtvome dječaku, a onda zapovjedi svojima:

— Na konje!

Svi se vinuše u sedlo, priđoše ostalima, i mali odred konjanika krenu naprijed.

Malo sati poslije toga poginulom dječaku bijahu iskazane sve vojne počasti.

U smiraj dana cio red talijanskih predstraža kretao se prema neprijatelju, a istim onim putem kojim je ujutro prošetao mali odred konjanika napredovala u dva reda jaka četa bersaljera, pješaka - strijelaca, koji su prije nekoliko dana u junačkoj borbi svojom krvlju natopili briješ San Martino.

Vijest o pogibiji hrabrog dječaka već se pronijela među tim vojnicima još prije nego što su krenuli iz svog taborišta. S jedne strane puta kuda su prolazili tekao potok, a sam put bio od kuće udaljen samo koji koračaj. Kad su prvi časnici te čete vidjeli dječakovo tijelo opruženo pod jasenom i pokriveno trobojnom zastavom, pozdraviše ga isukanim sabljama. Jedan se prignuo potoku što mu obale bijahu osute cvijećem, ubra dva cvijetka i položi ih na mrtvo tijelo. I drugi vojnici nato ubirali cvijeće, i kako bi bersaljeri jedan za drugim onud prolazili, tako bi svaki bacio svoj cvijetak na poginulog mališu. Ukrzo dječak bijaše prekriven cvijećem, a časnici i vojnici redom ga pozdravlјali prolazeći:

— Bravo, mali junače!
— Zbogom, hrabri dječače!
— Neka ti je vječna slava!
— Zbogom!

Jedan časnik dobaci mu svoju kolajnu za hrabrost, drugi mu pride da ga poljubi u čelo. A cvijeće još padalo dječaku na bose noge, na okrvavljenе grudi i svijetlu kosu. On pak počivao ondje na travi, pokriven trobojnom zastavom: blijedim mu licem kanda prolazi smiješak, jadni dječak kao da čuje sve one pozdrave, sretan što je dao život za svoju Lombardiju.

Siromasi

Utorak, 29.

*Dati život za domovinu, kao što ga je dao mali Lombardez,
doista je velika vrlina, a ti, sinko, nemoj zanemarivati malih vrlina.
Kad sam te danas pratila, pošto si izišao iz škole, idući pred mnom
prošao si mimo ubogu ženu što je na krilu držala bljedunjavo,
nemoćno dijete: zamolila te da joj udijeliš darak, a ti ju samo
pogledao, nisi ništa udijelio premda si imao novaca u džepu.*

*Čuj me, sinko! Neka ti ne prijeđe u običaj da nehajno prolaziš
mimo nevolju i bijedu koja pruža ruku i moli. A pogotovu nemoj
nikad ravnodušno proći pokraj bijedne majke koja prosi novčić za
svoje dijete. Pomisli da je mali nevolnjik možda gladan, pomisli
kolika je tuga i poniženje te nesretne žene, pomisli na njezin jad i
čemer.*

*Možeš li pojmiti kakva bi joj žalost preplavila dušu i u kakav bi
očaj zapala tvoja majka kada bi ti morala jednog dana reći:
»Enrico, sinko, danas ti nemam ni kruha dati.«*

*Svaki put kad projsaku dam novčić, a on mi haran kaže: »Bog
ti dao zdravlje i sreću, tebi i tvojoj djeci!« ne možeš pojmiti kakvu
mi radost te riječi pobuduju u srcu, kakvu zahvalnost u sebi
iskazujem tomu siromahu i kakva mi blagost i milina obuzme dušu.
Meni je tada kao da će nam svima ta prosjakova dobra želja,
izrečena u harnosti, zaista priskrbiti lijepo zdravlje te nas mnogo
vremena održati krepke, pa se tako vratim kući zadovoljna, kazujući
u sebi: »Oh, onaj mi je prosjak uzvratio kudikamo više nego sam
mu dala udijelivši mu svoj mali darak.«*

Rado bih tako da kadikad čujem kako je i tebe ispratila kakva dobra želja i kako si zaslужio takav blagoslov. Izvadi kadšto novčić iz svoga malog tobolca i spusti ga u ruku starcu što je ostao bez potpore, premetni novčić iz svoje ruke u ruku majci što je ostala bez korice kruha, ili pak djetu što je ostalo siroče bez majke. Siromasima je drag milodar iz djeće ruke, ta ih milostinja ne ponizuje, rado je primaju jer su i djeca potrebnici, ovise o drugome, pa su u tome njima slična.

Vidiš, uvijek ima siromaha oko svake škole. Milostinja što je daju odrasli djelo je milosrđa, dok je milostinja koju daje dijete ujedno i čin milosrđa i djelo ljubavi. Shvaćaš li? Kad je iz djeće ruke, onda je nekako kao da s udijeljenim milodarom na prosjakovu ruku pada u isti mah i novčić i cvijet.

Misli, sinko, na to kako ti doista imaš svega i svačega, a potrebiti, ubogi, u svemu oskudijevaju i ničega nemaju. Dok ti u svome obilju i sreći tražiš kruha preko pogače i svagda želiš više, njima je dovoljno i sretni su ako ne moraju umrijjeti od gladi.

Pomisli kakva je to strahota i sramota, žalost i nepravda što pokraj tolikih sjajnih dvora i palača, na ulicama kojima promiču blistave kočije i prolaze djeca odjevena u svilu i baršun, ima majki što moraju prostiti i djece što nemaju zalogaja.

Nemati što jesti — Bože dragi, kakve li tuge i bijede! Dječaci kao što si i sam, djeca dobra kao što si i ti, pametna i bistra poput tebe — pa sred ovakva velika grada nemaju što jesti nego moraju gladovati, kao životinje izgubljene u pustinji!

Nikad više, moj Enrico, nemoj proći mimo majku koja prosi a da joj u ruku ne spustiš svoj darak.

Tvoja majka

PROSINAC

Mali trgovac

Četvrtak, 1.

Otac mi želi da o svakom blagdanu, kad god nema škole, pozovem kući kojega između svojih školskih drugova, ili da odem kojemu u posjet, kako bih se malo-pomalo sprijateljio sa svima. U nedjelju ču tako u šetnju s Votinijem, onim što je svagda lijepo odjeven, uvijek se gladi, otresa dlačice s odjeće, a zavidan je Derossiju.

Danas mi je pak došao kući Garoffi, onaj dugonja i mršonja kukasta i kljunasta nosa kao u sove. Ima taj sitne i lukave očice što zvjeraju na sve strane, njihovu pogledu ništa kanda ne izmiče. Sin je nekog mirodijara, trgovca začinima.

Neobičan je to dječak, osobenjak. Uvijek broji novac što mu je džepu, računa na prste, vraški brzo, bez tablice množenja učas pomnoži koji god broj hoćeš. Nadasve je štedljiv, stavlja novčić na novčić i već ima svoticu na knjižici školske štedionice. Nije ni čudo, tā neće vam taj izdati ni potrošiti ni paricu, a padne li mu i najsitniji bakrenjak pod klupu, kadar je on za njim rovati i tržiti ga cito tјedan.

— Sakuplja svašta, baš kao svraka — veli o njemu Derossi.

I doista, sve što nađe, istrošene olovke i pera, stare marke, pribadače, kusatke svijeća — sve on pobire i sakuplja. Već su dvije godine i više kako sabire stare poštanske marke, i većih ima na stotine iz različitih zemalja, sa svih strana svijeta: unosi ih i raspoređuje u velik i podebao album što će ga kasnije, kad upotpuni zbirku, prodati knjižaru. Knjižar mu pak besplatno daje pisanke jer mu on navraća mnogo djece u dućan.

U školi vam taj dječak svagda nečim trguje, uvijek štogod prodaje i preprodaje, mijenja s drugima ovo ili ono, upriličuje lutrije i trampe. Žna potom preumiti, pokaje se pa tako razmetne trampu i traži natrag stvarcu koju je dao u zamjenu. Umije vam on kupiti štogod za dva novčića a prodati za četiri. Kocka se za olovke i pera i ne gubi nigda. Sakuplja stare novine i prodaje ih trgovcu duhanom, koji u njih umata svoju robu. Ima i bilježnicu u koju bilježi svoje

trgovanje, unosi u nju svoje poslove — sva je išarana, puna pustih računa i brojki.

Garoffija u školi zanima samo račun te ga uči, a htio bi odlikašku prijelaznu medalju samo zato što uz nju kao nagrada ide i besplatna ulaznica za kazalište lutaka.

Sviđa mi se taj dječak, zabavlja me. Igrali smo se trgovaca, s utezima i vagom: on zna pravu cijenu svakoj robi, razumije se u sve mjere i utege, umješno i brzo pravi zamotuljke i vrećice od papira kao da je kakav prodavač. Veli kako će, tek što završi školu, već otvoriti dućan, udariti u sasvim novu trgovinu koju je sam izmislio. Bio je vrlo zadovoljan kad sam mu dao neke strane poštanske marke, i tom mi je prilikom potanje iznio po kojoj cijeni može svaku prodati.

Moj se otac pričinjao kao da čita novine, a zapravo je sve vrijeme slušao naš razgovor i lijepo se zabavljao.

Valja mi još kazati da su Garoffiju džepovi uvijek nekako nabubrili, natrpani sitnicama kojima trguje, a sve pokriva dugom crnom kabanicom. I neprestano je zamišljen i zaposlen, svagda kanda nešto premeće u glavi, čini ti se — pred tobom je pravi pravcati trgovac. Ali ono što mu je najviše prirasio srcu — to je njegova zbirkta poštanskih maraka: ona je njegovo blago, o njoj uvijek govoriti, kao da će odatle sinuti sva njegova sreća.

Drugovi ga nazivaju tvrdicem i lakomcem, prišivaju mu da je škrtač i lihvar. Ne znam, ne mislim tako. Meni je drag. Štošta sam od njega naučio, on mi je kao kakav odrasli. Coretti, sin onoga što prodaje drva, kaže kako Garoffi ne bi dao svojih poštanskih maraka ni za što na svijetu, čak ni onda kad bi tom zbirkom mogao spasiti majčin život. Moj otac to ne vjeruje:

— Što se tiče Garoffija, pričekaj još neko vrijeme — reče mi otac — pa tek onda prosuđuj. Dječaka je doduše ponijela ta strast, ali ni govora da je on takav. Ima on i srca i duše!

Taština

Ponedjeljak, 5.

Jučer sam s Votinijem i s njegovim ocem bio u šetnji duž aleje Rivoli. Kad smo prolazili ulicom Dora Grossa, vidjesmo Stardiju, onoga što se rita kad ga zasmetaju: stoji zdeponja pred knjižarskim

izlogom, ustobočio se i bulji u zemljovid, oči u nj izvaljuje. Tko zna koliko je vremena prostajao tako, jer on i na ulici uči. Jedva nam je uzvratio na pozdrav, taj nezgrapnik!

Votini bijaše lijepo odjeven — lijepo i prelijepo. Na nogama mu čizme od skupocjena safijana⁵, prošivene crvenim, odijelo mu ukrašeno vezom i svilenim resicama, kapa mu od bijele dabrovine, a imaše dječak još i sat. I šepirio se on poput pauna. ali mu je ovaj put taština udarila ukrivo, prisjela mu.

Trčala nas dvojica duž drvoreda i za sobom podaleko ostavila njegova oca, koji je polako išao za nama. Kad smo dobrano poodmakli, stadosmo pokraj jedne kamene klupe. Na klupi sjedio dječak skromno odjeven: zagnao se kanda u misli, glava mu pognutu, sav mu izgled pokazuje nekakav umor. Nešto podalje vremešan čovjek šeta tamo-amo pod drvećem i čita novine — valjda dječakov otac.

Sjedosmo i nas dvojica — Votini do dječaka, a ja do njega. Votini, ponosan na svoju lijepu odjeću, hotijaše da mu se mali susjed divi i da mu pozavidi. U toj nakani podiže nogu te će me upitati:

— Jesi li vidio moje nove čizme? Kao u časnika, zar ne? Rekao je to u namjeri da ih pokaže onome dječaku. Ali ih onaj i ne pogleda: ni glavom da makne.

Votini nato spusti nogu na tlo te mu pokaza svilene rojte na svome kaputu. Sve gledajući onog dječaka ispod oka, napomenu mi kako mu se one kite i gajtani ne svidaju pa ih želi zamijeniti srebrnim pucetima. No, mali susjed nije ni njih pogledao.

Tada Votini uze navrh kažiprsta vrtjeti svoju prekrasnu kapu od bijele dabrovine. A onaj se dječak, kao za inat, ne udostoji ni okom trepnuti, ni pogleda svrnuti na kapu.

Votini, koji se počeo ljutiti, izvuče sat, otklopi mu stražnji poklopac i pokaza mi kolešca. Ali onaj ni sada ništa ni da bi se maknuo.

— Je li sat od pozlaćena srebra? — upitah Votinija.

— Ne, nije — odgovori mi on — od samog je zlata.

— Pa neće valjda biti sav od zlata? — pritaknuh ja. — Bit će zaciјelo i stogod srebra u njemu?

— Ne, nimalo! — otpovrnu on.

---

⁵ *safijan* — fino izradena ovčja ili kozja koža (za kožnu galeriju) — M

I da bi natjerao dječaka da pogleda sat, prinese mu ga pod nos, kazujući:

— Ded pogledaj ti pa reci! Zar nije sav od zlata?

— Ne znam — bezvoljno će mu dječak.

— Oh, oh! — ljutito uzviknu Votini. — Kakve li oholosti!

On još u tim riječima, kad eto ti njegova oca: čuo je što sin govori. Trgao je pogled u onog dječaka i časak ga pomno motrio, a onda će svome sinu, okosito:

— Šuti!

Potom, prgnuv se sinu do uha, tiho nadoveza:

— Slijep je!

Votini se trže, zadrhta. Ustade i zagleda se dječaku u lice.

Zjenice u onoga kao staklene, cakle se bez ikakva izražaja, nema u njima pogleda, one ne vide.

Zapanjen, bez riječi, Votini oborio oči, pokunjio se. Zatim se pribra i promuca:

— Žao mi je... nisam znao... A slijepi dječak, koji je sve razumio, samo se blago nasmiješi te će nujno: — Oh, ništa, ništa... Jest, tašt je Votini, ali nije zao, dobra je srca. Još smo šetali, ali se on za sve šetnje nije više nasmijao.

Prvi snijeg

Subota, 10.

Minuše nam šetnje po Rivoliju — zbogom, nema ih više! Evo sada draga prijatelja djeci, evo prvog snijega! Još od sinoć pada u gustim i krupnim pahuljama što su nalik na cvjetove jasmina. Prava milina bijaše jutros gledati iz škole kako snijeg praminja, prianja kitina⁶ za okna, gomila se na potprozorje, slaže na podboje i prozorske boćine.

I učitelj je gledao van i trljaо ruke, i svakog nosilo neko milje, svi bili zadovoljni pri pomisli na grudanje, na led i klizanje što dolazi poslije, i na toplu vetricu kod kuće.

Samo Stardi nije ni za što mario, nije mu se pogled iskradao van, za snijegom što osipa: sav se on unio u zadaću, podnimio se

---

⁶ *kitina* — Snijeg koji se zadržava na granama, u narodu se naziva *kitina*, a snijeg koji pada u velikim krpama i sve zamete *plaštaš* ili *lopatar*. — M.

obadvjema šakama, pritisnuo ih na sljepoočice, te uči li, uči.

A kakve li istom krasote i kakva li bučna veselja pri izlasku!
Sunuti van u neredu, pokuljati jedan preko drugoga na ulicu, skakati
po njoj, vičući i rukama uzmahujući, valjati se po snijegu, grabiti ga,
tabati i gaziti po njemu baš kao mлада štenad u vodi!

Roditeljima koji su nas vani čekali pobijeljeli kišobrani,
gradskom stražaru pobijelio šljem na glavi, i naše torbake učas
posula bjelina. Svi su kanda pomahnitali od radosti, čak i Precossi,
kovačev sin, bljedoliki dječak koji se nikad ne smije, a i Robetti,
onaj koji je spasio mališana ispred omnibusa i koji je, jadan,
skakutao sa svojim štakama.

Mali Kalabrez, koji nikad nije video snijega, spljeskao snježnu
grudu pa okrenuo u nju zagrizati baš kao da mu je breskva u ruci.
Crossi, sin piljaričin, nabio torbu snijegom, a Zidarčić nas sve
natjerao na smijeh — bijaše nam upravo da puknemo od smijeha u
koji smo provalili kad ga je moj otac pozvao da sutra dođe k nama:
dječak imao puna usta snijega, nije ga mogao ni ispljunuti ni
progutati, gvalja mu u grlu zapela, pa je nevoljnici samo buljio u nas
i nije uspijevao ni riječi protisnuti.

I učiteljice užurbano izlazile iz škole, bile žustre i nasmijane. I
moja učiteljica iz prvog razreda, sirotica, brzala i probijala se kroza
snježnu mećavu, zaklanjajući lice zelenom pošom, i kašljala jadnica,
kašljala.

U isto vrijeme jata djevojčica navirala iz susjedne škole, vikale
one jureći i skačeći po bijelome i mekom onom sagu, a učitelji im, i
školski poslužnici, i gradski stražari, gutajući snježne pahulje i
otresajući brke i bradu, dovikivali:

— Kući, djeco! Idite kući!

Ali se i sami smijahu onoj veseloj buci i graji što je nadizahu
djeca pozdravljajući zimu.

*

— Vi se, djeca, radujete dolasku zime — govorio je moj otac.
— Ali nije zima radost svima... Mnoga djeca nemaju odjeće ni
obuće, a ni vatre da se na njoj griju. Ima ih na tisuće što prevaljuju
dug put silazeći u sela, grezajući po duboku snijegu i noseći u
pocrvenjelim, od hladnoće ukočenim rukama kakvu čvorugavu
granu ili kakav drugi komad drveta da bi naložili vatru i tako
zagrijali školu. A ima na stotine škola što su gotovo zakopane u

snijegu, gole i mračne poput spilja, učenici se u njima guše u dimu, cvokoću od studeni te u strahu gledaju bijele pahulje što neprestano prinahode ozgo, gomila se snijeg što je ukijao s neba i nagrće naslage na njihove udaljene kolibe, kojima prijete usovi. Da, djeca se raduju dolasku zirne, a ne pomišljaju na one tisuće stvorenja kojima zima donosi nevolju, bijedu i smrt.

Zidarčić

Nedjelja, 11.

Danas nam je u posjetu bio Zidarčić: došao je u iznošenoj očevoj odjeći; pohabani kaput još mu se ovdje-ondje bijelio od vapna i sadre što zapadaju u očev mu zidarski zanat.

Moj je otac još više negoli ja želio da nam dječak dođe u posjet, i baš smo se obveselili kad je stigao.

Čim je ušao, snimi s glave otrcani šeširić, sav mokar od snijega, presavi ga i gurnu u džep. Potom polako pokroči naprijed, nehajno, poput umorna radnika, okrećući sad na lijevu, sad na desnu stranu ono svoje kao jabuka okruglo lišće na kojem se prćast nos ispeo među obraze i smjestio se ondje baš kao kakva loptica.

Kad je stupio u blagovaonicu i pogledom letimice prešao po namještaju, trže oči u sliku što pokazuje grbavog lakrdijaša Rigoletta, pa kad ju je promotrio, napravi »zečju njušku«. Ne možeš a da se ne nasmiješ kad vidiš kako on to zna uraditi.

Prešli smo na igru kockama za gradnju, kamenim pločicama od kojih on osobito umješno gradi kule i mostove štono kao po nekom čudu stoje i ne ruše se, a sve to radi ozbiljno i slaže strpljivo kao kakav odrasli.

Dok je tako sastavljaо kocke i podizao svoje građevine, pripovijedaše mi o svojoj obitelji: stanuju u potkroviju, otac mu ide u večernju školu da nauči čitati, majka mu je rodom iz Bielle, grada što je Torinu na sjeveru.

Zacijelo roditelji vole svog dječaka, a može se to i vidjeti: ono jest, odjeven je siromaški, ali je dobro zaštićen od studeni, i nema na njemu poderina, nego sve uredno pokrpano, a čvor mu na kravati vezan spretnom rukom majčinom.

Napomenuo mi Zidarčić kako mu je otac ljudina, pravi div, jedva prođe na vrata. Premda ljudeskara, blage je čudi i dobričina, a

sina uvijek zove »Zečja njuškica«. Sasvim suprotno ocu, sin je malen rastom. U četiri sata imali smo užinu: sjedili smo na divanu i jeli kruh i grožđane suhvice. Kad smo ustali, otac mi, ne znam zašto, nije dopustio da obrišem zapleće na divanu, to jest naslon na kojem je naš mali posjetitelj svojim kaputom ostavio tanak bijel trag. Zadržao mi otac ruku, a kasnije je on sam, krišom, otro mrlju.

Dok smo se igrali, Zidarčiću otpalo jedno puce s kaputa, a moja majka uzela da mu ga prišije. On se pak zbungio, našao se u čudu i, sav oblichen rumenilom, susprežući dah, gledaše je kako šije.

Kasnije sam mu dao da razgleda neke zbirke karikatura, a on i nehotice oponašao grimase na licima sa slikama — oponašao ih kako se krive i krevelje, rastezao usta i obraze tako da se i moj otac smijao.

Bijaše naš posjetitelj toliko zadovoljan da je, odlazeći, zaboravio na glavu ustaknuti svoj izgužvani šeširić. A kad se dohvatio odmorista na stubama, u znak zahvalnosti okrenu se i još mi jednom pokaza »zečju njušku«.

Dječak se taj pravo zove Antonio Rabucco, a osam mu je godina i osam mjeseci.

*

Poslije, pošto je Zidarčić otišao, otac se obrati meni te mi uze objašnjavati ono oko otiranja naslona na divanu. Reče mi on:

— Znaš li, sinko, zašto ti nisam dopustio za otareš zapleće na divanu? Da si ga uzeo čistiti pred očima svoga školskog druga, značilo bi to kao da mu zamjeraš što ga je uprljao. A to zaista ne bi bilo lijepo — ponajprije zato što on to nije učinio hotimice; nije dakle bilo ništa namjerno; a drugo, zato što je mrlja ostala od očeva mu kaputa za koji se uhvatila sadra i vapno dok mu je otac radio; a tragovi što ostaju od rada nisu nikakva prljavština: to može biti prah, vapno, boja — što hoćeš ali nije prljavština! Rad ne prlja! Rad oplemenjuje. Nikad radniku koji se vraća s posla nemoj reći da je prljav! Nego kaži da mu se na odjeći vide znaci ostali od posla, tragovi njegova rada. Upamti to! I zato neka ti bude drag taj Zidarčić, ponajprije jer je tvoj drug, a onda jer je sin radnikov.

Gruda snijega

Petak, 16.

Snijeg sveudilj pada, nahodi neprestance. A nevolja je s njime, jer kad smo danas izišli iz škole, slučilo se nešto nadasve neugodno. Skupina dječaka, tek što je ispala na široko šetalište, počela se grudati — pravili dečki i bacali snježne lopte teške i tvrde poput kamenja, kakve već jesu kad se splješću od mokroga vodnjikavog snijega. Mnogo je ljudi prolazilo bljuzgavim pločnikom, a jedan između prolaznika povika na dječake:

— Prestanite, derani!

I upravo u taj čas prolomi se oštar krik na suprotnoj strani ulice, i vidjesmo starca što je ostao bez šešira kako tetura i rukama zakriva lice, a kraj njega dječak zapomaže:

— Upomoć! Pomagajte!

Odmah dohrlili ljudi sa svih strana i sjatili se oko nevoljnog starca koga je gruda pogodila u samo oko.

Sva se djeca razbjezala, umakla kojekuda, hitro kao strijele.

Ja sam stajao pred knjižarom u koju se navratio moj otac.

Odande sam dobro video kako je nekolicina mojih drugova dojurila onamo: pomiješali se oni među drugi svijet u mojoj blizini i pričinjali se da gledaju u knjižarske izloge. Bijaše tu Garrone, sa svojom uobičajenom komadinom kruha u džepu, pa Coretti, Zidarčić i Garoffi — onaj što sakuplja poštanske marke.

Međuto se oko povrijedenog starca okupilo podosta svijeta, a jedan gradski stražar i neki drugi ljudi vrzmali se naokolo, prijeteći i pitajući:

— Tko je bio?

— Tko je to učinio?

— Jesi li ti?

— Reci tko je!

I zagledahu dječacima u ruke da vide jesu li im mokre od snijega. Garoffi stao blizu mene: opazih kako drhti cijelim tijelom, sasvim prestravljen, lice mu mrtvački ublijedjelo.

— Tko je bio? Tko je to učinio? — i dalje vikahu naokolo.

Razabrah kako Garrone potiho govori Garoffiju:

— Hajde javi se! Bilo bi od tebe podlo i kukavički pustiti da optuže koga drugog.

— Ali nisam to namjerno učinio! — branio se Garoffi i drhtao kao prut na vodi.

— Svejedno! Učini što ti je dužnost! — opet će mu Garrone.
— Strah me, ne usuđujem se...
— Samo hrabro — sokolio ga Garrone. — Naprijed, ja ču s tobom!

A stražar i drugi sveđer vikali:
— Tko je? Tko je bio? Rbina od naočala zašla starcu u oko!
Oslijepili ga! Nevaljalci! Razbojnici!

Bijaše kao da će se Garoffi u koji tren strovaliti na tlo — tako mi se činilo.

— Hajde! — odlučno će mu Garrone. — Ja ču te braniti! I uhvativši ga za nadlakticu, pogura ga naprijed, sve podupirući ga u hodu, kao da pomaže bolesniku. Opazili to ljudi, i, dakako, odmah razabrali što je. Neki pritčali podignutih ruku, prijeteći šakama. Garrone im se usprotivi, ustoboči se pred njima:

— Što? Zar desetorica odraslih protiv jednog dječaka?
Osvetnici zastali, a jedan redarstvenik uhvati Garoffija za ruku, krčeći put kroz sabrano mnoštvo, povede ga u obližnju trgovinu tjesteninom, kamo su zaklonili ranjenog starca. Taj je ondje sjedio na stolici, zavaljen na naslon, oko mu bilo zakriveno rupcem. Kad sam video ranjenika, odmah sam u njemu prepoznao starog službenika koji sa svojim malim nećakom stanuje na četvrtom katu naše kuće.

— Nisam htio... nije bilo namjerno... — jecao je Garoffi, premirući od straha. — Zaista nisam htio...

Dvojica-trojica uguraše ga na silu u onu prodavonicu vičući:
— Padaj ničice! Moli oprost!
I vrgoše ga na tlo. Ali ga odmah zatim dvije snažne ruke podigoše, i začu se u isti tren odlučan glas koji reče:
— Ne, gospodo!

Bijaše to naš ravnatelj, koji je sve video. On nadostavi:
— Kad je dječak imao hrabrosti da se javi, nitko onda nema prava da ga ponizuje!
Svi umuknuli, stajali bez riječi.
— Hajde, zamoli gospodina da ti oprosti! — obrati se ravnatelj Garoffiju.

Briznuvši u plač, dječak obujmi koljena starcu, a ovaj mu položi ruku na glavu, pomilova ga po kosi. Tada svi rekoše:

— Idi, dijete, idi kući.

*

Odvojio me otac od one gomile i poveo sa sobom. Dok smo tako išli, upita me:

— Bi li ti, Enrico, u sličnoj prilici imao hrabrosti da učiniš što ti je dužnost i da priznaš svoju krivnju?

— Bih, imao bih hrabrosti — odgovorih mu. A on će meni na to:

— Kao dječak od srca i časti, kakav jesi, zajamči mi svojom poštenom riječi da bi učinio baš tako i nikako drukčije!

— Dajem ti svoju poštenu riječ, oče: učinio bih tako i nikako drukčije!

Učiteljice

Subota, 17.

Garoffi danas zebao od straha, bojao se da će ga učitelj oštro iskarati; ali se učitelj nije pojавio, a kako ne bijaše ni zamjenika, došla nam nastavu držati gospođa Cromi, najstarija učiteljica, koja ima dva odrasla sina, a poučila je u čitanju i pisanju mnoge među onima koje su sada majke i prate svoju djecu u našu školu.

Bila je danas tužna — jedan joj sin bolestan. Tek što su je učenici ugledali, okrenuše žamoriti i grajati. A ona će im polako, mirnim glasom:

— Poštujte ove moje sijede vlasti, nisam samo učiteljica nego sam i majka.

Nato utihnuše, nitko se više nije usudio da brblja, čak ni nevaljalac Franti, koji se zadovoljio time da joj se iz potaje krevelji i podsmjehuje.

Učiteljicu Cromi u njezinu je razredu zamijenila učiteljica Delcati, ona iz bratova mi razreda, a na njezino je pak mjesto došla »Mala opatica« — tako je zovu zato što je uvijek odjevena u tamno ruho. Nosi ona i crnu pregaču, lice joj sitno, bijelo poput tijesta, kosa uzdjenuta i svagda glatko počesljana, oči svijetle, a glas tanak, tihan, kao da neprestano šapuće molitve.

— Čudno je to — veli moja majka: — ta je učiteljica tako blaga i plaha, s onim svojim glasićem uvijek jednakim i slabašnjim da ga uho jedva i hvata, i nikad ona ne više i ne ljuti se, a ipak

uspijeva da joj učenici budu mirni kao bube, te ih i ne čuješ.

I doista, čak i najgori derani prignu glavu tek što im ona prstom poprijesti. Kad ona drži nastavu, u razredu je kao u crkvi: možda joj i odatle nadimak »Opatica«.

Ima još jedna učiteljica koja mi se sviđa: to je ona iz prvog razreda, trećeg odjela. Mlada je, ružičasta lica, dvije joj ljupke jamicice na obrazima, za šešir joj zadjeveno veliko crveno pero, a pod vratom visi žut križić od stakla.

Uvijek je ta učiteljica dobre volje, vesela, veseo joj i razred, svagda joj smiješak titra oko usta, a kad malko podigne svoj srebrni glas, čini ti se da pjeva. Lupka šibom po stolu i plješće rukama kad želi utišati djecu.

Poslije, kad se završi nastava i kada djeca izlaze iz razreda, ona trči za njima kao da je i sama jedno između njih, brza sad za ovim, sad za onim, da ih u red doveđe. Jednome podiže i zavraća ovratnik na kaputu, drugome zakapča kabanicu, da se mališani ne prehlade. Prati ih do ulice, da se ne počupaju, a roditelje moli i zaklinje da ih kod kuće ne kažnjavaju. Onima što ih napada kašalj nosi medene pastile, posuđuje svoj kolčak⁷ svima što zebu. Najmanja djeca joj neprestano dodijavaju kojećim, želete je podragati ili traže da ih ona poljubi, potežu je za šal, vuku za koprenu ili pak za ogrtač. A ona im sve dopušta, smiješi se i dijeli im poljupce, i svakog se dana vraća kući raščupana i golovrata, zadihana ali i zadovoljna, puna srca, s onim svojim ljupkim jamicama na obrazima i sa crvenim perom zadjevenim za šešir.

Ona je i učiteljica crtanja kod djevojčica, i svojim radom uzdržava majku i brata.

Posjet ranjeniku

Nedjelja, 18.

U razredu učiteljice što nosi crveno pero na šeširu uči i mali nećak starog službenika koga je Garoffi grudom snijega pogodio posred oka. Danas smo dječaka vidjeli u kući njegova ujaka koji ga odgaja i pazi kao rođenog sina. Prepisivao sam za idući tjedan priču *Mali pisar iz Firence*: bila je to priča za ovaj mjesec, za prosinac,

---

⁷ kolčak — duga vunena rukavica koja doseže do laktova, muf — M.

učitelj mi ju dao da je prepišem. Baš kad sam dovršio, zovnu me otac i reče:

— Hajdemo gore na četvrti kat, da vidimo kako je s okom onoga gospodina.

Uđosmo u gotovo mračnu sobu gdje je starac ležao u postelji, to jest napol sjedio, jer su mu debeli jastuci podupirali leđa. Do užglavlja sjedila na stolici njegova žena, u kutu se igrao dječak. Starac imaše povez na oku.

Vrlo zadovoljan što mu je moj otac došao u pohode, pozva nas da sjednemo, a zatim nam reče kako mu je već bolje — oko nije izgubljeno, on se nada da će ubrzo, već za koji dan, ozdraviti.

— Bio je to nesretan slučaj — nadoveza on — žao mi je onoga jadnog dječaka što je morao pretrpjeti onoliki strah.

Govorio nam je zatim o liječniku, koji u taj sat dolazi da mu vida ozljedu: upravo ga očekuju. I doista u taj tren zazvoni zvonce.

— Evo liječnika — reče gospoda.

Vrata se otvaraju — i gle, koga vidim! Garoffija! Stoji na pragu u svome dugom ogrtaču: uspravan je, ali je nekako prignuo glavu, ne usuđuje se kanda ući.

— Tko je? — upita bolesnik.

— Dječak koji je bacio grudu — odgovara moj otac.

A starac će nato:

— O, jadni mali! Hajde ulazi! Došao si da me obiđeš, da se raspitaš kako je ranjeniku, je li tako? E, bolje mi je, bolje, ne brini, gotovo sam već ozdravio. Dođi ovamo!

Garoffi, zbunjen toliko da nas nije ni vido, priđe postelji: jedva je susprezao suze, nije mogao ni riječi protisnuti. Starac ga pomilova po licu i reče:

— Hvala ti! Idi i kaži roditeljima da je sada sve u redu, ne trebaju više brinuti.

Ali se Garoffi i ne maknu, bijaše kao da je nakan nešto reći, a eto se ne usuđuje.

— Ti bi mi kanda htio nešto kazati? — priupita starac.

— Što bi ti...?

— Ja... ovaj... ništa...

— Onda sinko, zbogom. Doviđenja. Idi s mirom u srcu.

Garoffi ode do vrata, ali ondje zastade: okrenu se starčevu nećaku, koji ga je pratio i radoznalo gledao. Posjetitelj tada ispod kaputa izvuće nekakav zamotak, tutnu ga malome u ruku i reče

naprečac:

— Ovo je za tebe!

I to rekvaši, izjuri kroz vrata u tren oka.

Dječak odnese zamotak ujalov. Na ovitku stajalo napisano:

Ovo ti je dar od mene. Razmotaše da vide što je unutri, te uskliknuše od čuda, jer imadoše što i vidjeti: bijaše to onaj znameniti album, zbirka poštanskih maraka koju je jadni Garoffi eto donio — zbirka o kojoj je uvijek govorio, polagao u nju tolike nade, i koja ga je stajala toliko truda. Bila je njegovo blago, polovina njegova srca, a jadni ju je dječak dao u zamjenu za oproštenje.

MALI PISAR IZ FIRENCE

(Priča u prosincu)

Bio je pučkoškolac, učenik u četvrtom razredu, ljubak mali Firentinac od dvanaest godina, crne kose i bijela lica — najstarije dijete željezničkog službenika koji je imao veliku obitelj a malu plaću, pa se zavrtao u tjesnu, živjeli njegovi u oskudici.

Otac volio svoga prvenca, bio prema njemu blag i dobar, i nadasve popustljiv — popuštao mu u svemu, samo ni u čemu što se tiče škole: tu je mnogo zahtijevao, bio oštar, jer ga je želja nosila da mu sinak što prije završi školu i dobije kakvu službu, da bi priskočio u pomoć obitelji i bio joj potpora. I da bi u tome naumu uspio, morao je dječak svojski upeti i u malo vremena mnogo postići i naučiti. I premda je mali marljivo učio, sveđer ga je otac opominjao i neprestano nukao i poticao da uči.

Zašao otac već u godine, starost najahala — od silna je i naporna rada ostario prije vremena. Uza sve to, povrh pustog posla što mu je u službi padaо na pleća, još se nevoljniki, da bi svojoj obitelji priskrbio ono najpotrebnije i nekako sastavljaо kraj s krajem, zgodimice hvatao kakva povremenog posla, kao pisar ili prepisivač, i tako bi sjedio za stolom i štogod ispisivao ili prepisivao do kasno u noć.

Nedavno je, tako, za neku nakladu knjiga i časopisa, preuzeo da na ovitke ispisuje pretplatnička imena i adrese: na svaki takav papirni ostržak trebalo je krupnim, čitkim i pravilnim slovima napisati ime i adresu pojedinog predbrojnika, a za svakih pet stotina

tako ispisanih traka dobivao je tri lire. Ali ga je taj rad umarao, i često bi se otac za stolom, za vrijeme objeda, potužio svojima.

— Oči me izdaju, vid me ostavlja — govorio on. — Ubija me ovaj noćni rad.

Jednog dana reče mu sin:

— Oče, pusti da ja radim umjesto tebe: znaš da pišem jednako lijepo kao i ti, a rukopis mi puki tvoj.

Ali mu otac odgovori:

— Ne, sinko, tvoje je da učiš. Tvoja je škola kudikamo važnija od mojih ovitaka i adresa. Duša bi me boljela kad bih ti oteo ma i sat učenja. Lijepa ti hvala, ali to ne bih nikako, i nemojmo više o tome govoriti.

Vidio je sinak i znao da nema svrhe navaljivati i s ocem o tome govoriti, pa je šutio, ali je radio po svome, i evo što bijaše!

Dobro je sinu bilo znano da otac točno u ponoć odlaze posao i prestaje pisati, izlazi iz radne sobice i prelazi u ložnicu na počinak. Čuo bi mali kadikad gdje na satu odbija dvanaest otkucaja, odmah se zatim pomiče stolica za radnim stolom, i slijede tiki koraci očevi.

Jedne je noći počekao da mu otac ode u postelju i da usne; potom se tiko odjenuo i, pipajući oko sebe, polako otišao u radnu sobicu; tu je užegao potrolejku, sjeo za stol na kojem se nalazila hrpa bijelih ovitaka i kraj nje popis pretplatnika — i počeo pisati. Pazio je pritom da dobro oporna očev rukopis.

Pisao je rado, zdušno, i bio zadovoljan onim što je činio, ali ga je ipak malko strah obuzimao.

Gomilali se ovitci s ispisanim adresama. Dječak kadšto odlagao pero da protrija ruke, a potom se opet hvatao posla, prianjao još življe, neprestano napeta uha i sa smiješkom oko usta.

Napisao je stotinu i šezdeset adresama. To je ravno jedna lira! Tu zastade, odloži pero onamo gdje ga je našao, ugasi svjetiljku i na vršcima prstiju vrati se u postelju.

Toga dana, u podne, otac je nekako bolje volje sjeo sa svojom celjadi za stol. Ništa on nije opazio. Otaljavao je onaj noćni posao radeći mehanički, mjerio ga na sate, a misli mu se dohvaćale svega drugog: ispisane ovitke brojio je tek sutradan.

Sjeo je tako raspoložen za stol, potapšao sina po ramenu i rekao:

— Eh, Giulio, još ti je otac dobar radnik, bolji nego što misliš: sinoć sam za dva sata odvalio gotovo za trećinu posla više negoli

drugih večeri. Ruka mi još hitra, a ni oči nisu loše, sveudilj me služe.

A Giulio, zadovoljan, šutio i mislio: »Jadni moj otac, osim zarade priskrbio sam mu još i zadovoljstvo da se osjeća pomladjenim. Onda, samo ustrajno!«

Ohrabren time što je sve lijepo krenulo, Giulio i opet, kad je odbila ponoć, ustade i lati se posla: radio je tako još nekoliko noći zaredom, a otac sveđer nije ništa opazio. Samo je jednom, dok su večerali, otac uzviknuo:

— Baš je čudno koliko se petroleja od nekog vremena troši u ovoj kući!

Giulio se malko lecnuo, ali se o tome nije dalje govorilo. I noćni se posao nastavlja.

No, kako je Giulio svake noći prekidao san i sebi ga kratio, nije stizao da se valjano odmori, nije dovoljno spavao. Jutrom je ustajao umoran, a svečeri, dok bi pisao zadaće, jedva je oči držao otvorene: same mu se sklapahu. I jedne večeri, prvi put u životu, zakunja i zadrijema nad bilježnicom.

— Hej, hej! — viknu mu otac i pljesnu dlanovima. — Na posao!

Sinak se nato trže pa se opet prihvati zadaće. Ali iduće večeri i slijedećih dana bivalo isto, još i gore: drijemao je nad knjigama, ustajao kasnije nego inače, učio preko volje, sve kao »pod moraš« — bijaše kao da mu se učenje više i ne mili.

Otac ga počeo motriti, a potom se zabrinuo i napisljetu okrenuo da ga kori. A nije trebalo da to čini, jer na malome ne bijaše nikakve krivnje!

— Giulio — otac će mu jednog jutra — nisi više postojan u odlukama: nisi više onaj prijašnji, sasvim si se promijenio. Nije mi to po volji. Promisli, obitelj sve svoje nade polaže u tebe. Nisam tobom zadovoljan, razumiješ li?

Na taj prijekor, prvi što mu ga je otac tako oštro uputio, dječak se sasvim smeо. »Jest, istina je, ovako se ne može dalje«, reče u sebi. »Treba varku dokrajčiti.«

Ali toga istog dana, uvečer, dok su sjedili za stolom, dođe otac te će svojima, sav obradovan:

— Zamislite samo: ovaj sam mjesec, pišući adresu, zaradio trideset i dvije lire više negoli minulog mjeseca!

I to rekavši, izvuče i na stol stavi umotak slatkiša što ih je

kupio da sa svojima proslavi taj izvanredni dobitak, a svi to oduševljeno dočekaše i zapljeskaše rukama.

Dječak se tada opet ohrabri i reče u sebi: »Ne, jadni moj oče, još neću prestati, neću varku dokrajčiti, nego ču svojski upeti da danju učim, a noću ču i dalje raditi za tebe i za nas sve.«

Otac pak nadostavi:

— Trideset i dvije lire više! Zadovoljan sam! Nego, ovaj me ovdje — i tu pokaza na Giulija — nekako zabrinjava...

Giulio dočeka prijekor šuteći: nije ni riječi protisnuo, i jedva je suzdržao dvije suze što su mu navrle na oči: u isti mah osjetio je veliku radost u srcu.

I nastavio je posao upinjući svu snagu. Ali je od neprestana i naporna rada sve više slabio, i sve mu teže bijaše odupirati se. Tako je trajalo kakva dva mjeseca. Otac korio sina i sve ga češće gledao prijekim okom. Jednog dana ode učitelju da se propita za sina, a učitelj mu reče:

— Pa ide, ide, jer je dječak bistar i darovit, ali se više ne trsi kao prije: kunja, zijeva, rastresen je. Sastavci mu kratki, rađeni na brzu ruku, neuredno ispisani. Mogao bi bolje, kudikamo bolje.

Te večeri otac pozva sina u prikrajak te ga ukori, kaza mu nekoliko oštřih riječi, kakvih dječak dotad nije čuo:

— Giulio, vidiš koliko se ja trudim i mučim, satrh se za obitelj. A ti me ne slijediš i ne slušaš. Nemaš srca za me, ni za braću, ni za majku!

— Nije tako, oče, nemoj to govoriti! — uzviknu sin i briznu u plać.

I već je zaustio da sve kaže, ali ga otac prekide:

— Dobro znaš kako nam je. Znaš da svi moramo uprijeti i podnositi žrtve. I sam bih, vidiš, morao udvostručiti napore. Ovog sam se mjeseca tvrdo nadao da ču na željeznici dobiti nagradu od stotinu lira, ali jutros, evo, doznadoh da od toga nema ništa.

Kad je to čuo, Giulio preumi, odustade od svoje isповijedi što mu je već ležala na usnama, te će odlučno u sebi: »Ne, oče, neću ti ništa reći: držat ču tajnu u sebi da bih mogao raditi za tebe. Jade koje ti s jedne strane zadajem potrt ču na drugoj strani. Za školu ču učiti dovoljno da prolazim, a glavno će mi biti da ti pomažem za život i da ti olakšam trud i muku koja te satire.«

I nastavi svoje djelo. Slijedila su još dva mjeseca mučenja noću i zamora danju — očajnih napora sinovljih i gorkih prijekora očevih.

A najgore bijaše što se otac počeo malo-pomalo tuđiti od dječaka, pokazivao se prema njemu nekako hladnije, izrijetka je s njime govorio, kao da je to nekakvo nevaljalo dijete što se eto odmeće te mu nema nade — i gotovo je otac bježao od toga da im se pogledi sretnu.

Sve je to Giulio opažao, sve gutao i mnogo zbog toga trpio, a kad bi otac okrenuo leđa, sin bi mu, s izrazom nježnosti i tuge, kradom dobacio poljubac. Što od žalosti, što od silna napora, počeo je dječak slabjeti, gubiti boju, bljedilo mu se navuklo na lice, i sve je više zapuštao učenje.

Bijaše mu jasno da bi jednom već morao prestati, i svake je večeri u sebi govorio: »Noćas ne ustajem.« Ali kad bi izbio dvanaesti sat, kad je dakle trebalo da potvrdi i odlučno provede svoj naum, osjetio bi kako mu se nešto steže oko srca, duša bi ga zapekla — bijaše mu kao da će, ostane li u postelji, zanemariti dužnost i pogaziti danu riječ, činilo mu se da time okrada svoga oca i svoju obitelj, otima im jednu liru.

I zato je opet ustajao, sve u glavi namatajući misao kako bi se moglo dogoditi da se koje noći otac probudi pa ga zatekne na djelu, ili da jednom slučajno prebroji ispisane ovitke prije nego što ode na počinak, pa tako, brojeći ih i poslije — naposljeku otkrije varku. Dakako, svemu bi onda došao kraj, bez dječakove odluke i volje, jer on za takvu odluku, to jest da naum i provede, više nije imao hrabrosti. I tako se nastavljao noćni rad.

Jedne pak večeri, za stolom, dok su večerali, otac nešto kaza, izgovori riječ koja bijaše odlučujuća za dječaka. Majka pogleda maloga: učini joj se da je nekako slabiji i bljedi nego obično, te mu reče:

— Giulio, pa ti si bolestan!

A onda će, sva u strepnji, obraćajući se ocu:

— Giulio nam je bolestan! Pogledaj samo kako je bliјed!

Potom će opet sinu:

— Giulio, dijete moje, što ti je?

Otac ga ovlaš pogleda i reče:

— Bolestan je od zle savjesti koja mu nagriza i dušu i tijelo.

Nije takav bio dok je marljivo učio i slušao, dok je imao srca i osjećanja odgovornosti.

— Ali je dječak zaista bolestan!

— Nije mi stalo! — odsiječe otac.

Bijahu te riječi kao nož u srce jadnomete dječakom. Gle, ocu više nije stalo do njega! Njegovu ocu koji bi nekoć sav zadrhtao kad bi ga čuo gdje i malo zakašljuca! Eto, ne voli ga više, nema o tome sumnje, mrtav je u očevu srcu.

»Ah, ne, dragi oče, nemoj tako!« u sebi će dječak, bolna srca. »Sada je svemu kraj, prestaje igra skrivanja, jer mi bez tvoje ljubavi nema života! Sve ču ti reći, neću te više obmanjivati, učit ču ubuduće kao što sam i prije učio. Neka bude što bude, samo da opet zadobijem twoju ljubav! Oh, ovaj sam put tvrdo uvjeren da ču provesti svoju odluku!«

Čvrsto je nakanio, ali je ipak i te noći ustao, više od navike nego od čega drugog. Pošto se odjenuo, krenuo je da pozdravi i da u gluho doba noći, posljednji put, načas vidi onu sobicu u kojoj je toliko vremena radio kriomice, srca puna nježnosti i zadovoljstva.

Kad je užegao svjetiljku i sjeo za stol, i kad je video one bijele ovitke na koje neće nikad više ispisivati imena osoba, ulica i gradova što ih je već znao gotovo napamet, na srce mu pade golema tuga, i u toj tuzi i žalosti što mu je svu dušu nasumorila — u nagloj kretnji dohvati pero, da se primi uobičajenog posla. No, pružajući ruku za perom, gurnu jednu knjigu, i knjiga pade na pod.

Sav se strese, krv mu navrije u glavu. Što ako mu se otac probudi! Ne bi ga doduše zatekao na zlu djelu — ta ionako je ocu sam kanio sve priznati — ali ipak... čuti one korake kako se približavaju u mraku... biti zatečen u to doba noći, u toj tišini... A mogla bi se i majka prenuti oda sna i preplašiti... I pomisao da se možda otac prvi put u životu pred njim postidi ako dozna... Da, sve je to mučilo dječaka, sve ga plašilo.

Napeo je uho, suspregnu dah, osluhnuo... Ne, ništa, ni šušnja, tišina pala po svemu. Prignu uho na ključanicu na vratima što mu bijahu za ledjima: i opet ništa, sva kuća u san utonula. Otac dakle nije ništa čuo.

Dječak se umiri i prihvati se pisanja — ovitci se gomilali na ovitke. Ozdo, sa samotne ulice, dopirali odmjereni koraci stražara — noćobdija; zatim klopot kočije što je brzo prošla i kloparanje joj utren prestalo; onda, do nekoliko časaka, halabuka kotača — nekoliko teretnih kola što su polako prolazila. Nakon toga opet se slegla tišina, i samo ju je pokadšto probijao pseći lavež u daljini.

Dječak pak piše li, piše. A gle — otac mu stoji za ledjima! Jer kad je otac čuo da je knjiga lupnula o pod, odmah je ustao i čekao

pogodan trenutak. Štropot kola što su prolazila dolje na ulici prikrio je njegove korake i zatomio blagu škripu vrata. I eto ga sad, sijeda se glava nadnosi nad crnu glavicu dječakovu — gleda otac kako sinovlje pero poigrava po ovcima...

Učas se otac svemu dosjetio, sve shvatio — i učas se za sve raskajao iz dna srca, i neizmjerna nježnost preplavi mu dušu.

Kao prikovan, bez daha, stajao je sinu za ledjima.

Odjednom dječak protisnu uzdah poput krika u silnu iznenadenju: očeve ruke grčevito mu stisle glavu.

— Oh, oče, oče, oprosti mi, oprosti! — uzviknu sin kad vidje oca, komu su suze navrle na oči.

— Oprosti ti meni! — uzvrati otac, jecajući i ljubeći ga u čelo.
— Sve sam shvatio, sve mi je sada jasno, treba da ja tebe molim za oproštenje, drago moje dijete. Hodi, hodi sa mnom!

I privinu ga k sebi i povede, to jest više ga odnese negoli odvede u postelju majci, koja se bijaše probudila; položi joj sinka u naručje, govoreći:

— Poljubi ovog anđelka što evo već tri mjeseca ne spava nego noću bdi i radi za me, a ja mu srce rastužujem i život zagorčujem, njemu koji nam kruh priskrbljuje.

Majka ga privinu na grudi. Riječi joj u grlu zapele, no ipak je naposljetku smogla da mu kaže:

— Idi na počinak, dijete moje! Idi spavati da se odmoriš! A onda će, obraćajući se ocu:

— Odnesi ga u postelju!

Otat ga podiže u naručje, odnese u njegovu sobu i položi u postelju, milujući ga, i namjesti mu uzglavnice i navuče na nj pokrivače.

— Hvala, oče, hvala — ponavlja sin. — Idi sada i ti u postelju. Sretan sam, oče. Hajde sada na počinak.

Ali je otac htio da sinak zaspri prije nego što on ode, htio je vidjeti kako spava. I zato sjede na stolicu uz njegovu postelju, primi ga za ruku te će blagim glasom:

— Spavaj, sinko, spavaj...

Umoran, iscrpljen kakav bijaše, Giulio ubrzo u san utonu. Spavao je više sati, prvi put mirno i opušteno nakon tri mjeseca — spavao spokojno i slatko, i sanjao ugodne i vedre sne. A kad je otvorio oči, sunce već sjalo, nebom odskočilo. Kraj svojih je grudi osjetio a potom i video očevu sijedu glavu, klonulu na rub postelje:

otac je svu noć proveo sjedeći uz postelju i sveudilj je tako spavao — čelo mu blizu sinovljeg srca.

Jaka volja

Srijeda, 29.

Samo bi još učenik Stardi, drug mi iz razreda, bio kadar učiniti ono što je učinio mali Firentinac.

Jutros smo imali dvije nesvakidašnje zgode u školi: ponajprije Garoffi, izvan sebe od veselja što su mu vratili njegov album, njegovu zbirku poštanskih maraka, i po vrhu dodali tri marke Republike Gvatemale za kojima je tragao već tri mjeseca; a onda — Stardi stekao medalju, dobio drugu nagradu, pa je sada u razredu odmah za Derossijem!

Svi zapali u čudo zbog Stardija, nije im išlo u glavu. Tko bi takvo što i pomislio u listopadu, onoga dana kad ga je otac u školu doveo — doveo svog dječaka obavijena dugom zelenom kabanicom i ovako ga pred svima predstavio učitelju:

— Molim vas, budite vrlo strpljivi s njime, jer nije baš bistra nego tvrda glava, teško shvaća!

Svi u početku gledali u njemu tikvana, ali je on u sebi tvrdo odlučio: »Moram uspjeti, moram im pokazati!« I u toj nakani prionuo je da uči — navalio kao da je o glavu, učio danju, učio noću, u školi i na šetnji, stisnutih zuba, stisnutih pesti, strpljiv kao vol, uporan i tvrdoglav kao mazga. I tako upinjući i neprestano bubajući, ne mareći za podrugivanje, gicajući se i ritajući, braneći se i nogama i rukama od onih koji bi ga uznemirivali, taj je uporni tuponja najposlijе pretekao druge u razredu, sve ih natkrilio osim jednoga.

Spočetka nije ništa shvaćao, računa nije poimao, u sastavcima nizao same nesklapnosti i pogreške, nije uspijevao zapamtiti ni jedne jedine rečenice a sada, gle, kao od šale rješava sve zadatke, piše pravilno, odgovara na svako pitanje, lekciju kazuje glatko kao kakvu pjesmicu.

Već mu po izgledu pogodaš da je u njega upravo željezna volja, razabireš to čim pogledaš kako je sazdana ta spodoba, sva onako zbijena i stamena, čim vidiš onu četvornastu glavu što se usadila među ramena kao da i nema vrata, one kratke i debele ruke, i čim

začuješ onaj hrapavi, grubi glas.

Uči on čak i kada čita kakav novinski otržak ili kazališni oglas, i svaki put kada mu se u džepu zavrne koji novčić, kupi knjigu: već je sastavio malu knjižnicu, a nekomu mu se zgodom, kad bijaše dobre volje, omaklo te mi rekao kako će me jednom povesti k sebi doma da je vidim. Ne razgovara on ni s kim, ne igra se ni s kim, nego je svagda nalakćen u svojoj klupi, podnimi se obadvjema, sjedi nepomično kao stijena i sluša učitelja. Koliko li je morao podnijeti, kolike li muke premučiti, jadni Stardi! I učitelj je to jutros potvrdio kad je, premda nekako nestrpljiv i kanda loše volje, predavao nagrade te mu rekao:

— Bravo, Stardi! Valjan si! Ustrajna volja uspjehu vodi! Ali se Stardi nije nimalo uzoholio: nije se uznio, nije se čak ni nasmiješio, nego se sa svojom medaljom vratio na mjesto, i tek što je sjeo u klupu, odmah se nalaktio, pesti opet pritisnuo na sljepoočice te ostao nepomičan, još pažljiviji nego prije.

Najljepše pak bijaše na izlazu: tu ga dočekao otac, po zanatu puštač krvi,⁸ zbijen i stamen kao i sin mu, široka lica i duboka glasa. Otac nije ni u snu pomiclao da bi mu sin mogao dobiti nagradu, pa nije ni vjerovao kad mu rekoše, nego ga je morao sam učitelj u to uvjeriti. Kad je otac čuo što je, slatko se nasmijao, lupnuo sina po šiji i rekao krupnim glasom:

— Gle, gle! Lijepo, baš lijepo, tvrda glavo!

I gledao ga začuđeno i smiješio se. Smiješili se i svi dječaci uokolo, samo Stardi ostao ozbiljan: u njegovoј se kabastoj glavi već namatale misli oko sutrašnje zadaće.

Zahvalnost

Subota, 31.

*Tvoj se drug Stardi, uvjeren sam, nikad ne tuži na svog učitelja.
»Učitelj je zle volje, nestrpljiv« — veliš ti, kao da mu zamjeraš. A
samo pomisli koliko si puta ti nestrpljiv, i još prema kome!
Nestrpljiv si sa svojim ocem i sa svojom majkom, a pokazivati
nestrpljivost prema vlastitim roditeljima ne samo da je krajnja*

---

⁸ U izvorniku *flebòtomo*. U staroj medicini primjenjivalu puštanje krvi kao lijek mnogim bolestima. — *Prev.*

neuljudnost nego je to i grijeh i prijestup.

*Ima tvoj učitelj i prava i razloga da gdjekad bude nestrpljiv.
Promisli samo koliko se on tijekom mnogih godina namuči
poučavajući dječake i trudeći se oko njih, pa ako je među njima bilo
uljudnih, ljubaznih i dobrih, koliko se opet našlo neharnika koji su
se ukrivo koristili njegovom blagosti i dobrotom, i nisu mu odavali
priznanja za njegov trud niti mu na njemu bili zahvalni, a većina mu
je uzrokovala kudikamo više jada i gorčine negoli zadovoljstva u
srcu.*

*Promisli da bi i najmirniji i najdobroćudniji čovjek na svijetu,
kad bi se našao na njegovu mjestu, zapao kadikad u ljutinu. Je li
tebi uopće jasno koliko puta učitelj ide bolestan u školu i takav
jadan mora držati nastavu, a samo zato što mu bolest nije dovoljno
jaka da ga na neko vrijeme oslobodi dužnosti — i možda je
nestrpljiv zato što trpi, i na velik mu jejad i muku što vidi da se vi
ničemu i nedomišljate i ništa ne opažate, ili pak izbjigate svoju korist
iz nevolje u koju je zapao.*

*Poštuj i voli svog učitelja, sinko moj! Voli ga i poštuj jer ga i
tvoj otac voli i poštuje. Učitelj to i zasluzuјe zato što sav život
posvećuje dobrobiti mnoge djece, koja će ga poslije zaboraviti.*

*Voli ga jer ti on prosvjetljuje razum, duh ti uzdiže i krije srce
oplemenjuje. Kad jednom odrasteš i zreo budeš, i na svijetu više ne
bude ni mene ni njega. Često će ti se u pameti javljati njegova slika
pokraj moje: i kada ti tako u duhu iskrsne njegov lik, tada ćeš, u toj
uspomeni na njega, dozvati u sjećanje i pokoji izraz bola i zamora
na čestitom licu toga poštenjaka — crte kojih, sada ne zapažaš ili
pak ne mariš za njih; i savjest će te peći poslije trideset godina, i
tada ćeš se postidjeti i rastužiti, žao će ti bi ti što ga onda nisi volio i
što si se prema njemu ružno ponio.*

*Voli svoga učitelja — zato što on pripada velikoj onoj obitelji
od pedeset tisuća pučkih učitelja rasutih diljem ove zemlje, a oni su
duhovni očevi milijunima dječaka što rastu s tobom: učitelji su
vrijedni radnici, a slabo su priznavani i još gore nagrađivani,
premda našoj zemlji pripravljaju bolje naraštaje nego što su
sadašnji. Nisam zadovoljan osjećati ma što ih gajiš prema meni —
ako takvih osjećaja i takve ljubavi nemaš u srcu za sve one koji ti
čine dobro, a između ovih na prvome je mjestu tvoj učitelj, on je prvi
za tvojim roditeljima.*

Voli svog učitelja kao što bi volio brata! Voli ga i kada te

miluje i kada te kara, kada je pravedan i kada ti se čini da je nepravedan. Voli ga kada je vedar i ljubazan, a ponajviše kada vidiš da je nujan i žalostan. Voli ga uvijek.

I uvijek s poštovanjem izgovaraj riječ »učitelj« — ta poslije imena »otac« to je najplemenitije i najslađe ime što ga čovjek može dati drugom čovjeku.

Tvoj otac

SIJEČANJ

Pomoćni učitelj

Srijeda, 14.

Pravo je imao moj otac: učitelj bijaše zlovoljan zato što se nije osjećao dobro. Umjesto njega, oboljela, evo nam već treći dan zaredom dolazi nastavu držati pomoćni učitelj, onaj mali golobradi što se jedva razlikuje od kojega između nas, učenika.

Jutros se zbilo nešto nemilo, ružno. Već prvog dana, a tako i drugoga, razredom prolazio žamor i buka se dizala, jer je pomoćni učitelj bio vrlo strpljiv, mnogo toga podnosio, i samo bi ponekad rekao:

— Mir! Umirite se, molim vas!

Ali se jutros prevršila mjera: učenici toliko bučili da se njegove riječi nisu više čule. Opominjao on dječake da se utišaju, no sve bijaše ututanj. Dvaput je ravnatelj promolio glavu na vrata te nas ošinuo oštrim pogledom, ali čim se udaljio, žagor rastao, graja kao na sajmu.

Garrone i Derossi riječima i kretnjama opominjali drugove neka se umire, i govorili kako je sramota što čine. Ali sve utaman, nitko nije mario. Samo je Stardi mirovao, nalakćen na ploču svoje klupe, podnimpljen obadvjema šakama: možda se mislima dohvaćao svoje knjižnice kod kuće. Garoffi, onaj kukasta nosa, sabirač maraka, sav se unio u svoj posao, sastavljaо popis onih što ulažu po dva novčića u lutriju na kojoj je glavni zgoditak džepna tintarnica. Drugi, dakako, brbljali i smijali se, zujali perima pobodenim u klupe, gadali se papirnim kuglicama, a kao praćke služile im gumene podvezice sa čarapa.

Pomoćni učitelj hvatao za mišku sad ovoga, sad onoga, vukao ih i drmao, a jednoga je postavio da stoji okrenut zidu. Ali ništa nije pomagalo, jalov mu sav trud i muka. Naprosto nije više znao što bi i kako bi, i samo je molio:

— Prestanite! Zašto se tako vladate? Zar ste baš navrli da zbog vas dobijem ukor?

I lupao bi šakama po stolu i vikao, a u glasu mu bijes i gotovo

plač:

— Mir, velim, mir već jednom!

Žalosno već bijaše slušati ga kako ih umiruje. A žamor rastao, prelazio u galamu. Drznik Franti toliko se usmjelio da je najadnog učitelja hitnuo strijelu od papira. Mijaukali kao mačke, nekoji se potezali, ili pak jedni druge pljeskali po glavi — sve se uskomešalo, metež i buka neopisiva.

Dok oni tako, iznebuha u razred banu školski podvornik i viknu:

— Gospodine učitelju, zove vas ravnatelj!

Ustade učitelj i, uz kretnju koja pokazivaše koliko je očajan, odbrza van.

Graja se nastavila, buka udvostručila. Ali odjednom skoči Garrone, mrgodan i jarostan, stisnutih šaka, i glasom promuklim od bijesa ošto prikrići:

— Dosta! Životinje! Zar tako uzvraćate njegovu dobrotu! A kad bi vas zaredom lemao, uvukli biste dušu u se, podvili rep kao psi! Kukavelji! Prvoga koji se usudi da ga opet naljuti kakvim ruganjem, dočekat će vani i, svega mi, zube mu izbiti, sve ako bilo i na oči njegova oca!

Svi nato umukli. Kako lijepo bijaše vidjeti Garronea gdje mu se oči krijese, oganj iz njih sijeva! Rekao bi, eto srdit lavić stao pred te. Ošinuo je pogledom one najdrzovitije, premjerio jednoga za drugim, i svi se oni pokunjiše, oboriše glavu.

Kad se pomoćni učitelj, pocrvenjelih očiju, vratio u razred, onđe vladao mir, tišina na sve pala — bijaše kao da ništa i ne diše. Iznenadio se učitelj, začudio se. Ali kad je video Garronea, još onako uzdrhtala i jarosna, učas je sve razabrao. I ljubazno, u nekoj povjerljivosti, kao da govori bratu, reče mu:

— Hvala ti, Garrone!

Stardijeva knjižnica

Otišao sam Stardiju, koji stanuje u kući sućelice školi, i mogu reći da sam mu doista pozavidio kad sam ugledao njegovu knjižnicu. Nije on bogat da bi mogao kupovati mnoge knjige, ali nadasve pažljivo čuva svoje školske knjige i sve one što mu ih daruju u rodbini, i što god novca dobije stavlja ga nastranu i troši

onda u knjižari. Tako je sastavio malu knjižnicu.

Kad je otac video tu njegovu sklonost, kupio mu je lijepu policu od orahovine, sa zelenom zavjesom, i dao knjigoveži na uvez gotovo sve knjige, a korice da budu u bojama koje se dječaku sviđaju. I tako on sada samo potegne uzicu, a zavjesa ode ustranu, i vidiš tri reda knjiga u koricama svake boje, svesci uredno postavljeni, jedan do drugoga, pozlaćeni natpisi sjaju im na hrptima. Ima tu pripovjedaka, putopisa, pjesama, knjiga sa slikama. Umije lijepo složiti boje, zna ih lijepo združiti, bijele sveske postavi pokraj crvenih, žute metne do crnih, modre uz bijele, tako te se vide izdaleka i gode oku. I zabavlja se on da ih raspoređuje i postavlja sad ovako, sad onako. Sastavio je i popis, taj vam je dječak kao kakav knjižničar.

Uvijek je on oko svojih knjiga, oprasjuje ih, lista i premeće, pregledava uvez. Valja vidjeti kako li ih pomno otvara onim svojim kratkim i debelim rukama, pušući među listove. Svi su mu svesci takvi kao da su novi novcati. A moji svijadni, raščupani!

Njemu je svečan događaj kad god kupi novu knjigu, on je gladi, stavlja na mjesto određenu za nju, onda je opet uzima u ruke, odmjerava je i gleda sa svih strana i naposljetku je sprema kao kakav dragocjen poklad. Cio mi je sat pokazivao to svoje blago. A od neprestana čitanja oči ga boljele.

Dok nas dvojica tako, uđe u sobu njegov otac, zbijena, stamena ljudina, glavonja na koga se i sin uvrgao, pa pošto je dvaput-triput pljesnuo dječaka po šiji, reče onim dubokim glasom, obraćajući se meni:

— Ha, što veliš o tvrdoj ovoj glavi? Upornost će njezina već do nečega dotjerati, kažem ti!

Stardi na to grubo milovanje žmirkao poput krupna lovačkog psa. Ne znam odakle to, ali se s njime nisam upuštao u šale, nisam se usudivao. Činilo mi se nevjerojatnim da je samo godinu stariji od mene. I kad me ispratio do vrata, onako mrgodna lica kakav je svagda, te mi rekao: »Doviđenja!« — umalo što mu ne uzvratih kao kakvu odraslome: »Moje poštovanje!«

Poslije, kad sam došao kući, pripovjedih sve ocu i nadovezah:

— Ne ide mi u glavu odakle to i kako: Stardi baš nije neka pamet, ne pokazuje uglađenosti ni ljubaznosti, ne resi ga nikakva ljepota nego je pojavom gotovo smiješan, a ipak me se doima i, osjećam to, nekako me nadmašuje.

A otac mi uzvrati:

— To ti je odatle, sinko, što taj dječak ima čvrstine i značaja.

— Cio sat što sam ga proveo u njega — dometnuh — nije on izgovorio ni pedeset riječi, i nije mi pokazao ni jedne jedine igračke, i nije se ni jedan jedini put nasmiješio, a ipak sam rado ostao s njime.

Otac mi nato reče:

— To je zato što ga poštujem.

Kovačev sin

Da, ali poštujem i Precossija, i malo je reći da ga poštujem.

Precossi, to je onaj sin kovačev, onaj mali bljedunjav i dječak, dobrih i tužnih očiju i lica što pokazuje vječnu neku ustrašenost. Tako je bojažljiv te se svakom ispričava: »Oprosti, molim te!« Uvijek je boležljiv, a ipak neprestano uči. Otac mu se vraća kući trešten pijan i maloga bije bez ikakva povoda i razloga, razbacuje mu knjige i razdire pisanke, i zna dječak doći u školu sav u modricama, otečena lica, očiju upaljenih od mnogog plača. Ali se nikad, baš nikad nije požalio niti je ikad priznao da ga otac tuče: ne bi ti on takvo što nikako kazao.

— Istukao te otac, je li? — govore mu drugovi.

A on, da ne obruka oca, odmah skoči:

— Nije istina! Nije istina!

— A jesli ti prialio ovaj list na pisanki? — pita ga učitelj, pokazujući mu zadaću u njoj napol spaljenu.

— Jesam — odgovara on drhtavim glasom. — Oganj mi oprljo pisanku, pala mi u vatru.

A svi dobro znamo da mu je otac, onako pijan, nogom prevrnuo stol i posvjet dok je jadni dječak pisao zadaću. Žive u potkovlju naše kuće, ali na drugom stubištu. Vratarka je sve pripovjedila mojoj majci, a i moja ga je sestra Silvia čula s terase kako kriči i zapomaže kad ga je jednog dana otac bacio niza stube te se mali gadno stropštao, a sve zato što je dječak u oca zamolio novaca da kupi slovnici.

Otac mu se opija, ne radi, a obitelj gladuje. Koliko li puta jadni Precossi dođe u školu naše srca⁹, ne okusivši ni mrve, pa potajice grize komad kruha što mu ga dade Garrone, ili pak jabuku što mu je

---

⁹ naše srca — natašte, na prazan želudac — M.

donese učiteljica, ona sa crvenim perom zadjevenim za šešir, ona u koje bijaše prije učenikom u prvom razredu. Nikad da bi on rekao: »Gladan sam, otac mi ne daje jesti.«

Kadikad ga otac počeka pred školom, kad ga slučaj naneše onuda: iskrivi pijanac blijedo, podbuholo lice, sav je mrgodan, ljudila se na nogama koje ga jedva drže, raščupana mu kosa pala na oči, kapa mu naherena. A jadni dječak zadrhti cijelim tijelom čim ga ugleda onakva na ulici. Ali mu ipak potrči u susret, uza smiješak, a otac ga kanda i ne vidi i misli mu udaraju drugom stranom.

Jadni Precossi! Mora sastavljati i sašivati razdrte pisanke i sveske, posudživati knjige u drugih da bi naučio zadaću, pribadačama pridržavati prnje dotrajale košulje, i svu ti dušu čemer prelije kad ga na tjelovježbi vidiš onakva, u onim njegovim prevelikim postolama, u hlačama što im se nogavice vuku po podu i u predugom onom kaputu s rukavima zavrnutim do lakata.

A svejednako on uči i trudi se: bio bi među prvima kad bi kod kuće imao prilike da uči na miru, neometan. Jutros je u školu došao s velikom ogrebotinom na obrazu, i svi mu kao uglaš zagrajaše:

— Otac ti je to uradio, ne možeš ovaj put zanijekati! To ti je od oca! Kaži ravnatelju, pa neka staroga pozovu na policiju!

On nato skoči, sav zajapuren, i glasom što je treperio od ljutine protisnu:

— Nije istina! Nije istina! Otac me nikada ne bije!

Ali su mu poslije, dok je trajao prvi sat nastave, suze navirale na oči i kapale na klupu, i kada bi ga tko pogledao, nevoljnuk se upinjao da na lice navuče smiješak. Jadni Precossi!

Sutra mi u posjet dolazi Derossi, Coretti i Nelli; reći će i Precossiju da dođe. Želim da užina s nama, želim mu darovati knjiga, svu kuću prevrnuti da ga zabavim, natrpati mu džepove voćem, da ga jednom vidim zadovoljna, toga jadnog Precossija, koji je tako dobar i koji tako hrabro sve podnosi.

Ugodan posjet

Četvrtak, 12.

Evo jednog četvrtka što ide među najljepše u godini, barem za me. Točno u dva popodne dodoše k meni Derossi i Coretti, s Nellijem, onim nježnim dječakom što mu se grba ispela na ledima.

Precossiju nije otac dopustio da se makne od kuće.

Derossi i Coretti još se smijali, jer su na ulici sreli Crossija, sina prodavačice zeleni, onoga riđokosog što mu je ruka uzeta: sreli ga gdje na prodaju nosi poveliku glavu kupusa, da bi novcem što ga zaradi kupio pisanku i držalo s perom. Lice mu sjalo od sreće, jer mu je otac pisao iz Amerike neka mu se doskora nadaju, mogu ga njegovi očekivati svakog dana.

Eh, kakva li smo dva ugodna sata proveli zajedno! Derossi i Coretti dvojica su mi najvedrijih i najveselijih drugova što ih ima u razredu, i moj ih je otac baš zavolio.

Coretti je imao na sebi svoju neizbjježnu pletenu bluzu u boji čokolade i kapu od mačjega krvnog. On vam je vragolan koji neprestano nešto smislja i smjera, sve nešto priprema i premeće u glavi, uvijek bi da štogod izmajstori i da štogod uradi. Jutros je već istovario polovinu punih kola drva, cjepanicu po cjepanicu prenio na plećima, golem teret, i nije se kanda umorio, jer je trčao po svoj kući, svuda zavirivao, sve razgledao i svejednako govorio i čavrila, živahan, okretan i hitar poput vjeverice.

Kad je stupio u našu kuhinju, upitao je kuharicu po kojoj cijeni nabavlja drva, jer da ih njegov otac prodaje jeftino: deset kilograma za četrdeset i pet novčića. Uvijek spominje svog oca, ističe kako mu se stari, kao vojnik 49. regimete, borio u boju kod Custoze, pod zapovjedništвom kneza Umberta. Unatoč tome što se dječak rodio među cjepanicama i što je među njima rastao, vlada se vrlo uljudno: uljudnost mu je u krvi i otmjenost u srcu, pa se tako i ophodi — veli moj otac.

Derossi nas je lijepo zabavljao pokazujući svoje znanje iz zemljopisa — zna geografiju kao kakav učitelj. Zaklopio bi oči i govorio:

— Evo, vidim svu Italiju, Apeninsko gorje što se proteže sve do Jonskog mora, rijeke što teku na ovu i na onu stranu, bijele gradove, zaljeve, modre zatone i zelene otoke...

I nabrajao bi sva imena točno po redu i tako brzo kao da ih čita sa zemljovida. Svi smo mu se divili dok smo ga gledali onakva, gdje stoji uzdignute glave na kojoj se kovrčaju plavi uvojci, zatvorenih očiju, u modru odijelu s pozlaćenim pucetima, uspravan i lijep poput kakva kipa.

U sat vremena on vam je naučio gotovo tri strane što ih je imao do dva dana napamet kazivati na četvrtu obljetnicu smrti kralja

Viktora Emanuela II. I Nelli ga je gledao s divljenjem i ljubavlju, gledao ga smiješći se onim svojim svijetlim i sjetnim očima i zatežući skute na svome dugom, crnom ogrtaču.

Godio mi je posjet te trojice drugova, bio mi na radost i zadovoljstvo, urezao mi se u dušu, ostavio mi lijep spomen u srcu. Poslije, kad su krenuli, milo mi bijaše vidjeti slabašnog Nellija među dvojicom velikih i jakih, koji su ga, svaki sa svoje strane, uzeli pod ruhom i poveli kući, nagoneći ga da se smije, a on se smijao i veselio — nikad ga prije nisam vidiо takva.

Kad sam se vratio u blagovaonicu, opazih da na zidu više ne visi slika što prikazuje grbavog Rigoletta: moj ju je otac uklonio — da je Nelli ne bi vido.

U spomen

Utorak, 17.

Danas u dva sata, tek što je ušao u školu, učitelj pozva Derossija, koji stade pokraj stola i, okrenut nama, uze napamet govoriti ovo što slijedi, a govorio je jasnim, zvonkim glasom što ga je polako povisivao dok mu je rumen oblijevala lice:

Četiri su godine, u ovaj dan i sat, kako su pred Panteon, u Rimu, stigla mrtvačka kola što su na ukop vozila mrtvo tijelo Viktora Emanuela II, prvoga kralja Italije, preminulog poslije dvadeset i devet godina vladavine, za kojih se velika domovina Italija, raskidana prije na sedam država te ugnjetavana pod tuđinima i samosilnicima, preporodila i napokon ujedinila u jednu državu, nezavisnu i slobodnu: dvadeset i devet godina slavnih i blagotvornih, punih ustrajnosti i hrabrosti, odanosti i vjernosti, kada se srčanost suprotstavljala pogiblima, kada se razbor pokazivao nakon izvojevanih pobjeda i kada je postojanost odolijevala svim nesrećama.

Stigla pogrebna kola, prepuna vijenaca, pošto su prošla Rimom pod kišom cvijeća, u tišini i tuzi neizmjernog mnoštva što je dohrlilo sa svih strana Italije, kola pred kojima je išla cijela legija generala i ministara, knezova i prvaka, a za kolima povorka ratnih invalida, šuma zastava, izaslanici iz tri stotine gradova, sve ono što tvori moć i slavu jednog naroda.

Zastala kola pred uzvišenim hramom u kojem bijaše grob što je

imao primiti mrtvog kralja. Dvanaestorica gardista podigla lijes s pogrebnih kola, i toga se časa Italija oprštala sa svojim mrtvim vladarem, slala posljednji pozdrav svome starom kralju koji ju je toliko volio, svome vojniku, svome ocu — pozdravlja onih dvadeset i devet blagoslovljenih i najsretnijih godina svoje povijesti.

Bio je to velik i svečan trenutak. Svako srce obuzela strepnja, svima duša protrnula, i pogled zastao između lijesa i zastava sa crnim florom kao znakom žalosti zastava osamdeset regimenti talijanske vojske, zastava što ih je nosilo osamdeset u redove svrstanih časnika: Italija bijaše tu, u tih osamdeset znamenja što podsjećahu na tisuće palih u borbi, na potoke krvi, na naša slavna djela, na naše goleme žrtve i stradanja.

Prođe lijes što ga nošahu gardisti, i tada se sve zajedno, u pozdrav, prignuše svijetle zastave novih regimenti i podrte stare zastave, proslavlјene u mnogim bitkama u ratovima za nezavisnost, pade osamdeset crnih vela i stotinu kolajni zveznu o lijes, i taj zvezket, koji je uzburkao krv svima, bijaše kao bruj tisuća i tisuća ljudskih glasova što se slijevaju u jedan jedini usklik:

»Zbogom, dobri, hrabri i čestiti kralju! Živjet ćeš u srcu svoga naroda sve dok sunce bude sjalo nad Italijom.«

Zastave se opet ponosno uspraviše k nebu, a kralj Viktor siđe u grob i uđe u besmrtnu slavu.

Franti izbačen iz škole

Subota, 21.

Franti je opak. Nije mi drag, jer je zlobnik i pakosnik. Dođe li koji otac u školu da ukori sina, Franti uživa. Plače li tkogod, on se smije. Boji se Garronea, tuče Zidarčića zato što je malen. Kinji Crossija, zato što je siromašku jedna ruka uzeta. Ismjejuje i Precossija, koga svi poštuju, a ruga se čak i Robettiju, onome iz drugog razreda, dječaku koji se mora služiti štakama otkad je onog mališana spasio ispod kotača.

Izaziva opaki Franti svakog tko je slabiji od njega, a kad onda dođe do svađanja i šakanja, razbjesni se i samo gleda kako će drugome nauditi i zlo nanijeti. Ima nešto odbojno u njemu, jeza te podilazi kad pogledaš ono njegovo nisko čelo, sama je zloba u mutnim onim očima što su gotovo skrivene pod zaslonom njegove

kape od navoštena platna.

Ni od čega on ne preza, učitelju se u brk smije, krade gdje stigne, sve poriče i bezočno laže, uvijek se s kime rječka i svađa, nosi u školu pribadače da bocka oko sebe, trga puceta s odjeće i sebi i svakome drugom pa se onda njima igra.

Pisanke mu i crtanke, torbe i knjige — sve izgužvano, sve podrto i prljavo, ravnalo narezuckano, držalo naglodano, nokti izgrizeni, odjeća puna masnih mrlja i poderina što ih niže u tučnjavama.

Vele da mu je majka oboljela od pustih jada što joj ih nevaljalac zadaje, i da ga je otac već triput otjerao od kuće. Majka mu ponekad dođe u školu da se o njemu propita, i svaki put ode uplakana.

Mrzi on školu i svoje drugove, mrzi učitelja. Ovaj se koji put pravi kao da ne vidi njegovih nevaljalština i lupeštava, a on sveđer sve gori. Pokušavao učitelj lijepim, gledao da blagim izide s njim nakraj, ali se nevaljalac svemu samo izrugivao. Kad bi učitelj okrenuo da ga kori, on bi rukama pokrio lice kao da plače, a zapravo se smijuljio. Odstranili ga iz škole na tri dana, a on se vratio opakiji i drzovitiji nego što prije bijaše.

Jednog mu dana Derossi prikrići:

— Ma prestani već jednom! Umiri se! Zar ne vidiš na koliki si jad i muku učitelju!

A drznik mu nato poprijeti čavлом: trbuš će mu, reče, njime probiti.

Ali je jutros prevršio svaku mjeru, i napokon su ga izbacili iz škole kao psa. Dok je učitelj davao Garroneu da učisto prepiše priču za siječanj, Franti na pod tresnu praskavicu, i ta prasnu i svom školom odjeknu kao da je puška opalila. Sav se razred potresao.

Učitelj skoči i viknu:

— Franti! Van iz škole!

A drznik uzvrati:

— Nisam to ja bio!

Ali se smijuljio. Učitelj ponovi:

— Odmah van!

— Ne mičem se! — oprije se bezočnik.

Razljutio se učitelj, bijaše mu da iz kože iskoči. Jurnu na bezočnika, zgrabi ga za ruke i potegnu iz klupe. Franti se opirao, otimao se, škrugtao zubima. Učitelju valjalo upeti snagu, i najposlijе

ga silom izvuče: gotovo ga noseći, odvuče ga ravnatelju. Potom se vrati u razred, sjede opet za stol i rukama se uhvati za glavu: ojađen do dna srca, iscrpljen, utučen, pružao je sliku od koje ti se duša stuživala.

— I da ovakvo što doživim nakon trideset godina učiteljevanja!
— protisnu napoljetku, žalosno kimajući glavom.

U razredu tišina, nitko ni riječi da proslovi. Učitelju se od ljutine tresle ruke, ona mu se bora posred čela toliko usjekla te bijaše kao brazgotina od rane. Jadni naš učitelj!

Derossi ustade i prozbori:

— Nemojte se žalostiti, gospodine učitelju! Mi vas ostali volimo svi odreda!

Nato se učitelj malko razvedri i reče:

— Hajdemo dalje, djeco! Nastavimo sat!

MALI BUBNjar

(Priča u siječnju)

U prvom ratu za nezavisnost, prvog dana slavnog boja kod Custoze, 24. srpnja 1848, šezdesetak boraca iz jedne naše regimente bijaše poslano da zauzmu osamljenu kuću na nekom briještu. Nisu se još ni dohvatali kuće kadli ih neočekivano napadoše dvije austrijske čete: otvorili neprijateljski vojnici s različitih strana takvu paljbu iz pušaka da su naši, ostavivši na poprištu nekoliko mrtvih i ranjenih, jedva stigli skloniti se u onu kuću i zapriječiti napadačima prodor unutra.

Pošto su utvrdili i zgradili sva vrata, pojuriše naši na prozore u prizemlju i na katu i počeše osipati žestoku vatru na napadače, koji se polako primicahu i, raspoređeni u polukrugu, uzvraćahu podjednako, paljbom učestalom i gustom.

Šezdesetorici talijanskih boraca zapovijedala dvojica nižih časnika, to jest poručnik i potporučnik, i jedan viši komu bijahu podređeni, naime, postariji kapetan, čovjek visok, suhonjav, strog, sijede kose i sijedih brkova.

Bijaše u odredu i jedan malen bubenjar, Sardinjanin, dječak komu moguće biti kakvih četrnaest godina ili nešto više, a doimao se kao da se jedva dohvatio dvanaeste: sitan, lica maslinaste boje i

dubokih crnih očiju što se kriješe.

Kapetan je, iz jedne sobe na katu, upravljao obranom, izdavao kratke zapovijedi što bijahu kao iz puške ispaljene: na njegovu željeznom licu ni traga kakvu uzbudjenju. Mali bubenjar, ponešto blijed u licu ali čvrst na nogama, kleknuo na stolac i, držeći se zida, istezao vrat, da bi mogao s prozora gledati van. Kroz dim je vidio, po poljima, bijele bluze Austrijanaca, koji polako prilažahu.

Kuća u kojoj bijahu Talijani i odakle pružahu otpor stajala začeljem nad strminom, i na toj stražnjoj strani, nad padinom, imala samo malen prozor, u visini, u potkroviju, Austrijanci zato sa te stražnje strane i nisu napadali, okomak bijaše slobodan, paljba zahvaćala kućno pročelja i oba pobocja.

Ali kakvu su paljbu osuli napadači, kakvu paklenu vatru! Prava tuča od olovnih zrna što je izvana odirala i provrtala zidove, krhala opeka i na krovu drobila crepove, a unutri prolamala stropove, mrskala namještaj, razvaljivala vratnice i prozorske kapke: letjelo iverje, kovitlali se ocejepci i trijeske, motali se oblaci prašine, gruhe i žbuke, na sve strane vrcali okrnjci i rbine glinenog posuđa, ulomci i kržine razbijenog stakla, a sve zviždalo i fijukalo, sudaralo se i trgalо, odbijalo i praskalo — sami trijesak i lomot, orljava da ti lubanja prsne.

Ovda-onda pao bi nauznak koji između talijanskih vojnika što su gađali s ovog ili s onog prozora, srušio bi se na pod, i drugi bi ga tada odvukli ustranu. Neki teturali iz sobe u sobu, rukama pritiskujući zadobivene rane. U kuhinji već ležao jedan mrtvi, metak mu probio čelo.

Međuto se stezao poluobruč što su ga sastavljali austrijski vojnici u nastupanju. Talijanski kapetan koji je zapovijedao obranom, dotad hladnokrvan, odjednom pokaza znake uzinemirenosti, pruži korak i u pratinji jednoga narednika izide iz sobe iz koje je izdavao zapovijedi. Domala dobrza natrag onaj narednik i zovnu bubenjara, dajući mu znak da pode za njim.

Pohitje dječak za narednikom, uspe se drvenim stubama te stupi s njime na prazan tavanski prostor. Tu spazi kapetana gdje se naslanja na podboj tavanskog prozorčića i nešto olovkom piše na listu papira; a kapetanu do nogu, na podu, smotan kolut konopa sa zdanca.

Kapetan presavi list, uprije u dječaka pogled onih svojih sivih i hladnih očiju, prodoran pogled od kojega su svi vojnici drhtali, te

oštro otrže:

— Bubnjaru!

Dječak prinese ruku štitniku na kapi, u vojnički pozdrav.

— Hrabar si momak — reče mu kapetan.

Malome se bubnjaru zakrijesile oči.

— Jesam, gospodine kapetane — potvrđi on.

— Pogledaj onamo dolje — preuze kapetan i gurnu ga ka prozorčiću. — Vidiš li dolje u ravnicu ono selo? To ti je Villafranca. U blizini onih kuća svjetlucaju bajunete. Ondje su naši. Čekaju. Uzmi ovu poruku, ovim se konopom spusti s prozora, sleti padinom, a kad se dohvatiš ravnice, poteci poljima, otrči k našima i predaj ovu poruku časniku koga ugledaš! Otpasi taj opasač i skini telećak!

Mali bubenjar otpasa pojас, skide ranac i spremi pismo u gornji džep na bluzi; narednik baci konop van, niza zid, i čvrsto mu pridrža gornji kraj obadvjema rukama, a kapetan pomože dječaku da se provere kroz prozorčić.

— Pazi — upozori ga kapetan — spas našeg odreda ovisi o tvojoj hrabrosti i o brzini tvojih nogu.

— Uzdajte se u me, gospodine kapetane — odbesjedi mali bubenjar, viseći već i njišući se vani.

— I niz obronak trči poguren! — dometnu kapetan, pomažući naredniku da drži kraj konopa.

— Ne brinite!

— Bog te čuvao!

Za koji časak mali je bubenjar već dotaknuo tlo. Narednik povuče konop unutra i nestade. Kapetan proviri na prozorčić i vidje dječaka kako brza pobraljem.

Ponadao se već da je mali bubenjar uspio umaknuti neopažen, kadli mu pet-šest oblačića prašine oko dječaka pokaza da su ga Austrijanci opazili i za njim otvorili vatru sa svoje uzvisine: oni oblačići bijahu zemlja što su je puščana zrna rovala i podizala u zrak.

Mali je bubenjar trčao što ga noge nose, ali odjednom posrnu i pade.

— Ubiše ga! — pomrsi kapetan i zagrizе stisnuto šaku.

No, jedva što je to izrekao, već vidje kako dječak ustaje.

— Ah, samo pad, spotaknuo se... — odahnu kapetan.

I doista, mali je bubenjar opet trčao, brzao svojski, ali je hramao.

— Valjda je uganuo nogu — pomisli kapetan.

Pokoji oblačak prašine opet se ovde-ondje dizao oko dječaka, no svaki put sve dalje: bubnjar je kanda umaknuo pogibli.

Obradovao se kapetan, ali je sveudilj okom pomno pratio nosioca poruke, sav u strepnji, jer je braniteljima ostalo malo vremena: ako dječak za koji časak ne uruči onima dolje zahtjev da odmah krenu gore u pomoć, svi će branitelji izginuti ili će morati da se predaju.

Dječak međutožnjujurio koji trenutak, pa zastajao, šepesao, da bi opet potekao dalje, ali se vidjelo kako sustaje, sve umorniji: ponestajalo mu snage, spoticao se i zaustavlja.

— Možda ga je koje zrno gdjegod okrznulo — govorio kapetan u sebi.

I strepeći je pazio na svaku kretnju malog bubenjara, bodrio ga povicima i sokolio, baš kao da dječak može čuti njegove riječi. I neprestano je oštrim okom motrio i premjeravao koliko još prostora ostaje pred dječakom koji brza, to jest do onog mjesta tamo dolje, u ravnicu, gdje vidi kako svjetluca oružje posred žitnih polja što se zlate na suncu.

I dok je tako upirao pogled onamo, čuo je kako se prolama neprekidan fijuk i zvižduk olovnih zrna u donjim sobama, kako časnici i vodnici uzvikuju oštare i bjesne zapovijedi braniteljima, kako zapomažu ranjeni, kako se lomi i krha posoblje i lijep otpada sa zidova i žbuka se odvaljuje.

— Samo hrabro, naprijed! — podvikivao kapetan, ne skidajući oka s malog bubenjara, koji se već dohvatio daljine. — Naprijed, poteci! Gle, zastaje! Dobijesa! Ah, opet trči...

Uto jedan od one dvojice časnika dojuri gore i sav usopljen, jedva hvatajući dah, javi kako neprijatelj, ne prekidajući paljbu, vijori bijelim platnom: zahtijevaju napadači da se branitelji predaju.

— Ništa od toga! — odsječe kapetan. — Uzvraćajte samo paljbom!

Neprestano je pogledom pratilo dječaka, koji doduše već bijaše u ravnicu, ali nije više trčao nego se kanda jedva vukao dalje.

— Hajde pobrzej! — govorio kapetan, stišćući zube i pesti. — Neka te đavo nosi, ali poteci već jednom, lupežu!

I pošto je promrsio pokrupnu kletvu, nastavi:

— Ah, lijenčine li i nebrige! Sada je, gle, još i sjeo!

Zaista je dječak, komu se dotad glava vidjela iznad žitnog polja, odjednom iščezao među klasjem, kao da je pao. Ali mu se do kojeg časka glava opet pomolila nad žitom, da bi naponsjetku trubač

nestao za živicom, i kapetan ga više nije vidi.

Tada kapetan pobrza niza stube. Dolje olovna zrna udarala kao da je tuča osula. Sobe pune ranjenika, nekoji teturali kao pijani i hvatali se za raskrhani namještaj. Pod i zidovi poprskani krvlju. Za vratima uzduž i poprijeko ležali poginuli. Poručniku metak prostrijelio desnu mišicu. Sve zavili oblaci dima i prašine.

— Samo hrabro! — podviknu kapetan. — Držite svoja mjesta!
Pomoć nam dolazi! Još malo hrabrosti!

Austrijanci prilazili, bližili se: kroz dim vidjela im se iskrivljena lica, sred gromota i pucnjave čuli im se divlji povici, uvrede i grožnje, pozivi na predaju, prijetnje uništenjem. Gdje koji se branitelj, uplašen, povlačio s ovog ili onog prozora, a narednik ga tjerao natrag, vraćao ga na mjesto. Ali je vatrica obrane slabila, klonuće duha pokazivalo se na licu svakog borca, nije više bilo moguće nastavljati otpor.

U nekom trenutku popusti neprijateljska paljba, i nato zagrmilje povik, najprije na njemačkome, a potom na talijanskom:

— Predajte se!

— Ne, nikad! — u odgovor mu riknu kapetan s jednog prozora.

Vatra se nastavi učestalija i žešća na obje strane. Pade još nekoliko vojnika. Poneki prozor ostade bez branitelja. Kobni čas bijaše neumitan: tek što nije naišao.

— Nema ih pa nema...! — mrsio kapetan kroz zube. — Još ne dolaze u pomoć...!

I bijesan juriš ovamo-onamo, grčevitom rukom stišćući isukanu sabљu, spremjan da umre. Uto jedan narednik, silazeći s tavana, povika u sav glas:

— Dolaze!

— Dolaze! — ponovi kapetan u neizrecivoj radosti.

Na taj povik svi branitelji, zdravi i ranjeni, časnici i vodnici, pojuriše na prozore, i otpor poče iznova, zaori paljba.

Domala se pokaza nekakva neodlučnost među neprijateljima, kao neka nedoumica, i kao da počinje pomutnja među njima. Kapetan brže-bolje skupi u prizemlju vod vojnika, da provale van s bodežima nataknutim na puške. Zatim opet odjuri gore. Tek što je onamo uzišao, oču divlji topot, praćen gromovitim:

— Hura!

Sa svojih prozora branitelji mogoše kroz dim vidjeti kako se primiču dvorogi šeširi talijanskih karabinjera: bijaše to konjanički

odred u trku, hitao je u pomoć opkoljenima, munjevito sijevale sablje vitlane u zraku i padale neprijatelju na glave, na ramena i pleča. Tada i odred branitelja iz prizemlja, okupljenih oko kapetana koji je sišao među njih, provali van s bajonetama na puškama, u juriš na neprijatelja. Uskolebali se neprijateljski vojnici, uskomešali im se redovi, i najposlije Austrijanci nadadoše u bijeg.

Tako sav onaj prostor ostade čist, kuća slobodna, a domala dva talijanska pješačka bataljona i dva topa zauzeše svu onu uzvisinu.

Kapetan, s borcima koji su mu ostali, priključio se svojoj regimenti, borio se dalje i bio lakše ranjen, pogodila ga kugla u lijevu ruku, za posljednjeg juriša.

Dan se završio pobjedom naših.

Ali se sutradan borbe nastaviše, i Talijani u njima bijahu potisnuti unatoč otporu što su ga hrabro pružali; Austrijanci su imali brojčanu premoć, i tako ujutro 26. srpnja našima nije ostalo drugo nego uzmak: teška srca povlačili se oni prema rijeci Minci.

Premda ranjen, i kapetan je pješačio sa svojim borcima, koji su odstupali umorni, u šutnju utočili. Kad je dan prevadio k večeru, nekako pred smiraje, izbiše na rijeku Mincio te uđoše u gradić Goito. Kapetan, s onih stopa, krenu da potraži svoga ranjenog poručnika, koga su prenijela bolnička kola, pa je tako prije ostalih stigao u Goito.

Pokazaše kapetanu crkvu što su je na brzu ruku pretvorili u poljsku bolnicu, i on se uputi onamo. Uđe, a ono unutri mnogo ranjenika, puna ih crkva: ležahu na posteljama postavljenim u dva reda, ali i na strunjačama prostirtim na podu. Dva liječnika s pomoćnim osobljem jedva dolazila do daha koliko im je valjalo juriti ovamo-onamo. I čuli se prigušeni jecaji i vapaji.

Kad je stupio unutra, kapetan zastade i pogledom zaokruži naokolo, tražeći svoga časnika. U taj čas začu kako ga sasvim izbliza zove slabašan glas:

— Gospodine kapetane...!

Okrenuo se kapetan, i gle! — bijaše to mali bubenjar! Ležao je opružen na priprostoj postelji što je podupirahu nogari, do prsiju pokriven prozorskim zastorom od gruba platna, prošarana sitnim crvenim i bijelim četvorinama; ruke mu počivale na pokrivki. Lice mu blijedo, isprijeno, ali se oči sveđer krijesile kao dva crna dragulja.

— Ti, ovdje? — u čudu će kapetan, nekako odsječno. Bravo, izvršio si svoju dužnost.

— Uradio sam što sam mogao — uzvrati mali bubnjar.

— Jesu li te ranili? — upita kapetan, dok je pogledom prelazio po posteljama u blizini, tražeći svoga časnika.

— Hja, što ćemo! — odgovori dječak, ponosan što je eto prvi put ranjen.

Taj mu je uzvišeni osjećaj i ulijevao hrabrosti da govori, jer se inače ne bi usudio ni pisnuti pred onim strogim kapetanom. Zato je i nastavio:

— Uzalud sam trčao pognut, ubrzo su me opazili. Stigao bih dvadesetak minuta prije da me nisu pogodili. Sva sreća te sam odmah našao jednog časnika iz zapovjedništva i predao mu poruku. A gadan mi bijaše silazak poslije onog pogotka! Umirao sam od žedi, bojao se da više i neću stići, plakao sam od bijesa pri pomisli da za svaki čas zakašnjenja mora koji borac, gore kod vas, izgubiti život. Eto tako, učinio sam što sam mogao. Zadovoljan sam. Nego, oprostite, gospodine kapetane, krv vam teče.

I doista je kapetanu sa pesti, sa slabo povezana dlana, niz prste kapala pokoja kap krvi.

— Dopuštate li, gospodine kapetane, da vam to čvršće povijem? Pružite mi malko ruku.

Kapetan pruži lijevu ruku, a desnom htjede dječaku pomoći da razuzla uzao kako bi prtegao zavoj i opet ga zauzlao. Ali tek što se momčić na jedvite jade malko pridigao, sav problijedje, i glava mu klonu natrag na uzglavnici.

— Dobro je, ne treba! — presiječe kapetan gledajući ga te povuče ruku koju je dječak htio zadržati. — radije pazi na se i ne brini o drugima, jer i male rane, kad ih zapustiš, mogu na zlo okrenuti.

Mali bubnjar kimnu glavom.

— Zacijelo si izgubio mnogo krvi kad si tako slab — pritače kapetan, pomno ga motreći.

— Krv? — preuze dječak uz tužan smiješak. — Eh, kad bi bilo samo to...! Pogledajte!

I naglo odgrnju pokrivač sa sebe.

Kapetan, uprepašten, ustuknu cio korak: u dječaka samo jedna noga — drugu su mu, lijevu, odsjekli poviše koljena, badrljak na bedru umotan mu u krvave zavoje.

U taj čas nađe onud vojni liječnik, omalen debeljko zavrnutih rukava na košulji.

— Ah, gospodine kapetane — napomenu on u prolazu, pokazujući na malog bubenjara — prava nesreća: nogu smo mu mogli spasiti da je nije onako ludo upinjao. Prokleta upala! I moradosmo odmah rezati. A on vam je pravi junak, vjerujte mi: nije ni suze pustio niti je jauknuo! Bio sam ponosan tijekom operacije, poštene mi riječi. Hrabar je to momak, junačka korjenika!

I rekavši svoju, ode dalje.

Kapetan nabrala guste sijede obrve i čvrst pogled uprije u malog bubenjara, navlačeći na nj odgrnuti pokrivač. A onda, gotovo nehotice, kao da ne zna što čini, i sveudilj ga gledajući netremice, polako podiže ruku, prinese je k čelu i skide kapu.

— Gospodine kapetane! — uzviknu dječak u čudu.— Što to činite, gospodine kapetane? Zar preda mnom?

A nato onaj okorjeli, oštri vojnik, koji nije nikad uputio ljubaznu riječ svojima podređenim, uzvrat od srca, neiskazivo blagim glasom:

— Ja sam samo kapetan, a ti si junak!

I raskriljenih ruku prigne se malome bubenjaru i triput ga cjelunu u grudi, nad srcem.

Ljubav prema domovini

Utorak, 24.

*Budući da te priča o malom bubenjaru u srce dirnula, zacijelo ti je jutros bilo lako za ispit napisati dobru zadaću, dobar sastavak:
»Zašto volim domovinu?«*

A zašto voliš domovinu? Zar ti nije odmah u misli navrla stotina odgovora? Volim domovinu jer je tu očeva mi i majčina kolijevka, tu grobovi u kojima počivaju preci što ih moja majka oplakuje a moj otac štuje, tu mi rodna gruda... Zavičaj i postojbina, jezik kojim govorim, knjige na kojima se odgajam, brat mi i sestra, moji drugovi, narod u kojem živim, divna priroda što me okružuje, i sve ono što vidim i volim, sve čemu se učim i divim — sve je to moja domovina...

Još ti, sinko, ne možeš znati za sav taj osjećaj, još mu ne čutiš plam, ali ćeš ga znati i čujteti kad odrasteš, kada se kao zreo čovjek budeš vraćao s kakva duga puta, poslije duga izbivanja, pa jednog jutra sa brodske palube ugledaš na obzoru modre gore svoga kraja,

tada ćeš osjetiti taj plam, treptaj srca ponesena neodoljivim valom nježnosti i milja, i suze će ti navrijeti na oči, i dubok će ti se uzdisaj oteti iz grudi...

Znat ćeš za taj osjećaj, čutjet ćeš taj plam u tuđini, daleko od zavičaja, kada te u kakvu stranom velegradu nešto u duši potakne da nasred nepoznata mnoštva pohrliš radniku neznancu tek što si ga u prolazu čuo gdje progovara tvojim jezikom... Osjetit ćeš plam domoljublja u plemenitom gnjevu što će te obuzeti i krv ti natjerati u lice kad čuješ gdje kakav tuđin opada tvoju domovinu i na nju se blatom nabacuje...

Još jače, uzvišenije rodoljublje ponijelo bi te onog dana kada bi neprijatelj nasruuo na tvoju domovinu, i ti onda vidio kako se tvoji zemljaci na sve strane dižu na oružje, hrle momci četimice, očevi grle sinove kazujući im: »Npriyed, hrabro!« a majke ih ispraćaju: »Idite i pobijedite!«

Očutio bi plam ljubavi prema domovini kao nebesku radost kad bi video kako se u tvoj grad vraća vojska s bojišta, čete doduše prorijedene, umorne, iscrpljene, dronjave, ali sa sjajem pobjede u očima — zastave izrešetane puščanim zrnjem, a za njima duga povorka hrabrih boraca što visoko uzdižu glave uvijene zavojima, lakte i batrljke, sred uzbudena mnoštva koje ih obasipa cvijećem, blagoslovima i poljupcima...

Da, tada ćeš osjetiti što je ljubav prema domovini, pojmiti što je otadžbina, dragi Enrico.

Domovina je nešto tako uzvišeno i sveto te ja, tvoj otac koji te s radošću dočekujem kad mi se vraćaš iz škole, ne bih bio sretan kada bih te jednog dana video kako se živ i zdrav vraćaš iz boja u kojem se branila domovina — a ja znao da si izmakao smrti naumice, bježeći i skrivajući se. Dočekao bih te tada jecajući od golema jada, i više te, premda si dio moje duše, ne bih mogao voljeti, i presvisnuo bih s tim nožem u srcu.

Tvoj otac

Zavist

Srijeda, 25.

Derossi je između svih nas najbolje napisao sastavak o domovini. Votini pak bijaše tvrdo uvjeren da će njemu, Votiniju,

pripasti prva nagrada, prva medalja.

Volio bih toga Votinija premda je ponešto umišljen i previše se gizda; ali me, sada kad sjedim do njega, ljuti gdje vidim koliko je zavidan Derossiju. Htio bi se takmičiti s njime, pa se upinje, uči kao da je za okladu, ali ga ne dostiže ni u čemu — Derossi ga, štono riječ, »u džep stavljaj« u svemu, daleko ga nadmašuje u svim predmetima, i zato se Votini grize od muke.

I Carlo Nobis nenavidan je Derossiju, ali je vrlo ponosan, i taj mu ponos, ili oholost, ne dopušta da tu svoju nenavidnost pokaže.

Votini je, naprotiv, pokazuje, odaje se, svojima se kod kuće žali zbog ocjene i tvrdi da je učitelj nepravedan. I kada Derossi na usmena pitanja odgovara onako glatko i bez ikakva zapinjanja, kao što već uvijek biva, Votini se natmuri, obori glavu, pravi se da ne čuje, ili se pak usiljeno smješka, ali mu je smiješak opor, kiseo.

Budući da svi to znaju, svi se, kad učitelj hvali Derossiju, okreću da vide Votinija, koji guta svoj jed i jad, grize se, a Zidarčić mu pokazuje »zečju njušku«.

Jutros je, na priliku, Votini u svome durenju i himbenosti otišao predaleko. Učitelj je ušao u razred i uzeo čitati ocjene za posljednji ispitni pismeni sastavak.

— Derossi bez greške, ocjena: odličan, prva medalja.

Votini nato usiljeno i jako kihnu. Učitelj ga pogleda: bijaše i odveć jasno odakle to kihanje i zašto.

— Pazi, Votini — reče mu učitelj — da ti se guja zavisti na ugnijezi u njedrima, jer ona mozak razdire i srce truje.

Svi oči trgli u Votinija, svi ga gledali, samo Derossi nije. Votini kanda htjede odgovoriti, ali ne uzmože: ostade kao da se skamenio, lice mu ublijedjelo.

Poslije, kad je učitelj prešao na nastavu i tumačio, zavidnik Votini uze na listak papira pisati debelim slovima: *Nisam zavidan onima koji prvu nagradu stječu po protekcijski i nepravdi*. Htio je taj svoj listić doturiti Derossiju. Vidjeh međuto kako se oni oko Derossija vрpolje i došaptavaju, snuju nešto, očito će štograd zakuhati. Jedan među njima nožićem narezuckao poveliku medalju od papira, a drugi na nju nacrtali guju, crnu zmiju ljuticu. Ni Votinijevu oku nije to izmaklo.

Učitelj na koji časak izide iz razreda, a nato oni oko Derossija odmah ustadoše iz klupe, nakaniči Votiniju svečano predati papirnu medalju. Sav je razred očekivao tu predstavu. Votini se

tresao od bijesa, a Derossi povika onima što su ustali:

— Dajte mi tu medalju!

— I pravo je tako — dočekaše oni — valja da mu je ti predaš!

Derossi uhvati papirnu medalju i razdera je na komadiće. U taj čas vrati se učitelj i nastavi obuku.

Motrio sam Votinija: sav se zajapurio od bijesa. Polako je dohvatio onaj svoj listić i onda ga, kao u nekoj rastresenosti, potajice zgužvao u kuglicu, gurnuo zgužvicu u usta, malko prožvakao i potom ispljunuo pod klupu...

Kad se nastava završila te mi izlazili, zbumjenom Votiniju, kad je prolazio pred Derossijem, pade na pod bugaćica. Uljudni Derossi podiže je s poda, stavi je Votiniju u torbak i još mu pomože da zakopča remen.

Votini se nije usudio ni da glavu podigne i pogleda ga.

Frantijeva majka

Subota, 28.

Votini je nepopravljiv. Jučer, pod satom vjeronauka, pred ravnateljem, učitelj upita Derossija zna li napamet one dvije kitice¹⁰ iz čitanke što se počinju stihovima:

*Kuda okom ja pogledam,
svuda Božje djelo gledam...*

Derossi odgovori kako ih ne zna, a Votini odmah nato pobrza:

— Ja ih znam!

Rekao je to uz takav podsmijeh te bijaše očito da mu je žalac upravljen Derossiju. Ali mu je strijela promašila: nije imao prilike da kazuje stihove, jer je odjednom u razred banula Frantijeva majka, bez daha, ucviljena, razbarušene kose, sva mokra od snijega, gurkajući pred sobom nevaljalog sina koga su na osam dana odstranili iz škole.

Da, žalosna li prizora! Jadna je žena gotovo klekla pred

---

¹⁰ Riječ je o strofama sa lirsко-nabožnim stihovima što ih je složio talijanski lirski pjesnik, dramatik i libretist Pietro Trapassi, u književnosti poznat pod imenom Metastasio (1698-1782). — Prev.

ravnatelja i sklopljenih ruku molila i zaklinjala:

— Ah, gospodine ravnatelju, smilujte se i primite mi sina opet u školu! Tri ga dana krijem u kući, ali Bog nas očuvao ako otac dozna što se dogodilo: jao nama, ta ubio bi ga! Smilujte se, jer naprosto ne znam više što da počnem! Primite ga, usrdno vas molim!

Ravnatelj je sve gledao kako da je isprati van, ali se ona opirala, molila i kumila, jecala i plakala.

— Oh, kad biste samo znali kakve mi jade zadaje ovaj sin, pokazali biste samlost! Ta smilujte se! Uslišajte me! Nadam se da će se promijeniti, popraviti. Malo mi života još ostaje, gospodine ravnatelju: neću dugo, smrt mi je za vratom. Ali bih prije nego što umrem htjela vidjeti da se promijenio, popravio... jer ga... — i u tim riječima briznu u još gorči plač — jer ga volim... ta sin mi je... Kad se ne bi popravio, tužna bih i žalosna promijenila svijetom, u očaju bih presvisla. Primite ga još ovaj put, gospodine ravnatelju, da ne bude nesreće u obitelji. Učinite to za ljubav Božju, smilujte se menijadnici!

Zakrila je lice rukama i jecala. Franti stajao nepomičan, oborene glave, njega kao da se sve to nije ticalo. Ravnatelj ga pogleda, časak pretitra nešto u mislima i najposlje reče:

— Franti, idi na svoje mjesto!

Žena tada maknu ruke s lica: odahnula je, utješena, te uzela zahvaljivati ravnatelju, ne puštajući mu da dođe do riječi.

Naposljeku krenu vratima, otirući suze i svejednako govoreći:

— Sinko moj, pazi kako ćeš. A vi svi budite s njime strpljivi. Hvala vam, gospodine ravnatelju, učinili ste djelo milosrđa. Dobar budi odsele, sinko moj. Zbogom, djeco. Hvala vam svima. Doviđenja, gospodine učitelju. I oprostite ovoj jednoj majci.

Na izlazu je još jednom uputila molećiv pogled sinu, pritegla šal što joj se, spuznuv, vukao po podu, te napokon otišla, blijeda, pognuta, tresući glavom. Još smo je čuli gdje kašljaca dolje na stubama.

U razredu tišina, muk. Ravnatelj uprije čvrst pogled u Frantija i, sred one obnijemjelosti, reče glasom od kojega protrnusmo:

— Franti, ubijaš svoju majku!

Svi se okrenuše, svi upiljše pogled u Frantija. A on, bezočnik, iskrivio lice u nekakav bestidan smijulj.

Nada

Nedjelja, 29.

Ljepo je bilo, Enrico, kako si zanosno zagrlio majku pošto si se vratio iz škole, sa sata vjeronauka. Da, učitelj ti je rekao mnogu ugodnu riječ, mnogu uzvišenu što dušu krije. Višnji koji nas je privio jedno drugome u naručje, neće nas rastaviti za sve vijeke. Kad ja umrem i kada ti otac umre, neće biti strašnih, očajnih riječi: »Majko, oče, sine, nikada te više neću vidjeti!«

Ne, ne! Ta mi ćemo se opet vidjeti u drugom životu, gdje će biti nagrađen onaj koji je ovdje mnogo pretrpio, i gdje će onaj koji je na zemlji mnogo volio opet naći voljene duše — u svijetu pravednosti, bez suza i bez smrti.

Ali treba da svi budemo dostojni toga drugog života i da ga zaslužimo. Znaj, sinko: svako tvoje dobro djelo, svaki znak tvoje ljubavi što ga pokazuješ onima koji te vole, svaka tvoja uljudnost i pažnja što je iskazuješ svojim drugovima, svaka tvoja plemenita misao — sve je to kao neko uzdizanje k onomu svijetu.

K onom te svijetu uzdiže i svaka nesreća, i svaka bol i patnja jer su ove samo ispaštanje, okajanje kakva grijeha — svaka suza briše jednu ljagu.

Nakani, sine, da svakoga novog dana budeš bolji i ljubazniji nego što si bio minulog dana. Svakog jutra reci sebi: Želja mi je da danas učinim nešto što će mi savjest pohvaliti, a ocu mi biti na zadovoljstvo; nešto zbog čega će me voljeti ovaj ili onaj moj drug, učitelj, brat ili tkogod drugi.

Moli u Svevišnjega neka ti podari snagu da mogneš u djelo provesti ono što si nakanio; moli usrdno:

Gospode, želim da budem dobar, plemenit, srčan, ljubazan, uljudan, iskren: pomozi mi! Učini da majci svake večeri, kad mi daje poljubac prije počinka, mognem reći: Majko, večeras cjelivaš dječaka koji je bolji i dostojni nego što je bio kad si ga sinoć poljubila.

Imaj, sinko, uvijek na umu onoga drugog Enrica, blaženika i sretnika, kakav možeš biti poslije ovog života.

I moli se! Ne možeš zamisliti na koliku je radost majci i kakvo blaženstvo majka čuti kad vidi svoga sinca gdje sklapa ruke u molitvi. Kada te vidim gdje se moliš, čini mi se nemogućim da nema

nikoga tko te gleda i čuje. Tada mi je još tvrda vjera da postoji neka svevišnja Dobrota i beskrajna ljubav; volim te tako još više, radim, s većim žarom, strpljivije trpim, praštam od srca, u miru i vedrini mislim na smrt.

Bože svemogući i dobri! Poslije smrti opet čuti glas svoje majke, ponovno naći svoju djecu, iznova vidjeti svog Enrica blažena i besmrtna, i privinuti ga u zagrljav koji se neće nikad više razriješiti, nigda ni dovijeka!

*Oh, moli se, sinko! Molimo se svi! Volimo se! Budimo dobri!
Gajimo u duši tu nebesku nadu, ljubljeni sinko moj!*

Tvoja majka

VELJAČA

Zaslužena nagrada

Subota, 4.

Jutros je, da podijeli nagrade, došao školski nadzornik, gospodin sijede brade, odjeven u crno. Ušao je s ravnateljem, nešto prije završetka nastave, i sjeo do učitelja. Ispitao je neke učenike, a potom prvu nagradu dao Derossiju. Prije nego što je dodijelio drugu, malko se dogovarao s učiteljem i ravnateljem, koji su mu potihno nešto govorili. Svi smo se pitali kome li će dati drugu nagradu. Nadzornik će naposljetku glasno:

— Drugu je medalju ovog tjedna zaslužio učenik Pietro Precossi. Zasluzio ju je izradom domaćih i školskih zadaća, krasopisom, praćenjem nastave, uzornim vladanjem, svime.

Svi se okrenusmo, svi uprijesmo pogled u Precossiju, vidjelo se kako nam je svima dragو što ga je zapala nagrada. Precossi ustade, toliko smeten da više nije znao gdje se nalazi.

— Dođi ovamo! — pozva ga nadzornik.

Precossi izide iz klupe i priđe učiteljevu stolu. Nadzornik pažljivo zagleda u ono sitno lice, žuto kao vosak, u onu malu spodobu, umotanu onom neprikladnom, zavrnutom odjećom, zagleda u dobre i tužne one oči koje su pogledom izmicale njegovu pogledu, a u kojima se čitala povijest jada i patnja. Dok mu je prikapčao medalju na prsa, reče mu nadasve ljubazno:

— Precossi, dajem ti medalju. Nitko nije dostojniji od tebe da je nosi: zaista si je zasluzio. Dajem ti je ne samo zbog tvoje bistre pameti, dobre volje i marljivosti nego i zbog tvoga plemenitog srca, tvoje hrabrosti i čvrstog značaja što ga pokazuješ kao dobar i odan sin.

Tu se nadzornik obrati cijelom razredu, dodajući:

— Zar ne, djeco, da on nagradu zaslužuje i za sve ovo drugo?
— Zaslzuje, zaslzuje! — odgovoriše svi u jedan glas.

Precossi maknu vratom kao da je štograd progutao, potom prijeđe po nama blagim pogledom koji iskazivaše neizmjernu zahvalnost.

— Idi, drago dijete — reče mu nadzornik. — Bog te čuvao!

Bijaše vrijeme izlaska. Naš je razred izišao prije ostalih. Tek što smo sišli — koga li to vidimo dolje u velikom predvorju, odmah kraj ulaza u školu? Stoji ondje Precossijev otac, kovač, blijed kao obično, sav mrk, mrgodan: kosa mu pala preko očiju, kapa mu naherena na glavi, nesiguran je na nogama.

Učitelj ga odmah opazi te prišapnu nešto nadzorniku. Ovak pak brzo potraži malog Precossija, uhvati ga za ruku i povede njegovu ocu. Mali je sav treperio. Približi se i učitelj i ravnatelj, a sve ih okružiše mnogi učenici.

— Vi ste otac ovog dječaka, nije li tako? — obrati se nadzornik kovaču, ljubazno i prisno, kao da su prijatelji. I ne čekajući da mu kovač odgovori, nadzornik nadostavi: — Radujem se s vama i čestitam vam! Vidite, sin vam je dobio drugu nagradu, i to između pedeset i četiri učenika! Zaslužio ju je svojim pisanim sastavcima, znanjem u računu, svime. Bistra je glavica, darovit dječak, pun volje i želje za učenjem. Velim vam, bit će nešto od njega. K tome je dobar i plemenit, svi ga vole i poštuju. Vjerujte mi, možete se njime dičiti.

Zinuo kovač od čuda, slušao otvorenih usta. Upro je oči u nadzornika, svrnuo ih u ravnatelja, potom trgnuo pogled u sina, koji je pred njim stajao oborene glave, drhtureći. Bijaše kao da je kovač istom tada, prvi put, shvatio koliko je jada i muke zadao i koliko je nepravde nanio tome jadnom mališanu koji je sve nevolje što ga zapljuskivahu podnosio strpljivo, junačno, ne jadajući se nikada.

Odjednom ona mrgodnost kovačeva prijeđe u zablenutost, ova se prevrže u neku tupu ojađenost, lice omekša, navrije nježnost — i u brzoj kretnji otac obadvjema prihvati sinovlju glavu i privinu je na svoje grudi. Svi prođosmo ispred Precossija, a ja ga pozvah da u četvrtak, s Garroneom i Crossijem, dođe k meni. Ostali ga pozdraviše; gdjekoji ga potapša, neki mu dodirnu medalju, a svaki mu kaza koju riječ. Njegov nas otac u čudu gledao, sveudilj na grudi privijajući sina, koji je istiha jecao.

Dobre nakane

Nedjelja, 5.

Precossijeva medalja nekako me u dušu dirnula, savjest me

odonda zapekla. Jer ja nisam medalje još nijednom zasluzio. Od nekog vremena slabo učim, pa nisam miran. I učitelj je mnome nezadovoljan, a tako i otac mi i majka. Nema mi više radosti ni u zabavi ni u igri u slobodno vrijeme kao prije, kada sam radio i zdrušno učio pa onda ustajao od stola i hitio da se igram, horan i veseo kao da se već mjesec dana nisam igrao.

Nema mi mira ni zadovoljstva ni kada sa svojima sjedam za stol: nije više kao prije. Uvijek mi je kao neka sjena na duši, i neki mi unutarnji glas svejednako govori: »Ne valja to, ne valja! Ne možeš dalje tako!«

Vidim podvečer gdje trgom prolaze mnogi dječaci, u skupinama s radnicima, svi se vraćaju s posla, svi umorni ali vedra čela i vesela srca, pružaju korak, nestrpljivi da što prije stignu kući i da se okrijepi. Smiju se, živo razgovaraju, lupkaju jedan drugoga po ramenu, tapšu se rukama crnim od ugljena ili bijelim od vapna. Gledam ih i mislim na to kako su radili od zore pa sve do toga odmaklog sata.

Pomišljam i na tolike druge, još i manje dječake što su cito dan radili na krovovima, pred pećima, za strojevima, u vodi ili pak pod zemljom, a pojeli su samo krišku kruha. Stid me oblige pri pomisli da sam ja tada, za sve to vrijeme, naškrabao tri-četiri stranice zadaće, to i ništa više, a i to preko svake volje.

Ah, nezadovoljan sam, neveseo. Vidim dobro, i otac mi je nekako turoban, zlovoljan, htio bi on to i reći, opomenuti me, ali se susteže, žao mu, pa sveder čeka.

Dragi moj oče, koji se toliko trudiš i mučiš! Sve si ti ovo privredio, sve je ovo tvoje što oko sebe vidim u kući, sve plod tvoga rada, sve čega se taknem, sve čime se odijevam i hranim, sve iz čega učim i čime se zabavljam — sve je djelo tvoga truda: ti radiš, a ja ne radim!

Za sve si skrbio, brinuo se, sve te stajalo i odricanja i žrtava, nevolja i napora, truda i muke — a ja se ne trudim i ne mučim!

Ne, nije pravo kako se ja vladam i što činim! Previše je to nepravedno, i savjest me zbog toga peče!

Još danas počet ću drukčije: učit ću kao što uči Stardi, stisnutih šaka i stisnutih zuba, upet ću sve snage i svu volju, pokrenuti um i srce.

Uvečer ću odagnati san sa vjeda, istreptati drijem iz očiju, a jutrom rano skočiti iz postelje, napregnuti mozak, nemilosrdno šibati

lijenost, truditi se i mučiti, trpjeti ako treba, pa i zanemoćati, oboljeti — samo da već jednom dokrajčim ovo tromo i bezvoljno tavorenje koje mene ponizuje a druge ojađuje i žalosti!

Na posao dakle! Na rad svom dušom i svim srcem! Na rad koji će mi vratiti mir i samopuzdanje, san mi učiniti zaslужenim i slatkim, omiliti mi igru i zabavu, objede mi začiniti!

Na rad onda! Na posao koji će mi vratiti učiteljev blagi smiješak i blagoslovljeni cjelov očev.

Igračka

Petak, 10.

Precossi i Garrone jučer nam bili u posjetu. Da su nam došla dva kneževska sina, mislim da ih ne bismo dočekali ljepše i radosnije. Garrone je to prvi put bio u nas, i malko se osjećao nelagodno zbog svoje medvjede spodobe: velik je a još ide u treći razred.

Kad su pozvonili, svi smo pohitjeli na vrata da otvorimo. Crossi nije došao, jer mu je konačno otac stigao iz Amerike, poslije šest godina. Moja majka odmah poljubi Precossija, a moj joj otac predstavi Garronea, rekavši: — Ovo je ne samo dobar dječak nego i poštenjak plemenita srca, momak i pol!

Garrone za tih riječi prignu onu svoju pokrupnu i nakratko ošišanu glavu i krišom mi se nasmiješi. Precossi je imao svoju medalju i bio zadovoljan što mu se otac opet latio posla, i već je pet dana kako se stari više ne opija, i hoće da sin uvijek bude uza nj u radionici: sasvim se kanda promijenio.

Prešli smo na igru, iznio sam svoje igračke. Precossi se zadivio, ushitio se kad je video moj mali vlak s lokomotivom koja se sama kreće kad je naviješ: takvu igračku još nikad nije video, i samo je očima gutao one crvene i žute vagončiće.

Dadoh mu ključić da sam navija i da se igra, a on kleknu kraj malog vlaka, i više nije dizao glave. Nikad ga nisam vidiо onako vesela.

— Oprosti, oprosti — govorio je neprestano i rukom nas zadržavao, zagrađujući nam prilaz, da mu ne bismo zaustavili vlak.

Nadasve je pažljivo uzimao i premještao mala kola, kao da su od stakla, bojao se da ih dahom ne orosi, otirao ih i čistio, razgledao

ih ozgo i ozdo, i sve se zadovoljno smješkao. Mi drugi stajali i samo ga promatrali. Gledali smo onaj njegov tanki vrat, ona gotovo prozirna mala uha što sam ih jednog dana vidio kako krvlju prokapljuju, pa onaj njegov preveliki kaput sa zavrnutim rukavima iz kojih izviruju mršave ručice koje su se toliko puta morale podići k licu da ga obrane od udaraca...

Oh, kako bih mu onog trena rado poklonio sve svoje igračke i sve svoje knjige, od usta otkinuo posljednji komad kruha da ga njemu dadem! Sa sebe bih svukao svu odjeću da je njemu dadem, i na koljena bih se bacio da mu ruke poljubim.

»Treba da mu poklonim barem ovaj mali vlak kojim se toliko oduševio!« rekoh u sebi. »Ali valja najprije da pitam oca smijem li.« U taj čas osjetih kako mi netko u ruku nešto tutka. Pogledah: to mi otac krišom u šaku metnuo papirić na kojem je olovkom napisao:

»Precossiju se omilio tvoj mali vlak. On nema igračaka. Zar ti tvoje srce ništa nije prišapnulo?«

U isti tren objeručke dohvatih lokomotivu i vagončiće te ih sve zajedno položih Precossiju u krilo, govoreći mu:

— Na, uzmi, to je tvoje!

Pogledao me u čudu, nije shvaćao... Ja mu tada ponovih:

— Uzmi, tvoje je, darujem ti!

U još većem čudu pogleda u mog oca pa u moju majku, te me upita:

— Ali zašto?

Nato mu moj otac objasnii:

— To ti daruje Enrico jer je tvoj prijatelj, jer te voli... i jer želi da tako proslavimo tvoju medalju.

— Znači li to da smijem vlak... ponijeti kući? — stidljivo priupita Precossi.

— Dakako, dakako! — odgovorismo svi.

Bio je već na izlazu, a nije se usudio izići. Bijaše sretan, presretan. Pozdravlja se, ispričavao, na ustima mu drhtaj i smiješak. Garrone mu pomože da umota vlak u rubac. A njemu, Garroneu, dok se priginjao, mrvili se i pucketali slanci, štapići-griskalice kojima je nabio džepove.

— Navrati se jednog dana u kovačnicu — reče mi Precossi — da vidiš mog oca na djelu. Dat ћu ti onda čavala.

Moja majka zadjenu kiticu cvijeća Garroneu u zapučak na kaputu, da je u njezino ime odnese svojoj majci.

— Hvala — uljudno će Garrone dubokim glasom. Nije podigao podbratka s prsiju, ali smo znali da mu u očima sjaj sva njegova dobra i plemenita duša.

Oholost

Subota, 11.

Carlo Nobis, prenavljajući se, otire rukav kad ga se Precossi u prolazu nehotice takne. Otar mu je bogatun, pa je sin sama sazdana oholica. Ali je i Derossijev otac bogat. Nobis bi najradije da ima posebnu klupu, sam za sebe: boji se da će ga svatko uprljati. Svakog on gleda svisoka, mjeri ga od glave do pete, preziv podsmijeh uvijek mu na usnama: prezire on svakog. A jao onome tko ga gurne nogom kad na vrata izlazimo dva i dva u redu! Lako ti on istrese u lice grdnju baš ni za što, ili pak zaprijeti da će dovesti oca u školu. A zaboravlja kakvu je juhu pokusao kad je ono uvrijedio ugljenarova sina!

Carlo Nobis strašno je nadut, nikad nisam vidio slične bhatosti. Nitko s njime ne razgovara, nitko da ga pozdravi, nitko da mu kaže zbogom na odlasku, nitko da mu šapne i pomogne kad ne zna odgovor na učiteljevo pitanje.

Nikoga on ne podnosi, a najviše je kanda nazuban na Derossija, zato što je prvi u razredu, i kivan je na Garronea, zato što ga svi vole. Ali se Derossi i ne osvrće, mari za nj koliko i za lanjski snijeg, a Garrone, kad su mu rekli kako se Nobis na nj blatom nabacuje, samo je uzvratio:

— Nobis je u svojoj nadutosti tako glup da nije dostojan ni moje pljuske.

Coretti pak, kad mu se jednog dana Nobis prezirno podsmjehivao zbog njegove kape od mačjeg krvzna, odvrati tome napuhanku:

— Idi Derossiju pa se uči pristojnu ponašanju!

Nobis se jučer učitelju žalio na Kalabreza što mu je stao na nogu. Učitelj upita maloga je li to uradio hotimice, u zlog namjeri.

— Nisam, gospodine — odrješito i prostodušno odgovori dječak.

Tada će učitelj Nobisu:

— Previše si osjetljiv, Nobis, sve uzimaš za zlo.

— Reći ёu ocu! — odvrnu Nobis u svojoj nadutosti.

Učitelj se na to naljuti.

— Neće ti otac povladiti kao što ti nije ni prije povladio. Osim toga, u školi je učitelj onaj koji sudi i kažnjava.

A onda ћe mu sasvim blago:

— Hajde, Nobis, promijeni tu svoju јуд i budi dobar i ljubazan među svojim drugovima. Vidiš, ima ovdje sinova radničkih i gospodskih, djece iz kuća bogataških i siromaških, i svi se vole, i odnose se jedni prema drugima kao braća, a to i jesu. Zašto i ti ne bi bio kao što su oni? Tako bi te malo to stajalo, stekao bi naklonost sviju, a i sam bi bio kudikamo zadovoljniji...! Zar mi nemaš ništa u odgovor?

Nobis, koji je to slušao s onim svojim prezirnim podsmijehom, hladno procijedi:

— Nemam, gospodine.

— Sjedi! — nato ћe mu učitelj. — Žalim te, ti si bez srca!

Bijaše kao da se time sve završilo, kadli Zidarčić, iz prve klupe, okrenu svoje okruglo lice prema Nobisu, u zadnjoj klupi, i pokaza mu »zečju njušku« — tako smiješno i podrugljivo da je sav razred provalio u hihot. Učitelj ga ukori, ali je i sam morao rukom poklopiti usta da prikrije smijeh. I Nobis se nasmijuljio: bijaše to kiseo smijulj, a ne smijeh od srca.

Stradali radnik

Ponedjeljak, 13.

Nobis može mirne duše pružiti ruku Frantiju: jedan je kao i drugi. Ni ovoga ni onoga nije u srce dirnuo strašni prizor što smo ga jutros vidjeli.

Kad sam izišao iz škole, zastao sam s ocem i gledao skupinu malih derana iz drugog razreda kako kleče na ledu te ogrtačima i kapama razvitoljavaju snježni opršak i prave glatku stazu klizavici, tociljaku, da se po njoj bolje kližu.

Dok smo ih tako promatrali, odjednom vidjesmo kako s kraja ulice kreće prema nama mnoštvo ljudi: korak im nekako užurban, svi su krajnje ozbiljni, uplašeni, tiho među sobom govore. S njima su i tri gradska stražara, a za ovima idu dvojica s nosilima.

Sjatila se djeca sa svih strana. mnoštvo nam se primicalo. Kad

ljudi bijahu bliže, razabrasmo da je na nosilima opružen čovjek, mrtvački blijed: glava mu priklonjena na rame, kosa raščupana i krvava, na usta mu i na uši navire krv. Pokraj nosila ide žena s malim djetetom u naručju, sva je kao izludjela, i kadikad nariče i ponavlja:

— Mrtav je! Mrtav je!

Za njom korača dječak sa školskom torbom pod miškom i neprestano jeca.

— Što se dogodilo? — upita moj otac.

Jedan mu iz blizine odgovori da je neki zidar pao sa skele, sa četvrtog kata na kojem je radio.

Ona dvojica što su nosila stradalog zidara načas stadoše. Mnogi između okupljenih užasnuti okrenuše glavu. Vidjeh malu učiteljicu, onu sa crvenim perom zadjenutim za šešir, kako pridržava moju učiteljicu iz prvog razreda, koja se gotovo onesvijestila. U isti čas osjetih kako me netko uhvatio za lakan. Pogledah: bijaše to Zidarčić, blijed, usplahiren, tresao se kao prut na vodi — očito je pomisljao na svog oca. I ja sam pomislio na nj.

Za svoga oca ne moram strepititi barem dok sam u školi: miran sam jer znam da je doma, sjedi za stolom, daleko od svake pogibli. Naprotiv, mnogi moji drugovi moraju misliti na svoje očeve koji rade na visokim zidarskim skelama ili uza zamašnjake i kotače opasnih strojeva gdje se i najmanja nepromišljena kretnja ili pogrešan korak plaća životom! Ti su moji drugovi poput vojničkih sinova kojima su očevi na bojnom polju.

Zidarčić gledao i gledao, i sve se više tresao. Opazi to moj otac te mu reče:

— Idi kući, sinko, idi odmah svome ocu, naći ćeš ga živa i zdrava! Idi!

Krenuo je i na svakom se koraku osvrtao. Međuto se pokrenu i mnoštvo, a žena opet zajada — opet zarida tako da nam se srce paralo:

— Mrtav je! Mrtav je!

— Ma nije, ženska glavo, nije mrtav! — govorili joj odasvud. Ali ona kao da ništa nije čula ni slušala, nego je u svome očaju kosu čupala.

Tada odjednom iza sebe očuh ozlojeden, jarostan glas:

— A ti se smiješ, je li?

Obazreh se i u isti čas opazih bradata čovjeka gdje je upro oštar

pogled u Frantija, koji se još smijao. Nato mu onaj čovjek prilijepi pljusku da je drzniču kapa sletjela s glave.

— Skini kapu, nesretniče, kada pored tebe nose čovjeka koji je stradao na radu!

Gomila je sva prošla, a nasred ceste ostao dug krvav trag.

Kažnjenik

Petak, 17.

Ah, ovo je zacijelo najneobičniji slučaj u svoj godini! Otac me poveo jučer u okolicu obližnjeg Moncalierija da vidimo ladanjsku hoću što je kanimo unajmiti za ljetovanje, jer ove godine više nećemo u nešto dalji Chiero. Gospodar te vile ostavio je ključ tamošnjem učitelju, koji nam je pokazao prostorije ladanjskog zdanja, a potom nas pozvao k sebi i ponudio nam piće.

Na učiteljevu stolu, među čašama, stajala drvena tintarnica, načinjena kao kakav stožac, izvanredno lijepo izdjeljana. Kad je video kako moj otac pomno motri izrađevinu, učitelj mu reče:

— Ova mi je tintarnica dragocjena. Da joj samo znate, gospodine, neobičnu povijest!

I uze da nam kazuje:

Prije nekoliko godina učiteljevalo je u Torinu i tijekom cijele jedne zime poučavao kažnjenike u sudskom zatvoru. Pouku je davao u okruglu natkrivenu dvorištu što je zatvorenicima služilo i kao crkva. Unutri, po visokim i golum zidovima, sve uokolo bijahu mali četverokutni prozori sa željeznim rešetkama: za svakim se takvim prozorom nalazila mala ćelija sa željeznim rešetkama. Nastavu je držao šetajući tim hladnim i mračnim dvorištem ili crkvom, a njegovi učenici stajali za onim otvorima ili prozorima, s pisankama podno rešetaka: pokazivala se samo lica u sjeni — iznurena i namrgođena lica, čupave, zapuštene brade, oči kruta pogleda kakve već jesu u razbojnika, ubojica i lopova.

Među tim zatvorenicima nalazio se i jedan — uznik broj 78 — koji je pazio više nego drugi i marno učio. I gledao je učitelja očima punim poštovanja i zahvalnosti. Bio je mlad, crnobrad, više nesretan nego zao, po zanatu stolar. U provali bijesa hitnuo je blanju na svoga gazdu, koji ga je od nekog vremena kinjio i progonio; smjerio ga je njome u glavu i lakše ga ranio. Zbog toga su mu odmjerili

nekoliko godina zatvora. U tri je mjeseca naučio čitati i pisati. Neprestano je čitao, i što je više učio, postajao je kanda bolji: bijaše kao da se sve više kaje za svoje zlodjelo.

Jednog dana, potkraj obuke, mahnuo je učitelju da pride prozoru, a potom mu, snužden, stužen, kaza kako slijedećeg jutra odlazi iz Torina — odvode ga u Veneciju da u tamošnjem zatvoru izdrži kaznu. U pozdrav, smjerno, tronutim glasom, zamoli učitelja da mu pruži ruku. Učitelj mu pruži ruku, a on je poljubi i reče: »Hvala vam, hvala!« i nestade. Učitelj povuče ruku: bijaše suzama ovlažena. Odonda ga više nije video. Minulo je šest godina.

Istro mi se iz pameti, pripovijedaše nam učitelj, i mišljah na sve drugo prije nego na toga nesretnika. I tako sve do prekučer, kada mi na vrata banu neznanac duge crne brade, pomalo prošarane sjedinama, jadno odjeven. Upita me on jesam li ja učitelj taj i taj.

— A tko ste vi? — priupitah ja njega.

— Ja sam kažnjenik broj 78 — odgovori mi on. — Vi ste me prije šest godina naučili da čitam i pišem. Ako se sjećate, na posljednjem satu pružili ste mi ruku. Odsjedio sam svoje, i evo me... da vas zamolim... budite ljubazni pa za uspomenu primite ovu sitnicu koju sam načinio u zatvoru. Hoćete li je uzeti da vam bude za sjećanje na me, gospodine učitelju?

Začuđen, ostao sam bez riječi. On pak pomisli da se skanjujem primiti njegov dar, pa me pogleda kao da veli: »Zar šest godina patnje nije dovoljno da se okaje grijeh?« Njegove su oči izražavale tako duboku bol da sam odmah pružio ruku te uzeo dar. I evo ga!

*

Tu je učitelj završio svoje kazivanje o tintarnici, koju smo mi pomno razgledali. Bijaše očito da je izdjeljana vrškom čavla i rađena dugo, nadasve strpljivo. Na njoj urezana mala pisanka, s perom upoprijeko, a oko toga posveta: *svome učitelju za uspomenu — Broj 78 — Šest godina*. Podno svega, u sitnim slovima: *Učenje i nada*.

Kako učitelj nije više ništa rekao, mi se pozdravismo s njime te odosmo.

Cijelim putem, dok smo se vraćali, nije mi iz glave izlazio onaj njegov oproštaj s učiteljem, ona drvena tintarnica koja je izrađena u zatvoru i koja toliko toga kazuje...

I noću sam o tome sanjao, pa i jutros sam oko svega toga

namatao misli... a ni nakraj pameti ne bijaše mi iznenadenje što me čekalo u školi!

Tek što sam sjeo u svoju novu klupu, pokraj Derossija, i s ploče prepisao što nam je ispitna zadaća iz računa za ovaj mjesec, pripovjedih svome drugu svu priču o kažnjenuku, o tintarnici, kako je izrađena, o urezanoj pisanki s perom popriješko, o posveti oko rezbe, a nisam zaboravio ni *onih Šest godina*.

Osupnuo se Derossi na moje riječi, trgao pogled u me: čas je motrio mene, čas bi oči svrnuo prema Crossiju, piljaričinu sinu, koji je sjedio u klupi sprijeda, nama okrenut leđima, sav utonuo u svoju zadaću.

— Pst! — tiho će mi Derossi, povukavši me za ruku. — Zar ne znaš? Crossi mi je prekjučer pričao kako je takvu drvenu tintarnicu video u rukama svog oca koji se vratio iz Amerike: valjkastu tintarnicu, rukom izrađenu, a na njoj urezana pisanka i pero, i ono *Šest godina*. Crossi nam je uvijek govorio da mu je otac u Americi, a vidiš, sjedio je u zatvoru. U vrijeme one nesreće bijaše Crossi malen, i ničeg se ne sjeća. Majka je sve krila od njega, pa on ništa ne zna. Neka preko naših usta ne prijeđe ni slovce o tome!

Ostadoh bez riječi. Kad je Derossi izradio zadaću, doturi je ispod klupe Crossiju. Od njega pak uze, da mu je prepiše, priču *Tatin bolničar*, koju je učitelj dao Crossiju na prijepis. Još je Derossi našem drugu darovao nekoliko pera i potapšao ga po ramenu. Od mene je pak zatražio poštenu riječ da o svemu ovome neću nikome ni zucnuti.

Kad smo izlazili iz škole, Derossi mi u hitnji potihno nadoveza:

— Jučer je Crossijev otac došao po sina pred školu, pa ga zacijelo i danas čeka. Zato gledaj: što ja uradim, tako ćeš i ti.

Stupismo na ulicu, i gle! — ondje zaista, malko sa strane, stajao Crossijev otac: čovjek crne, ponešto progrušane brade, priprosto odjeven, bezbojan u licu, zagnan u svoje misli.

Derossi našemu malom Crossiju stisnu ruku tako da svatko vidi, i reče glasno, tako da svatko čuje:

— Doviđenja, Crossi!

I na odlasku mu još pomilova podbradak. Ja učinih isto što i Derossi, koji pocrvenje, a tako i ja.

Crossijev nas otac pažljivo pratilo blagim, dobrohotnim pogledom u kojem je ipak svjetlucao neki izražaj nemira i sumnje: zazeblo nas u srcu.

TATIN BOLNIČAR

(Priča u veljači)

Jednoga kišnog dana u mjesecu ožujku pred vratarem Bolnice milosrdnica u Napulju pojavio se dječak odjeven na seosku, sav mokar, pokisao do kože, sav ublaćen: pod miškom je nosio zavežljaj i vratara upitao za svoga oca, pokazujući nekakvo pismo. Imao je lijepo, osmaglo, ovalno lice, krupne sanjarske oči i poluotvorene punašne usne što otkrivahu zube bijele bjelcate.

Došao je iz nekog sela iz okolice Napulja. Otac mu prije godinu dana otisao od kuće da u Francuskoj potraži rada, pa se vratio u Italiju, iskrcao se prije nekoliko dana u Napulju, gdje je iznenada obolio, i jedva je stigao da obitelji napiše redak-dva, da svojima javi kako se vratio i kako mora u bolnicu.

Njegova žena, dječakova majka, rastužila se zbog te nemile vijesti o muževoj nenadanoj bolesti: nije mogla nikamo od kuće, jer je imala bolesnu djevojčicu i jednog mališana, pa je u Napulj poslala najstarijeg sina, sa nešto novca, da ocu, svome *tati*, kako ondje vele, bude na pomoć i dvorbu. Dječak je pješke prevalio kakvih deset milja do bolnice u Napulju.

Pošto je pogledao pismo, vratar pozva jednog bolničara te mu reče da dječaka odvede njegovu ocu.

— Kojem ocu? — upita bolničar. — Kako se zove?

Dječak, u strahu od loših vijesti, drtureći kaza očeve ime. Ali se bolničar nije sjećao tog imena, pa zato priupita:

— Je li to postariji radnik što je došao odnekle izdaljeg?

— Jest, radnik je — potvrđi dječak u sve većoj strepnji. — Radnik je, ali nije baš star. A jest došao izdaljeg, iz inozemstva.

— A kad je ušao u bolnicu? — opet će bolničar.

— Pa prije kakvih pet dana — odgovori dječak, pošto je pogledao pismo.

Bolničar časak zastade, pretitra u mislima, a potom, kao da se prisjetio, reče:

— Ah, jest, četvrta dvorana, postelja sasvim na kraju.

— Je li jako bolestan? Kako mu je? — upita dječak u svojoj tjeskobi.

Bolničar ga pogleda ne odgovorivši na njegovo pitanje, a zatim

ga pozva:

— Hodi sa mnom!

Uzidoše dvojim stubama, krenuše širokim hodnikom do kraja te izbiše pred otvorena vrata prostrane sobe u kojoj se nizahu dva reda bolesničkih postelja.

— Hodi! — pozva ga opet bolničar, te i sam krenu unutra.

Dječak se oslobođi i podje za njim. U strahu je lijevo i desno upirao pogled u blijeda, isprijena lica: neki bolesnici imali sklopljene vjede, doimali se oni kao sami mrtvaci, dok su drugi izvalili u strop širom otvorene oči, bijahu oni kao prestravljeni, a neki jecali poput male djece. Prostorija pak sumračna, zrak zasićen botkim vonjem lijekova. Dvije sestre milosrdnice obilazile naokolo s boćicama i kapaljkama u rukama.

Kad su došli do kraja prostorije, bolničar stade do uzglavlja posljednje postelje, odmaknu zavjesu ustranu i reče:

— Evo ti oca!

Dječak provali u plač, spusti zavežljaj na pod, prignu glavu bolesniku na rame i rukom ga uhvati za nadlakticu što nepomična počivaše na pokrivaču. Bolesnik se i ne maknu.

Ustade nato dječak, promotri oca te opet briznu u plač.

Bolesnik ga tada obuhvati dugim pogledom, bijaše kao da ga je prepoznao. Ali se njegove usne ne pokrenuše. Jadni *tata*, koliko li se samo promijenio! Sin ga eto i ne prepoznaće. Ocu kosa posijedjela, brada porasla, lice podbuhlo, crveno, crveno, zategnuta koža sva se usjajila, oči usitnjele, usne otekle, nabubrile, cijelo mu se obliće promijenilo. Ništa od svoga nije imao doli čelo i lûk obrva. Teško je disao.

— Tata, moj tatice — protuži dječak — ja sam uza te, zar me ne poznaješ? Ja sam Ciccillo, tvoj Ciccillo, došao sam iz sela, majka me poslala. Pogledaj me dobro, zar me ne možeš poznati? Reci štogod!

Ali bolesnik i opet ništa: samo ga je pažljivo pogledao pa zaklopio oči.

— Tata! Tata! Što ti je? Pa ja sam tvoj Ciccillo, tvoj sin! Bolesnik se više nije ni maknuo, samo je mučno disao.

Tada dječak, sveđer plačući, prikući stolicu, sjede do postelje i tako ostade, ne dižući očiju s očeva lica. »Zacijelo će uskoro koji liječnik ovamo u vizitu«, reče dječak u sebi, »pa će mi on valjda štogod kazati.«

I zagna se u svoje tužne misli. Dozvao je u sjećanje toliko toga o svome ocu, spominjao se i samog dana kada je ono otac odlazio i dao mu na brodu posljednji poljubac, sjećao se pustih nada što su ih u obitelji polagali u taj očev put, pred oči mu izišlo u kakav je očaj zapala majka kad su dobili pismo što javlja o bolesti. Pomislio je na smrt, u duhu je vidio oca mrtva, majku u crno zavijenu, obitelj ucviljenu, zapalu u bijedu.

Dugo je tako ostao namatajući misli sve dok mu laka ruka ne taknu rame. On se prenu: bijaše to redovnica.

— Što je mom ocu? — odmah će dječak.

— A, to ti je otac? — ljubazno će milosrdnica.

— Jest, to mi je otac, pa sam došao. Što mu je?

— Ne boj se, dijete, sad će liječnik.

I udalji se ona ne kazavši ništa više.

Poslije pol sata ciliknu zvonce, i dječak vidje kako u veliku bolesničku sobu ulazi liječnik i njegov pomoćnik, a prati ih sestra milosrdnica i jedan bolničar. Počeli su obilaziti bolesnike, zastajali kraj svake postelje. Dječak napeto očekivao, i to mu se čekanje oteglo u vječnost, jer se postelja njegova *tate* nalazila na kraju sobe: sa svakim liječnikovim korakom umnožavale se njegove muke.

Naposljetku eto ih susjednoj postelji. Liječnik bijaše postariji, visok, povijenih pleća, ozbiljna lica. Prije nego što se on i maknuo dalje, ostavljavajući susjednu postelju, već je dječak ustao, a kad je liječnik prišao, mali briznu u plač. Liječnik trže pogled u nj.

— Ovo je bolesnikov sin — objasni sestra milosrdnica.

— Jutros je došao iz svoga sela.

Liječnik mu položi ruku na rame, a potom se prignu bolesniku, opipa mu bilo, taknu čelo, uputi dva-tri pitanja časnoj sestri milosrdnici, a ona mu odgovori:

— Ništa novo, nikakve promjene.

On malko razmisli i reče:

— Nastavite kao i dosad.

Sada se dječak usmjeli te plačnim glasom upita:

— Što je mom ocu?

— Budi hrabar, sinko — odgovori liječnik te mu opet spusti ruku na rame. — Otac ti ima vrbanac, napao ga crveni vjetar: ozbiljno je, opasno je, ali još ima nade. Ostani uza nj, dvori ga i ti! Budeš li prisutan, može mu samo koristiti.

— Ali me on ne prepoznaje — očajno će dječak.

— Već će te prepoznati... možda sutra... Nadajmo se dobru, i ne boj se.

Htio je dječak još štogod upitati, ali se nije usuđivao. Liječnik ode.

Tako mali postade bolničarem. Kad ne bijaše nikakva drugog posla, namještao je bolesniku pokrivače, svakog časa hvatao ga za ruku, rastjerivao muhe, nadnosio se nada nj pri svakom njegovu uzdahu, a kad bi milosrdnica donijela piće, uzimao bi iz njezine ruke čašu ili žlicu i sam davao bolesniku da pije. Bolesnik bi ga kad god pogledao, ali nije davao znaka da ga prepozna: samo bi mu pogled zastao na malome, svaki put sve duže, pogotovu kad bi držao rupčić pred očima.

Tako izminu prvi dan. Noć je dječak prespavao na dvjema stolicama, u kutu velike bolesničke sobe, a ujutro se odmah prihvatio svoga milosrdnog djela.

Toga drugog dana bijaše kao da bolesniku na očima vidiš kako mu se počinje vraćati svijest. Na ljubazni dječakov glas bolesniku se kanda u zjenicama zaiskrila zahvalnost, i u jednom trenu maknu on malko usnama kao da hotijaše štogod reći. A kad bi nakon svakoga kratkoga drijema otvorio oči, bijaše kao da pogledom traži svoga malog bolničara. I liječnik, koji se onamo dvaput navratio, opazio je da je bolesniku nešto bolje.

Pred noć, kad mu je dječak k ustima prinio čašu vode, učini mu se da je bolesniku oko natečenih usana zatitrapo lagan smiješak. Maloga to unekolike utješi. U nadi da će ga bolesnik čuti, ma i zbrkano, i barem štogod razumjeti, uze mu govoriti, i dugo mu je govorio o majci, o malim sestrama, o povratku kući, sokolio ga nježnim toplim rijećima da ne klone, poticao ga da ne gubi vjere. Premda je često mislio da mu riječi odlaze ututanj, nerazumljene, sveđer je nastavljao, jer mu se činilo da bolesnik, sve ako i ništa ne shvaća, ipak rado sluša njegov glas, pun usrđnosti, ljubavi i sućuti.

Tako prođe taj drugi dan, pa treći i četvrti, a bolesniku čas ovako, čas onako, sad bolje, sad gore. Dječak sav utonuo u svoje, sav se unio u dvorbu, te je jedva i stizao da dvaput na dan zagrizje kus kruha i krišku sira što bi mu je donijela sestra milosrdnica. Gotovo nije ni vidio ono što se oko njega zbiva, bolesnike na samrti, časne sestre kako iznenada noću moraju juriti hodnicima i po sobama umirućih, posjetitelje što su danju plakali, očajavali, odlazili bez nade — nije video onih tužnih i žalosnih prizora života u bolnici

koji bi ga u drugoj prilici uzbunili i do dna potresli.

Tákali se sati, promicali dani, a mali svejedno stražio uz postelju svoga *tate*, pažljiv, brižan, usrdan. Sav bi zatreperio na svaki njegov uzdah i na svaki njegov pogled. Duša mu se krijeplila kad bi se pokazao kakav dobar znak, a sav bi protruuo bijaše li loša nagovještaja, i srce bi mu se tada stezalo i ledilo.

Petog dana, sasvim nenadano, sve krenu po zlu, bolesniku sve gore i gore.

Liječnik na pitanja samo vrtio glavom, bijaše kao da time kazuje kako im uzalud trud i muka — gotovo je. Dječak klonuo na stolicu i briznuo u gorak plač. Ipak, iako je eto išlo sa zla na gore, njemu se činilo da ga bolesnik prepoznae krajičkom svijesti što mu se kanda pomalo vraća: gleda malog njegovatelja sve pomnije i nekako ljubaznije, piće i lijekove uzet će samo iz njegove ruke, i češće upinje da makne usnama, htio bi valjda štogod reći. U tome mu kadikad bijaše takve izrazitosti te bi ga sinak snažno hvatao za ruku, ponesen naglom nadom, i gotovo mu radosnim glasom govorio:

— Ne boj se, tata, ozdravit ćeš, pa ćemo onda kući, majci, ali ti se valja malko strpjeti...!

Bijaše nekako oko četiri sata popodne, i dječak se baš zanio iskazujući nježnost i namatajući svoje nade, kadli mu odjednom, tamo od vrata susjedne sobe, do ušiju doprije bat nečijih koraka, a odmah potom jak glas koji izreče samo dvije riječi:

— Doviđenja, sestro!

Čuvši onaj glas, dječak skoči na noge, a uzvik što mu se ote iz grudi ostade prigušen u grlu. U isti čas stupi u sobu čovjek s velikim zavežljajem u ruci, a za njim milosrdnica.

Dječak izvi oštar krik i ostade na svome mjestu kao skamenjen. Čovjek se okrenu, trže u nj začuden pogled te i sam uskliknu:

— Ciccillo!

I poletje k njemu.

Usplahiren i zadihan, vinu se dječak ocu u zagrljav. Sestre, bolničari, pomoćni liječnik, svi se sjatili te u čudu gledali što se zbiva.

Dječak nije mogao ni glasa protisnuti.

— Oh, Ciccillo moj! — uzviknu otac, ljubeći sina, pošto je dobro promotrio bolesnika. — Ciccillo, sinko, ama kako to? Odveli su te k postelji nekoga drugog. Aja očajavao što te nema, jer mi je

majka pisala kako te poslala ovamo. Jadni moj Ciccillo! Pa koliko si dana već ovdje! Kako je došlo do te zabune? A ja, vidiš, sasvim sam dobro: izvukao se. A majka, kako je ona? A mala Concetta? I naše mezimče? Ja evo izlazim iz bolnice. Bože, tko bi ikad rekao!

Hajdemo onda!

Dječak jedva jedvice smože nekoliko riječi da ocu kaže što je i kako je u obitelji.

— Eh, što se radujem — oduši on. — Eh, što mi je drago! Uh, kako sam ružne dane proveo!

I ponovno zagrli oca. Ali se sa svoga mjesta nije micao.

— Hajde onda, krenimo! — pozva ga otac. — Do večeri bitćemo kod kuće. Hajdemo!

I povuče ga k sebi.

Dječak se okrenuo da pogleda svoga bolesnika.

— Ama... ideš li ili ne ideš...? — u čudu će otac.

Mali se još jednom okrenuo svome bolesniku, koji je u taj trenutak otvorio oči i pogled upro u njega.

— Ne, tata, čekaj... evo... ne mogu — najposlije će sin, komu je sada iz duše navrla bujica riječi. — Vidiš, tu je taj starac... pet sam dana uza nj... A on me uvijek gleda... Mišljah da si ti... I tako ga zavoljeh... Gleda me i gleda... dajem mu piti... Htio bi, jadnik, da sam neprestano kraj njega, a sada mu je veoma zlo... Strpi se, nemam srca da ga tako ostavim... ne znam, teško mi je... Doći će sutra... Pusti me još malo kod njega, ne bi bilo lijepo da ga sad ostavim, vidiš kako me gleda te gleda... Ne znam tko je, ali sam mu potreban, umro bi sam... Pusti me da ostanem, dragi tata!

— Bravo, mali! — uzviknu pomoćni liječnik.

Otac se snebivao, u čudu gledao sad sina, sad bolesnika.

— A tko je taj nevoljnik? — upita napisljetu.

— Seljak kao i vi — objasni pomoćni liječnik. — Došao je s puta i primljen je u bolnicu istog dana kad i vi: donijeli ga onesviještena, i nije mogao ništa reći. Možda i on negdje ima obitelj pa misli da je vaš sin jedan od njegovih.

Bolesnik nije oka skidao s maloga.

Otac će tada Ciccillu:

— Pa onda ostani.

— Neće dugo izbivati, još samo malo — pritače pomoćni liječnik.

— Ostani, Ciccillo, ostani — ponovi otac. — U tebe je dobro

srce. A ja će odmah kući, da majci skinem brigu s vrata. Evo ti
škuda da ti se nađe ako ustreba. Zbogom, vrijedni sinko! Doviđenja!

Zagrli ga, čvrsto mu zagleda u lice, poljubi ga u čelo te ode.

Mali opet sjede kraj postelje, a bolesnik kao da se obradovao.
Ciccillo nastavi službu bolničara. Nije više plakao, ali je svoje činio
jednako brižno i strpljivo kao i prije: davao bolesnome da pije,
namještalo mu pokrivače, držao ga za ruku, nježno mu govorio,
sokolio ga. Bio je uza nj i dvorio ga cito taj dan, njegovao ga je i svu
noć, ostao kraj njega još i sutradan.

Ali je bolesniku bivalo sve gore: lice mu se prevuklo nekakvom
ljubičastom bojom, disanje otežalo, nemir se pojačao, jadnik buncao
i stenjao, otečenost nabujala u čudovištan nadim. Za vrijeme
večernjeg obilaska liječnik reče da nevoljnici neće preživjeti noći.

Ciccillo sada podvostručio pažnju i brigu i ni časka nije više
odvraćao očiju s bolesnika, a ovaj ga gledao i gledao, i ovda-onda
micao usnama, ali uz velik napor: bijaše kao da sveđer želi nešto
reći. I oči bi mu se kadšto zakrijesile, izbjijala iz njih neiskaziva
nježnost, premda bivahu sve manje i premda se već zastirahu
koprenom.

Svu noć dječak bio uza nj, sve dok zora nije prosivjela na
prozore i došla milosrdnica. Priđe sestra postelji, pogleda bolesnika
te odmah odbrza odande. Malo zatim eto je opet s pomoćnim
liječnikom i jednim bolničarem, koji je nosio svjetiljku.

— To su mu posljednji trenuci — zaključi liječnik.

Dječak čvrsto uhvati bolesniku ruku, a ovaj otvori oči te ih
sklopi pošto je pogledao maloga, komu se u tome času učini da
bolesnik uzvraća stisak.

— Stisnuo mi je ruku! — uzviknu dječak.

Liječnik ostade časak nagnut nad bolesnikom, a onda se
uspravi. Milosrdnica skide raspelo sa zida.

— Mrtav je! — ote se malome uzdah iz grudi.

— Idi sada, dijete — reče liječnik — tvoje je plemenito djelo
završeno. Idi, i svaka te sreća pratila, jer je i zaslужuješ. Bog s
tobom!

Milosrdnica, koja se na trenutak udaljila, vratí se s kiticom
ljubica što ih je uzela iz čaše na prozorskom podboju, pa ih pruži
dječaku, govoreći:

— Nemam ništa drugo da ti dadem: uzmi ovo za uspomenu na
bolnicu.

— Lijepa hvala — dočeka mali, uzimajući kiticu jednom rukom, a drugom otirući suze s očiju. — Ali je podugačak put pred mnom, valja mi dosta pješačiti, sve će mi ljubice uvenuti.

I odriješi kiticu i razasu ljubice po postelji, govoreći:

— Ostavljam ih za uspomenu ovome svom dragom pokojniku. Zbogom, časna sestro! Hvala vam, gospodine doktore!

Na kraju se obrati preminulome:

— Zbogom...

I dok je u mislima tražio kako da ga nazove, iz srca mu se izvi i na usne dođe nježno ime koje mu je dao i kojim ga je nazivao za minulih pet dana:

— Zbogom... jadni tata!

I to rekvavi, spodbi pod mišku svoj zavežljaj s ruhom i spora koraka, ophrvan umorom, izide iz sobe.

Danilo se.

Kovačnica

Subota, 18.

Sinoć se navratio Precossi i podsjetio me da dođem vidjeti očevu mu kovačnicu, koja je dolje na cesti, a jutros, kad već bijasmo u blizini, istrča odande Garoffi sa zamotuljkom u ruci; vjetar mu nadimao kabanicu što mu prikrivaše stvarce kojima je trgovao. Eh, znam sada odakle iščeprka željezne opiljke i strugotine što ih onda prodaje za stare novine, taj tržac i pretržac Garoffi.

Stupimo na vrata i opazimo Precossija gdje sjedi na hrpi opeka: drži knjigu na koljenima, uči zadaću. Odmah on ustaje i poziva nas unutra. Eto nas u velikoj prostoriji punoj ugljenog praha: na sve strane čekići, kliješta, željezne šipke i motke, staro gvožde svakojaka oblika. U kutu gori vatrica na ognjištu, jedan ju dječak raspiruje velikim mijehom. Precossijev otac stoji uz nakovanj, a kovački pomoćnik ražaruje željeznu šipku na žeravi.

— Ah, evo ga, evo dobrog dječaka što poklanja vlakove! — uzvikuje kovač i snima kapu s glave dočekujući nas. — Došao si da malko pogledaš kako se ovdje radi, je li tako? Evo, odmah ćemo ti pokazati.

I dok to govori, blago se smiješi, nije više mrgodan, pogled mu nije smrknut.

Momak mu klještima pruži dugu željeznu šipku, užarenu na jednom kraju, a kovač je prihvati svojim klještima i položi na nakovanj, da od nje skuje jednu od zavojnica na balkonskoj ogradi. Podigao je debeo, težak mlat i uzeo njime udarati užareni kraj šipke, okrećući je sad ovamo, sad onamo i kujući je od vrha nakovnja pa do sredine, vrteći je na sve strane — milina ti sve to gledati. Pravo čudo bijaše vidjeti kako se pod hitrim i točnim udarcima čekića željezo savija, rasteže i suče, i malo-pomalo dobiva oblik tanka kovrčava lista ili nježna cvijeta, kao da je posrijedi tjesto što ga rukama ubličuje.

Dok je kovač kovao, njegov nas je sinak gledao pun ponosa, kao da hotijaše reći: »Vidite li što moj otac umije!«

— Je li mladi gospodin video kako se ovo radi? — upita kovač obrativši se meni, pošto je dovršio djelo.

I prinese mi željeznu motku što sad bijaše poput biskupskoga štapa. Zatim je odloži ustranu te u vatru stavi drugu.

— Zaista lijepo izrađeno! — pritače moj otac i nadoveza:

— Eh, radi se onda, je li tako? Vratila se dobra volja?

— Jest, da — potvrdi kovač, otirući znoj i pocrvenjevši malko.

— A znate li tko je učinio da mi se vrati volja za rad?

Moj se otac pričini kao da ne zna.

— Ovaj dobri i valjani dječak — nastavi kovač i pokaza prstom na svoga sina — ovaj moj vrijedni sinak, koji je učio i bio na ponos i diku svome ocu, dok se otac opijao i s malim postupao kao sa živinčetom. Kad sam video onu medalju... ah, mišiću moj, hodi ovamo da te bolje zagledam!

Dječak odmah pritrla, a kovač ga dohvati pod pazuha i podiže na nakovanj, govoreći mu:

— Ded obriši malko lice ovomu svome crnom babajku!

I nato mali Preccossi posu poljupcima crno očevo lice sve dokle i on sav ne pocrnje.

— Tako valja! — zadovoljno će kovač i spusti sinka na tlo.

— Tako valja doista, Precossi! — pritvrdi moj otac, zadovoljan.

I pozdravivši se s kovačem i njegovim dječakom, povede me iz kovačnice. Dok sam izlazio, potrla za mnom mali Precossi:

— Oprosti — reče i tutnu mi u džep zamotuljak čavala.

Ja ga pozvah da dode k nama pa da s naših prozora zajedno gledamo pokladne igre i zabave.

— Darovao si mu svoju igračku, svoju malu željeznici — reče mi otac putem — i sve da je bila od samog zlata i sva puna bisera, bila bi sveđer premalen dar za onakva valjana sina koji je uspio da otkravi srce svoga oca i ulije mu volju za život.

Mali pajac

Ponedjeljak, 20.

Sav je grad uzavrio zbog poklada, koje su, evo, na izmaku. Na svakom trgu dižu se vrtuljci i daščare akrobata, opsjenara i pelivana. I nama je pod prozorima cirkus u kojem mala družina iz Venecije sa pet konja prikazuje svoje umijeće. Cirkus je nasred trga, a u jednom su kutu troja velika kola — nastambe: tu akrobati spavaju i preodijevaju se — tri kućice na kotačima, svaka sa svojim vratima i prozorčićima, svaka s malim dimnjakom iz kojeg se uvijek vije dim, a od jednog prozorčića do drugoga suše se pelene. Jedna žena doji malo dijete, kuha i priprema jelo, a uvečer pleše na konopu.

Jadne li čeljadi! Pogrdno ih nazivaju lakardijašima, pelivanima i izbijarama, a oni zapravo pošteno zarađuju svoju paru i zaslužuju svoj kruh zabavljući svijet. I još kako se trude i muče! Cijeli božji dan trčkaraju između cirkuskog šatora i velikih kola, u samim hlačama i košulji po ovoj studeni. Prezalogaje štogod na brzinu, s nogu, između jedne i druge predstave. A kojiput, kad je cirkus već pun, uždi vjetrušina, obori se vihor, raznese šatorska platna, zatrne svjetla — i onda zbogom predstavo! Tada moraju vratiti novac od ulaznica i svu noć popravljati i podizati šator.

Imaju dvojicu dječaka što rade različite poslove, i moj je otac prepoznao mlađega dok je ovaj prolazio preko trga: to je gospodarev sin, onaj isti što smo ga lani vidjeli gdje svoje majstorije na konju izvodi u cirkusu na Trgu Viktora Emanuela. Porastao je, bit će mu kakvih osam godina, zgodan je, tamnoput deran, lice mu ljepuškasto, okruglo, mnogi mu kovrčavi uvojci proviruju ispod čunjasta klobuka. Odjeven je kao pajac, uvučen kao u nekakvu vreću s rukavima, poširoku i bijelu, crnim vezenu i nakićenu, a na nogama mu postole od pusta. Pravi je vragolan, i svi ga vole. Ni od kakva posla on ne zazire, svačega se lača.

U rano jutro vidimo ga gdje umotan u šal nosi mljeko u svoju drvenu kućicu, zatim ide po konje da ih dovede iz staje na Via

Bertola, nosi maloga u naručju, vuče i raznosi obruče i nogare, preče i motke, vratila i konope, čisti kola, loži vatru, a u trenutcima odmora uvijek se drži majke, svagda joj je uza skute.

Moj ga otac gleda s prozora i neprestano govorí o njemu i o njegovima koji su dobra i čestita čeljad i vole svoju djecu.

Jedne večeri otišli smo u njihov cirkus. Bijaše hladno, pa zato i sasvim malo gledatelja. Ali se mali pajac uvijek svojski trudio da zabavi onu šaku posjetitelja: izvodio je skokove, premetao se u zraku, sad prekopitac naprijed, sad drugi natrag, vješao se konjima za rep, hodao na rukama, sve sam samcat, pa onda pjevao, uvijek veseo i nasmiješen — cijelo mu ono ljepušno i tamnoputo lice sami osmijeh i vedrina.

Njegov otac, u crvenu kaputu i bijelim hlačama, u visokim čizmama i s bičem u ruci, gledao ga i gledao, ali bijaše žalostan. Kosnulo se to mog oca, sažalilo mu se, pa on sutradan sa slikarem Delisom, koji nam je došao u posjet, rasplete razgovor: kako se ta jedna čeljad muči, ubija se radom, i nikakve joj koristi od svega truda. A koliko mu je omilio taj dječak! Bi li se moglo štogod za njega učiniti?

Slikar dode na sretnu namisao te će mome ocu:

— Bilo bi dobro da ti, koji znaš pisati, napišeš članak u novine: iznesi čitateljima sva umještva i čudesna maloga pajaca, a ja ću ga naslikati. Svi čitaju novine, pa će tako barem jednom biti svijeta u cirkusu.

Kako smislili, tako učinili. Moj otac napisao lijep i duhovit članak o svemu onome što vidimo s prozora te u čitatelja izazvao zanimanje i pobudio radoznalost da vide i upoznaju malog umjetnika, a slikar mu nacrtao ljubak portet kojim je prikazao malog artista upravo onakva kakav jest.

I jedno je i drugo objavljeno u novinama u subotu uvečer, i tako u nedjelju mnogo svijeta krenu u cirkus. U najavi stajalo:

Predstava u korist malog pajaca. Moj je otac kupio karte za prvi red u gledalištu. Na ulazu bijahu stavili novine s onim člankom i slikom. U cirkus se stekli mnogi posjetitelji, neki imali novine u ruci i pokazivali ih malom pajacu, koji bijaše sretan i presretan: veseo je i nasmiješen poskakivao i prilazio sad ovomu, sad onomu. I vlasniku sjalo lice od zadovoljstva. Ta kako i ne bi! Nijedne mu novine nisu nikad iskazale takvu čast, i nikad prije nije blagajna bila tako puna.

Moj otac sjedio pokraj mene. Među gledateljima vidjesmo

mnoge znance. Blizu ulaza za konje stajao naš učitelj gimnastike, onaj što se borio u Garibaldijevim odredima. Sućelice nama, a u drugom redu, smjestio se Zidarčić, onaj s okruglim licem: sjedio je pored svoga krupnog i prekrupnog oca, i tek što me ugledao, pokaza mi »zečju njušku«. Malo dalje vidjeh Garoffija kako broji gledatelje i na prste računa koliko je cirkuska družina mogla novca zaraditi. Podalje od nas, na sjedalima u prvome redu, sjedio jadni Robetti, onaj što je spasio mališana ispod omnibusa: štakе mu među koljenima, a stisnuo se uza svog oca, topničkog kapetana, koji mu je držao jednu ruku na ramenu.

Počela se predstava. Mali je pajac izvodio čuda na konju, na trapezu i na konopu, i ubirao buran pljesak za svaku izvedenu točku. Kad god bi završio koju dionicu i skočio na tlo, svi mu bučno odobravali, a najblizi ga tapšali i hvatali za uvojke. Poslije su drugi artisti prikazivali svoje majstорије: ekvilibristi, žongleri i jahači-akrobati, svi u sjajnoj odjeći. Ali ipak, kad nije nastupao mali pajac, bijaše kao da se gledatelji dosađuju.

U jednom trenutku vidjeh kako učitelj tjelovježbe, ondje pokraj prolaza za konje, nešto šapće vlasniku, a ovaj nato zaokruži pogledom uokolo, kao da nekog traži. Oči mu zastadoše na nama. Moj se otac odmah dosjeti što je posrijedi: učitelj je onome rekao tko je napisao članak u novinama. Da se ukloni zahvaljivanju, moj otac ustade i reče mi:

— Enrico, ti samo ostani, ja ču te čekati vani.

Međuto mali pajac izmijeni nekoliko riječi sa svojim ocem te uze izvoditi još jednu točku: stojeći uspravno na konju, koji je trčao arenom uokrug, četiri se puta preodjenuo — jednom kao hodočasnik, drugi put kao mornar, pa onda kao vojnik i naposljetku kao akrobat. I svaki put kad bi projurio ispred mene, pogledao bi me. Poslije, pošto je sjahao, zaredao je naokolo sa svojim šiljatim, okrenutim klobukom u rukama, i svi mu bacahu u nj novčiće i slastice. I ja sam držao u pripremi dva novčića, ali on, kad stiže do mene, povuče klobuk k sebi umjesto da mi ga potkući, i samo me pogleda i prode.

Iznenadilo me to, mučilo me. Zašto je tako postupio? — razglabao sam u sebi.

Završila se predstava, vlasnik se zahvalio gledateljima, ovi poustajali i krenuli van. I ja se pomiješao sa svijetom, i kad već bijah na izlazu, očutjeh kako me netko hvata za ruku. Osvrnuh se —

bijaše to mali pajac sa svojim tamnoputim licem i crnim kovrčama: smiješi mi se, a ruke mu pune slasticu. Tek sam tada sve shvatio.

— Hoćeš li? Uzmi! — reče mi on.

Kimnuh glavom u znak da hoću, te uzeх dviјe-tri slastice.

— A hoćeš li sada i jedan poljubac? — nadoveza on.

— Hoću i dva — odgovorih i pružih mu lice.

On rukom obrisa svoje naprahanu lice, zagrli me i poljubi u oba obraza, kazujući:

— Evo jedan poljubac tebi, a drugi tvome ocu.

Posljednji dan poklada

Utorak, 21.

Kakav li smo ganutljiv prizor doživjeli danas kad su prolazile maškare u povorci! Počelo je tužno, ali se sve sretno razminulo, premda je moglo i po zlu krenuti.

Na Piazzu San Carlo, najljepšem trgu u Torinu, prostoru što sav bijaše okićen žutim, crvenim i bijelim vijencima, sjatilo se mnoštvo svijeta, vrvjele svakojake maske, miljela različita pozlaćena i zastavama načičkana kola u obliku sajamskog šatora ili paviljona, pozornice ili pak lađe, a sva puna harlekina, ratnika, kuhara, mornara i pastirica. Vladala takva gužva i metež — čovjek u toj vrevi naprosto nije znao kamo da pogled upravi.

Dizala se zaglušna buka i paklena graja, orile se borije, odjekivale trube, ječali rogovici, zvečale mjedene udaraljke i činele — urnebes da ti uši probije. A maškare na kolima pile, pjevale i bučile, nazdravljaljale onima pored kojih prolažahu i dobacivale šale onima što ih gledahu s prozora, a oni im grlato uzvraćali i bacali im naranče i slasticu.

Povrh kola i preko sve vreve i svjetine, dokle je oko sezalo, vidio si kako se vijore zastavice i lepršaju stjegovi, blistaju šljemovi, viju se perjanice, njisu se glavurde od tiještene papirne mase, talasaju se goleme kape, plove visoki cilindri, svjetluca neobično oružje, sijevaju tamburini, ljeskaju se talambasi, crvene se i šarene različite čepice, kačketi i klobuci, sjaju staklenke u svim bojama i preljevima — sve uzavrilo, sve kao da je pomahnitalo.

Kad je naša kočija izbila na trg, promicala pred nama prekrasna kola: u kola upregnuta četiri konja, na konjima ukrasni pokrovci

zlatom izvezeni, sva kola okićena vijencima od umjetnih ruža, a na kolima četrnaestak - petnaestak osoba u ruhu francuskih plemića i plemkinja i dvorskih komornika, sja se svila na njima, svakome plemiću svijetla vlasulja na glavi, pod miškom šešir s perjem, kratak mač o pripasu, na grudima pusti širiti i čipke — dični su i kočni, nema šta! Svi uglas pjevaju nekakvu francusku pjesmu i mnoštву bacaju slatkiše, a svijet im plješće i kliče.

Odjednom usred one vreve ugledasmo na lijevoj nam strani kako neki čovjek izdiže svjetini nad glavama djevojčicu od pet-šest godina — siroto dijete što očajno plače i grčevito lamata ručicama. Čovjek se s malom probio do onih kola na kojima se nalazila francuska gospoštija te jednomete što mu se ozgo sagnuo, glasno reče:

— Uzmite ovu djevojčicu, izgubila je majku u svjetini. Držite je na rukama, majka joj ne može biti daleko, pa će je tako možda vidjeti. Nema tu boljeg izlaza da se nađu.

Onaj na kolima uze dijete u naručje, i svi tada prestadoše pjevati. Mala kričala, batrgala se, otimala. Čovjek na kolima skinu masku. Kola su sve vrijeme polako vozila naprijed, upravo miljela.

Dok se to zbivalo, dotle je sa druge strane trga, kako su nam kasnije rekli, jedna jadna žena, već napol izludjela, sebi laktima krčila put i probijala se kroz gomilu, vičući u sav glas:

— Maria... Maria... Nestala mi kćerkica! Ukrali mi je! Ugušili!

Četvrt je sata tako mahnilata, očajavala i vikalala, glavinjajući i gurajući se tamo-amo kroza svjetinu, a gomila ju jedva jedvice propuštala.

Onaj na kolima što je djevojčicu držao u naručju, na svojim čipkom i širitima iskićenim grudima, neprestano je zvjerao očima po trgu, upirao pogled na sve strane i nastojao primiritijadno dijete, koje je ručicama zakrilo lice, ne znajući više kamo je to dospjelo i što se s njime zbiva: plakala mala i jecala da ti srce pukne. I sam onaj čovjek bijaše sav potresen, vidjelo se koliko ga se kosnuo dječji plać i jecaji. Ostali pružali djevojčici naranče i slastice, ali mala sve odbijala, postajala sve uplašenija i sve se više otimala i batrgala.

— Potražite majku! — uzeo čovjek s kola dovikivati mnoštvu.
— Tražite majku!

Svi upeli da je nađu, obazirali se i lijevo i desno, ali od majke ni traga ni glasa: kao da je u zemlju propala. Naposljetku, koji korak odande gdje Via Roma uvire u trg, neka se žena ustremi prema kolima... ah, nikad je neću istrti iz pameti, to kao da više ne bijaše

ljudsko biće — kosa joj raščupana i razvijorena, lice iskrivljeno, izobličeno, ruho na njoj razdrto: baci se ona naprijed i protisnu krik, pravi hropac, nisi znao dolazi li taj od radosti, muke ili bijesa. Ispružila je ruke kao pandže, da njima zgrabi kćerkicu. Kola stadoše.

— Evo vam djeteta! — reče čovjek s kola i pruži joj kćerkicu, pošto je malu najprije poljubio.

Izbezumljena majka pomamno privinu dijete na grudi. Načas je maloj jedna ručica još ostala u ruci onog čovjeka: on sa svoje desne brže-bolje skide zlatni prsten s krupnim dijamantom i nataknu ga maloj na prst.

— Uzmi, mala! — reče joj on — neka ti bude miraz za udaju!

Majka ostade ondje sva zapanjena, svijet uokolo zaplijeska, onaj na kolima stavi opet masku na lice, njegovi druzi nastaviše pjesmu, i kola polako krenuše dalje, praćena burnim pljeskom i povicima odobravanja.

Slijepa djeca

Četvrtak, 23.

Učitelj nam obolio pa došao drugi da ga zamijeni, onaj iz četvrtog razreda, onaj što je prije bio u zavodu za slijepce. On je najstariji među svima i tako sijed te ti se čini da na glavi ima vlasulju od pamuka, a kad govori, to ti je kao da pjevuši kakvu tužnu popijevku. Ali mnogo toga on zna, zaista mnogo.

Tek što je ušao u razred i vidio jednog dječaka s povezom na oku, priđe njegovoj klupi te ga upita što mu je. Kad je čuo odgovor, brižno ga posavjetova:

— Čuvaj oči, dječače!

Tada ga naš Derossi upita:

— Je li istina, gospodine učitelju, da ste bili učitelj slijepih?

— Jest, istina je — odgovori on — bio sam im nekoliko godina učiteljem.

Nato ga Derossi zamoli u pol glasa:

— Molim vas, prijavite nam štogod o njima.

Učitelj ode za stol, sjede i poče:

— Vi naprosto kažete: slijepi, slijepi. Kažete to kao da biste rekli bolesni, siromašni, ili štogod na tu priliku. A shvaćate li pravo

značenje te riječi? Promislite malko: biti slijep! Nikad ništa ne vidjeti! Ni razlikovati dan od noći! Ne vidjeti neba ni sunca, ni vlastitih roditelja, ništa od svega onog što nas okružuje i što dodirujemo! Čamiti u vječnoj tami, kao ukopan u zemlju, u dubinu njezine utrobe! Pokušajte na kratak čas zatvoriti oči i zamisliti da morate tako zauvijek ostati! Odmah vas presvoji tuga i pečal, strah vas i jeza obuzme, čini vam se nemogućim da biste izdržali, čini vam se da biste udarili u zapomaganje, pali u očaj, poludjeli ili presvisli od jada.

Ipak... ah, jadne li slijepе djece — kad prvi put stupite u zavod za slijepе, za njihova slobodna vremena, pa čujete sa svih strana zvuke njihovih flauta i violina, kad te dječake čujete kako žagore i glasno govore, smiju se i zabavljuju, i kad vidite kako žustrim korakom uzlaze uza stube i niz njih silaze, i slobodno šetkaju po hodnicima i spavaonicama, ne biste nikad rekli da su to nesretnici kakvi jesu.

Valja ih dobro promatrati. Ima ih mladića od sedamnaest-osamnaest godina, krepkih i bodrih, koji svoju sljepoću nose nekako bezbrižno, gotovo sa stanovitom hrabrosti, malne s ponosom. Ali im se po mrkom i ponositoru izražaju lica jasno vidi kolike su muke morali premučiti prije nego što su se pomirili sa svojom sudbinom. Ima drugih, lice im blijedo i blago, čitaš na njemu veliku strpljivost, samu rezignaciju, pomirenje sa sudbinom, ali tužno, i razumije se da još koji put u potaji plaču.

Ah, djeco moja, promislite da su neki od njih izgubili vid u malo dana, neki nakon godina i godina muka i teških operacija, a mnogi se i rodili slijepi, rodili se u mrkloj noći koja za njih neće nikad imati zore — ušli u svijet kao u golem grob te i ne znaju kakvo je ljudsko lice!

Zamislite koliko su morali podnijeti i koliko neprestano trpe već i kad samo pomisle, onako kao kroz maglu, na strašnu razliku što se isprijecila između njih i onih što vide, pa se bijedni pitaju: »čemu ta razlika kad na nama nema nikakve krivnje?«

I kad se ja, koji sam toliko godina proveo među njima, sjetim onoga svoga razreda, svih onih očiju zauvijek ugašenih, onih zjenica bez vida i bez života, pa onda pogledam vas... čini mi se nemoguće da niste svi sretni. Pomislite, u samoj Italiji ima kakvih dvadeset i šest tisuća slijepih! Dvadeset i šest tisuća nesretnika koji ne vide svjetla božjeg! Možete li pojmiti? To je golema vojska kojoj bi

trebala četiri debela sata dok bi prošla pod našim prozorima...

Tu učitelj ušutje. U razredu tajac, grobna tišina. Derossi uluči zgodu te upita je li istina da slijepci imaju razvijeniji opip nego ini.

— Istina je — odgovori učitelj — u njih su sva osjetila oštrega i profinjenija upravo zato što moraju da im nadomjestete vid, i uvježbana su više i bolje negoli u nas koji vidimo. Izjutra, po spavaonicama i hodnicima, pitaju jedan drugoga: »Ima li vani sunca?« I onda tko je brži te se prije odjene, otrči na dvorište, pruži ruke pred se da osjeti ima li u zraku sunčane topline, pa se brže bolje vrati da javi radosnu vijest: »Da, da, sunce sja!«

Svakoj osobi već po glasu razaznaju uzrast i dob. Dušu nekog čovjeka mi prosuđujemo po njegovim očima, a oni po glasu. Kad čuju nečiji glas, oni ga se, njegove intonacije, njegove boje i preljeva, sjećaju još godine i godine. Pogode vam oni ima li u kojoj prostoriji više čeljadi sve ako govori i jedna jedina osoba a druge šute i ne miču se. Opipom osjetje je li žlica dobro ili lošije oprana. Slijepi djevojčice pod prstima razlikuju obojenu vunu od prirodne. Svi vam oni, kada dva i dva prolaze ulicom, prepoznaju gotovo sve trgovine po mirisu, čak i one koje nama ne odaju nikakva vonja ni mirisa.

Osjetila su im tako istančana da oni bez po muke vrte zvrk, prate ga po njegovu zujanju dok se vrti, točno ga pogađaju i ne promašuju. Tjeraju obruč pred sobom, kuglaju se, obaraju čunjeve, skaču preko konopa, grade kućice od kamenja, beru ljubice kao da ih vide, pletu rogožine i košare, uplećući ukrasnu slamu različite boje nadasve okretno i lijepo. Toliko je u njih istančan opip: to je njihov vid. Jedno im je od najvećih zadovoljstava kad mogu štogod dodirivati, stiskati, predmetima razaznavati oblik pipanjem. Srca ti se kosne kad vidiš kako hrle u obrtnički muzej, gdje ih puštaju da dodiruju svaki predmet. Ganutljivo je promatrati ih s kakvom radosti prijnjaju za geometrijska tijela, kako se bacaju na modele različitih kuća, na oruđe i sprave, u kakvu veselju opipavaju, taru, premeću rukama svaku stvarcu — da vide kako je načinjena. I oni uzimaju riječ *vidjeti* ...

Tu učitelja prekide Garoffi, koji hotijaše dozнати svoje, pa upita:

— Je li istina, gospodine učitelju, da slijepi dječaci nauče bolje računati negoli drugi?

— Istina je — odgovori učitelj — vrlo brzo oni nauče računati i

čitati. Imaju posebne knjige, slova im ispušćena, pa oni prstima prelaze po njima te ih razaznaju, izgovaraju riječi i lijepo čitaju. Valja ih vidjeti, jadnike, kako pocrvene kad pogriješe. Pa i pišu, sve bez tinte. Pišu na debelu i tvrdnu papiru željeznim šilom, ubadajući točkice posebno poredane — tu je posebna abeceda. Te su točkice onda izbočene na drugoj strani papira, i oni ih čitaju prelazeći prstima po njima: tako mogu čitati što su sami napisali, a i pismo drugoga. Tako pišu svoje sastave i među sobom se dopisuju.

Podjednako pišu brojeve i računaju. I napamet znaju računati nevjerljivo brzo i lako, jer ih ne zaokuplja i ne rastresa vidljivi svijet kao nas kojima pogled klizi po vanjskim stvarima što nas okružuju. Sasvim su usredotočeni na ono što je na redu. I da samo vidite kako su oduševljeni kad im se štogod čita, kako su pažljivi, kako sve pamte, kako među sobom raspravljaju, čak i oni mali, o pojedinostima iz povijesti, o jeziku, o svačemu.

Sjede po četvorica-petorica u istoj klupi i razgovaraju ne okrećući se jedan drugom, prvi raspravlja s trećim, drugi raspreda sa četvrtim, svi glasno i u jedan mah, svi istodobno, a ipak im ne promakne ni jedna jedina riječ, toliko im je razvijen sluh, toliko im je uho izoštreno!

Poštiju i vole svoje učitelje kudikamo više negoli vi. Poznaju svog učitelja po hodu i po mirisu. Znaju dokučiti je li dobre ili loše volje, je li mu dobro ili zlo, kako se uopće osjeća — i sve to po zvuku jedne jedine njegove riječi. Žele da ih učitelj takne kad ih hrabri i hvali, dodiruju mu ruke da mu izraze svoju zahvalnost.

Razumiju se i vole među sobom i dobri su drugovi. U slobodno vrijeme gotovo se uvijek isti nalaze zajedno. U odjelu za djevojčice, primjerice, okupljaju se one koje vole isto glazbalo: toliko je skupova koliko je različitih glazbala. Zajedno su one koje uče svirati na violini, drugi skup sastavljaju pijanistice, treće su one od flute, i sve tako. I nikad se ne razilaze.

Kad koga zavole, teško će se od njega odvojiti. Prijateljstvo je u njih čvrsto, i ono im je velik oslonac i utjeha. Pravedni su i pravedno sude jedan o drugome, iskreni su među sobom. Imaju visoko razvijeno poimanje moralnih vrijednosti, jasnu predodžbu o tome što je dobro a što zlo. Nitko se ne zanosi toliko kao što se oni oduševljavaju i zanose kazivanjem o kakvu plemenitom činu i velikom i dobrom djelu.

Votini upita jesu li oni doista tako dobri glazbenici.

— Jesu — odgovori učitelj — i žarko vole glazbu. Ona je njihova radost, ona je njihov život. Ima slijepo djece koja će vam, tek što uđu u zavod za slijepce, nepomično ostati na nogama i čitava tri sata slušati glazbu. Lako uče i sviraju oduševljeno, strastveno. Kad kojemu između njih učitelj kaže da nema dara za glazbu, taj se silno ožalosti, a onda združno prione i vježba svojski.

Ah, da samo čujete onu glazbu unutri, u njihovu zavodu, i da ih vidite kako ponosno sviraju, uzdignuta čela, sa smiješkom što im titra oko usta, ozarena lica, uzdrhtali od ganuća, predani, zaneseni, kao da osluškuju onaj sklad, onu harmoniju što se razliježe u neizmjernoj, beskonačnoj tami koja ih okružuje! Eh, kako biste tada osjetili i spoznali da je glazba božanstvena utjeha!

Beskraina je njihova radost, i lice im blista od sreće, kad im učitelj kaže: »Ti ćeš biti umjetnik!« Onaj od njih koji je najuspješniji u glazbi, koji je prvi u sviranju na violini ili je pak najbolji glasovirač, među njima je kao kralj: vole ga, duboko poštuju i čast mu iskazuju. Nastane li kakva zadjevica među dvojicom ili kakav spor izbjige, odlaze k njemu; zavade li se dva prijatelja, on ih pomiruje. Oni manji što ih on poučava u sviranju, gledaju u njemu oca. Prije nego što će na počinak, svi odu da mu zažele laku noć.

I uvijek govore o glazbi. I kad noć zapasa i kad su već u postelji, umorni od učenja i truda, dijemni i sneni, napol zaspali, sveđer potiho razgovaraju o operama, o velikim skladateljima, o glazbalima, orkestrima. Golema je za njih kazna kad im uskrate čitanje ili ih liše glazbene obuke: toliko onda pate te nikom nije na pameti da ih zahvati takvom kaznom. Jer ono što je svjetlost našim očima, to je glazba njihovu srcu...

— A može li se otići k njima u posjet? — upita Derossi.

— Može, dakako — odgovori učitelj — ali zasad nije uputno da idete onamo, jer ste još djeca. Ići ćete kasnije, kad porastete i mognete pojmiti svu veličinu njihove nesreće, kad budete kadri pokazati svu sućut i osjetiti duboku samilost koju ona zasluzuju. Tužan je to prizor, sinci moji! Vidite ondje dječake kako sjede kraj otvorena prozora, uživaju svjež zrak, a lice im nepomično — rekli biste, gledaju prostrane zelene ravnin i lijepo modre gore u daljinu kao što ih vi gledate... I kad promislite da oni ništa ne vide i nikada neće ništa vidjeti od sve one neizmjerne ljepote, stijesni vam se nešto oko srca, sva vam se duša nasumori, kao da su onog časa oslijepjeli. Oni koji su se slijepi rodili te nikad nisu vidjeli svijeta, oni ni za čim i ne

žale i ne plaču, jer nemaju predodžbe ni o čemu, pa takvi u nas pobuđuju i manje sažaljenja. Ali dječaci koji su oslijepjeli tek nedavno, prije mjesec-dva, koji se još svega sjećaju i vrlo dobro znaju što su izgubili, takvi trpe najveće boli i muke osjećajući kako im u duhu, sa svakim danom što mine, sve više blijede i gube se drage slike, potamnjuju u pameti i u nepovrat tonu voljene osobe.

U nekoj mi je prilici jedan od tih dječaka rekao s neiskazanom tugom: »Htio bih da mi se barem načas vid vrati, ma i samo na kratak čas, da opet vidim majčino lice, jer ga se više ne sjećam!«

Kad ih majka pohodi, oni joj prstima prelaze po licu, opipavaju od čela pa preko obraza do podbratka i do ušiju, da se prisjete njezina izgleda, i čini im se gotovo nevjerljivim da je nikad ne mogu vidjeti. I zovu je po imenu, mnogo i mnogo puta, kao da je mole neka se pokaže, da je napokon barem jednom vide.

Eh, koliko se posjetitelja odande vraća sa suzama u očima, čak i ljudi koji su inače kruta srca! I kad mi, posjetitelji, odande izidemo, nama je tako kao da smo mi s očnim vidom neki izuzetak što uživamo gotovo nezasluženu povlasticu — dar da možemo vidjeti i gledati ljude, kuće, nebo.

Vjerujem da među vama nema ni jednoga jedinog koji bi se vratio odande a ne bi bio spreman pregorjeti dijelak svoga vida i unijeti barem tanku zraku svjetla u vječnu tamu one jadne djece za koju sunce nema sjaja ni majka lica!

Bolesni učitelj

Subota, 25.

Jučer, kad sam popodne izišao iz škole, navratih se u posjet svome bolesnom učitelju. Od prepornoga se rada razbolio. Svakog dana pet sati nastave u školi, pa sat tjelovježbe, pa onda još dva sata večernje škole — sve je izlazilo na to da je spavao malo, jeo nereditivo, koji čalabrkac na brzinu, derao grlo i pluća, mučio se od jutra do mraka, i tako mu se zdravlje načelo. »Kvarno mu je«, veli moja majka.

Majka me pričekala dolje kraj kućnog ulaza, a ja krenuh uza stube i tu sretoh učitelja Coattija, onoga sa dugom crnom bradom koji plaši svakoga a ne kažnjava nikoga: pogledao me onim krupnim očima i za šalu zarežao poput lava, ali se nije nasmijao. Prosljedih

gore, na četvrti kat, i dok sam potezao zvonce na vratima, još sam se smijao.

Ali mi je smijeh prisjeo, jer se odmah stužih kad me domaćica uvela u bijednu, polutamnu sobu u kojoj, dobrano obradatio, ležaše moj učitelj na maloj, neuglednoj postelji: bijaše to običan krevetac od željeza. Bolesnik nadnese ruku nad oči, da me bolje vidi, i ljubaznim glasom uzviknu:

— Oh, Enrico!

Priđoh postelji, a on mi položi ruku na rame i reče:

— Lijepo je od tebe, sinko, što si došao u pohode svome jadnom učitelju. Kao što vidiš, bolest me ophrvala, dragi moj Enrico. A ti? Kako škola? Kako drugovi? Sve u redu i bez mene, je li tako? Sve ide, čak i bolje, bez vašega starog učitelja, zar ne?

Htjedoh uzvratiti da nije tako, ali me on preteče:

— No, dobro, dobro, znam da se niste naozubili na me.

I protisnu dubok uzdah.

Uzeh razgledati fotografije što su poredane visjele na zidu.

— Vidiš — poče on objašnjavati — sve su to moji učenici još od prije dvadeset godina i više koji su mi darovali svoje slike. Sve sami dobri dječaci. To su moje uspomene. Kad budem umirao, svoj ču posljednji pogled uputiti njima, tim deranima među kojima sam proveo život. I ti ćeš mi, zar ne, darovati svoju sliku kad završiš pučku školu?

Potom sa stolića dohvati naranču pa mi je pruži, govoreći:

— Nemam ništa drugo da ti dam: ovo ti je dar od bolesnika.

Samo sam ga gledao, a tuga mi se, ne znam zašto, u srce uvlačila.

— Nadam se — nastavi on — da će se iz ovoga izvući. Ali ako više ne stanem na noge, ti gledaj da se malko popraviš u računu, jer u njemu ponešto šepaš. Svakako nastoj. Valja upeti, sve je u tome. Nije posrijedi manjak sposobnosti nego pogrešno mišljenje da nam nešto ne ide: fiksna ideja.

Međuto je teško disao, vidjelo se da trpi.

— Vrućica me napala, oborila me — reče protisnuvši uzdah. — Ti se, kao što rekoh, prihvati računa. Rješavaj zadatke. Ne uspiješ li odmah, malko se odmori, pa nastavi sve ispočetka. I samo naprijed, smireno, i ne brini, ne tari glave. A sad idi! Pozdravi majku. Nemoj se više truditi da se uspinješ ovamo: vidjet ćemo se u školi. Ako se ne vidimo, onda se kadgod sjeti svog učitelja iz trećeg razreda, koji

te volio.

Na te riječi suze mi navriješe na oči: umalo što ne zaplakah.

— Prigni glavu ovamo! — pozva me na kraju.

Prignuh se uzglavlju, a nato me on poljubi u kosu te će kratko:

— Idi!

I to rekavši, okrenu lice prema zidu. A ja pohitjeh dolje, pobrzah niza stube, jer sam želio da što prije zagrlim majku.

Na ulici

Subota, 25.

Danas sam te gledao s prozora kada si se vraćao od učitelja, iz posjeta: u nepažnji si, prolazeći ulicom, gurnuo neku ženu.

Valja ti bolje paziti kad ideš ulicom, jer i ondje imaš dužnosti, moraš se uljudno vladati. Ako u privatnoj kući treba da gledaš na svoje korake i ponašanje, zašto ne bi morao tako i na ulici, koja je u neku ruku kuća svima?

Upamti, Enrico! Kad god sretnеš nemoćna starca, kojeg siromaha, ženu s djetetom u naručju, bolesnika na štakama, čovjeka prignuta pod bremenom, obitelj u crno zavijenu — makni im se s puta, s poštovanjem im načini mjesta: dužnost nam je poštovati starost, siromaštvo, majčinsku ljubav, bolest, trud i smrt.

Vidiš li koga da bi mogao dospjeti pod kola, povuci ga ako je dijete, ili ga upozori, ako je odrasli.

Kad vidiš usamljeno dijete a zaplakano, prigni mu se te upitaj što mu je i zašto plače. Starcu pak uvijek pridigni štap ako mu je ispaо iz ruke.

Jesu li se dva dječaka počupala, priskoči pa ih rastavi. Ako su to dvojica odraslih, udalji se: nemoj gledati prizor prostacke sile i nasilja i razmetanja snagom jer takvo što vrijeda plemenite osjećaje i srce nam otupljuje.

Kad prolazi vezan čovjek što ga vode oružnici, sa svojom se radoznalosti ne pridružuj okrutnoj i niskoj znatiželji svjetine, jer možda je taj nesretnik i nedužan.

Prekini smijeh i razgovor sa svojim drugovima kad naiđu bolnička kola ili nosila što možda prevoze ili prenose koga na umoru, ili pak kada naiđe pogrebna povorka jer bi takva mogla sutra krenuti iz tvoje kuće.

*Pun poštovanja i sućuti gledaj svu onu djecu iz različitih
zavoda — slijepi, nijeme, obogaljene, rahitične, siročad, nahodčad,
što idu u redovima dvoje i dvoje: imaj na umu da to pokraj tebe
prolazi ljudska bijeda i nesreća što izaziva našu samilost.*

*Uvijek se pričinjavaj kao da ne vidiš onoga u koga je kakva ružna
ili smiješna izobličenost ili mana.*

*Ugasji svaku žigicu ili opušak koji vidiš da gori na putu, jer bi
mogao koga života stajati.*

*Uljudno uvijek odgovaraj prolazniku koji te pita za put i
ljubazno mu objasni.*

*Kad se smiješ, ne gledaj nikoga: nikome se nemoj smijati u
lice.*

*Nemoj trčati bez potrebe i nemoj vikati: poštuj ulicu jer
pripada svima. Uljudenost i kultura jednog naroda prosuđuje se
ponajprije po njegovu ponašanju na ulici: gdje na ulicama vidiš
neuljudnosti i divljaštva, vidjet ćeš ga i u kućama.*

*Motri ulice i proučavaj grad u kojem živiš: baci li te sutra
sudbina daleko u tuđinu, utjeha će ti i radost biti što pamtiš svoj
grad u tančine i možeš njime u mislima prolaziti — u duhu obilaziti
svojim gradom, svojim malim zavičajem što toliko godina bijaše
tvojim svijetom, gdje si prvi put koraknuo majci uz bok, gdje si
doživio prve osjećaje, gdje ti se duh otvorio za prve misli i gdje si
našao prve prijatelje.*

*Taj ti je mali zavičaj — tvoj grad — bio kao majka: poučavao
te, zabavljao, štitio. Proučavaj mu ulice i žitelje, i voli ga! A kad ga
uzmu obruživati, grditi i vrijedati brani ga!*

Tvoj otac

OŽUJAK

Večernja škola

Četvrtak, 2.

Sinoć me otac odveo da vidim večernju školu: to su tečajevi što se održavaju u našoj staroj školskoj zgradbi, i svi su razredi bili već osvijetljeni, a radnici počeli ulaziti.

Kad smo stigli, unutri pomutnja, ravnatelj i učitelji uzrujani i vrlo ljuti, jer je malko prije netko izvana kamenom razbio staklo na jednome prozoru: podvornik izjurio na ulicu i za kosu pograbio nekog dječaka što je onuda prolazio. Ali se nato umiješao Stardi, koji stanuje preko puta, u kući sučelice školi; javio se on i objasnio:

— Nije taj nego Franti! Svojim sam očima video kako je Franti hitnuo kamen. I još mi je zaprijetio: »Jao tebi ako pisneš!« Ali se ja ne bojim.

Ravnatelj nato odlučio da Frantija zauvijek istjera iz škole.

Ja sam međuto promatrao radnike što ulažahu po dvojica i po trojica, i već ih bijaše više od dvije stotine.

Nikad prije nisam imao prilike da vidim kako je lijepa večernja škola! Ima tu dječaka od dvanaest godina pa naviše, ima ljudi bradatih što dolaze s posla, a svi nose knjige i pisanke. Ima drvodjelja i stolara, ložača s licem crnim od ugljena i čadi, zidara s rukama bijelim od vapna, pekarskih momaka omučene kose, to jest brašnom posute. Čutiš miris firnisa i pokosti, osjećaš vonj kože i smole, ulja i pakline, zapahnjuju te svojim dahom svakojaki zanati. Ušla je i skupina radnika zaposlenih u vojnim radionicama: ti bijahu odjeveni na vojničku, a vodio ih jedan vojni radnički nadzornik.

Svi žurno zauzeše svoja mjesta u klupama. Maknuli su donje prečke — letve na koje mi stavljamo noge — uklonili ih da im tako bude podesnije, i odmah nadnijeli glavu nad svoje zadatke. Neki su pak, rasklopivši zadaćnice, išli učitelju da im štogod rastumači.

Vidio sam i onoga malog, uvijek lijepo odjevenog učitelja, »Advokatića«, kako trojici-četvorici radnika što su ga okruživali ispravlja zadaće. I onoga hromog gdje se smije s nekim mastiocem koji mu je donio pisanku svu umrljanu crvenom i modrom bojom.

Bijaše onđe i moj učitelj, ozdravio je, sutra nam se vraća u školu.

Vrata svih razreda stajala otvorena. Kad se počela nastava, zadivih se videći kako su svi pažljivi, kako netremice gledaju i slušaju učitelja. A k tomu ponajvećma, kako nam reče ravnatelj, bijahu i gladni: da ne bi zakasnili na nastavu, ne stižu skoknuti kući da štogod prezalogaje za večeru. Oni pak najmlađi već nakon pol sata škole kao da splasnu od pospanosti, kunjaju, drijem ih presvaja, a pokoji i zaspri, glava mu klone na kupu, pa ga učitelj onda budi, škakljajući ga perom po uhu. U odraslih nema toga, oni ostaju budni i pažljivi, otvorenih usta hvataju svaku riječ, prate nastavu netremice. Bijaše mi zaista nešto neobično vidjeti te brandonje i brkonje u našim klupama.

Uzidosmo i na gornji kat, pa odmah potekoh na vrata svoga razreda, a kad tamo, to onđe na mome mjestu sjedi čovjek dugih brkova i povezane ruke: valjda ju je ozlijedio na kakvu stroju u poslu, ali je i takav upinjao da piše, sve ako išlo i polako. A najviše mi se svidjelo kad sam na Zidarčićevu mjestu, baš u istoj klupi, u istom kutku, video njegova oca, zidarsku ljudinu, kako onđe sjedi stješnjen: podnimio se krupnim šakama, oči upro u knjigu, toliko pažljiv da jedva i diše. I ne bijaše to ništa slučajno, jer je prve večeri kad je došao u školu zamolio ravnatelja:

— Gospodine ravnatelju, molim vas, dajte mi mjesto onđe gdje sjedi moja »Zečja njuškica«.

Tako on svagda zove svoga sinka.

Moj otac i ja ostadosmo onđe sve dok se nastava nije završila. Kad smo izlazili, opazismo na ulici mnoge žene, s djecom u naručju, kako čekaju muževe. Na izlasku se mijenjahu: radnici preuzimali djecu, a žene uzimale knjige i pisanke, i tako bi svi krenuli kući. Ulica bi se za neko vrijeme ispunila ljudima i žamorom, a onda bi opet sve prestalo, utihnulo, i samo bi se vidjela duga spodoba umornog ravnatelja gdje se polako udaljuje dok napokon i ona ne iščezne.

Tučnjava

Nedjelja, 5.

Moglo se i očekivati: pošto ga je ravnatelj istjerao iz škole, Franti se htio osvetiti pa je za nekim uglovim vrebaio i zaskočio

Stardija kad je ovaj prolazio sa sestrom, po koju svakog dana odlazi pred djevojačku školu u ulici Dora Grossa. Moja sestra Silvia sve je vidjela na svoje oči, jer je upravo izišla iz svog razreda, pa je sva uplašena odjurila kući.

Evo što je bilo: Franti, sa svojom naherenom platnenom kapom, namaknutom nad jedno oko, na vršcima prstiju prišulja se brže-bolje Stardiju za leđa i, da bi izazvao, povuče njegovu sestru za pletenicu tako jako te umalo nije pala nauznak. Mala kriknu, brat se okrenu. Franti, dobrano jači i viši od Stardiјa, mišljaše: »Ili će Stardi šutjeti i progutati ili će ga udesiti.« Ali Stardi nije časa časio nego, ni pet ni šest, sve onako malen i zbijen kakva ga je Bog dao, skoči na klipana pa udri šakama kud stiže i ne stiže. Navalio on pa izgubio snagu, te više bubotaka sam prima nego što ih daje.

Na ulici sve same djevojčice, nigdje nikoga tko bi rastavio dvojicu što se tuku i čupaju. Franti u toj tučnji obori Stardiјa, ali ovaj odmah ustade pa nanovo nasrnu, a Franti udari po njemu baš dušmansi. U jednom trenu zadera mu uho, ozlijedi mu oko i prignjeći nos, iz kojeg poteče krv. Stardi se svejedno nije predavao nego riknu:

— Možeš me i ubiti, ali ćeš skupo platiti!

Franti pak mlavio ga ozgo i nogama i rukama, a Stardi ozdo uzvraćao udarajući glavom i koljenima.

Neka žena viknu s prozora: »Bravo, mali!« Druge dometnuše: »Taj dječak brani sestru. Samo hrabro! Pokaži mu što ga ide!« A Frantiju dovikivale: »Prostak! Kukavica!«

Franti, sav pobjesnio, podmetnu Stardiјu nogu, te ovaj pade, a podmuklica se nato ustremi na nj i siknu:

— Predaj se!

— Nikad! — uzvrati Stardi.

I u nagloj kretnji, otevši se, osovi se opet na noge, zahvati Frantija oko pasa, podiže ga i silovito njime gruhnu o tlo, a zatim mu jednim koljenom pritisnu prsa.

— Gle, podlaca, nož mu je u ruci! — povika prolaznik što je u taj čas naišao.

I potrča da Frantiju otme oružje. Ali je Stardi, sav izvan sebe od bijesa, već obadvjema zgrabio podmuklicu za ruku i tako mu jako ugrizao šaku da je onaj ispustio nož, a krv mu iz nje potekla.

Uto pritrčaše neki prolaznici pa ih rastaviše i podigoše. Franti, zlo se provevši, posramljen, podbrusi pete i nestade, a Stardi ostade

na mjestu, izgreben doduše, i podlivena oka — ali pobjednik, tu pokraj uplakane sestre, dok su im neke djevojčice sakupljale knjige i pisanke što su ležale razbacane na ulici.

— Bravo, mali! — govorili su oni što se bijahu sabrali oko njih. — Valjano si obranio sestru!

A Stardi, koji je više mislio na svoju školsku torbu negoli na pobjedu, uze odmah jednu po jednu pregledavati svoje knjige i pisanke, da mu se koja nije izgubila ili pak oštetila. Sve ih zaredom obrisa rukavom i pažljivo opet sve složi u torbu, te onda, miran i ozbiljan kakav uvijek bijaše, reče sestri:

— Požurimo se kući, jer mi još valja napisati zadaću sa četiri računske radnje.

Rodbina

Ponedjeljak, 6.

Stardijev otac, ona ljudina, danas došao po sina, dočekao ga pred školom, bojeći se da se mali ne bi opet potukao sa Frantijem. Ali se Franti, vele, neće više pojaviti, jer će ga smjestiti u popravni zavod.

Danas je nekako bilo mnogo rodbine pred školom. Među inima došao i preprodavač drva, Corettijev otac, okretan, živahan, vedar — toliko su otac i sin slični, samo što stari ima brčiće, na vojničku usukane, i dvoboju vrpcu u zapučku na kaputu.

Već poznajem gotovo svu rodbinu svojih školskih drugova, roditelje i sve ostale, jer ih uvijek vidim na istome mjestu. Među njima je i jedna pogurena bakica s bijelom poculicom na glavi: i po kiši i po snijegu, za oluje i svakakva vremena, bakica vam četiri puta na dan u školu doprati ili odande otprati svog unučića koji ide u prvi razred; ona mu kaput oblači i skida, ovratnik mu namješta, oprášuje ga, dlačice mu i trunje s odjeće otresa, odijelo mu poravnava, školski mu pribor pregledava — po svemu se vidi da je unučić jedina njezina briga i misao, ništa joj na svijetu nema ljesti i važnije od njega.

Često dolazi i topnički kapetan Robetti, otac dječaka na štakama, onoga što je spasio dijete ispod omnibusa. I kako svi drugovi potapsu i srdačno pozdrave dječaka kad prolaze pored njega, tako i on svima uzvraća pažnju ili pozdrav, i nikad da bi koga

zaboravio: svima prijateljski kimne, i što je koji siromašniji, to mu ljubaznije i veselije odgovara.

Kadikad ćeš vidjeti i žalostan prizor. Neki gospodin koji nije mjesec dana dolazio jer mu je sin umro, a po drugo je dijete slao sluškinju, jučer se prvi put opet pojavio, pa kad je video razred i drugove svoga preminulog sina, okrenuo se ustranu i briznuo u plač, zakrivajući lice objema rukama. Ravnatelj ga nato primi za nadlakticu i povede ga u svoj ured.

Ima roditelja koji poimence poznaju sve drugove svoje djece. Ima djevojčica iz susjedne djevojačke škole, ima gimnazijalaca što dolaze po svoju manju braću. Tu je i jedan stari gospodin, bivši pukovnik, komu nije teško da se prigne kad kojem mališanu padne pisanka ili pero nasred ulice: podigne on stvarcu te mu je preda.

Vide se i lijepo odjevene gospođe što o školi i o događajima u njoj razgovaraju s drugim ženama što nose rubac na glavi i košaru u ruci. Kad se koji učenik razboli, sve one to znaju, a kad mu krene nabolje, sva se redom raduju. Jutros se tako okupilo desetak gospoda i radnica oko Crossijeve majke, prodavačice zeleni, da se propitaju za zdravlje siromaška koji ide u isti razred s mojim bratom: taj bolesni dječak stanuje sa svojima u kući što je u njezinu dvorištu, a jedva je ostao na životu. Tako škola, kanda, svakoga izjednačuje i sprijateljuje.

Broj 78

Srijeda, 8.

Sinoć sam video ganutljiv prizor. Već nekoliko dana Crossijeva majka, prodavačica zeleni, osobito ljubazno i blagonaklono gleda Derossija kada god kraj njega prođe: Derossi je, naime, pošto je saznao ono o tintarnici i o kažnjeniku broj 78, zavolio njegova sina, Crossija, onoga riđokosog što mu je jedna ruka uzeta, pa mu on pomaže u izradi školskih zadaća, šapće mu odgovore na učiteljeva pitanja, daje mu papir, olovke i pera — jednom riječju, drži se prema njemu kao da mu je brat, sve je nekako kao da mu time želi priskrbiti neku naknadu za nesreću koja je pogodila dječakova oca, nesreću o kojoj sin i ne zna.

Nekoliko je dana tako prodavačica zeleni gledala Derossija, oči joj na njemu zastajale od nekog milja, jer je ona dobro i zahvalno

čeljade, predana, brižna majka koja živi jedino za svoje dijete. A Derossi, koji pomaže njezinu sinu i nastoji da se jadni dječak istakne među drugovima, taj je Derossi i najbolji učenik u školi, i gospodičić je od bogata roda, i lijepo je pojave, i takav joj se on čini divnim bićem kao kakav kraljević. Sve ga motri iz svoga prikrajka pogledom ga neprestano prati, i sve je nekako tako kao da bi mu htjela nešto reći, ali se skanjuje, stidi se. Naposljetku se jučer izjutra ohrabrla, zaustavila ga pred ulazom te mu rekla:

— Oprosti, dragi dječače, tako si dobar i voliš moga sina, pa te molim da primiš ovu malu uspomenu od njegove siromašne majke.

I u tim riječima izvadi iz košare kutijicu od bijele i zlaćane ljepenke.

Derossi sav pocrvenje; nije htio primiti, nego odlučno reče:

— Ne, ne, ništa ne uzimam, dajte svome sinu.

Žena se rastuži, bi joj žao, te ona promuca u ispriku:

— Nisam te htjela uvrijediti, nije mi to ni nakraj pameti... ovo su samo karamele.

Ali Derossi i opet otkloni. Ona nato stidljivo izvadi iz košare svežanj rotkvica i reče:

— Uzmi barem ovo pa odnesi majci: rotkvice su svježe.

— Ne, hvala — nasmiješi se Derossi — ništa neću uzeti. Za Crossija ћu uvijek učiniti što mognem, ali ne uzimam ništa. Naljepša vam hvala svejednako.

— Ta nisi se valjda uvrijedio? — priupita žena, zabrinuta.

Derossi joj uza smiješak odgovori da se nema zašto uvrijediti. I u tome ode. A ona ostade, zadovoljno uzvikujući:

— Ah, dobra li dječaka! Nikad nisam vidjela tako valjana i zlatna dječaka!

Bijaše kao da se time sve završilo. Ali ne, nije se završilo. Jer popodne, umjesto Crossijeve majke, eto ti njegova oca: priđe on s onim svojim ublijedjelim i sjetnim licem, i zaustavi Derossija. Već po onome kako je gledao dječaka odmah sam zaključio kako stari sumnja, to jest uzima za gotovo da Derossi zna za njegovu tajnu. Upiljio je pogled u dječaka te će mu tužnim i ljubaznim glasom: — Ti voliš moga jadnog sina... Zašto ga tako voliš? Derossi pocrvenje. Htio je odgovoriti kako svoga malog druga voli zato što ga je pogodila nesreća. Htio je još dodati: »Pa i vas je pogodila, te ste i sami bili više nesretni nego krivi, pa ste časno i plemenito okajali svoj grijeh, jer ste hrabar čovjek u koga je plemenito srce.« Htio je

reći tako, ali nije smogao odvažnosti zato što se u neku ruku ježio od toga čovjeka koji je bio kadar dokrajčiti drugog i koji je stoga proveo šest godina u zatvoru.

Crossijev je otac sve dokučio: shvatio je sa čime se Derossi bori, pa zato snizi glas i gotovo dršćući šapnu dječaku:

— Ti voliš moga sina i želiš mu dobro, ali ne želiš zla ni ocu i ne prezireš ga, je li tako...?

— Tako je, tako! — zanosno će Derossi. — Ta zašto bih ga prezirao! Bože sačuvaj!

Čovjek nato pokaza kretnju kao da će zagrliti plemenitog dječaka, ali se ne usmjeli, nego mu, umjesto toga, sa dva prsta uhvati uvojak onih plavih vlasa, provuče uvojak kroz prste i onda ga ispusti. Zatim prinese ruku k usnama i utisnu poljubac u dlan, gledajući Derossiju orošenim očima, kao da mu time želi reći kako je taj poljubac za njega, dragog dječaka. Najposlije uze sina za ruku i polako se s njim udalji.

Pogreb malog dječaka

Ponedjeljak, 13.

Umro mali dječak što stanuje u kući na stražnjem dvorištu prodavačice zeleni, onaj iz prvog razreda, školski drug moga brata. Učiteljica Delcati došla je u subotu uvečer, silno ucviljena, da njegovu učitelju javi žalosnu vijest. Garrone i Coretti odmah se ponudiše da pomognu nositi ljes.

Preminuli je dječak bio valjan i mio mališa, još se prošlog tjedna istaknuo u školi, dobio medalju. Volio je moga brata te mu darovao napuklu štednu kasicu. Moja je majka uvijek mališu pomilovala kad god bi ga srela. Nosio je kapu od crvene tkanine sa dvije vrpe straga. Otac mu je nosač na željezničkoj postaji.

Jučer popodne, u nedjelju, u četiri sata i pol, išli smo njegovoj kući, da maloga pokojnika otpratimo u crkvu. Njegovi roditelji stanuju u prizemlju. Na dvorištu već se sakupilo mnogo dječaka iz prvog razreda: stajali ondje sa svojim majkama, a u ruci držahu svijeće. Došle su i učiteljice, njih pet-šest, i neki susjedi.

Učiteljica Delcati i ona sa crvenim perom zadjevenim za šešir ušle su unutra, u stan, i kroz jedan otvoren prozor mogasmo ih vidjeti kako plaču. Čuli smo i dječakovu majku kako gorko jeca.

Dvije gospođe, majke pokojnikovih školskih drugova, donijele su dva vijenca od cvijeća.

Točno u pet krenusmo. Sprijeda išao dječak što je nosio križ, a za njim svećenik, pa ljes, sasvim mal malen — ah, jadna li mališ! Preko ljesa prevučen pokrov od crna sukna, ukras mu dva cvjetna vijenca što su ih donijele one dvije gospođe. Na crni su pokrov, s jedne strane, pripeli medalju i tri pohvalnice što ih je mališa stekao tijekom godine.

Ljes su nosili Garrone, Coretti i dvojica dječaka iz onog dvorišta. Za ljesom prva išla učiteljica Delcati, koja je plakala kao da je mali pokojnik njezino rođeno dijete; za njom druge učiteljice, a za ovima dječaci, neki među njima sasvim mali što su u jednoj ruci držali kitice ljubica i začuđeni gledali ljes, a za drugu ih vodile njihove majke, koje su nosile njihove svijeće. Čuo sam jednoga od tih malenih kako pita:

— Zar on onda neće više ići u školu?

Kad je žalobna povorka izišla iz dvorišta, čuo sam očajan krik s jednog prozora: to je kriknula majka umrlog dječaka, ali su je odmah povukli unutra, u kuću.

Pošto smo izbili na ulicu, nađosmo na dječake iz nekoga odgojnog doma što su prolazili u redu dva i dva; kad su vidjeli ljes s medaljom i učiteljice, svi redom snimiše kapu s glave. Jadni mali dječak, zauvijek je otisao sa svojom medaljom, otisao na vječni počinjak. Nikad više nećemo vidjeti njegove crvene kape.

Bio je zdrav, a onda umrije, u četiri cigla dana nestade ga sa svijeta. Posljednjeg se dana još upinjao da ustane, da napiše domaću zadaču. I htio je da mu medalja bude na postelji, bojao se, mogao bi mu je tkogod ugrabiti. Ah, ne, jadni dječače, nitko ti je više neće ugrabiti! Zbogom, zbogom! Uvijek ćeš u našim mislima biti s nama, uvijek ćemo se tebe sjećati u našoj školi. Počivaj u miru, dragi mali dječače!

Uoči 14. ožujka

Večeras je nekako sve užurbano, živahno, večer je 13. ožujka, uoči sutrašnje velike podjele nagrada u kazalištu koje nosi ime kralja Viktora Emanuela: to nam je najveća i naljepša svečanost i slavlje u godini. Ali ovom prilikom neće više onako nasumce uzimati učenike

koji treba da iziđu na pozornicu i da dodaju pohvalnice i nagrade gospodi u sastavu odbora koji će ih uručivati dobitnicima. Kad se danas završila prijepodnevna nastava došao je naš školski ravnatelj te nam rekao:

— Djeco, donosim vam lijepu vijest.

Potom prozva: — Coraci!

Ustade prozvani — to je naš mali Kalabrez — a ravnatelj ga upita:

— Hoćeš li da budeš jedan od onih što dodaju nagrade odbornicima koji ih uručuju? Sutra, u kazalištu?

— Hoću — prihvati mali Kalabrez.

— Dobro je — preuze ravnatelj — tako ćemo imati i predstavnika Kalabrije. Općina ove godine želi da onih desetak — dvanaestak dječaka što pružaju nagrade budu svaki iz drugog kraja Italije. Imamo dvadeset škola i pet njihovih ispostava: to je sedam tisuća učenika. Među tolikima lako ćemo naći po jednoga iz svake pokrajine: to su vaša braća iz različitih dijelova Italije. Pazite, svih vas dvanaest pojavit ćete se zajedno na pozornici. A vi ostali srdačno ih dočekajte, pozdravite ih burnim pljeskom. To su duduše samo djeca, ali svako između njih zastupa svoj rodni kraj, baš kao da su odrasli ljudi. I njihova mala trobojnica bit će znamen Italije baš kao i velika, nije li tako? Zato im živo zaplješćite! Pokažite da i vaše malo srce kuca za domovinu!

Pošto je to izrekao, ravnatelj ode, a naš će učitelj tada, obraćajući se malom Coraciju:

— Onda, Coraci, ti si predstavnik Kalabrije.

Svi na to zapljeskasmo nasmijani, a kad smo izišli na ulicu, neki između nas okružiše Coracija, uhvatiše ga za noge i podigoše ga sebi na ramena, i tako ga ponesoše kličući:

— Živio predstavnik Kalabrije!

Dakako, bijaše to samo za šalu, malko vike, a nipošto da mu se narugaju — tek graja od srca, jer nam je svima drag; on se pak gušio od smijeha.

Nosili su ga tako sve do ugla: ondje umalo što ne udariše u čovjeka crne brade, koji se nasmija kad vidje veselu skupinu.

— To je moj otac — reče mali Kalabrez.

Nato dječaci predadoše sina u naručje ocu te se razbjježaše svaki na svoju stranu.

Podjela nagrada

Utorak, 14.

Veliko je kazalište oko dva sata popodne bilo dupkom puno. Parter, galerija, lože, pozornica, sve krcato, puno puncato — stotine i stotine lica, dječaci, gospođe, učitelji, učiteljice, radnici, pučanke, djeca... pomici će se glave, uzmahuju ruke, trepere pera na šeširima, njišu se vrpce i širiti, poigravaju uvojci i vitice, diže se veseo žagor, raste vedro raspoloženje.

Kazalište bijaše ukrašeno vijencima od crvene, bijele i zelene tkanine. U parteru vodile prema pozornici dvoje stube, jedne s lijeve, a druge s desne strane: tuda su nagrađeni učenici imali uzlaziti na pozornicu i odande silaziti. Sprijeda na pozornici nalazio se niz crvenih naslonjača: na naslonu srednjeg naslonjača visio lovorođ vijenac. Straga na pozornici redale se zastave. Na zelenu stoliću što je stajao postrani ležale sve potvrde o nagradama koje će se predati, sve uredno složene, svaka providena trobojnom vrpcom.

U parteru, naprijed, podno pozornice, smjestili se glazbenici. Učiteljice i učitelji zauzimali polovinu prve galerije, čuvanu za njih. Na klupe, divane i u prolaze u parteru natiske se stotine dječaka što će doskora zapjevati, jer držahu ispisane kajdanke u rukama. U dnu i posvuda okolo vrte se učiteljice i učitelji koji svrstavaju u red one što će primiti nagrade, i daju im upute, a i roditelji im još posljednji put uređuju kosu i namještaju kravatu.

Tek što sam sa svojima ušao u ložu, vidjeh u loži sučelice učiteljicu sa crvenim perom na šeširu i sa dvije ljupke jamice na obrazima, i s njome učiteljicu moga brata, i »Opaticu« svu u crnu, i svoju dobru učiteljicu iz prvog razreda: jadnica je bila blijeda kao stijena i toliko je kašljala da se čulo od jednoga do drugog kraja kazališne dvorane.

Dolje sam u parteru odmah uočio ono krupno i drago lice Garroneovo i sitno svijetlo lice Nellijevo što se priklanjalo prijatelju i zaštitniku. Podalje ondje vidjeh Garoffija s njegovim kljunastim nosom kao u kukuvije: sav se unio u slaganje skupljenih tiskanica s popisom učenika predloženih za nagradu, i već je imao podebeo svežanj i u glavi namatao misli o kakvu posliću s time — o tome ćemo znati sutra...

Blizu vrata sjedio pretržac drva, a s njime žena i sin, koga je

zapala jedna od trećih nagrada: došli su u blagdanskom ruhu.

Neobično mi bijaše vidjeti im sinka bez kape od mačjeg krvnog krvnog i bez smeđe bluze pletenjače: ovaj put odjenuo se kao gospodičić. Načas se u prolazu pojario Votini, s velikim čipkanim ovratnikom, a onda je nestao. U jednoj od prednjih loža, sasvim punoj, sjedio topnički kapetan, otac Robettija, dječaka sa štakama, onoga što je spasio mališana ispod omnibusa.

Kad su izbila dva sata, zasvira glazba. U isti čas uza stube na desnoj strani krenu kotarski predstojnik, gradski načelnik, povjerenik općinske skupštine, pokrajinski školski nadzornik i drugi uglednici, svi odjeveni u crno: oni posjedaše u crvene naslonjače u pročelju pozornice, i glazba tada prestade. Pojavili se zborovođa s palicom u ruci. Na njegov znak svi dječaci u parteru ustadoše, a na drugi mu znak zapjevaše. Bijaše ih sedam stotina u zboru, sedam stotina dječačkih glasova što su zajedno pjevali prekrasnu pjesmu — kakve li ljepote i miline! Cijelo se kazalište u uho pretvorilo, svi slušali nepomično, gotovo bez daha, milozvučnu pjesmu, bistru kao izvor, slatki napjev što se lagano povijao i podsjećao na crkveni poj. Kad su glasovi zamrijeli, prolomi se pljesak, a onda sve utihnu.

Dolazila je na red podjela nagrada. Već se sprijeda u loži pripremao moj učitelj iz drugog razreda, onaj crvenoglavi živahnih očiju: on je imao čitati imena nagrađenih. Čekalo se još jedino da uđe onih dvanaest dječaka koji će dodavati nagrade. Novine su već najavile da će to biti dječaci iz svih pokrajina talijanskih. Svatko je to znao i svi su ih očekivali i radoznalo upravljali pogled na onu stranu odakle su imali ući — čak je i gradonačelnik oči upirao onamo, a tako i ostali uglednici — i tišina pala na kazalište, tišina puna napetog iščekivanja.

A onda odjednom eto ih sviju, dotrča njih dvanaest sve do proscenija, poredaše se na prednjem dijelu pozornice, i tu ostadoše, svi vedri i nasmiješeni. Cijelo kazalište, tri tisuće ljudi, najedanput ustade, svi kao jedna duša, i prolomi se buran pljesak što bijaše kao da je grom zatutnjiо. Dječaci ostadoše načas kao zbumjeni.

— Evo Italije! — javi se glas iz lože.

Odmah sam prepoznao Coraciju, Kalabreza, odjevena u crno, kao uvijek.

Gospodin koji je bio s nama a znao sve one dječake, pokazivaše ih mojoj majci, govoreći:

— Onaj mali svijetle kose predstavnik je Venecije. Rimljjanin

je onaj visoki, kovrčave kose.

Samo dvojica-trojica među njima nosila su gospodsko ruho, na ostalima se vidjelo da su radnički sinovi, ali svi uredni, čisti, dotjerani. Firentinac, najmanji od sviju, imao svijetlomodar pojas oko struka. Svi su prošli ispred načelnika, a on je svakoga pojedinog poljubio u čelo, dok mu je gospodin nasmiješena lica, koji bijaše do njega, polako kazivao imena gradova:

— Firenca... Napulj... Bologna... Palermo...

I kako bi koji prošao, tako bi ga cijelo kazalište pozdravilo pljeskom. Zatim su svi prišli zelenom stoliću, da uzimaju i dodaju potvrde ili svjedodžbe o nagradama, a naš učitelj poče listati popis nagrađenika, spominjući im, osim imena, još i školu i razred. Oni se pak penjali kako je koji bio prozvan i prilazili jedan za drugim.

Tek što su prvi nagrađenici uza stube uzišli, oču se iza pozornice mio zvuk violine, zarominja tiha glazba, tiha tihana, i nije prestala sve dok je trajao onaj mimohod — povijao se nježan, uvijek jednak napjev koji bijaše kao žubor, kao žamor mnogih glasova, glasova svih majki i svih učitelja što zajedno daju savjete, upućuju molbe i udjeluju ljubazne prijekore. A nagrađeni jedan za drugim prolazili ispred onih uglednika u crvenim naslonjačima, primali nagrade, pohvale i čestitke.

Dječaci iz partera i sa galerija pljeskali svakome pojedinom, ponajpače pak onima iz prvih razreda, mališanima koji bi se, došavši na pozornicu, toliko zbumili da nisu znali kamo bi se okrenuli, pa se cijelo kazalište smijalo. Jedan od tih malenih, jedva ga tri pedlja uvis od poda, zapeo nogom o sag, spotakao se i pao: podiže ga predstojnik i na noge ga osovi, a svi udariše u smijeh i pljesak. Drugi se pak mališan skotrljao niza stube i nanovo dospio u parter: začuli se krici i zapomaganje, ali se ništa nije dogodило, nije se udario. Bijaše ih svakavkih: neki pravi vragolani, drugima na licu strah, treći se zajapurili poput purana, neki se pak smjelo i lakardijaški smijali svima u lice. I tek što bi opet sišli u parter, grabili ih njihovi očevi i majke te ih odnosili sa sobom.

Kad je došla na red naša škola, eh, lijepo sam se zabavljao, prolazili mnogi moji znanci. Ponajprije Coretti, odjeven u novo od glave do pete, a lijepi i vedri njegov osmijeh pokazivao dva niza bijelih zuba: tko zna koliko je naramaka drva dječak jutros već prenio! Potom prođe Derossi, sav u tamnomodru sa svijetlim pucetima, sa zlatnim uvojcima, visok, vedar, prostodušan, lijep i

simpatičan te su sva ona gospoda htjela da mu štogod kažu i da mu stisnu ruku. A onda učitelj prozva:

— Giulio Robetti!

Dode sin topničkog kapetana, dječak sa štakama. Stotine djece znale su zašto Robetti ide tako, bijaše im znan njegov plemeniti i hrabri pothvat. Zato se prolomi pljesak od kojega se treslo cijelo kazalište. Očevi ustadoše, a majke uzeše u pozdrav mahati rupčićima. Dječak, zbrunjen, zastade nasred pozornice. Načelnik ga privuče k себi, uruči mu nagradu te ga poljubi, potom dohvati lovorov vjenčić sa srednjega naslonjača i zadjenu ga za prečku jedne dječakove štakе. Zatim otprati dječaka do njegova oca, a svuda odzvanjao pljesak i prolamali se povici:

— Bravo! Živio!

Međuto se nastavljalа ona tiha i ljupka glazba violinа, a dječaci svejednako prolazili... Kad se završila podjela nagrada, zbor od sedam stotina dječaka otpjeva još jednu lijepu pjesmu, a potom uze riječ načelnik, za njim prozbori predstojnik, koji završi govor kazujući dječacima:

— Nemojte otići odavde a da prije toga ne uputite pozdrav u zahvalu onima koji su svoje srce, svoje snage i sve svoje znanje posvetili vama i koji žive i mru za vas!

I u tim riječima pokaza na galeriju gdje bijahu učiteljice i učitelji. Nato odasvud, iz loža i sa galerije, iz partera i sa svih strana, ustali svi dječaci, krilili i pružali ruke, kličući učiteljicama i učiteljima, a ovi uzvraćali mašueći rukama, šeširima i rupčićima, i sami svi na nogama i svi ganuti do dna duše.

Potom i opet zasvira glazba, i pod kišom cvijeća svi još jednom zdušno pozdraviše onih dvanaest dječaka iz svih talijanskih pokrajina, koji su se poredali na pozornici držeći se za ruke.

Zavada

Ponedjeljak, 20.

Ne, doista ne! Nije bilo od zavisti što sam se jutros porječkao s Corettijem. Nije zbog zavisti došlo do prepiske među nama, ne navidim mu na nagradi koju je dobio a ja nisam. Nego sam, naprosto, imao krivo.

Učitelj ga bijaše smjestio meni u klupu. Imali smo sat

krasopisa, i dok sam pisao u svoju pisanku, Coretti me gurnuo laktom, pa sam umrljao bilježnicu, nastala drljotina u priči za ovaj mjesec, *Romanjolska krv*, što sam je prepisivao za Zidarčića, koji je bolestan. Rasrdio me time te mu istresoh krupnu, a on se nasmija i samo mi reče:

— Nije bilo namjerno.

Trebalo je da mu vjerujem jer ga poznajem; ali me ljutilo što se smijao, te u sebi rekoh: »Diže nos zato što je dobio nagradu.« I malo zatim, da mu odmastim, gurnuh ga tako da je zaderao list u pisanki. On planu na me, sav zajapuren od jeda:

— Ovo si navlaš učinio! — protisnu kroza zube i podiže ruku.

No, kako ga je učitelj opazio, on se suspregnu i spusti ruku, ali mi prijeteći doda:

— Čekam te vani!

Bi mi žao: minuo me bijes, pokajah se. Ne, Coretti nije mogao ono učiniti namjerno — ta dobar je on. I predobar. Morao sam misliti na to kako radi kod kuće, kako je marljiv, kako se brine o bolesnoj majci, pa onda koliko mi je bilo drago kad je došao k nama doma i koliko se svidio mome ocu. Eh, kamo puste sreće da ga nisam uvrijedio onom rječetinom što mi se omakla! Pomislio sam i na savjet što bi mi ga otac dao: »Jesi li kriv? Jesi. E, onda zamoli da ti se oprosti!«

Ali mi to sada nije išlo, mišljah da bih se time ponizio, bilo me sram poniženja. Gledao sam ga ispod oka, video sam mu bluzu rasparanu na ramenu, valjda odatle što je opet toliko pustih drva prenosio, i osjetih kako mi je drag u tom času, te sam govorio u sebi: »Naprijed! Osokoli se!« No, riječi isprike zapinjale mi poput gvalje u grlu: nikako da poteku.

I on bi mene ovda-onda pogledao krajičkom oka, pa iako mi se činilo da je više žalostan nego ljut, pogled mu kanda bijaše nekako prijek. Zato sam i ja njega gledao prijekim okom, da mu pokažem kako se ne bojim. Ponovno mi reče:

— Vidjet ćemo se vani!

— Dobro je, vidjet ćemo se vani! — dočekah ja prkosno.

U glavi sam zapravo prevrtao misli o tome što mi je otac rekao u nekoj prilici: »Ako nemaš pravo, branii se, ali se nemoj tući.« I tako kazivah u sebi: »U redu, branit ću se, ali neću udarati.« Bio sam nezadovoljan, žalostan, nisam čuo što učitelj govori.

Naposljetku dođe čas izlaska. Kad se nađoh sam na ulici,

vidjeh — eto Corettija za mnom. Zastadoh i počekah ga s ravnalom u ruci. Pridge on, a ja podigoh ravnalo.

— Ne, Enrico — ljubazno će mi on uz onaj svoj dobroćudni smiješak, prihvaćajući mi ravnalo rukom — budimo opet prijatelji kao što smo i dosad bili.

Ostadoh načas zbumjen, bez riječi, a onda osjetih kao da me netko gurnuo — nađoh se u njegovu zagrljaju. On me poljubi i reče:

— Nikad više neće biti zadjevice među nama! Nikad, zar ne?

— Ne, nikad! — pritvrdih ja. Otišli smo kući zadovoljni. Kad sam stigao doma i sve pripovjedio ocu, uvjeren da ću mu ugoditi, on se namrgodi i reče:

— Trebalо je da ti prvi pružiš ruku u znak pomirenja, jer si bio krivac! Nisi smio podići ravnalo na druga koji je bolji od tebe i koji je sin jednog ratnika!

I to rekavši, istrže mi ravnalo iz ruke, prelomi ga nadvoje i baci u kut.

Moja sestra

Petak, 24.

Zašto si se, Enrico, onako neuljudnim pokazao i prema meni kada te otac ukorio što si se ružno ponio prema Corettiju? Nemaš pojma koliko me to ojadilo. Ne znaš kako sam, dok si bio maleno dijete, sate i sate stajala uz tvoju kolijevku umjesto da se igram i zabavljam sa svojim vršnjakinjama, i kako sam, kad si bolovao, svake noći ustajala iz postelje da vidim gori li ti čelo u vrućici.

Vrijedaš sestruru, a nisi svjestan, kada bi nas, ne daj Bože, snašla najstrašnija nesreća, da bih ti samo ja bila kao majka i voljela te kao svoje djete. Zar ne znaš, kada više ne bude naših roditelja, da ću ti upravo ja biti najbliži prijatelj, jedina duša s kojom ćeš moći razgovarati o našim mrtvima i o svome djetinjstvu, i da bih upravo ja — zlu ne trebalо! — radila za te, Enrico, da ti kruh priskrbim i da te iškolam? I da ću te uvijek voljeti i pošto odrasteš i da ću te mišljtu pratiti kad budeš daleko — uvijek, jer smo zajedno rasli i jer nam ista krv žilama teče?

Ah, Enrico, vjeruj mi, kad budeš odrastao čovjek, snađe li te nesreća ili se nađeš u samoći, tražit ćeš me, doći ćeš k meni da mi kažeš: »Silvia, sestro, pusti da budem kraj tebe! Porazgovarajmo o

sretnim vremenima! Popričajmo o našoj majci, o našem domu, o lijepim onim davnim danima!« Oh, Enrico, brate, uvijek će te tvoja sestra dočekati raširenih ruku.

Jest, tako je, dragi Enrico, i oprosti što sam te, evo, ukorila. Zaboravit ću sve, pa ako me i opet ožalostiš — ne marim. Uvijek ćeš biti moj brat, onaj isti, i ničega se drugog neću sjećati doli toga kako sam te, kad si bio malo dijete, držala u naručju, gledala te kako rasteš i tolike ti godine bila najvjerniji drug i prijatelj.

Ti mi pako, na ovome istom listu, napiši štogod ljubazno i lijepo, da pročitam prije večeri. A da ti pokažem kako nisam na te ljuta ja sam ti, videći da si umoran, prepisala priču Romanjolsku krv, koju si imao prepisati za bolesnog Zidarčića; eno je u lijevoj ladici tvoga stola. Svu sam je prepisala noćas, dok si ti spavao.

Napiši mi koju ljubaznu riječ, molim te.

Tvoja sestra

Silvia

Nisam dostojan ni da ti ruku poljubim.

Enrico

ROMANJOLSKA KRV

(Priča u ožujku)

Te je večeri na Ferrucciovu kuću pala neobična tišina. Otac, koji je držao malen dućan, sitničariju, otisao je u grad, u Forli, da nabavi neke potrepštine, a pratila ga žena i mala Luigina, djevojčica koju je valjalo odvesti liječniku zbog njezina bolesnog oka. Trebalo je da se vratre sutradan.

Bijaše nešto prije ponoći, noć tek što se nije prevalila. Žena koja danju posprema i služi otisla je uvečer čim se umračalo. U kući ostala samo baka, uzetih nogu, i Ferruccio, dječak od kakvih trinaest godina. Kuća prizemnica, bez ikakva gornjeg boja, nalazila se uza samu cestu, na puškomet od jednog sela što je nedaleko od Forlija, grada u pokrajini Romagni. U blizini prizemnice stajalo samo nenaseljeno ruševno zdanje što ga je prije kakva dva mjeseca poharao požar: na pogorjelom zdanju još se vidio znak što kazivaše da je to bila krčma.

Za Ferrucciovom kućom malen vrt, okružen ogradom, a na ogradi vratašča što vode u polje. Kućna pak vrata gledaju na cestu, a služe i kao ulaz u kuću i kao dućanski ulaz. Svud unaokolo pusta ravan s obrađenim poljima. Nigdje žive duše, samo se dudovi propinju u tami.

Noć tek što nije upolovila, kiša lije, vjetar poteže, oko kuće obigrava. Ferruccio i baka još su budni, sjede u blagovaonici, uz koju je, prema vrtu, omanja sobica, puna starog namještaja. Ferruccio je došao kući kasno, istom oko jedanaeste, pošto je noć dobrano zapasala: vratio se poslije skitnje što je trajala mnoge sate, a baka ga očekivala ne zaklopivši oči, sva u brizi i strahu, prikovana na veliku naslonjaču, na kojem je provodila cijele dane, a često i noći, kad bi je zaduha¹¹ priječila da legne u postelju.

Otočila pusta kiša, vjetar je nanosi, udara dažd u prozorska stakla, mrak gust, tama stisla zube. Ferruccio se vratio umoran, razdrta kaputa, s krupnom modricom što mu je iskočila na čelu od pogotka kamenom. Tukao se s drugovima najprije kamenjem, pa onda šakama, već po običaju, a k tome je prokockao sav svoj novac, dok mu je kapa ostala u nekoj grabi.

Premda je mrklicu u kuhinji probijala samo slabašna uljena svjetiljka što je svjetlomrcala na uglu stola do naslonjača, ipak je brižna baka odmah razabrala što je i kako je s njezinim unukom što se, eto, doklatio takav jadan i kukavan: nešto je dokučila sama, a nešto izvukla iz njega u razgovoru o njegovim skitnjama i nepodopštinama.

Baka je svom dušom voljela tog dječaka. Kad je sve doznala, suze joj na oči navriješe.

— Ah! — ote joj se dubok uzdah nakon poduge šutnje.

— Ne, ti ne mariš za svojujadnu baku, ne voliš je! Nemaš ti srca, jer da ga imaš, ne bi tako, dok ti u kući nema oca i majke, iskoristavao priliku da mi bol nanosiš i jade zadaješ. Cio te dan nema, samu me ostavljaš. Nemaš nimalo obzira ni samilosti. Pazi, Ferruccio, u pamet se uzmi! Udarаш krivim putem, zašao si na stranputicu koja će te odvesti u propast. Vidjela sam mnoge što su počeli kao ti, pa su zlo završili. Počinje se bježanjem od kuće, tučnjavama, kockom, i tako, malo-pomalo, s kamenja se prelazi na noževe, sa kocke na druga zla, na opačine, koje pak vode i u krađu...

---

¹¹ *zaduha* — astma

Ferruccio slušao oborene glave, naslonjen na kuhinjski ormar, korak-dva podalje: podbradak mu na prsima, obrve namrštene. Još sav kipti bijesom od kavge i tučnjave. Pramen lijepe kestenjaste kose pao mu preko čela i preko modrih nepomičnih očiju.

— Kockar se lako prometne u kradljivca, u lopova... — ponavljalala baka plačući. — Pamet u glavu, Ferruccio! Pomišljaj na onu nesreću odavde, iz našeg sela, na Vita Mozzonija, koji se sada klatari po gradu: jedva je premašio dvadesetu a već je dvaput sjedio u zatvoru, jadna mu mati, dobro sam je znala, presvisla od jada, srce joj prepuklo, a otac u očaju pobjegao u Švicarsku. Neka ti pred očima uvijek bude onaj jadnik i zlosretnik što se naokolo povlači s ološem gorim od sebe, dok jednog dana ne završi na robiji. Znala sam ga dok bijaše dječak, i on je počeo kao i ti što počinješ sada. Maj na umu da ćeš takvim životom svoje roditelje ucviliti, odvesti ih da završe onako kako su njegovi završili.

Šuti Ferruccio, dobar je on u srcu: nije zao, daleko od toga! Nego, drugo je posrijedi: njegovoj razuzdanosti, više no zloča, uzrok je preobilje svega, i odatle objest i drzovitost. Otac ga loše odgojio, puštao mu uzde, to jest puštao mu sve na volju, držeći da su u dječaka plemenita čuvstva i da bi ih dječak, stavljen na kušnju, i djelom dokazao — ukratko, nadao se otac da će se sinak s vremenom opametiti i popraviti. Ono jest, bio je dječak prije dobar negoli zao, ali tvrdoglav do zla boga, i ma koliko se u duši kajao zbog kakve krivnje, ne bi njemu nipošto preko usana prešlo i priznanje, ne bi nikako protisnuo lijepu riječ kojom sebi pribavljam oproštenje: »Jesam, krivac sam, oprosti; obećavam, neću više tako.« Jest, srce mu je često puno nježnosti, ali mu ponos ne dopušta da je i pokaže.

— Ah, Ferruccio! — nastavlja baka, videći ga gdje je, zbuđen, u muk utonuo. — Zar od tebe ni jedne riječi kajanja? Zar ne vidiš kakva sam jadna? Još samo da me ukopaju! Kako možeš imati srca da me jediš i mučiš! Da ucviluješ majku svoje majke, ovako staru, koja već nije drugo do neopojan grob! Jadnu svoju baku koja te uvijek toliko voljela, zibala te noći i noći kad si bio maleno dijete, i koja nije stizala ni jesti samo da bi tebe zabavljala! Ne znaš ti to! Svagda sam govorila: »Ovo će mi dijete biti radost i utjeha.« A gle sada: u grob me tjeraš, smrt mi pospješuješ! Drage bih volje pregorjela ovo malo života što mi ostaje samo da te opet vidim gdje si dobar i poslušan kao nekoć. Kao onih dana, velim, kada sam te u

crkvu vodila. Sjećaš li se, Ferruccio? Kad si mi džepove punio piljcima i cvijećem, pa zaspao, a ja te onda u naručju nosila kući? Onda si volio svoju jadnu baku. A sada, gdje sam bolesna, uzetih nogu, i gdje mi je tvoja ljubav potrebna kao zrak što ga udišem, kada nemam ništa drugo na svijetu, jadnica napol mrtva, Bože milostivi...

Ferruccio, ganut do dna srca, htjede da se vine baki u zagrljaj, da joj obisne oko vrata, kadli mu se učini da čuje nekakav šum, kao laku škripnu, odande iz sobice prema vrtu. Nije mogao razabratiti jesu li to škripnule škure potresane na vjetru što se oko kuće krivi, ili je štogod drugo.

Načulio je uho... Ne, ništa, samo kiša što šobonji. A onda opet nešto... sada je i baka čula.

— Što je to? — upita ona, uz nemirena.

— Vjetar, kiša — odgovori dječak.

— Onda, Ferruccio — nastavi starica, otirući oči — hoćeš li mi obećati da ćeš biti dobar i da više nećeš baku u plač nagoniti...?

U riječi je prekide ponovan lagan šobot.

— Ne, nije to kiša, sve mi se čini! — uzviknu ona i problijedje u licu. — Idi pogledaj što je!

Ali odmah nadoveza:

— Ne, ne, ostani ovdje!

I to rekavši, uhvati dječaka za ruku.

Unuk i baka napeli uha, osluškivali suspregnuta daha. Čuli su samo kišu kako pljušti. A onda odjednom protrošu: oboma se učini da čuju tabanje — korake u susjednoj sobici.

— Tko je? — protisnu dječak, jedva hvatajući dah.

Nikakva odgovora.

— Tko je? — upita ponovno, sav sleđen od straha.

Samo što je to izustio, već i on i baka kriknuše od prepasti: banula im unutra dvojica zakrabuljenih. Jedan od njih odmah pogradi dječaka i rukom mu začepi usta, a drugi staricu stisnu za grlo. Prvi zaprijeti:

— Da nisi pisnuo! Inače ode ti život!

— Tiho, stara! — zaprijeti drugi i podiže nož. I jednomo i drugom crn rubac na licu, sa dvije rupice za oči.

Na koji časak čuo se samo pljusak kiše i teško disanje njih sve četvero. Starica u hropcu, koluta očima koje samo što joj nisu iskočile iz glave.

Onaj što je ščepao dječaka govori mu na uho:

— Gdje ti otac drži novac?

Mali odgovara jedva čujnim glasom, cvokoćući zubima:

— Ondje... u ormaru.

— Hodи sa mnom! — naredi mu razbojnik.

I povuče ga u sobicu, držeći ga za gušu. U maloj prostoriji bila na podu slabašna svjetiljka sljepica, sa svjetлом samo na jednoj strani.

— Gdje je ormar? — upita razbojnik, a dječak mu napol ugušen, pokaza.

Da mu ne bude nevolje od dječaka, razbojnik ga baci na koljena pred ormar, čvrsto mu stisnu vrat među svoje noge, da ga tako mogne zadaviti ako dječak okrene u viku i zapomaganje, i onda, držeći nož među zubima a svjetiljku u jednoj ruci, slobodnom rukom izvadi iz džepa šiljato željezo, zabode ga u ključanicu na bravi, pa udri okretati i zavrtati dok širom ne otvori vrata. Potom uze brzo premetati po ormaru, i sve isprevrta, napuni džepove, zatvori vrata pa ih iznova otvori da još kopa i pretura. Najposlije opet uhvati dječaka za šiju te ga odgura onamo gdje je drugi sveudilj držao staru, jedva još živu: glava joj oborenata unatrag, usta otvorena.

— Jesi li našao? — potiho upita taj drugi.

— Jesam! — odgovori prvi i nadoda: — Pazi na vrata!

Onaj što je držao staru priskoči vratima koja vode u vrt, da vidi je li sa te strane čisto, pa iz sobice zovnu glasom što bijaše nalik na tih zvižduk:

— Hodи!

Prvi pak, onaj što je ostao i još držao malog Ferruccia, pokaza nož dječaku i staroj, koja je otvorila oči; zaprijeti im on oboma i reče:

— Da niste sada ni pisnuli! Inače eto me natrag, zaklat ću vas oboje!

I ošinu ih bijesnim pogledom.

U taj čas izdaleka se oču cestom nekakav poj u više glasova.

Razbojnik u hipu okrenu glavu prema izlazu, i toga mu trena, u onoj nagloj kretnji, pade s lica crni rubac kojim se bijaše zakrabuljio.

— Ah... Mozzoni! — protisnu starica.

— Prokleta bila! — riknu prepoznati razbojnik.— Gotovo je s tobom!

I s uzdignutim nožem krenu prema staroj, koja istog trena pada u nesvijest. Razbojnik zamahnu. Ali se u munjevitoj kretnji, protisnuvši očajan krik, Ferruccio baci na baku i pokri je svojim tijelom. Razbojnik zaždi odande i u trku prevali stol i obori uljanicu koja se ugasi.

Dječak je polako spuznuo naniže, pao na koljena i tako ostao, ruku ovijenih oko bake, a glava mu naslonjena na njegine grudi.

Izminu tako koji časak — svuda zapasao gust mrak, ono težačko pjevanje odmicalo preko polja sve dalje dok posve ne zamrije. Starica opet dode k svijesti, pribra se.

— Ferruccio... — zazva ona slabašnim, jedva čujnim glasom, cvokoćući zubima.

— Bako... — odazva joj se unuk.

Starica upela da nešto kaže, ali joj strah zatomio riječ u grlu. Neko je vrijeme tako ostala kao obnijemjela, drhteći kao prut na vodi. Najposlije jedva šapnu:

— Jesu li otisli?

— Jesu.

— Nisu me ubili... — šapnu starica.

— Nisu... spašena si — odgovori Ferruccio slabašnim glasom.

— Spašena si, draga bako, mimošlo te. Uzeli su novac. Ali je otac... gotovo sve ponio sa sobom.

Baka duboko uzdahnu.

— Bako — dalje će dječak, sveudilj na koljenima, i sveđer držeći se baki oko pasa — draga bakice, ti me voliš, je li?

— Ah, Ferruccio, jadni sinko moj — užrati mu ona, položivši mu svoje drhtave ruke na glavu — koliko li si straha podnio! Oh, Bože milostivi! Hajde, sinko, užeži posvjet... Ali ne, radije ostanimo u mraku, strah me svejednako.

— Bako — opet će dječak — uvijek sam ti bio na jad i muku...

— Ne, nisi, nemoj tako govoriti. Ne mislim na to, sve sam zaboravila, i mnogo te volim.

— Uvijek sam ti jade zadavao — nastavi Ferruccio jedva jedvice, drhtavim, iznemoglim glasom — ali sam te uvijek volio. Praštaš li mi, bako...?

— Da, sinko, praštam ti, praštam od sveg srca. Ta kako ti ne bih oprostila! Ustani, dijete! Nikad te više neću koriti. Dobar si ti, dobar. Hajde užežimo posvjet. Ne bojmo se više, ustani, Ferruccio!

— Hvala, bako... — preuze dječak, a glas mu sve slabiji. —

Sada sam zadovoljan... Zadržat ćeš me u sjećanju, bako... je li...?
Uvijek ćeš me se sjećati... svoga Ferruccia...

— Ferruccio moj! — zazva baka začuđena, uznemirena, položivši mu ruke na ramena, i prignuvši glavu, da bi mu zagledala u lice.

— Nemoj me zaboraviti... — šapnu dječak već sasvim iznemoglim glasom što bijaše kao tanak dašak. — Poljubi mi majku... oca... i Luiginu... Zbogom, bako...

— Za ime Božje, što ti je? — uzviknu starica, ustrašena, opipavajući dječaku glavu što joj je klonula na krilo. Potom, koliko je već mogla, jadna zavapi: — Ferruccio! Ferruccio! Dušo moja! Oh, anđeli nebeski, pomozite mi!

Ali Ferruccio više ne odgovori. Mali junak, spasilac svoje bake, pogoden nožem u leđa, ispustio je svoju plemenitu i hrabru dušu.

Zidarčić teško bolestan

Utorak, 28.

Jadni Zidarčić teško je bolestan. Učitelj nam reče neka bolesniku odemo u pohode, pa smo se Garrone, Derossi i ja dogovorili da zajedno posjetimo svoga druga. Išao bi s nama i Stardi, ali ne može: učitelj nam dao zadaću da opišemo Cavourou spomenik, pa nam Stardi kaza kako mora otici i pogledati spomenik da bi ga mogao vjernije opisati. Tako smo, tek toliko da pokušamo, pozvali i nadutog Nobisa, a on kratko: — Ne! I ni riječi objašnjenja. I Votini izmigoljio: možda se boji da mu se ondje umaže odijelo vapnom.

Krenusmo u četiri, pošto se završila nastava. Kiša lila kao iz kabla. Garrone putem zastade i, onako usta punih kruha, upita:

— A što ćemo kupiti da mu odnesemo?

I zazvecka sa ona dva novčića što ih imaše u džepu. I mi, to jest Derossi i ja, dadosmo po dva novčića, i tako kupismo tri velike naranče.

Uspesmo se u potkrovље. Kad bijasmo pred vratima, Derossi skinu medalju i stavi je u džep. Upitah ga zašto to čini.

— Ne znam — odgovori on — možda da ne bi izgledalo kao... u svakom slučaju čini mi se da je nekako obazrivije ući ovako, bez medalje.

Pokucasmo. Otvori nam njegov otac, ona ljudina. Na licu mu se, sasvim izmijenjenu, vidjela duboka zabrinutost, uznemirenost.

— Tko ste vas trojica? — upita on kad nas ugleda pred ulazom.

— Antonijevi školski drugovi odgovori Garrone: — Nosimo mu naranče.

— Ah, jadni moj Antonio! — uzdahnu zidar odmahnuvši glavom. Sve se bojim da ih više neće jesti...

I to rekavši, otriye oči nadlanicom. Potom nas pusti unutra. Uđosmo.

U potkrovniци ugledasmo Zidarčića gdje leži na maloj postelji — krevetac je to od željeza. Bolesnikova majka sjedi na rubu postelje, sva očajna, nadnosi se nad sinom, zakriva lice rukama: jedva se okrenula da nas pogleda. Na jednom zidu vise četke, pijuk, rešeto za vapno. Bolesniku preko nogu prebačena zidareva kabanica, bijela od vapna. Jadni dječak omršavio, blijed je da već bljedi ne može biti, nos mu se ušiljio, strši. Siromašak jedva i diše. Ah, dragi Tonino, dobri i veseli dječače, mali druže moj, duša me boli! Što sve ne bih dao samo da te opet vidim gdje pokazujuš »zečju njušku«, jadni moj Zidarčiću!

Garrone mu stavi naranču na uzglavnicu, do samog lica: miris ga probudi, te on odmah uze naranču, ali je isto tako ispusti i trže pogled u Garronea.

— Ja sam Garrone — reče mu ovaj — Prepoznaćeš li me?

Bolesnik pokaza slabašan smiješak, jedva zamjetljiv, i s teškom mukom podiže malu ruku i pruži je Garroneu, koji je dočeka u svoje jake šake i privinu je sebi uz obraz.

— Ne boj se i ne brini, Zidarčiću — uze ga sokoliti Garrone. — Ukrzo ćeš ozdraviti, i eto te opet u školi, a učitelj će te smjestiti do mene, je li ti drago?

Ali Zidarčić ne uvrati ni riječi. Majka briznu u plač:

— Ah, jadni moj Tonino! Jadni moj Tonino! Tako si dobar i vrijedan, a Bog hoće da nam te uzme!

— Umiri se, ženo! — javi se zidar, očajan. — Umiri se, za ime Božje! Ušuti, jer ću izludjeti od te tvoje kuknjave!

A onda će, pun strepnje, obraćajući se nama trojici:

— Hajte, dečki, i hvala vam lijepa! Idite, pa i što biste ovdje? Hvala vam, idite kući!

Bolesnik pak zaklopio oči i ležao kao da je promijenio svijetom.

— Možemo li vam ičim poslužiti? — upita Garrone.

— Ne, dragi sinko, lijepa ti hvala — odgovori zidar.— Vratite se kući, sinci moji!

I to rekavši, isprati nas do odmorišta na stubištu i zatvori vrata.

Ali tek što smo silazeći došli do polovine stubišta, začusmo glas što ozgo zove: — Garrone! — Garrone!

Sva trojica pobrzasmo opet uza stube.

— Garrone! — viknu zidar, komu se lice sada sasvim izmijenilo. — Čuj, Tonino te zazvao po imenu, a dva dana već nije ni riječi izustio! Zazvao te dvaput, želi te vidjeti, požuri se k njemu! Bože sveti, daj da to bude dobar znak!

— Doviđenja! — nato će Garrone nama dvojici. — Hajte vi kući, a ja ostajem!

I u tim riječima uđe s Toninovim ocem u potkrovле.

Derossiju navrle suze na oči.

— Plačeš li zbog Zidarčića? — upitah ga i nadovezah:

— Ne brini, progovorio je, ozdravit će.

— Nadam se da hoće — odgovori mi Derossi. — Ali nisam mislio na njega... Mislio sam o Garroneu, kakva je u njega lijepa i plemenita duša!

Grof Cavour

Srijeda, 29.

Treba da opišeš spomenik grofu Cavouru. Moći ćeš ga opisati. Ali tko je bio grof Cavour, to ne možeš sada još razumjeti. Zasad znaj samo ovo: bio je on mnogo godina pijemontski ministar predsjednik. On je poslao pijemontsku vojsku na Krim da pobedom kod Černaje obnovi našu ratnu slavu koja bijaše opala porazom kod Novare. Njegovo je djelo što je s Alpa sišlo stotinu i pedeset tisuća Francuza da protjera Austrijance iz Lombardije. On je vodio Italiju u najslavnije vrijeme naše revolucije, on je tih godina najjače poticao ujedinjenje domovine, on sa svojim sjajnim umom, nepobjedivom ustrajnosti, upornom radinosti koja je više negoli ljudska.

Mnogi su generali proživjeli strašne časove na bojnom polju; ali je on proživio još strašnije u svome kabinetu, kada se golemo njegovo djelo moglo srušiti iz trena u tren poput krhke zgrade u

potresu. Proveo je sate i sate, noći i noći borbe i tjeskobe da bi iz njih izišao pomućena razuma ili sa smrću u srcu. To divovsko i burno djelo skratilo mu je život za dvadeset godina.

Ipak, rajzeden groznicom koja ga je imala baciti u grob, još se očajnički borio s bolešću da bi štogod uradio za svoju zemlju.

— Čudno je to — govorio je u svome jadu na smrtnoj postelji — ali evo ne znam više čitati, ne mogu više čitati.

Dok su mu puštali krv i dok je groznica rasla, mislio je na domovinu u čvrstoj želji:

— Izlijecite me, duh mi se zamračuje, a potrebne su mi sve moje umne snage da pregovaram o teškim poslovima.

Kad je već bio na umoru, i kada se sav grad uznemirio, bolesnik se jedva hvatajući dah, obrati kralju, koji stajaše uz njegovu postelju:

— Imam vam, Sire, mnogo toga reći, mnogo toga pokazati, ali sam bolestan pa ne mogu, ne mogu... I bijaše žalostan. Uvijek mu se grozničava misao dohvaćala države, hrlila novim talijanskim pokrajinama koje su se ujedinile s nama, namatala se oko toliko toga što je još ostalo da se uradi.

— Odgajajte mladež... upravljajte slobodarski... — protiskivaše od daha do daha kad je zapao u bunilo.

Bunilo mu raslo, smrt mu bijaše za vratom, a on žarkim riječima zazivao generala Garibaldija, s kojim imaše nesuglasica. Spominjao je Veneciju i Rim, koji još ne bijahu slobodni. Prividala mu se budućnost Italije i Europe, na san mu izlazio tuđinski upad, pitao je gdje su vojnički odredi i generali, strepio je sveder za nas, za svoj narod.

Pusti jad njegov, znaj, nije bio u tome što je osjećao da mu više nema života nego u tome što je vidio gdje se rastaje s domovinom, kojoj još bijaše potreban i za koju je u malo godina istrošio goleme snage svoga čudesnog ustrojstva. Umro je s bojnim poklikom u grlu, i njegova je smrt bila nešto veliko baš kao što bijaše i njegov život.

A sada promisli malko, Enrico, što je naš rad koji nam je tako težak, što su naši jadi, pa i sama naša smrt, u usporedbi s golemin naporima i mukama, sa strašnim agonijama onih velikana kojima je na srcu cio jedan svijet! Pomišljaj na to, sinko, kad budeš prolazio ispred onoga mramornog spomenika, i reci u srcu svome: — Slava ti!

Tvoj otac

TRAVANJ

Proljeće

Subota, 1.

Prvi dan travnja! Još samo tri mjeseca škole! Ovo mi jutro bijaše jedno od najljepših u godini. U školi me ponijela razdraganost jer mi je Coretti rekao kako će preksutra k meni, pa ćemo ići na doček kralja: doći će po me zajedno sa svojim ocem, koji »kralja poznaje«. A i majka mi obećala da će me istog dana povesti na Corso Valdocco, da ondje posjetimo dječji vrtić. Bio sam zadovoljan i zato što je Zidarčiku krenulo nabolje i što je sinoć, prolazeći, učitelj potvrdio mome ocu: »Jest, jest, bolje mu je, bolje.« Osim toga, smiješilo se divno proljetno jutro. Sa školskih prozora vidjelo se modro nebo kao umiveno, u vrtu drveće u cvatu, na širom otvorenim prozorima susjednih kuća sve se zelenjelo u sandučićima i loncima za cijeće.

Sve se smiješilo, samo učitelj nije, na njegovu licu nikad smiješka. Ali je bio dobre volje, toliko te mu je gotovo nestala ona uspravna bora što mu se urezala nasred čela; šalio se objasnjavajući na ploči računsku zadaću. Vidjelo se kako mu godi udisati proljetni zrak, što je iz vrta navirao na otvorene prozore i, pun mirisne svježine, donosio dah zemlje i mladog lišća, a nama navraćao misli na šetnje po poljima. I dok učitelj tako, iz jedne obližnje ulice dopirali zvuci iz kovačnice, odzvanjali s nakovnja po kojem je kovač udarao, a iz kuće sućelice školi čuo se umilan poj, majka pjevušila uspavanku svome mališanu; iz udaljene pak vojarne odlijegale trube. Svima nam radost na licu, čak i Stardiju.

U neki tren kovač počeo jače udarati, žena pjevala glasnije. Učitelj začas zastade u tumačenju te uze osluškivati. Zatim će nam polako, istiha, sve gledajući kroz prozor:

— Nebo što se smiješi, majka s pjesmom, čestit kovač na svome poslu, dječaci koji uče... sve sama divota i milina!

Kad smo izišli iz škole, vidjeli smo da su i svi drugi veseli: stupali su u redovima, toptali nogama, zviždukali i pjevušili, kao da je pred njima dug blagdan, raspust što će trajati nekoliko dana. I

učiteljice bile raspoložene, šalile se. Ona sa crvenim perom zadjenutim za šešir pocupkivala za svojim mališanima, lepršava poput kakve školarke. Roditelji što su pred školom čekali djecu razgovarali vedri i nasmiješeni, a Crossijeva majka, prodavačica zeleni, imala u košarama mnoge kitice ljubica, tako te su svojim mirisom ispunjale cijelo predvorje.

Nikad nisam bio tako sretan kao danas, kad sam ugledao majku gdje me čeka pred školom.

Još izdaleka, hrleći joj u susret, uzviknuh:

— Tako sam veseo danas! Ne znam zaista od čega mi to.

A majka mi sa smiješkom reče da je to od proljeća, najljepšega godišnjeg doba, i od čiste savjesti.

Kralj Umberto

Ponedjeljak, 8.

Točno u deset moj otac vidje s prozora Corettija, trgovca drvetom, i njegova sina, koji me čekahu na trgu.

— Eno ih, Enrico — reče mi otac. — Idi s njima da vidiš svoga kralja.

Pobrzah dolje poput strijele. I njih dvojica, otac i sin, bijahu nekako žustriji nego inače, i čini mi se da nikad nisu sličili jedan drugome toliko kao jutros. Otac Coretti nosio na kaputu, na grudima, odličje što ga je dobio za hrabrost u ratu, a prikopčao ga među dvije spomen-medalje; zasukao je brkove, ufitiljio ih te bijahu poput dviju pribadača.

Odmah krenusmo prema kolodvoru, kamo je kralj imao stići vlakom u deset i pol. Otac Coretti pušio lulu, odbijao dimove i trljaо ruke.

— Znate — govoraše on — nisam ga video sve od rata šezdeset i šeste. Petnaest godina i pol, sitnica, eh. Prije tri godine u Francuskoj, zatim u Mondoviju, pa onda ovdje, mogao sam ga vidjeti, ali prokleti slučaj nije htio da se nađem u gradu kad je on dolazio. Vidite kakva li stjecaja okolnosti!

Kralja je kratko nazivao »Umberto«, kao da mu je kakav drug: Umberto je zapovijedao Šesnaestom divizijom... Umbertu bijahu dvadeset dvije godine i toliko dana... Umberto je jahao na takvu i takvu konju... — i sve tako.

— Petnaest godina! — opet će glasno, i pruži korak. — Zaista
bih htio da ga ponovno vidim. Posljednji put video sam ga kao
princa, a sada ču ga vidjeti kao kralja. Hja, i ja sam se promijenio:
od vojnika postao sam pretržac, prodajem drva. He, he.

I smijao se.

— Ako te vidi, hoće li te prepoznati? — upita ga sin.

Starome se s lica odvali posmijeh:

— Ne budali, dijete! — otrže on. — Ta kako bi me prepoznao!
Umberto bijaše jedan jedini, a mi... kao rojevi muha. A ipak je
svakoga pojedinog znao obuhvatiti pogledom.

Izbili smo na Korzo Viktora Emanuela. Mnoštvo svijeta valjalo
se prema kolodvoru. Prolazila četa alpinaca, sa trubama. Prođoše
dvojica karabinjera, projuriše na konjima, u galopu. Blistavilo, sjaj.

— Jest, jest — nastavi opet otac Coretti, sve se više
oduševljujući. — Jest, baš mi je dragو što је ponovno vidjeti svoga
divizijskog generala. Eh, kako je brzo najahala starost, kako li su
brzo prohujale godine! Čini mi se kao da je sve onomadne bilo, kao
da sam nedavno, tu skoro, pratio telećak na ledima i nosio pušku
rukama posred onog meteža, ujutro 24. lipnja,¹² kada je trebalo
uhvatiti se ukoštač s neprijateljem, ući i bitku. Umberto se ushodao
sa svojim časnicima, u daljini topovska grmljavina, a mi svi pratili
pogledom svoga zapovjednika i govorili u sebi: »Samo da tane njega
ne pogodi!« Bijah daleko od pomisli da će se tako brzo naći blizu
njega, pred kopljima austrijskih ulana. A našao sam se, sinci moji, u
neposrednoj blizini s njima, bijasmo jedan od drugoga udaljeni samo
korak. I kakva li divna dana, nebo kao ogledalo! A vrućina, pritisla
vrućina! Nego, sinci, da vidimo možemo li ući.

Stigli smo na kolodvor. Mnogi svijet, kocije, stražari, društva
sa zastavama. Odjekivala limena glazbala jedne regimente. Otac
Coretti pokuša ući u trijem sa stupovima, ali bijaše sprječen. Zatim
pokuša da se probije u prednji red mnoštva u špaliru: gurajući se
laktima, uspio je prokrčiti put i nama. Ali svjetina što se talasala
bacala nas sad ovamo, sad onamo. Prodavač drva opazi prvi
potpornik u trijemu, jedan od četverouglatih stupova uz koje stražari
nisu nikome dopuštali da stoji.

— Hajte sa mnom! — odjednom će nam stari.

I povuče nas za ruke te u dva skoka prijeđe prazan prostor,

---

¹² Dan bitke kod Custoze, 1866. — *Prev.*

postavi se ondje i lijepo nasloni leđa o stup.

Ali u taj mah eto jednog stražara, koji ga upozori:

— Tu se ne smijete zadržavati!

— Ja sam iz Četvrtog bataljona Četrdeset i devete!¹³ — uzvrati Coretti, pokazujući odliče.

Stražar ga pogleda i reče:

— Dobro, ostanite!

— Ma velim vam! — slavodobitno uzviknu Coretti, obraćajući se opet nama. Čarobna je to riječ, taj *Četvrti bataljon Četrdeset i devete!* Zar da ne imadnem prava s boljeg mjesta vidjeti svoga generala, ja koji sam služio u njegovoj jedinici! Ako sam ga onda mogao gledati izbliza, čini mi se da je pravo da ga i sada smijem vidjeti iz blizine. I što velim: general! Bio je moj bataljunki zapovjednik dobranu polovinu sata, jer je u onim trenucima vodio bataljun i borio se u našim redovima, a ne major Ubrich, sto mu gromova!

Dok mi tako, u golemoj čekaonici i vani velika užurbanost, ushodala se mnoga uvažena gospoda i časnici, a pred ulazom redale se kočije sa slugama u crvenim livrejama.

Coretti upita oca je li knez Umberto imao sablju u ruci kad je bio među njima i borio se u bataljunu.

— Dakako da je imao sablju u ruci! — odgovori otac Coretti.

— Morao ju je imati da bi odbio udarac kopinja koje moguće smjeriti njega jednako kao i svakoga drugog. Ah, kakvih li raspomamljenih bjesova! Obarali se na nas kao srdžba Božja, navirali posvuda, udarali ukovitlac među skupinama, odredima i topovima, sve kao da se vražje kolo zavrтjelo i kao da vihor vije i sve naokolo ruši. Bijas je to silna zbrka, vrtlog lako naoružanih konjanika iz Alessandrije i kopljaniča iz Foggie, metež boraca-pješaka, ulana i bersaljera, pakao u kojem se više ništa ne razaznaje. U nekom trenutku začuh povik: »Visočanstvo! Visočanstvo!« I vidjeh gdje naviru uperena kopinja neprijateljska... Osusmo vatru iz pušaka, gust oblak dima i prašine zastrije sve... Potom se oblak razrijedi i rasprši... Tlo bijaše pokriveno uginulim konjima i mrtvim ulanima. Osvrnuh se i vidjeh Umberta među nama: na svom je konju, prelazi pogledom uokolo, sasvim miran, i kao da pita: »Je li tkogod ranjen među mojim momcima?« Mi mu pak, oduševljeni, kličemo: »Živio!« Bože sveti,

---

¹³ Iz 49. regimente, kojom je zapovijedao knez Umberto. — *Prev.*

kakva li trenutka...! Nego, djeco, evo stiže vlak.

Zasvirala glazba, pritrčali časnici, mnoštvo se ispelo na prste.

— Eh, neće odmah izići — reče jedan između stražara: — sada će mu održati pozdravni govor.

Otar Coretti sav se uzvrpoljio, bijaše kao da će iz kože iskočiti.

— Kad pravo promislim — reče — uvijek mi je on takav pred očima, uvijek među ljudima: odlazi on među stradale od potresa, posjećuje oboljele od kolere,¹⁴ i sve tako, te uvijek pokazuje hrabrost. Ali je meni svagda u pameti onakav kakva sam ga vidoio onda, među nama, mirna lica i držanja. Vjerujem da se i on sjeća Četvrtog bataljuna Četrdeset i devete regimete, i sada kad je kralj, i da bi mu bilo drago vidjeti nas jednom za svojim stolom, okupljene sve zajedno, sve one što ih je tada vidoio oko sebe. Sada su oko njega generali i visoka gospoda, gajtani i širiti, dok su ga onda okruživali samo siromašni vojnici. Eh, da mi je probesjediti s njime koju nasamu, onako u četiri oka! S našim generalom komu tada bijahu dvadeset i dvije godine, s našim knezom koji se pouzdavao u naše bajunete... Petnaest je godina minulo što ga nisam vidoio... Našeg Umberta, eh! A od ove mi glazbe krv vri, poštene mi riječi!

Prekide ga u riječi provala urnebesna klicanja, na tisuće šešira poletje uvis, četvorica gospode odjevena u crno uspeše se u prvu kočiju.

— On je! — uzviknu Coretti, sav zanesen. A potom nadoveza, potih: Gospo moja, što je posijedio!

Sva trojica otkrismo glavu. Kočija se polako primicala, išla naprijed posred gomile što je klicala i mahala šeširima. Trgoh oči u starog Corettija. Sav se nekako promijenio, bijaše kao da je postao viši, silna mu se ozbiljnost navukla na ponešto ublijedjelo lice, ukipljen i prav kao svijeća oslanjao se leđima o potporni stup.

Kočija se dovezla do nas, na korak od stupa.

— Živio! — uzviknuše mnogi glasovi.

— Živio! — uzviknu Coretti s drugima.

Kralj ga pogleda u lice, a potom načas svrnu oči na one tri medalje što ih je Coretti, pripeo na grudi. Stari ratnik tada izgubi glavu i gromko otrže:

— Četvrti bataljun Četrdeset devete!

---

¹⁴ Casamicciola 1883. strada u potresu; Busca i Napulj 1884. od pošasti kolere.
— Prev.

Kralj, koji se već okrenuo na drugu stranu, osvrnu se opet ovamo, nama, a onda, gledajući Corettiju među oči, pruži ruku iz kočije. Coretti iskoči naprijed i porukova se s kraljem.

Prode kočija, navrije mnoštvo te nas odvoji, izgubi nam se iz vida otac Coretti. Ali samo zakratko. Odmah ga opet nađosmo: sav zadihan, orošenih očiju, dozivao je sina, uzvikivao mu ime — držeći ruku u zraku. Sin se probi k njemu, a on uzviknu:

— Ovamo, momče, još je ruka topla!

I prijeđe mu onom rukom po obrazu, kazujući:

— Ovo ti kralj miluje lice.

I ostade sanjarski zanesen, snatreći i pogled upirući za kočijom što se udaljavala: blažen smiješak ozario mu lice. Stajao je tako s lulom u rukama, posred skupine radoznalih što ga gledahu.

— To je jedan iz Četrdeset devete regimente — objašnjavali neki.

— Vojnik koji poznaje kralja.

— Kralj ga prepoznao.

— Pružio mu ruku.

— Borac kralju predao molbu — glasnije će jedan između okupljenih.

— Ne, nisam! — presjeće Coretti, naglo se okrenuvši.

— Nisam mu ja dao nikavu molbu: dao bih mu nešto drugo, kad bi to od mene zatražio...

Svi upriješe pogled u njega.

— Dao bih mu krv svoju — jednostavno će on.

Dječji vrtić

Utorak, 4.

Kako je i obećala, majka me jučer povela u dječji vrtić na Corso Valdocco, da onđe ravnateljici preporuči jednu Precossijevu sestrlicu. Nikad dotad nisam vidio ni jedan dječji vrtić. A kako sam se onđe lijepo zabavljaо, među onom malom djecom! Bijaše ih onđe valjda dvjesto, što dečkića, što djevojčica, sve redom tako malih te se naši poletarci iz prvog razreda, nasuprot njima, doimahu kao odrasli.

Kad smo stigli onamo, mališani su upravo, u dugu redu, ulazili u blagovaonicu, gdje se protezahu dva postavljena stola, duga

dugačka, sa mnogim i mnogim okruglim rupama na njima, u svakoj pak rupi smještena crna zdjela, puna riže i graha, a pokraj zdjele položena kositrena žlica.

Ulazeći, poneki bi se mališan prevalio, pao na stražnjicu i tako ostao na podu dok ne bi pritrčala koja odgajateljica pa ga podigla. Mnogi bi se zaustavio kraj najbliže zdjele, misleći da je tu njegovo mjesto, pa odmah punom žlicom u svoja usta dok ne bi priskočila odgajateljica da mu kaže: »Dalje! Još naprijed!« I pokročio bi koji koračić i usput grabio tude, dok najposlije, kljuc ovdje, kljuc ondje, ne bi pogodio na svoje mjesto.

Na kraju, nakon mnogo gurkanja i požurivanja, nekako ih sve poredaše i smjestiše, a potom valjade prijeći na molitvu. No, svi oni iz unutarnjih redova, svi oni koji su imali za vrijeme molitve okrenuti leđa prema stolu, svaki čas okretahu glavu, osrvtahu se da im zdjela ne izmakne iz vida, da im tkogod ne bi iz nje zagrabilo, pa su se tako molili sklopljenih ruku i k nebu uzdignutih očiju, ali im je srce hrlilo ka zdjeli i misli im se oko nje namatale.

Pošto su izmolili molitvu, naklopili se na jelo. Kakva li ljupka prizora! Jedan zahvaća dvjema žlicama, drugi u se trpa svim prstima; jedni izbiru grah zrno po zrno pa ga premeću u džep, drugi ga opet šakom gnječe i tješte u pregači. Ima ih koji i ne jedu nego očima prate muhe u letu, dok neki kašljucaju i rižom zasipaju sve oko sebe. Pravi kokošnjac! Ali ljubak.

Napose bijahu ljupka dva reda djevojčica kojima su kosu vezali u kiku navrh tjemena vrpcama crvenim, zelenim i modrim. Jedna između njegovateljica upita red od osam curica: »Gdje raste riža?« One u isti mah otvoriše puna usta i sve zajedno, kao da pjevaju kakvu pjesmicu, odgovoriše: »Raste-u-vodi.« Odgajateljica potom zapovjedi: »Uvis ručice!« A one odmah tako, i bijaše baš lijepo vidjeti kako se te nježne ručice, što samo prije koji mjesec bijahu još u pelenama, izvijaju uvis i lepršaju poput jata leptira bijelih i ružičastih.

Svi mališani zatim krenuše van, na odmor, ali je svaki najprije uzeo svoju košaricu što je visjela na zidu. Izidoše u vrt i razmilješe se na sve strane, vadeći iz košarice što koji imaše u njoj: kruha, kuhanih šljiva, kusak sira, obareno jaje, šaku kuhanu slanutku, pečeno pileće krilo. Sav vrt bijaše učas pokriven mrvicama, baš kao da ih je tkogod ondje prosuo da nahrani jato ptičica.

Jeli mališani i ovako i onako, ponajviše čudno i smiješno, jedni

kao kunići i miševi, drugi kao mačke, glodali lizali, griskali i sisali. Jedan mališ prislonio na prsa izdužen dvopek slanac te ga premazuje mušmulom kao da sabljao svjetla. Neke djevojčice mijesile i gnječile meki mladi sir u ručicama, a on im šišljaо kao ljepljivo mlijeko između prstiju i voda im se cijedila u rukave; ali one nisu ništa osjećale ni zamjećivale. Trčali mališi i lovili se držeći ogrizak jabuke ili kruha među zubima, baš kao mladi psići. Vidio sam troje djece gdje su zastala te radoznalo trešćicom dubu kuhanu jaje i čeprkaju po njemu kao da će unutri naći ne znam kakvo blago: pada im sadržaj ljsuske i rasipa se po tlu, a oni brižno i strpljivo kupe mrvu po mrvu kao da je sami biser.

Ima li koji među njima štogod neobično, odmah eto drugih oko njega, okruže ga i desetorica, pa priginja glavu, zaviruju mu u košaricu i bulje u nju kao da gledaju mjesec odražen u bunaru. Valjda ih se dvadesetak okupilo oko jednoga što je u ruci držao papirni smotuljak i u njemu nešto sladora u prahu: salijeću ga i mole, htjeli bi u njegov slador uvaljati zalogaj svoga kruha, a on nekim dopušta, dok druge odbija ma koliko ga molili: ovi smiju samo prst umočiti i malko liznuti.

Međuto je i moja majka došla u vrt i milovala sad ovo, sad ono dijete. Mnogi se mališani vrzli oko nje, hvatali se za nju, pružali joj obraz na poljubac, umiljavali se i mazili. Jedan joj ponudi nagrizenu krišku naranče, drugi pak koricu kruha; jedna joj curica dade list, druga joj, u silnoj ozbiljnosti, pokaza jagodicu na svom kažiprstu, gdje si, pomno gledajući, jedva mogao zamijetiti sitnu oteklinu što ju je mala zadobila kad se dan prije opekla dirajući plamen na svijeći. Donosili mališani i kao veliko čudo pokazivali sićušne kukce što ih nalažahu — kako li ih samo uspiju otkriti i kupiti! — donosili škrbave čepove od pluta, puceta otpala sa košulja, cvijeće što su ga trgali iz glinenih lonaca.

Jedan mališ povezane glave, koji je svakako htio da ga čuju, upinjao se i mucao da kaže nešto o nekakvu prekobacivanju ili prevrtanju, ali jedva propijukao riječ-dvije, pa i te nerazumljive; drugi je opet htio da se *teta* prigne kako bi joj on nešto prišapnuo, a kad se prignula, on joj na uho povjeri: »Moj tata pravi četke.«

U to malo vremena zaredala tisuća sitnih neprilika, pa su odgajateljice morale svuda priskakati da maknu nevolje: ondje curice briznule u plač i kuknjavu jer ne mogu razvezati čvor na rupcu, ovdje druge udarile u ciku, grebu se i prepiru oko dviju

sjemenki iz jabuke, na trećoj strani mališan pao potrbuške na prevaljenu klupicu pa jeca i stenje što ne može ustati.

Prije nego što smo odande krenuli kući, moja majka uze ih dvoje-troje u naručje, a nato sa svih strana povrveše k njoj mališani da i njih podigne i privine k sebi, jedni obraza umrljanih žumanjkom, drugi usta umazanii narančinim sokom. Neki je potežu za ruke, drugi za prst da promotre prsten, jedni joj opipavaju lančić od sata, drugi joj kosu čupkaju.

— Pazite da vam odjeću ne umažu i poderu — upozoravale je odgajateljice. Ali ona nije marila nego je nastavljala da ih mazi i poljupce im daje. A mališani svejednako navirali i zbijali se oko nje, oni prvi krileći ruke u želji da se uzvinu gore k njoj, u naručje, oni pak udaljeniji nastojeći da se kroz gužvu proguraju naprijed, a svi povikujući: »Zbogom! Zbogom!«

Naposljetku se oslobođila dječijih ručica te umakla iz vrta. Svi tada pohrliše prema ogradi od rešetke i proturiše glave kroza željezne šipke da je vide kako prolazi. Svi pružali ruke van da je pozdrave i nudili joj kruha, mušmula i sira, vičući neprestano:

— Zbogom, teta! Pa-pa! Dodi nam i sutra! Zbogom, teta, dodi nam opet!

Moja majka, prolazeći onuda, još jednom prijeđe rukom po onim ispruženim ručicama kao po vijencu živih ruža, i napokon stupi na ulicu, sva posuta mrvicama i mrljama, zgužvane odjeće i raščupane kose, s kitom cvijeća u ruci i suznih očiju, zadovoljna kao da se vraća s kakva veljeg slavlja. A odande, iznutra, sveudilj dopirao žamor poput ptičje graje i cvrkuta:

— Zbogom, teta, dodi nam opet!

Sat tjelovježbe

Srijeda, 5.

Nastavilo se lijepo vrijeme, pa smo tjelovježbu na spravama imali na školskom dvorištu umjesto u dvorani.

Garrone je jučer bio u ravnateljevu uredu upravo kad je onamo došla Nellijska majka, ona plavokosa gospođa u crnini: zamolila je školskog ravnatelja da joj sina oslobodi tih novih vježbi. Teško joj bijaše, svaka ju je riječ stajala napora, i dok je govorila, držala je ruku na glavi svoga dječaka.

— Ne može on to... — objašnjavala je ravnatelju.

Nelli pak, slabačak komu se grba ispela na leđima, silno se ozalostio što ga žele riješiti tjelovježbe na spravama, izuzeti ga, tako te mu valja podnijeti još jedno poniženje...

— Vidjet ćeš, majko — reče on — ja ču isto kao i drugi.

Majka ga gledala bez riječi, u očima joj izraz ljubavi ali i tihe boli. Najposlje će, nekako oklijevajući:

— Bojim se, tvoji drugovi...

Htjela je reći: »Bojim se, mogli bi ti se tvoji drugovi izrugivati.« Ali se prekinula, a Nelli uzvratila:

— Ne marim... Uostalom, tu je Garrone... on mi se neće smijati, to mi je dovoljno.

I tako dopustiše Nelliju da sudjeluje u tjelovježbi na spravama.

Učitelj koji nas je u vježbe upućivao — onaj s ožiljkom na vratu, od rane što ju je dobio kad se borio u Garibaldijevim redovima — odvede nas odmah na vježbalište, pod visoke okomite motke za penjanje: valjalo je uspuzati uz motku, uspeti se njome do vrha, pa onda uspravno stati na poprečnu vodoravnu gredu, zvanu poprečnica.

Derossi i Coretti uzverali se baš kao dva majmuna. I mali je Precossi uspio, spretno uspuzao do vrha, sve onako sputan očevim kaputom što mu pada preko koljena, a dok se verao u visinu, drugi mu ozdo ponavljali onu njegovu vječitu ispriku: »Oprosti, oprosti!«

Stardi dahtao, brektao, zajapuren u licu kao puran, škrugtao i podsjećao na psa što reži i zube kesi; svakako je htio do vrha, pa se i uspeo: ta radije bi se on raspukao nego odustao. I Nobis je uspio, a kad se našao gore, šepirio se kao da je uzišao na prijestolje. Votini je pak dvaput pokušao te oba puta kliznuo dolje, unatoč lijepom novom dresu s modrim prugama, načinjenu baš za tjelovježbu.

Da se lakše penju, da im se ruke ne kližu, svi su dlanove mazali prahom što ga zovu kolofonij ili grčka smola, a nabavio ga — tko bi drugi! — dovitljivac Garoffi, onaj koji uvijek nečim trguje, i prodavao ga za novčić po omotu i lijepo zarađivao.

Došao na red Garrone: uspeo se on kao da to nije ništa, sve zvačući kruh — uzverao se tako lako i hitro te mislim da bi na sebi mogao gore ponijeti još i jednoga od nas, takav je on plećaš i jakota.

Za Garroneom eto Nellija. Tek što je onim svojim dugim i nježnim rukama obuhvatio motku za penjanje, već neki okrenuše u smijuljenje i ruganje. Ali Garrone prekriži svoje snažne ruke na

grudima, isprsi se i pogledom što je naprsto strijeljao premjeri sve naokolo, jasno pokazujući da bi svakom drzničkom mogao prilijepiti koju vruću, odmah tu, pred samim učiteljem. Svi istog trena utihnuše, uvukoše dušu u se.

Nelli se poče penjati: upinjao jadnik, mučio se i jedva disao, lice mu poplavljelo, znoj mu tekao sa čela.

— Silazi! — pozva ga učitelj.

Ali on ni da čuje: upinje svejednako, sili se da puzne naviše. Činilo mi se kako će ovog ili onog trena pasti ozgo, tresnuti dolje napol mrtav.

Jadni Nelli! Kazivah u sebi: da sam na njegovu mjestu, pa da me majka vidi, kako li bi joj, jadnici, bilo pri duši! I dok sam tako sukao misli, u srcu mi je rasla ljubav prema Nelliju. Što sve ne bih dao samo da uspije! Eh, da mu nekako mogu ozdo pomoći a da nitko ne vidi! Garrone pak, Derossi i Coretti bodrili ga svojski:

— Naprijed, Nelli!

— Upri dalje!

— Još malo!

— Samo hrabro!

A Nelli uprije još jače, prostenja, i eto ga na svega dva pedlja od poprečnice.

— Bravo! — oduševljeno će mu oni ozdo. — Hrabro naprijed!
Još samo mah!

I Nelli dohvati poprečnicu. Svi mu uspjeh popratiše pljeskom.

— Dobro je! — reče učitelj. — I dosta je! Silazi sada!

Ali je Nelli htio dalje, na sam vrh, kao i drugi. Još malo napora, i napokon je uspio lakte uprijeti na gredu, zatim privući koljena, pa onda stopala. Naposljetku se uspravio te zadahtan i nasmiješen pogledao dolje na nas.

Mi mu opet zapljeskasmo, a potom on upravi pogled na ulicu. Okrenuh se i sâm na onu stranu te kroza šiblje i grmlje što zakriva vrtnu ogradu vidjeh njegovu majku gdje šeta gore-dolje pločnikom i ne usuđuje se pogledati ovamo k nama.

Nelli siđe, a mi mu uzesmo čestitati i dijeliti pohvale. Bijaše uzbuden, rumen, oči mu sjale — sav se promijenio.

Poslije, na izlasku, majka mu došla u susret, zagrlila ga i zabrinuto upitala:

— Onda, dijete moje, kako je bilo?

A mi odmah zaredasmo:

- Vrlo dobro!
- Uspeo se kao i mi!
- Jak je, ne brinite!
- Spretan je!
- Sve može kao i drugi!

Valjalo je tada vidjeti radost te žene! Htjela nam je zahvaliti, ali nije mogla. Stisla je ruku trojici-četvorici, pomilovala Garronea i potom povela sina kući. Neko smo vrijeme još gledali za njima, vidjeli ih kako brzo odmiču i razgovaraju se mašući rukama, zadovoljni i veseli kakve ih nitko dotad nije bio.

Učitelj moga oca

Utorak, 11.

Eh, kakav li sam lijep izlet jučer imao s ocem! Evo kako!
Prekučer za objeda, dok je usput čitao novine, moj otac odjednom u čudu uzviknu:

— Gle, gle! A ja mišljah da je umro još prije dvadeset godina!
Tko bi vjerovao da je još na životu moj učitelj iz pučke škole,
Vincenzo Crosetti, i da su mu osamdeset i četiri godine! Čitam, evo,
da je odlikovan za zasluge, za šezdeset godina učiteljavanja. Šezdeset
godina...! Možete li pojmiti! A istom su dvije kako je prestao
službovati. Jadni Crosetti! Boraviše mu je Condove, sat vožnje
odavde, u selu naše nekadanje vrtlarice iz vile u Chieriju. Znaš,
Enrico, ići ćemo onamo, starcu u pohode!

I svu je božju večer govorio samo o njemu. Ime njegova
učitelja iz pučke škole dozivalo mu u sjećanje davne dane
djedinjstva, navirale mnoge uspomene, u mislima se vraćao svojim
prvim drugovima, u duhu mu iskrasvala pokojna majka.

— Eh, Crosetti! — uzdahom će otac. — Bijaše tome mom
učitelju četrdeset godina, u ono vrijeme, kad sam išao u njegov
razred. Kao da mi je sveudilj pred očima, čovjek oniska rasta,
ponešto već povijenih pleća, svijetlih očiju, uvijek obrijana lica. Bio
je strog ali dobar i pravedan, volio nas je kao da smo mu rođena
djeca, iako nam nije ništa praštao. Potekao iz težačke obitelji, sam se
uzdigao, marljivošću i mnogim odricanjem. Bio je nadasve čestit
čovjek, rođeni poštenjak. Moja ga je majka osobito poštovala, a moj
ga otac smatrao prijateljem. Nije mi jasno zašto je iz Torina otišao u

Condove da se ondje skrasi. Zacijselo me sada neće poznati. Ne mari, poznat ču ja njega. Četrdeset su i četiri godine odonda minule! Četrdeset i četiri godine, Enrico! Sutra čemo k njemu u posjet!

I tako jučer, u devet ujutro, bijasmo na željezničkoj postaji Susa. Htio sam da s nama ide i Garrone, ali nije mogao, majka mu oboljela. Sjao divan proljetni dan. Vlak promicao između zelenih livada i živica punih cvata, čutio se miris u zrak. Otac mi bio dobre volje, svaki čas stavljao mi ruku na rame, gledao krajolik i prijateljski sa mnom razgovarao.

— Eh, stari taj Crosetti! — govorio mi otac. — Znaš, on me, poslije mojih roditelja, najviše volio i najviše mi dobra učinio. Nekih mu dobrih savjeta nikad nisam zaboravio niti su mi se iz pameti istrli neki njegovi oštiri prijekori što su mi grlo stezali dok sam se vraćao kući. Kao da ga sveđer gledam kako ulazi u razred te onim svojim ponešto kratkim, oblim rukama odlaže štap u kut i vješa ogptač o vješalicu, uvijek u istim kretnjama. I svagda jednakobroke volje, uvijek savjestan, pažljiv i blagonaklon, kao da svakog dana poučava prvi put. Sjećam se kao da je jučer bilo, čujem ga gdje me opominje: »Bottini, eh Bottini! Kažiprst i srednjak na pero!« Zacijselo se odonda mnogo promijenio, nakon četrdeset i četiri godine!

Odmah pošto smo stigli u Condove, krenusmo u potragu za našom nekadanjom vrtlaricom iz Chierija, koja tu, u obližnjoj uličici, ima dućan. Nađosmo je s djecom, a ona nas ushićemo pozdravi. Izniza nam vijesti o svome mužu, kako će se vratiti iz Grčke, gdje je na radu ima tri godine, kaza nam kako joj se najstarija kćer nalazi u zavodu za gluhonijeme u Torinu, pa nam najposlije pokaza put kojim čemo do starog učitelja, koga ondje svi poznaju.

Iziđosmo iz sela te udarismo u pobrdalj, stazom među živicama u cvatu.

Moj otac nije više govorio, bijaše kao da je sav utonuo u svoje uspomene, i svaki bi se čas nasmiješio i potom kimnuo glavom. Najednom zastade i reče:

— Eno ga! Kladim se da je on!

Stazom prema nama silazio onizak starac, sijede brade i poširoka šešira: ide poštapajući se, u hodu vuče noge po tlu i drlja stopalima, a ruke mu podrhtavaju.

— Jest, on je — ponovi moj otac i pospješi korak.

Kad smo mu već došli u blizinu, zastadosmo. Stade i on te

uprije pogled u mog oca. Vidjeh, u starca je lice još svježe, oči mu bistre i žive.

Moj otac snimi šešir i upita:

— Oprostite, jeste li vi učitelj Vincenzo Crosetti?

I starac podiže šešir s glave i drhtavim ali punim glasom odgovori:

— Jesam.

— Baš lijepo — preuze moj otac i uhvati ga za ruku. —

Dopustite da vam vaš nekadanji učenik stisne desnicu i da vas za zdravlje upita. Došao sam evo iz Torina da vas vidim.

Starac ga časak promatrao, ponešto u čudu, a potom reče:

— Čast mi je, velika čast... samo, ovaj, ne znam... Kada ste to bili moj učenik? Oprostite, a kako se zovete?

Moj mu otac kaza svoje ime, Alberto Bottini, i navede godinu kada je bio njegov učenik i gdje, pa nadoveza:

— Vi se mene, dakako ne možete sjećati među tolikima. Ali sam ja vas odmah prepoznao.

Učitelj prignuo glavu, zagledao se u zemlju, zamislio se, i dvaput - triput ponovio kazano ime. A moj otac upro u nj blag pogled, smiješile mu se oči.

Odjednom starac podiže lice, širom otvorenih očiju, te će polako:

— Alberto Bottini, sin inženjera Bottinija? Onoga što je stanovao na trgu Consolata?

— Tako je! — potvrdi moj otac i pruži mu ruku.

— Onda... dragi gospodine — preuze stari — dopustite mi...

I u tim riječima pride mome ocu te ga zagrli: sjeda je glava starčeva jedva dosezala do očeva mi ramena. Moj otac prisloni lice na učiteljevo čelo.

— Budite ljubazni pa podite sa mnom — pozva stari učitelj.

I ne kazujući ništa više, krenu istim putem natrag i povede nas svojoj kući. Za koji trenutak eto nas na zaravanak ili dvorište pred kućicom na kojoj su dvoja vrata: oko jednih zid je malko obijeljen vapnom.

Učitelj otvoril druga vrata i pozva nas u svoj domak. Unutri četiri bijela zida. U jednom kutu mala postelja s nogarima, a na njoj pokrivač s bijelim i modrim četvorinama. U drugom kutu omanji stol, a na njemu, uza zid, polica s knjigama. U sobi su još četiri stolice, a na zidu star zemljovid, pribijen čavlićima. Ćuti se ugodan

miris jabuka.

Sjedosmo sva trojica. Učitelj i moj otac gledali se koji časak ništa ne govoreći.

— Bottini! — probesjedi napokon učitelj, uprijevši pogled u pod od opeka na kojem je sunce stvaralo svoje pošare. — Da, da, dobro se sjećam. Vaša je majka bila tako dobrostiva i ljubazna gospođa. A vi ste prve godine poduze sjedili u prvoj klupi lijevo do prozora. Eh, da, sjećam se! Još vidim onu vašu glavu s kovrčama.

Malko se zamislio, počekao časak, a onda nastavi:

— Bili ste živahan dječak, vrlo živahan. Druge ste godine oboljeli, imali upalu dušnika. Sjećam se kako su vas poslije bolesti doveli u školu omršavjela, u šal umotana. Četrdeset je godina odonda, je li tako? Baš je lijepo od vas što se sjećate svoga jadnog učitelja i što ste mu došli u pohode. Minulih godina pohodili su me i drugi moji nekadani učenici: jedan pukovnik, neki svećenici, različita gospoda.

Pitao je moga oca kojim se poslom bavi, a potom proslijedi:

— Da, da, dragi mi je, od srca se radujem, i zahvaljujem vam što ste došli. Podosta je vremena kako se nitko nije ovamo navratio. Sve se bojim da ste vi posljednji, dragi gospodine.

— Nemojte, molim vas! — uzviknu moj otac. — Još ste vi jaki i zdravi. Ne smijete tako govoriti.

— A vidite li ovu drhtavicu? — uzvrati učitelj i pokaza ruke.

— Ovo je zao znak. Uhvatila me prije tri godine dok sam još učiteljevao. U početku nisam na to gledao: mišljah, već će proći. Ali, gle, nevolje, drhtavica ostala, i još se pojačavala. A onda došao dan kad više nisam mogao pisati. Ah, tužna li onog dana kad sam prvi put zapackao zadaćnicu jednoga svog učenika! Bijaše mi kao da me tko u srce ubo, dragi gospodine. Još sam radio neko vrijeme, ali poslije nisam više mogao. Nakon šezdeset godina učiteljevanja moradoh se rastati sa školom, odvojiti od učenika, ostaviti rad. Teško me to pogodilo, znate, duša me boljela. Kad sam posljednji put održao nastavu, svi su me otpratili kući i slavlje mi priredili, ali ja bijah tužan i žalostan: znao sam, život mi se time završio. Već godinu dana prije toga izgubio sam ženu i sina jedinca. Ostao sam sa dva unuka ovdje na selu. Živim sada od skromne mirovine. Ništa više ne radim. Dani mi se otegli kao da im nigda kraja nema. Jedina mi je zabava, vidite, listati svoje stare školske knjige, zbirke školskih novina i pokoju knjigu što su mi je darovali.

Pokaza tada na svoju malu knjižnicu i na kraju dometnu:

— Evo, ovdje su moje uspomene, sva moja prošlost... Ništa mi drugo ne ostaje na svijetu.

A onda najednom okrenu, s veselijim zvukom u glasu:

— Imam za vas iznenađenje, dragi gospodine Bottini.

Ustade, priđe stolu te otvorи dugu ladicu što je sadržavala mnoge male svežnje, vezane vrpcama, a na svakoj natpis i nadnevak. Pošto je malko potražio među njima, razveza jedan, izvuče odande požutio list i pruži ga mome ocu. Bijaše to očeva zadaća od prije četrdeset godina. Gore stajalo napisano: *Alberto Bottini, Domaća zadaća, 8. travnja 1838.*

Moj otac odmah prepozna svoja dječja krupna slova, uze čitati, i smiješak mu zatitra na usnama. Ali mu se zatim odjednom orosiše oči. Ustadoh, pridob k njemu te ga upitah što mu je.

On me obujmi oko pasa i reče:

— Pogledaj ovaj list. Vidiš li? Ovo su ispravci što ih je unijela mojajadna majka. Ona mi je uvijek pojačavala crte slova *l* i *t*. Ona je napisala i posljednje retke. Naučila je oponašati moj rukopis, pa je nastavljala i završavala moju zadaću kad bi mene presvojio umor ili kad bih zadrijemao. Moja draga i dobra majka!

I poljubi onaj list.

— Evo mojih uspomena — nastavi učitelj, pokazujući na druge svežnjiće. — Svake bih godine stavio nastranu po jedan rad svakoga mog učenika, i svi su ondje poredani i brojevima označeni. Kadikad ih tako prelistavam i pročitam redak ovdje, redak ondje, naviru mi tisuće uspomena i nekako mi je kao da se vraćam u minule dane, kao da opet proživljujem prohujale godine. Koliko li je vremena proteklo, dragi gospodine! Zatvorim oči i vidim kako promiču jedna lica za drugima, razred za razredom, na stotine i stotine djece, od koje tko će znati koliko i nije više na životu. Neki su mi se učenici dobro urezali u sjećanje. Spominjem se poglavito onih najboljih i onih najgorih, onih koji mi bijahu na radost i zadovoljstvo i onih što su mi mnoge jade zadavali, jer sam imao i vrlo zločestih dječaka a nije ni čudo kraj takva mnoštva učenika! Ali sada, vi me shvaćate, meni je kao da sam već na drugom svijetu, i sve ih jednako volim.

Opet je sjeo i ruku mi uhvatio među svoje.

— A sjećate li se kakve nepodopštine? — upita ga moj otac, smiješći se.

— Vaše, gospodine? — preuze starac, također uza smiješak. —

Ne, ne sjećam se, barem u ovaj čas. Ali to nikako ne znači da ih nije od vas i bilo. No, razbor vas je krasio, bili ste ozbiljni za onu svoju dob. U sjećanju mi je koliko vas je voljela vaša majka... Da, zaista je lijepo od vas što ste došli da me posjetite! Kako ste mogli ostaviti svoje poslove da biste pohodili jadnoga starog učitelja?

— Da vam kažem, gospodine Crosetti — živahno mu odbesjedi moj otac. — Sjećam se kad me majka prvi put dovela u školu: tada se prvi put morala odvojiti od mene, na dva sata vremena, i ostaviti me izvan kuće, povjeriti me tuđim rukama. Za onu dobru dušu to što sam zakoračio u školu bijaše kao da sam stupio u svijet. Značilo je to prvi rastanak u dugu nizu potrebnih a bolnih rastajanja: ljudsko joj je društvo, eto, prvi put otelo sina, ugrabilo ga majci da joj ga nikad više ne vrati potpunoma. Bila je tronuta, steglo joj se oko srca, a i meni. Drhtavim glasom preporučila me vama, a kad je odlazila, još mi jednom na izlazu, okrenuvši se, dobacila pozdrav, sa suzama u očima. I upravo u tom trenu vi ste joj mahnuli jednom rukom, a drugu položili na grudi, i bijaše to kao da zabrinutu majku uvjерavate: »Ne brinite, gospodo, možete se uzdati u me.« Ona vaša kretnja, onaj pogled kazivaše mi da ste shvatili svu strepnju, sva čuvstva i misli moje majke. Onaj čin hotijaše reći: »Samo hrabro!« Najavio je časno obećanje da ćete mi biti blagonakloni, paziti me i štititi, bdjeti nada mnom. I nikad ga nisam zaboravio, zauvijek mi se u srce urezao. U tom sjećanju, s tom uspomenom, krenuo sam iz Torina ovamo. I evo me ovdje poslije četrdeset i četiri godine, da vam zahvalim, dragi učitelju.

Učitelj ne odgovori. Milovao me po kosi, drhtava njegova ruka prelazila mi s vlasničkim na čelo i sa čela na ramena.

Moj otac, međutim, gledao one gole zidove oko sebe, bijednu postelju u kutu, ulomak kruha i staklenku s uljem na prozorskom podboju, i bijaše kao da u sebi kazuje: »Jadni moj učitelju, poslije šezdeset godina rada to ti je sva nagrada...!«

Ali je dobri starac bio zadovoljan i veseo, te je opet uzeo govoriti i živahno pripovijedati o našoj obitelji, o drugim učiteljima iz onog vremena, o školskim drugovima moga oca, koji se prisjećao nekih, dok mu se spomen na druge istro iz pametи. Subesjednici prenosili jedan drugome vijesti o ovome ili onome, a najposlijefudanj otac zamoli starog učitelja da s nama siđe u selo pa da zajedno objedujemo.

— Hvala, lijepa vam hvala — srdačno će učitelj, ali nekako bez

prave odluke: kao da mu se nije išlo.

Moj ga otac uhvati za obje ruke i ponovi molbu.

— Ama kako će jesti...? — branio se starac. — Kako će s ovim jadnim drhtavim rukama što toliko poigravaju? Na muku je to i meni i drugima!

— Mi ćemo vam pomoći, dragi učitelju — uvjeravao ga moj otac.

Naposljeku se starac privolje i prihvati ponudu, sve vrteći glavom, nasmiješen.

— Lijep dan, ovaj današnji — reče, zatvarajući izvana kućna vrata. — Uistinu lijep dan, dragi gospodine Bottini! Vjerujte mi, sjecat će ga se dokle god ne izvjeđekujem svoj vijek.

Moj otac pruži lakat učitelju da mu se uhvati pod ruku i pridržava u hodu, učitelj pak primi mene za ruku, i tako krenusmo nizdol.

Putem sretosmo dvije bosonoge djevojčice što su gonile krave, a vidjesmo i dječaka što je brzao prteći povoliko breme slame na plećima. Učitelj nam pripovjedi da su ono dvije učenice i jedan učenik drugog razreda koji izjutra tjeraju blago na pašu i bosonogi rade u polju, a popodne obiju cipele pa idu u školu. Dan umalo što nije prepolovio, tako te nikog više nismo sreli.

Domalo eto nas pred gostioniku. Uđosmo, sjedosmo za velik stol, učitelja smjestisemo tako da bude u sredini, među nama dvojicom, i odmah počesmo objedovati. Unutri na sve pala tišina, kao da smo u kakvu samostanu. Učitelj se razdragao, od ganutosti ruke mu se još više tresle: gotovo i nije mogao jesti. Ali mu je moj otac sitnio meso, odlamao kruh, solio juhu. Je li htio pitи, morao je starac držati čašu objema rukama, pa mu je i tada staklo kuckalo o zube. Ali je sve vrijeme živahno raspredao o čitankama iz mlađih mu dana, o rasporedu sati iz onog vremena, o pohvalama što ih je dobivao od svojih starješina, o poslovnicima i propisima ovih potonjih godina razveo starac o koječemu, a sve onako vedra lica, nešto rumenijeg nego prije, bodra glasa i vesela smijeha gotovo kao u mladića.

Gledao ga moj otac, motrio ga pomno, pokazujući na licu isti onaj izraz kakav sam kojiput u njega video kod kuće, kad bi mene promatrao: Vézé svoju misao prateći je smiješkom i naklanjajući glavu na jednu stranu.

Učitelju se malko vina prolilo po prsima, a moj otac ustade te

mu kaput obrisa ubrusom.

— Ne, gospodine, to nikako! — odbijao je učitelj u smijehu. — Ne mogu to dopustiti.

I uz to protisnu nekoliko riječi na latinskome. Najposlje podiže čašu, koja mu je poigravala u ruci, i reče u svoj ozbiljnosti:

— Onda, u vaše zdravlje, dragi gospodine inženjeru, u zdravlje vaše djece i na uspomenu vaše plemenite majke!

— U vaše zdravlje, dragi moj učitelju! — uzvrati moj otac i stisnu mu desnicu.

Na suprotnom kraju dvorane bio gostioničar s nekolicinom drugih što su nas gledali i smiješili se: vidjelo se kako su zadovoljni gdje se iskazuje čast učitelju iz njihova sela.

U dva sata izidosmo odande, a učitelj htjede da nas otpriće na željezničku postaju. Moj mu otac opet pruži lakat da mu se uhvati pod ruku, a starac primi moju: ja sam pak u drugoj nosio njegov štap. Ljudi prolazeći pozdravljali, a neki i zastajali da gledaju za nama, jer je svatko znao starog učitelja.

Dok smo tako prolazili cestom, s nekog prozora doprije do nas bruj mnogih dječjih glasova: mališani čitali slovkajući. Starac zastade: bijaše kao da se smutio, stužio.

— Evo, dragi gospodine Bottini — otkide on — evo što me jadi: čuti dječje glasove u školi a ne biti više ondje, nego se, naprotiv, miriti s mišlju da je unutri netko drugi. Šezdeset sam godina slušao tu glazbu, pa sam je zavolio, u srce mi se urezala... Sada sam bez obitelji, nemam više djece.

— Ne, nije tako, dragi učitelju — reče mu moj otac i pokroči dalje. — Imate vi još mnogo djece rasute po svijetu: ona vas se sjećaju, nisu vas zaboravila, kao što vas ni ja nisam nikad zaboravio.

— Ne, ne — dočeka učitelj, nekako utučen. — Nemam više svoje škole, nemam više djece. A bez njih neću dugo, uskoro će mi kucnuti posljednja.

— Nemojte tako, gospodine učitelju — opet će moj otac. — U svakom slučaju, učinili ste mnogo dobra. Život vam nije prošao utaman, plemenito ste ga usmjerili!

Stari učitelj na trenutak prignu sijedu glavu mome ocu na rame, a meni stisnu ruku. Uto stigosmo na željezničku postaju.

— Zbogom, gospodine učitelju! — pozdravi se s njime moj otac i poljubi ga u oba obraza.

— Zbogom, zbogom, i hvala lijepa — uzvrati učitelj te

drhtavim rukama uhvati ruku moga oca i pritisnu je sebi na grudi, na srce.

I ja poljubih starca — očutjeh mu lice okvašeno suzama. Otac me gurnu u vagon, a prije nego što je i sam ušao, brzo iz učiteljeve ruke uze onaj priprosti štap i umjesto njega stavi mu u ruke svoj lijepi štap sa srebrnom jabukom na vrhu i sa početnim slovima svoga imena.

— Čuvajte ga za uspomenu na me — reče na kraju.

Starac pokuša da vrati darovani štap i da opet uzme svoj, ali moj otac već bijaše na stubama. Pošto je ušao i zatvorio vrata, s prozora ga još jednom pozdravi:

— Zbogom, dobri moj učitelju!

— Zbogom, sinko! — uzvrati učitelj, dok je vlak već kretao. —

I Bog vas blagoslovio što ste donijeli utjehu jednome jadnom starcu!

— Doviđenja! — doviknu mu moj otac ganutim glasom.

Ali učitelj zavrće glavom, kao da želi reći: »Ne, nećemo se više vidjeti.«

— Da, da, doviđenja! — ponovi moj otac.

— Ondje gore! — uzvrati starac, uzdižući drhtavu ruku i pokazujući prema nebu.

I nestade nam iz vida, onako s rukom uzdignutom k nebu.

Oporavljanje

Četvrtak, 20.

Tko bi očekivao, kad sam se onako veseo vraćao s ocem s onoga lijepog izleta, da cijelih deset dana neću više vidjeti ni polja ni neba! Teško sam se razbolio. Opasno. Čuo sam kako mi majka jeca, video sam oca gdje sav problijedio upire brižan pogled u me, dok sestra Silvia i brat potiho razgovaraju, a liječnik s naočalama, koji se svaki čas navraćao, kazuje mi nešto i niže riječi kojih ja ne razumijem. Zaista, na časove bijaše sa mnom zlo i naopako, tako te se činilo da mi kuca posljednja. Ah, jadne li moje majke!

Prošla su tri-četiri dana a da mi nije o njima gotovo ništa ostalo u sjećanju, baš kao da sam ih proveo sanjajući nekakav ispremiješan i mutan, mračan san.

Sve mi nekako bijaše kao da sam kraj uzglavlja video svoju učiteljicu iz prvog razreda — video je kako se upinje i nastoji

rupčićem prigušiti kašalj, da mi njime ne dodijava. Nejasno mi i zbrkano sjećanjem prolazi kako se moj učitelj nadvrio nade me, prignuo se da me poljubi, a njegova me brada malko bocnula u lice. Vidio sam gdje kao u magli promiče glava Crossijeva, plave kovrče Derossijeve, crno ruho Kalabrezovo, a tu je i Garrone, donio mi mandarinu na kojoj se lišće još drži — došao pa odmah otišao, jer mu je majka bolesna.

Kada sam se nakon svega probudio kao poslije vrlo duge snomorice, i kad sam video roditelje kako mi se smiješe i čuo Silviju gdje pjevuši, shvatio sam da mi je bolje. Ah, kakav li sam strašan san premučio! A onda počeh brzo prizdravlјati, oporavljah se iz dana u dan.

Došao mi u posjet Zidarčić, i prvi put se nakon nevolje nasmijah njegovoju »zečjoj njuški«, koju sada i bolje izvodi otkad mu je, jadniku, lice izduljila bolest što ju je odbolovao. Navratio se Coretti, za njim eto i Garoffija, da mi daruje dva loza svoje nove lutrije, u kojoj je zgoditak »perorez sa pet iznenađenja« što ga je kupio u staretinara na Via Bertoli.

Jučer pak, dok sam spavao, došao Precossi i položio svoj obraz meni na ruku, a nije me probudio: kako je stigao pravo iz očeve kovačnice, lica zagaravljen prahom od ugljena, ostavio mi crn trag na rukavu, a to mi bijaše na veliku radost kad sam se probudio i vidiо.

Kako li se lijepo zelenilom zaodjelo drveće u ovo malo dana! I koliko sam zavidan dječacima, kad me otac odvede prozoru, pa ih odande gledam gdje s knjigama brzaju u školu! Ali ēu uskoro i ja onamo. Nestrljiv sam da opet vidim sve drugove, svoju klupu, vrt, ulice donde; da čujem što je sve bilo za ovo vrijeme dok sam bolovao; da se ponovno latim svojih knjiga i pisanki, jer mi se čini da je već čitava godina što ih ne dohvaćam.

Jadna moja majka, kako je omršavjela i ublijedjela! Jadni moj otac, koliko je izmučen! I moji dobri školski drugovi što su me posjećivali, hodili na vršcima prstiju i ljubili me u čelo! Tuga me obuzme pri pomisli da ćemo se jednog dana rastati.

Možda ēu s Derossijem i još kojim nastaviti školovanje i ostati zajedno. Možda. A što je sa svima drugima? Kad jednom završimo četvrti razred, onda zbogom! Svaki na svoju stranu. Nećemo se više vidjeti. Neću ih više gledati kraj svoje postelje kad budem bolestan. Neće mi više dolaziti Garrone, Precossi, Coretti... svi ti valjani

dječaci, svi ti dobri školski drugovi — nikad više!

Prijatelji radnici

Četvrtak, 20.

Zašto, Enrico, »nikad više«? Ovisit će to o tebi. Kad završiš četvrti razred, ti ćeš u gimnaziju, a oni na zanat, ali će ostati u istome gradu, možda mnoge godine. I zašto se onda ne biste vidjali i sastajali? I kad budeš u višoj školi ili na sveučilištu, treba da ih posjećuješ u njihovim obrtničkim poslovnicama i zanatskim radionicama, i bit će ti velika radost da opet nađeš svoje drugove iz djetinjstva i da ih vidiš kako rade — da ih vidiš kao ljude na poslu.

Ta kako ne bi potražio Corettija i Precossija, ma gdje bili! Ići ćeš onamo, i milit će ti se njihovo društvo. I vidjet ćeš koliko toga, u svome promatranju života i svijeta, možeš naučiti od njih, doznati ono što ti nitko drugi ne bi znao prenijeti — o njihovu umijeću i radu, o njihovim zanatima i cehovima, i napokon o samome tvom zavičaju.

I pazi! Ne znadneš li čuvati i njegovati ta prijateljstva, teško ćeš druga takva naći ubuduće — hoću da kažem: prijateljstva izvan staleža kojemu pripadaš — pa ćeš u tome slučaju živjeti u jednome uskom krugu, a čovjek koji se kreće uvijek u jednoj istoj sredini nekako mi je kao čitatelj koji čita samo jednu knjigu.

I zato odluči već sada da ćeš zadržati te dobre prijatelje i poslije, pošto udari svaki svojom stazom. Odluči već sada da ćeš njegovati ta prijateljstva, i da će ti takvi prijatelji biti prvi među svima, najdraži upravo stoga što su radnički i težački sinovi.

Kao što u vojsci vojnik nije manje plemenit od časnika, tako ni u ljudskom društvu nije radnik ili težak manje plemenit od nekoga koji je na visoku položaju. Jer se plemenitost nalazi u radu, a ne u dobiti; u trudu, a ne u položaju; u valjanosti, a ne u činu i časti. Ako igdje štogod preteže, ako je igdje kakve prednosti i zasluge, onda je ona radnikova jer radnik od svoga rada ima najmanje koristi.

Zato, sinko, među svojim drugovima najviše poštuj sinove časnih vojnika rada. Poštuj u njima trud i muku njihovih roditelja, žrtve koje su podnijeli. Prezri razlike temeljene na bogatstvu i staležu, na kojima kukavice duše sve grade i čime sve mijere. Imaj na umu da je iz radničkih i težačkih žila potekla gotovo sva

blagoslovljena krv što je spasila domovinu.

Voli Garronea, voli Precossija, voli Corettija, voli svoga Zidarčića jer oni u svojim grudima malih radnika nose veliko i plemenito srce, i zakuni se samome sebi da ti nikakva mijena neće iz duše iščupati ta sveta prijateljstva sazdana u djetinjstvu.

Zakuni se: ako i nakon četrdeset godina, prolazeći kojom željezničkom postajom, vidiš u radnoj odjeći kakva strojara ili vlakovođu te u njemu prepoznaš svoga starog Garronea čađava lica... ah, i ne treba da se kuneš: tvrdo sam uvjeren da ćeš priskočiti i srdačno zagrliti starog druga, sve ako si postao i kraljevski senator.

Tvoj otac

Garroneova majka

Petak, 28.

Tek što sam opet u školi, odmah tužna vijest. Garrone već nekoliko dana nije dolazio na nastavu, majka mu je teško oboljela. A u subotu je uvečer preminula. Jučer nam ujutro naš učitelj, čim je ušao u razred, snužden reče:

— Jadnog nam je Garronea pogodila najveća nesreća koja se može dogoditi djetetu: umrla mu majka. Sutra će on ovamo, u školu. Molim vas, djeco, imajte obzira i poštujte strašnu bol koja mu dušu kida. Kad uđe u razred, ljubazno ga pozdravite i budite ozbiljni. Neka se nitko ne šali, neka se nitko ne smije.

I tako jutros, nešto poslije drugih, uđe jadni Garrone. Stijesni mi se oko srca kad ga vidjeh. Lice mu blijedo, uvelo, oči crvene, uplakane, jedva se drži na nogama, kao da je mjesec dana bolovao. Onakav, i sav u crnu, bijaše da ga naprosto više ne možeš prepoznati: u svakoga je izazivao sućut. Svi oči uprli u nj, svi umukli, ne usuđujući se malne ni disati.

Pritislo ga u grudima već kad je opet ugledao školu kamo je majka gotovo svakog dana dolazila po njega, a sada kad je ušao u razred i video klupu kraj koje se majka u dane ispita znala nada nj nadviti da mu udijeli posljednji savjet, kad je video to mjesto gdje je sjedio misleći toliko puta na majku, nestrpljiv da joj pohrli u susret — nije mogao više izdržati nego briznu u gorak plač.

Priđe mu učitelj, privinu ga na grudi te će mu blago:

— Plaći samo, isplaći se, jadni dječače, ali se ojunači! Tvoje majke više nema ovdje, ali te ona vidi, sveudilj te voli, još živi uza te, i jednog ćeš je dana opet vidjeti, jer si dobra i plemenite duše. Priberi hrabrost!

Pošto mu je to izrekao, otpriati ga do klupe, na njegovo mjesto do mene.

Nisam se usudio ni oka podići da pogledam druga. On izvadi svoje pisanke i knjige u koje više dana nije zavirio. Kad je otvorio čitanku gdje je slika što prikazuje majku koja vodi sinčića za ruku, opet provali u plać te glavu prisloni na podlakticu. Učitelj nam dade znak da nesretnog dječaka ostavimo na miru, prepuštena njegovu jadu, i nato prijeđe na poučavanje.

Htio sam da drugu štogod kažem, ali nisam znao što. Najposlije spustih ruku na njegovu te mu šapnuh:

— Nemoj plakati, Garrone!

Nije ništa odgovorio, samo je svoju šaku stavio u moju i časak ju zadržao tako.

Kad se nastava završila te mi izlazili, nitko mu nije ni riječi uputio, ali su svi bili oko njega, puni poštovanja i sućuti, i pratili ga šuteći.

Ugledao sam svoju majku kako me čeka, pa joj pohrlih u zagrljaj. Ali me ona znakom zadrža, gledajući Garronea. Nisam odmah shvatio što je posrijedi. Potom opazih kako me Garrone, odvojivši se od ostalih, gleda očima punim neizrecive žalosti, i tada shvatih. Njegov pogled kao da kazivaše: »Ti možeš majci u zagrljaj, a ja svoje neću nikad više zagrliti! Ti još imaš majku, a moja je umrla!«

Razumio sam tada zašto me majka zapriječila u naumu, i tako iziđoh s njome a da joj nisam ni ruku pružio.

Guiseppa Mazzini

Subota, 29.

Garrone je i jutros u školu došao bliјed, očiju otečenih od plača; jedva je i pogledao male darove što smo mu ih stavili na klupu da ga utješimo. Učitelj je pak donio neku knjigu da mu iz nje pročita jednu stranicu kako bi mu malko pomogao u njegovoj tuzi. Ali nas prije toga obavijesti da ćešmo sutra, u jedan sat, svi zajedno u

gradsku vijećnicu, da pribivamo svečanoj predaji odličja za građansku hrabrost dječaku što je spasio dijete koje se utapalo u valovima rijeke Po. U pondjeljak će nam učitelj opis te svečanosti kazivati u pero: bit će taj diktat umjesto redovite priče za ovaj mjesec travanj.

Potom se učitelj obrati Garroneu, koji je sjedio prgnute glave, te mu reče:

— Garrone, priberi se pa upni i ti pisati ovo što će vam sada kazivati u pero.

Svi nato prihvatismo svoja pera, a učitelj nam uze kazivati ovo što slijedi:

Giuseppe Mazzini, rođen u Genovi godine 1805, a umro u Pisi 1872, bio je vrlji rodoljub, darovit pisac, duša i prvi apostol talijanske revolucije. Od ljubavi prema rascjepkanoj domovini, koju je htio ujediniti, četrdeset je godina živio u siromaštvu i progonstvu, lutao od nemila do nedraga, ali ostao junak, nepokolebljiv u svojim načelima, postojan i čvrst u svojim namjerama.

Giuseppe Mazzini jako je volio svoju majku, koja mu je u hrabro srce i plemenitu dušu ulila sve ono što je najuzvišenije i najsvjetije na svijetu. U nekoj je prilici jednome svom vjernom prijatelju, komu je umrla majka, pisao u nakani da ga utješi u njegovojoj pregolemoj nesreći — evo ovo su otprilike Mazzinijeve riječi:

»Svoje majke, dragi prijatelju, nećeš nikad više vidjeti na ovome svijetu. Strašna je to istina. Ne dolazim k tebi, jer tvoja je bol jedna od onih uzvišenih i svetih što ih čovjek mora sam u sebi nositi i svladati. Shvaćaš li što želim reći kad kažem da *treba svladati bol?* Mislim kako čovjek mora pobijediti sve ono u boli što je manje sveto, manje uzvišeno, manje plemenito. Sve ono što slabi i ponizuje duh umjesto da ga uzdiže i jača.

Ona druga strana боли, plemenita čest njezina, ona što uzdiže i krijeći duh — ta neka uvijek ostane u tebi, nije se nemoj nikad odreći.

Ništa na ovome svijetu nema što bi moglo nadoknaditi dobru majku. U jadima i radostima što ti ih život još može dati nećeš majke nikad zaboraviti. Ali treba da je se dostoјno sjećaš, da je voliš dostoјno nje, da njezinu smrt oplakuješ onako kako to ona zaslужuje.

Čuj me, prijatelju! Smrt ne postoji, nije ona ništa. Ne može se ni pojmiti. Život samo slijedi zakone prirode. Jučer si imao majku

na zemlji, danas drugdje imaš anđela. Sve što je dobro, sve to traje dalje: živi jače i sjajnije nakon ovoga našeg zemaljskog života. Tako živi i ljubav tvoje majke.

Majka te sada voli više nego ikad. A ti si joj odgovoran za svoja djela više nego prije. O tebi ovisi, o twojim činima, hoćeš li se s njome opet sastati, hoćeš li je vidjeti u drugom životu. Stoga u ljubavi prema majci i za njezinu ljubav, u samom poštovanju prema majci i za njezinu čast, treba da postaneš boljim i da joj budeš na radost. Odsad pa unaprijed na svakome svom koraku i pri svakome svom činu treba da sebe upitaš: Bi li to moja majka odobrila?

Njezina preobrazba, njezina smrt, postavila ti je ovdje na zemlji anđela čuvara pred kojim moraš pravdati svaki svoj čin i komu moraš priopćiti svaku svoju nakanu.

Budi jak i dobar! Ne prepuštaj se golom očaju! Nadvladaj ono što je u boli sebično i neplemenito! Pokaži mir u svojoj boli i tuzi, mir kakav su u goleminu svojim jadima i stradanjima pokazivali veliki duhovi! To tvoja majka očekuje od tebe.«

*

Tako nam je učitelj kazivao u pero, a kad je dovršio, obrati se Garroneu:

— Garrone, budi dakle jak i sačuvaj mir, to tvoja majka traži od tebe! Jesi li čuo i razumio?

Garrone kimnu glavom, u znak da je razumio, a krupne i guste suze što su mu sveđer na oči navirale kapale mu na ruke, na pisanku, na klupu.

NAGRADA ZA HRABROST

(Priča u travnju)

U jedan sat bijasmo s učiteljem pred gradskom vijećnicom, da bismo u njezinu dvorištu pribivali svečanosti i vidjeli kako će gradonačelnik medaljom za građansku hrabrost odlikovati dječaka što je spasio druga koji se utapao u rijeci.

Sa balkona gradske vijećnice, na pročelju palače, vijorila se velika trobojna zastava.

Stupismo na prostrano dvorište, koje bijaše već puno, steklo se

ondje mnogo svijeta. U dnu se vidio stol, prekriven crvenim sagom, a na njemu spisi. Za stolom red pozlaćenih stolica, za načelnika i za gradske vijećnike. Nalazila se ondje i nekolicina službenika gradske uprave, isticali im se modri prsnici i bijele čarape.

Na desnoj strani dvorišta svrstao se odred gradske straže, blistaju odličja na prsima, a do straže stajao odjel carinika. Sučelice kočili se vatrogasci u svečanim odorama, a bili okupljeni i mnogi vojnici bez nekog reda koji su došli da vide svečanost — vojnici iz različitih rodova vojske, konjanici, pješaci, topnici. Svuda naokolo natiskivala se gospoda i pučani, časnici i građani, žene i djeca.

Mi se ugurasmo u kut gdje bijahu, sa svojim učiteljima, već mnogi učenici iz drugih škola, a do nas skupina mlađih i starijih dječaka što hipoču i buče: jasno bijaše da su ovi iz općine Borgo Po, na riječnoj obali — drugovi i znanci dječaka koji dobiva medalju. Gore, po svim prozorima, načičkali se namještenici gradske uprave; i balkon knjižnice pun je svijeta što se gura na ogradu. Na suprotnoj strani, u lođi nad ulazom, tiskale se mnoge učenice javnih škola i djevojke iz Zavoda za vojničke kćeri, ove potonje sa svojim lijepim modrim koprenama. Bijaše kao da si u kazalištu.

Svuda veseo žagor, svi živahno razgovaraju i svakog časa upućuju pogled onamo gdje je crveni stol, očekujući neće li se ondje tkogod pojavit. U potremku, na galeriji sa stupovima, tiho romoni glazba. Visoke zidove obasjava proljetno sunce. Ljepota!

Odjednom se prolomi pljesak — provali na dvorištu, odjeknu sa svih lođa i balkona, s galerija i prozora.

Propeh se na vrške prstiju da bih mogao bolje vidjeti što se zbiva.

Oni što stajahu blizu crvenog stola razmaknuše se da naprijed propuste ženu i muškarca koji za ruku vodi dječaka — onog što je spasio svoga druga. Muškarac, dječakov otac, zidar po zanimanju, svečano je odjeven. Žena, dječakova majka, malena i plavokosa, u crnu je ruhu. Dječak — i on malen i plavokos — ima na sebi siv kaputić.

Vidjevši sav onaj svijet i čuvši onaj pusti pljesak, njih troje zastalo, ne usuđujući se više ni pogleda kamo podići ni koraka s mesta pokročiti: ostadoše ondje kao prikovani. Jedan službenik povede ih stolu, tamo na desnu stranu.

Sve je načas utihlo, a potom opet provali pljesak odasvud. Dječak se usmjeli i pogleda gore prema prozorima i potom prema

lođi, punoj djevojaka. Držao je kapu u rukama i stajao kao u neprilici — bijaše kao da pravo ne zna kamo je došao. Činilo mi se, malko je nalik na Corettiju, u licu, ali je nešto rumeniji. Njegov otac i majka uprli oči u stol pred sobom.

Međuto, svi oni dječaci iz općine Borgo Po, koji su stajali pokraj nas, počeli se gurati naprijed i mahati svome drugu ne bi li ih opazio; davali mu znakove i dozivali ga u pol glasa:

— Pin! Pin! Pinot!

Dječak ih je najposlje čuo i zamijetio. Pogleda ih on i kapom zakri smiješak.

Odjednom se sva straža ustoboči i zauze stav: *Pozor!* Ušao gradonačelnik, u pratnji mnoge gospode. Sav sijed, sa širokom trobojnom trakom ili lentom preko ramena, priđe on stolu i tako ostade, sveudilj na nogama; svi ostali poredaše se za njegovim leđima ili stadoše lijevo i desno od njega.

Glazba utihnu, gradonačelnik dade znak, i sve umuknu, nastatišina.

Počeo je govoriti. Prvih mu riječi nisam pravo čuo, ali sam razabrao da besjedi o dječakovu pothvatu. Glas mu se potom pojača, jasan je i zvučan odlijegao cijelim dvorištem, te mi ni riječ nije promakla. Kazivao gradonačelnik:

»...I tako kad je dječak s obale ugledao druga kako se, u smrtnom strahu i već iznemogao, batrga i borci u rijeci, odmah je zbacio sa sebe odjeću i ne okljevajući ni časa potrčao da skoči u vodu i pritekne u pomoć drugu. Povikaše mu:

— Nemoj! Utopit ćeš se!

Ali se on nije obazirao. Htjedoše ga zadržati, a on se ote, umaknu im. Uzeše ga dozivati po imenu, no već on bijaše u vodi.

Rijeka nabujala, pothvat presmion, pogibeljan i za odrasla čovjeka. Ali on jurnu protiv smrti, nahrupi na nju svom snagom svoga malog tijela a velikog srca: u pravi je čas dostigao i zgrabio nesretnika, koji već bijaše pod vodom, te ga povukao gore, na površje.

Bijesno se borio protiv valova što su prijetili da ga poklope i protiv struje što ga je zanosila, a k tome ga i nesretni drug sputavao, hoteći ga obujmiti. Više je puta tako nestajao pod vodom i uz očajan napor opet se pojavljivao gore, uporan, nepokolebljiv u svome plemenitom naumu, ne kao dječak koji je nakonio spasiti drugog dječaka, nego kao čovjek, kao otac što se borii da spasi sina, koji mu

je sva nada i sav njegov život.

Naposljeku, Bog nije dopustio da takva plemenita hrabrost ostane beskorisna. Silnoj rijeci mali plivač preote žrtvu, dovuče nesretnika na obalu i tu mu s ostalima pruži pomoć. Zatim, sâm, miran i zadovoljan, krenu kući: vratio se doma i prostodušno ondje pri povjedio što je uradio.

Junaštvo je, gospodo, lijepo, hvale vrijedno i poštovanja dostoјno i kada ga pokaže odrastao čovjek a nekmoli dijete. U djeteta, koje još ne poznaje nikakva častoljublja, niti mu se u srce mogla ugnijezditi slavičnost ili težnja za nekakvom koristi — u djeteta, velim, u koga su male snage pa mu je smionost još veća; u djeteta, od koga ništa ne tražimo, koje nije ni na što obvezano i koje nam je milo i plemenito već i onda kada poima i priznaje požrtvovnost drugih a nekmoli kada je i samo na žrtvu spremno... u djeteta, kažem, junaštvo je nešto upravo božanstveno.

Ništa drugo, gospodo, ne velim. Ne kanim duljiti ni suvišnim pohvalama kititi takvu jednostavnu, takvu jasnu plemenitost.

Evo pred vama je ovaj junačni dječak, hrabri i plemeniti spasilac svoga druga.

Vojnici, pozdravite ga kao brata! Majke, blagoslovite ga kao sina! A vi, djeco, zadržite u sjećanju njegovo ime i u duhu njegov lik, da se nikad više ne istare iz vašeg pamćenja i ne istisne iz vašeg srca!«

Tu je gradonačelnik dovršio svoju besedu, a onda će, obraćajući se dječaku:

— Priđi ovamo, sinko! U ime kralja Italije predajem ti kolajnu za građansku hrabrost!

Cijelim se dvorištem prolomi i svom palačom odjeknu gromoglasan »Živio!« što se izvlo iz svih grla.

Dječakova majka prinese ruku očima, punim suza. Dječakov otac obori glavu na prsa.

Gradonačelnik stisnu desnicu obadvoma, a onda dohvati povelju o odlikovanju, vezanu vrpcom, i pruži je ženi. Potom se opet okrene dječaku te mu reče:

— Uspomena na ovaj dan, tako slavan za te i tako sretan za tvoje roditelje, neka te svega tvog života prati na putu časti i vrline! Zbogom!

To rekavši, ode gradonačelnik, glazba zasvira, i bijaše kao da je time sve završeno, kadli se odjednom rastvorili odred vatrogasaca i

pred odlikovanog dječaka banu drugi dječak od kakvih osam-devet godina: ovoga je naprijed gurnula žena, koja se odmah sakrila. Dječak što je tako banuo zagrli nagrađenoga.

I opet se dvorišten razlijegoše povici i burno odobravanje, jer su svi otprve razabrali da je to onaj dječak što se utapao u rijeci: došao spašeni da još jednom zahvali spasiocu.

Pošto je poljubio spasioca, spašeni mu se uhvati pod ruku, da ga otpратi van. I tako oni, njih dvojice sprijeda a roditelji za njima, krenuše prema izlazu, prolazeći kroz svijet što se natiskivao dvorištem i postavljao u dva reda — stražari i vojnici, žene i djeca, sve ispremiješano.

Svi se gurali naprijed i propinjali na prste, da bolje vide hrabroga dječaka. Oni koji bijahu u blizini hvatali ga za ruku. Kad je prolazio ispred školaraca, ovi hitali kape uvis ili mu njima mahali u pozdrav. Dječaci s rijeke, iz općine Borgo Po, udarili u graju i buku, vukli ga za ruke i za kaput, uzvikujući:

— Pin! Pin! Živio Pinot! Bravo Pinot!

Prošao je ispred mene, sasvim blizu. Vidjeh mu lice ozareno radošću. Kolajna mu visi o vrpcu, trobojnici. Majka mu se smiješi kroz suze. Otac drhtavo gladi brk, trese mu se ruka kao da ga drži vrućica. A gore, na prozorima i na balkonima, svi se nagingaju naprijed i plješu. Prije izlaza, pred trijemom sa stupovima, na slavljenika i na njegove pada cvijeće, djevojke iz lođe zasipaju ih kišom ivančica, ljubica i mačuhica što se potom raspršuju po tlu.

Mnogi se brzo priginju, kupe cvijeće i predaju ga dječakovo majci.

Glazba u dnu dvorišta romoni tiho tihano, izvija krasan napjev — čini ti se, slijevaju se u nj mnogi srebrni glasovi i polako zamiru kao žubor rijeke što se gubi u daljinu.

SVIBANJ

Rahitična djeca

Petak, 5.

Danas nisam išao u školu, nije mi bilo dobro, ali me majka povela sa sobom kad je krenula u dom gdje su smještена rahitična djeca i gdje polaze u školu: valjalo joj onamo da ondje preporuči vratarevu bolesnu djevojčicu. Povela me majka, no nije me i uvela u zgradu, nije mi dopustila da uđem...

Zar nisi dokučio, Enrico, zašto ti nisam dopustila da uđeš?

Nisam htjela da pred one jadnike, u njihovu školu, kao na izlaganje, dovedem zdrava i krepka dječaka: ta ionako imaju nevoljnici i previše prigoda za tužne usporedbe. Jer tuga je i žalost ono ondje, i umalo mi srce nije prepuklo kad sam onamo stupila. Bijaše ih šezdesetak, što dječaka, što djevojčica... Jadnih li, izmučenih kosti! Jadnih li ruku, jadnih li nožica, iskrivljenih i zgrčenih! Jadnih li izobličenih malih tijela! Sve uzma ili rahitis, sve sama egavost, članovitost ili engleska bolest.

Opazila sam mnoga ljupka lica što im iz očiju zrači osjećajnost i bistrina, napose u jedne djevojčice što imaše ušiljen nos i bradicu oštru kao u kakve sitne starice, ali joj je oko ustašca titrao smiješak nebeske blagosti i miline. Pokoja između te nevoljne djece, kad ih vidiš sprijeda, čine ti se lijepa, i rekao bi da nemaju nedostataka i da su zdrava, ali kad se okrenu... odmah ti duša protrne.

Upravo im bijaše liječnik u obilasku. Postavljaо ih na klupe, zadizao im odjeću da im opipa nadute trbuščice i natekle zglobove, a oni se nisu nimalo stidjeli, vidjelo se da su jadna djeca navikla na razodijevanje i pregledе i okretanje na sve strane.

Zazebe te oko srca kad pomislis da im je ovo sada bolje stanje bolesti: nemaju jačih bolova, gotovo ne trpe više. A tko da iskaže što li su morali sve pretrpjeti za prvog izobličavanja tijela, kad je bolest rasla i pritiskala ih, i kad su nesretna djeca osjećala i vidjela kako se oko njih umanjuje ljubav, a ona, jadna, tavore prepuštena sebi, provodeći sate i sate u kakvu kutku u kući ili na dvorištu, slabo hranjena, ponekad ismijavana i grđena, ili pak mjesecce i mjesece

*mučena ovojima i steznicima, ortopedskim pomagalima i spravama
koje ničemu ne koriste.*

*Ovdje pak, uza skrb i pažnju, dobru hranu i pravilnu
tjelovježbu, mnogima je bolje. Smiljelo mi se kad sam vidjela kako
na neke učiteljičine zapovijedi pružaju pod klupama one svoje
omotane nožice, stegnute udlagama i šipkama, čvornate, izobličene
— nožice što bi ih inače najradije obasuo poljupcima. Poneki se nije
više mogao ni podići iz klupe, nego je ostao kako se i zatekao, s
glavom priklonjenom na podlakticu, gladeći svoje štake. Drugi opet,
istežući ruke, osjećali kako im ponestaje daha, svaljivali se natrag u
klupu i tako ostajali hvatajući zrak, blijedi kao kamen: ali
pokazivahu smiješak na licu, da njime prikriju bol.*

*A ti, Enrico, i drugi koji ne znate cijeniti zdravlje! Vama kanda
ništa ne znači to što ste zdravi! Pomišljala sam na krepke i rumene
dječake što ih majke slavodobitno vode naokolo, preponosne s
njihove jedrine i ljepote. Ja bih pak, u tuzi koja me zbog njih
obuzela, svu ovu nesretnu djecu najradije prigrlila k sebi, privinula
k srcu sve ove bijedne glavice. Da nemam obitelji, rekla bih: »Ne,
ne idem više odavde! Posvetit će svoj život vama, bit će vam
majkom svima do posljedneg svoga dana...«*

*Nevoljnici međuto počeli pjevati. Pjevali su nekakvim tananim,
nježnim glasovima, slatkim ali tužnim, i poj je njihov čovjeku s uha
padao pravo u srce, prodirao ti u dušu. Pohvalila ih učiteljica, a
djeci draga. Dok je prolazila među redovima klupa, oni najблиži
ljubili joj ruke: ta djeca iskazuju veliku harnost svojim
dobročiniteljima, vrlo su odana i zahvalna onome tko je s njima
ljubazan.*

*— I bistri su, pametni, ovi mali anđeli, i dobro uče — reče mi
njihova učiteljica.*

*Mlada je to i ljupka djevojka, na licu joj, punu dobrote, čitaš
stanovit izraz sjete i tuge, odraz jada i nevolja što ih ona nastoji
ublažiti. Između svih ljudskih stvorova što radom zasluzu kruh
svagdanji, nema nijednoga koji ga zarađuje plemenitije i svetije od
nje.*

Tvoja majka

Žrtva

Utorak, 9.

Moja je majka dobra, a i sestra Silvia: uvrgla se u nju, dobrostiva je i plemenita srca. Sinoć sam prepisivao svoj ulomak priče za mjesec svibanj — naslov joj je *Od Apenina do Anda*, a budući da je poduga, učitelj nam svakomu dao po jedan njezin dio na prijepis — i dok sam se tako nadnosio nad svoj rad, uđe Silvia na vršcima prstiju te mi na brzinu *reče* potih:

— Hodi sa mnom k majci. Jutros sam čula roditelje gdje razgovaraju: ocu se nije posrećio neki posao. Bio je stoga utučen, a majka ga tješila. Ostali smo bez novaca, shvaćaš li? Otac je govorio kako sada treba da se ponečeg odreknemo, valja ponešto žrtvovati dok se opet ne osovimo na noge. Red je, mislim, da i nas dvoje sudjelujemo u tome, nije li tako? Jesi li pripravan? Dobro je, ja ću govoriti s majkom, a ti obećaj da ćeš učiniti sve što kažem.

Rekavši to, uze me za ruku i povede majci. Kad smo ušli, nadosmo je gdje sjedi na sofi i šije, zagnana u misli. Ja joj sjedoh s jedne strane, a s druge Silvia, koja odmah poče:

— Čuj, majko, treba da ti nešto kažem, to jest da ti kažemo oboje.

Majka nas pogleda u čudu, a Silvia nastavi:

— Otac je ostao bez novaca, je li tako?

— Ma što to veliš? — dočeka majka pocrvenjevši. — Nije istina! Što ti znaš? Tko ti je to rekao?

— Znam — odlučno će Silvija. — Zato čuj, majko: i nas dvoje treba da štogod žrtvujemo i da pomognemo. Obećala si mi lepezu za kraj ovog mjeseca, a Enricu kutijicu s bojama. Odričemo se darova, ne želimo da se novac razdaje na nepotrebno. Bit ćemo zadovoljni i bez toga.

Majka zausti da nešto kaže, ali Silvia upade:

— Ne, ne, majko, tako ćemo. Odlučili smo. I dok otac opet ne dođe do novca, ne treba nam ni voća ni drugoga: dovoljno nam je varivo, a za doručak ćemo kruha. Tako ćemo manje trošiti za hranu, jer sada mnogo trošimo. Obećavamo ti da ćemo svime biti zadovoljni. Je li tako, Enrico?

Potvrdih joj, a ona majci rukom pokri usta i ponovi:

— Da, uvijek svime zadovoljni. A jesu li potrebne i druge žrtve, u odjeći ili u bilo čemu, mi smo spremni. Prodat ćemo i darove što smo ih dobili, sve će svoje rado pregorjeti. Ništa iz kuće

nećemo davati da nam vani obavlaju, radit će s tobom cio dan, sve će drage volje, sve što mi kažeš, sve, sve! — uzviknu i zagrli majku. — Samo da mi otac i ti više ne budete u brigama, i da vas opet vidim mirne i vedre kao prije, pokraj vaše Silvije i vašeg Enrica, koji vas toliko vole te bi život dali za vas.

Nikada nisam video majku tako zadovoljnu kao tada, kad je čula te riječi; nikada nas nije tako usrdno poljubila u čelo, smiješći se kroza suze, ne mogavši ni riječi protisnuti.

Poslije je uvjeravala Silviju da je pogrešno razumjela: na svu sreću nismo se zavrнули u takvoj nevolji kako ona misli, nije u kući takvo zlo. Zahvalila nam je i sto puta i svu se večer radovala.

Kasnije, kad se otac vratio, sve mu je pripovjedila. Nije ni riječi rekao, jadni naš otac. A jutros kad sam sjeo za stol... obradovah se i rastužih ujedno: pod ubrusom nađoh svoju kutijicu s bojama, a Silvia svoju lepezu.

*Oganj*¹⁵

Četvrtak, 11.

Jutros sam dovršio prijepis svoga dijela pripovijetke *Od Apenina do Anda*, pa mi potom valjalo prijeći na slobodni sastavak što nam ga je učitelj odredio kao domaću zadaću. Baš sam tražio kakav zgodan sadržaj za nju, kadli začuh nekakav neobičan štropot i graju na stubištu. Malo zatim eto nam dvojice vatrogasaca na vrata: zamoliše oca za dopuštenje da pogledaju peći i kamine, jer na krovovima iz nekog dimnjaka sukla organj, a ne znaju odakle dolazi. Otac im dopusti, premda nam u kući nije nigdje gorjela vatra. Krenuli oni da obilaze po prostorijama, da ovdje-ondje prislanjaju uho na zid i osluškuju, ne bi li negdje čuli da šišlja, pucketa ili praska organj u dimnjacima i cijevima što vode od kata do kata u zgradici.

Dok su oni obilazili kućom, otac mi reče:

— Enrico, evo ti naslova i sadržaja zadaće: *Vatrogasci*. Pokušaj napisati ovo što će ti pripovjediti. Jer sam ih video na djelu, prije dvije godine, kad sam se jedne zimske noći, u kasno doba, vraćao iz kazališta.

---

¹⁵ Događaj se zbio noću 27. siječnja 1880. — E. De Amicis.

I uze mi kazivati:

»Noć dobrano zapasala, a ja na putu kući. Kad sam izbio tamo gdje počinje Via Roma, vidjeh neobičnu svjetlost i ljudsku vrevu: oganj buknuo u nekoj kući, lizali plameni jezici i dim u gustim oblacima sukljao na prozore i probijao krov. Stanari se pojavljivali uz prozorske podboje, pa opet nestajali, žene protiskivale očajničke krikove. Metež i strka pred ulazom, svjetina viće:

— Ta živi će izgorjeti! Upomoć, za ime Božje! Vatrogasci!

Utaj čas eto i vatrogasnih kola, sa njih skočiše četvorica vatrogasaca, prvi koji su se našli u gradskoj vijećnici, i s onih stopa jurnuše u kuću.

Tek što su oni onamo upali, pokaza se strahovit prizor: gore, na trećem katu, pojavila se na prozoru neka žena, uhvatila se za ogradno priručje na njemu, prejahala prijeko, i tako ostala držeći se rukama i gotovo viseci nad dubinom, leđima okrenuta van, prema ulici, pod plamenim jezicima što biju iz sobe i ližu joj malne nad glavom i pod dimom što odande kulja i suklja. Mnoštvo što je ozdo gledalo kriknu od jeze.

Vatrogasci, koje su ustrašeni ukućani pogrešno zadržali na drugom katu, već su probili zid i prodri u jednu sobu, kadli ih stotinu povika ozdo upozori:

— Na treći kat! Na treći kat!

Odbrzaše onamo. Tu, na trećem katu, pakleni štropot i lomjava: ruše se tavaničke grede, hodnici u plamenu, dim guši, kulja odasvud. Da bi stigli do soba u kojima su zatvoreni stanari, nema drugog puta doli preko krova. Pojuriše odmah gore, i čas zatim bijaše kao da se sablast javlja u dimu na krovu, crna prikaza kroči po crepovima: bio je to vatrogasnji vodnik, on se prvi popeo.

Ali da se dopre do onog dijela krova što se nalazi nad zapožarenim stanom, valjalo je proći vrlo uskim prolazom što je ostao između vidjelice i kapila, to jest između krovnog prozorčića i žlijeba u koji kaplje voda sa strehe: sve drugo bijaše u plamenu, a taj uzani pojasi, na nesreću, pokriven snijegom i ledom — nije čovjek imao za što da se uhvati i pridrži.

— Nije moguće da onuda prođe! — vikala dolje svjetina. — Ne može unuda proći!

Vodnik pokroči rubom krova: svima se kosa naježila, dah im zastao. Ukočili se gledajući: on prođe. Gromki »Bravo!« prolomi se ozdo. Pojuri on dalje, a kad je došao nad prostor u kojem se

nalažahu ognjem ugroženi ukućani, prionu mahnito krhati i razbijati: udarajući sjekirom lomio je i razmicao crepove i krovne letve, da probije otvor kroz koji će se spustiti unutra.

Međuto je ona žena sveder čekala držeći se i viseći van prozora: oganj joj bjesnio nad glavom, još malo pa bi se stropštala na ulicu.

Otvor bijaše probijen. Vidjesmo kako vodnik odmata konop za spašavanje i spušta se unutra. Za njim i drugi vatrogasci što su već pristigli.

Dok su oni gore činili svoje, oni dolje privukoše duge ljestve što se nastavljaju jedne na druge a što su upravo stigle: prisloniše ih uza zidni vijenac na kući, pred prozore iz kojih provaljivahu plamenovi i dopirahu strašni krikovi. Ali se činilo da je sve kasno.

— Nema im više spasa! — vikali u gomili. — Svi će izgorjeti!

— Gotovo je s njima!

— I vatrogasci gore!

— Zaglavili su!

Odjednom se na onome prozoru pred kojim je mala ograda pojavi vatrogasac vodnik, sav osvijetljen plamenjem: žena mu se uhvati oko vrata. On je objema rukama obujmi oko struka te je povuče unutra. Dolje u gomili izvi se povik iz stotine grla.

A ostali? Kako će sići? Ljestve prislonjene uza strehu bijahu doduše pod prozorom, ali podalje od prozorskog podboja... Kako onda do njih?

Dok oni o tome, jedan između vatrogasaca skoči na podboj i tu se, na rubu, uprije desnom nogom, a lijevu prebací na prečagu na ljestvama, i tako raskrečen, stojeći nad dubinom, dočekivaše i hvatašejadne ukućane što mu ih jednoga po jednog dodavahu njegovi drugovi: oni mu ih predavahu iznutra, a on ih predavao drugom vatrogascu koji se međuto s ulice uspeo tim visokim ljestvama sve do prozora. Ovaj pak vatrogasac na vanjskoj strani ljestava spuštao izbavljenе, opet jednoga po jednog, drugima koji im pomagahu u silaženju od prečage do prečage.

Prva siđe žena što prije bijaše na prozorskoj ogradi; zatim jedna djevojčica, pa druga žena, i potom jedan starac. Svi su spašeni. Za starcem silazili vatrogasci što bijahu gore. Posljednji je na red došao vodnik, onaj koji je prvi priskočio u pomoć.

Svijet ih dolje dočekao burnim pljeskom. Sve po redu. Napose zdušno pozdravi posljednjega, čelnika spasilačke skupine, onoga

koji je život izvrgao najvećoj pogibli da bi spasio druge: pozdraviše ga kao pobjednika, kličući i krileći ruke, svi u zanosu, svi puni divljenja i zahvalnosti za nekoliko časaka njegovo ime, Giuseppe Robbino, dotad nepoznato, pronese se od usta do usta...»

*

Tu je otac dovršio svoje kazivanje, a potom nadoveza:

— Jesi li shvatio? Srčanost je to, hrabrost srca i plemenitost duše, gdje se ne premišlja i ne skanjuje, nego se odmah smiono hrli onamo odakle se čuje vapaj onoga koji je u smrtnoj pogibli. Jednog ču te dana povesti da vidiš vježbe vatrogasaca i pokazat će ti vodnika Robbina: zacijelo bi ti bilo drago da se s njime upoznaš, nije li tako?

— Jest, tako je — potvrdih.

— Pa, evo ga — nato će moj otac.

Naglo se okrenuh. Ona dvojica vatrogasaca što su pregledavala kuću bijahu obavila svoje: vraćajući se, upravo prolazili našom sobom.

Moj otac pokaza na manjega, koji imaše ukrasnu vrpcu za oznaku čina, te mi reče:

— Stisni desnicu vodniku Robbinu!

Vodnik zastade i pruži mi ruku, smiješći se. Stisnuh je. On tada na vojničku pozdravi te izide.

— Sjećaj ga se — na kraju će mi otac — jer od tisuća ruku što ćeš ih stisnuti u životu, neće možda biti ni deset onako vrijednih kao što je njegova.

OD APENINA DO ANDA

(*Priča u svibnju*)

Prije mnogo godina jedan dječak trinaestgodišnjak, sin nekog radnika, krenuo iz rodne mu Genove u Ameriku — sam samcat — da ondje traži svoju majku.

Majka mu, dvije godine prije toga, bijaše otišla u Buenos Aires, glavni grad Argentine, da služi u kakvoj bogatoj kući kako bi u malo vremena privrijedila koliko je potrebno da se obitelj, koja je osiromašila i zapala u dugove, opet osovi i podigne.

Ima podosta takvih hrabrih žena koje se u toj namjeri otisnu na tako dalek put i koje se, pošto su uz dobru plaću služile u tuđini, nakon malo godina vrate u domovinu s kojom ušteđenom tisućom.

Jadna žena, majka dječaka o kome pripovijedamo, ronila gorke suze na rastanku, ostavljajući dva svoja sina — jednoga što se u ono vrijeme dohvatio osamnaeste i drugoga, mlađeg, koji onda bijaše navršio jedanaestu. Ali je ona skupila hrabrost i otišla puna nade.

Putovanje joj se posrećilo: odmah pošto je prispjela u Buenos Aires, jedan rođak njezina muža, genoveški trgovac nastanjen ondje već više godina, našao joj službu u valjanoj argentinskoj obitelji, koja ju je dobro plaćala i lijepo s njome postupala. Žena se neko vrijeme redovito dopisivala sa svojima u Starome kraju: kao što se bijahu i dogоворили, muž je upućivao listove rođaku, ovaj ih uručivao ženi, koja je opet svoja uzvratna pisma predavala njemu, a on ih slao u Genovu, pošto bi u njima dodao poneki svoj redak.

Kako je zarađivala, a nije na se ništa trošila, svaka je tri mjeseca slala kući lijepu svoticu, tako te je muž, čovjek čestit, malopomalo otplaćivao najprešnije dugove i ponovno stjecao dobar glas kakav imaše prije. I sam je valjano radio sve to vrijeme i bio zadovoljan postignutim, krijepljen nadom da će mu se žena brzo vratiti, jer kuća bez nje bijaše kao pusta, a mlađi sin napose čeznuo za majkom, tužan i neutješan, jer ju je mnogo volio pa nikako da se obikne bez nje.

No, poslije godinu dana što je otišla, stiže kratko pismo u kojem žena javlja kako nije baš najboljeg zdravlja — i odonda od nje baš nikakva glasa. Dvaput su pisali rođaku — odgovor nije stizao. Pisali su i argentinskoj obitelji u kojoj žena bijaše u službi, ali ni odande nikakva odgovora: možda pismo nije ni stiglo jer nisu dobro naslovili ni pravo pogodili ime i odredište.

Naposljetku, bojeći se da je posrijedi kakva nesreća, pisali su talijanskom konzulatu u Buenos Aires, da oni odande razvide što je i kako je. Nakon kakva tri mjeseca dođe izvještaj od konzula: unatoč oglasu i pozivu objavljenu u različitim novinama, nitko se nije odazvao niti se itko javio i dao i najmanju obavijest o traženoj.

Pa i kako da bude drukčije? Među inim razlozima bijaše i ovo: jadna žena, da ne kvari ugled svojima, misleći da ga kao tuđa sluškinja kalja, nije argentinskoj obitelji rekla svoje pravo ime.

I opet izminuli mjeseci, a niodakle nikakve vijesti. Otac utučen, sinovi potišteni, onaj mlađi tužan i žalostan, ne može se utješiti. Što

da se radi? Komu da se obrate?

Ocu prva pomisao bijaše otići u Ameriku i tražiti svoju ženu. A posao? Tko bi se onda brinuo za sinove? Ni stariji sin nije mogao na put, jer je upravo počeo nešto zaradivati, i bio je potreban obitelji. I tako su živjeli u svome jadu i svake večeri razvodili iste tužne razgovore ili se pak nemoćno zgleđali.

*

Jedne večeri Marco, mlađi sin, odlučno izjavlja:

— Idem ja u Ameriku da potražim majku!

Otac, žalostan, samo prikloni glavu na prsa i ne uzvrati ni riječi. Lijepa je to i plemenita namisao sinovlja ali neizvediva. Kako bi to moglo biti da se momčić od trinaest ljeta, sam samcat, otisne u Ameriku, na putovanje koje traje mjesec dana!

Ali dječak uporan u svome, navro pa navro. Moli danas, moli sutra, salijetaj postojano svakog dana, dok oca nije najposlijepije privolio. Mirno je i razložito ocu iznosio svoje mišljenje, baš kao kakav odrasli.

— Pa išli su onamo i drugi, manji od mene — govorio dječak.

— Kad jednom budem na brodu, stići će onamo kao i drugi. A kad stignem, potražit će dućan našeg rođaka. Ima u gradu mnogo Talijana, već će mi tkogod pokazati put. Kad nađem rođaka, našao sam i majku. Ako ga ne nađem, ja će pravo konzulu, pitat će za argentinsku obitelj. Što bilo da bilo, ima u onoj zemlji posla za svakoga, pa će ga naći i ja i zaraditi barem toliko da mi bude za povratak kući.

I tako je, malo - pomalo, uspio uvjeriti oca. Cijenio ga je otac, znao je da je sinak razborit i srčan, navikao na oskudicu i na žrtve, i da bi njegove dobre osobine i vrline mogle u njegovu srcu nabujati i ponijeti ga dvostrukom snagom gdje je pred njim takva sveta svrha i naum da nađe majku koju je toliko volio.

Sreća poslužila dječaka: kad je neki brodski zapovjednik, koji je prijateljevao s jednim očevim znancem, čuo što momčić namjerava, odmah se založio da mu priskrbi besplatnu kartu trećeg razreda za plovvidbu u daleku Argentinu. Tek je tada zapravo, skanjujući se još malko, otac konačno pristao.

I tako uglaviše dan odlaska. Napuniše dječaku vreću odjećom, tutnuše mu u džep nešto novaca, dadoše mu rođakovu adresu, i jednoga lijepog popodneva ukrcaše ga na brod.

Na stubama na boku parobroda što je imao zaploviti, dajući sinu posljednji poljubac, otac mu suznih očiju reče:

— Marco, sine, samo hrabro! Ideš u pothvat sa svetom svrhom, Bog će ti biti na pomoći.

*

Jadni Marco! Imao je junačko srce i bio spremam i za najteža iskušenja na tome putovanju, ali kad je vidio kako je na obzoru nestala njegova lijepa Genova, a on se, usamljen i nepoznat, s onom malom vrećom u kojoj je sav njegov imutak, obreo na pučini, na onome velikom parobrodu, krcatu seljaka koji se iseljavaju u novi kraj — odjednom se očutje nekako nevoljko, obuze ga malodušje.

Dva je dana proveo skutren na pramcu: skupio se ondje kao kakav psić, ne uzimajući gotovo ni zalogaja, i svečer ga je nešto na plač nagonilo. Svakakve mu crne misli prolazile glavom i duh mu pritiskale, a najcrnja i najstrašnija bijaše ujedno i najupornija: ta se neprestano vraćala — misao da mu majka možda i nije više na životu. U mučnim, istraganim svojim snima, u teškoj snomorici, video je uvijek lice nekakva neznanca što ga sažalno gleda, priginje mu se na uho i šapće: »Majka ti je umrla...« Budio bi se tada, prigušujući jecaj.

Ipak, kad su prošli kroz Gibraltarski tjesnac i zaplovili Atlantikom, malko se pribra, i kao da mu oživje klonuli duh i poraste nada. Jest, lagnulo mu je na srcu, ali na kratak čas. Ona neizmjerna pučina, svagda jednaka, otegnuta unedogled, vrućina što umara i sve veća biva, bijedni i snuždeni oni ljudi oko njega, jad i čemer od vlastite mu usamljenosti, sve to nanovo ga tištilo, duh mu ubijalo.

Dani što se ispraćahu prazni i dosadni i vjenčavahu svojim tijekom, dugi i jednolični, meli mu se mozgom i pamet mu mutili, kao što biva u bolesnika koga drži vrućica. Bijaše mu kao da je već godinu dana na moru.

Svakog jutra, kad bi se probudio, čudna ga nelagoda presvajala, i neku bi novu grozu osjetio videći gdje je onako sam, sred pustoga onog vodenog prostranstva, na putu u Ameriku. Ni lijepe ribe poletuše što bi izlijetale iz vode te kadikad padale na palubu, ni divni tropski smiraji sunca što bi tonulo u zažari golemyih oblaka, crvenih poput žerave i krvi, ni noćno svjetlucanje od kojeg ti se ocean pričinjava kao more ognjene lave — ništa od svega toga nije ga

se doimalo kao nešto zbiljsko, sve mu bijaše kao neko čudno snoviđenje.

Bilo je i ružnih dana, kad se nevrijeme razmahivalo: tada je neprestano ostajao zatvoren, čamio u spavaonici, gdje se sve valjalo i rušilo, posred strašnih vapaja i kletava, tako te i sam pomišljaše da mu je kucnula posljednja. Imao je i drugih dana, kad je more mirovalo, žućkastozelenim površjem protezala se utiha, vrućina bila nepodnošljiva, a dosada neizmjerna, ubitačna — sati dugi, mučni, beskraini, za kojih se iznemogli putnici, opruženi na daskama, nepomični, doimahu kao mrtvi. A plovidbi nikad kraja! More i nebo, nebo i more, danas kao i jučer, sutra kao i danas — sveder isto, svejednako, uvijek...

U takve dane provodio je puste sate stoeći naslonjen na razmu brodske ograde i gledajući ono nepregledno, beskonačno more. Buljio je u vodu kao smeten, zagnan u maglene misli o majci, sve dok mu vjede ne bi otežale i počele se sklapati od drijema što mu se navlačio na oči, i dok najposlijе ne bi zakunjao.

Kad bi mu tako glava klonula na prsi i san ga presvojio, opet mu se javljaо neznanac što ga sažalno gleda i na uho mu ponavlja: »Majka ti je umrla...« Na taj glas naglo bi se trgnuo oda sna — da bi nastavio sanjati širom otvorenih očiju, upirući pogled u nepromijenjeno obzorje.

*

Dvadeset i sedam dana trajala je plovidba! A posljednji bijahu najbolji, vrijeme lijepo, zrak svjež. Upoznao se s jednim dobroćudnim starcem iz Lombardije: išao taj starina u Argentinu, u posjet sinu koji teži zemlju u blizini grada Rosarija. Pripovjedio je starcu sve o svojima, a ovaj ga ovdje-ondje tapšao po ramenu i ponavljaо:

— Samo hrabro, momče! Ne boj se, naći ćeš majku živu i zdravu.

Tješilo ga to druženje i sokolilo, otresao se mračnih predosjećanja, vedrije mu se misli zavrgle u glavi. Sjeo bi tako na pramčanu palubu, pokraj starog seljaka koji je odbijao dim sa svoje lule, pod jasnim zvjezdanim nebom, među skupinama iseljenika što su okrenuli u pjesmu, i dok bi tu sjedio, u mislima bi i sto puta pretitroaо kako će stići u Buenos Aires, pogoditi u željenu ulicu, naći dučan, zagrliti rođaka i pobrzati: »Kako mi je majka? Gdje je?

Hajdemo odmah onamo!« I u duhu je gledao: naprijed idu njih dvojica, idu zajedno, uzlaze uza stube, vrata se otvaraju...

Tu se zaustavljalio nijemo samoslovlje, prekidao se razgovor sa samim sobom, mašta mu se gubila u čuvstvu neizreciva nekog milja i nježnosti što bi ga preplavila i potakla da krišom izvuče medaljicu što ju je nosio o vratu i da je poljubi, kazujući molitve u sebi.

*

Dvadeset i sedmog dana otkad su isplovili eto ih gdje napokon i stigoše. Rumenjela se lijepa svibanjska zora kad su sa parobroda oborili sidro u široku rijeku La Platu, pred obalom na kojoj se prostire golemi Buenos Aires, glavni grad Argentine.

Lijepo vrijeme slutilo mu na dobro, bijaše mu to povoljan znak, te je dječak kiptio od radosti i nestrpljenja. Ta majka je samo koju milju dalje od njega. Vidjet će je već za koji sat! A on je, evo, u Americi, u novom svijetu, imao je hrabrosti da sam samcat ovamo dođe! Bijaše mu kao da je onaj dugi i predug put učas prevalio, kao da je letio u snu i preletio ocean pa se sad probudio.

U pustoj radosti nije se gotovo ni začudio niti se ojadio kad je segnuo u džepove pa nije našao jedan od dvaju zamotuljaka u koje je razdijelio svoje malo blago, kako ne bi, po nesreći, u jedan mah izgubio sve. Okrali ga dakle, malo mu ostalo, ali nije mario: nije to važno, sada kad je tako blizu majke!

Sa svojom vrećom u ruci zajedno je s mnogim drugim Talijanima sišao na manji brod, kojim su se dovezli blizu obale, a potom se prekrcao na brodicu što je nosila ime *Andrea Doria*, iskrcao se na pristaništu, pozdravio prijatelja, starca iz Lombardije, i dugim koracima usmjerio prema gradu.

Gdje iz luke prva ulica uvire u grad zaustavi nekog prolaznika i zamoli ga da mu pokaže kuda mu valja krenuti da bi stigao u ulicu *Los Artes*. Prolaznik koga je zaustavio bijaše Talijan, radnik. Čovjek ga radoznalo pogleda i zapita zna li čitati. Dječak odgovori da zna.

— Dobro onda — preuze čovjek i nastavi, pokazujući ulicu iz koje je došao: — idi samo naprijed, uvijek ravno naprijed, i na svakom uglu čitaj nazine ulica, pa ćeš tako doći i do svoje.

Dječak zahvali i krenu ulicom što se pred njim otvarala.

Sterala se ulica u beskonačje naprijed, ravna ali uska. Na jednoj se i drugoj strani redaju bijele niske kuće, sve same omanje vile. Vrve ljudi, brzaju kočije, prolaze teretna kola, velik promet, buka

zaglušna. Ovdje-ondje viju se goleme raznobojne zastave, na njima krupnim slovima isписан polazak različitih parobroda u nepoznate luke.

Kako god bi dječak malko poišao te pogledao lijevo i desno, već bi video dvije druge ulice gdje su upopriječile prave i ravne i bježe udalj, unedogled, i one pune ljudi i kola, i njima sa strane niske i bijele kuće, a sve najposlije prelazi u neizmjernu američku ravnici, na dalekom obzoru što je poput onog na moru.

Grad mu se činio bezgraničnim u svojoj golemosti; činilo mu se, mogao bi ići dane i dane, hodati tjedne i tjedne i sveđer gledati druge takve ulice, bijaše mu kao da je sva Amerika tako izukrštana. Upirao je oči u nazive ulica: sve neka čudna, strana imena, jedva ih je i stizao pročitati. Na svakome uglu, kad bi naišao na novu ulicu, mišljaše da je to njegova, i srce bi mu zatreptalo.

Gledao je žene redom, sve misleći da će u kojoj otkriti majku. Vidio je jednu pred sobom, i nešto ga prorsi: pobrza naprijed, dostiže je i zagleda — bijaše neka crnkinja. Išao je dalje, hrlio meti, pružao korak.

Naposljetku za novim uglom pročita naziv, i tu na pločniku ostade kao prikovan: bijaše to žuđena ulica — Los Artes. Zakrenu onamo. Vidje broj 117, a rođakov dućan nalazio se na broju 175. Još je više pospješio korak, gotovo trčao. Kod broja 171 morade zastati, da predahne. »Majko moja, je li moguće da ču te za koji tren opet vidjeti?« reče u sebi i pojuri naprijed. Eto ga pred malim dućanom, sitničarijom. Jest, to je!

Uđe ne oklijevajući. Kad se nađe unutri, vidje ženu sijede kose, s naočalama na nosu.

— Što bi ti, dječače — upita ga ona na španjolskome.

— Je li ovo — upita dječak jedva protiskujući riječ — trgovina Francesca Merellija?

— Francesco Merelli, ah, on je umro — odgovori žena, sada talijanski.

Dječaka kao da je nešto grunulo u prsi, dah mu u grlu zapeo.

— Kada je umro?

— Eh, podosta je odonda — na to će žena — bit će koji mjesec. Poslovi mu po zlu krenuli, pa je odmaglio. Otišao je u drugi grad. Vele da je ta Bahía Blanca daleko odavde. Umro je ondje, čini se, odmah pošto je onamo stigao. Dućan je moj.

Dječak problijedje, ali odmah nastavi, ne zastajkajući:

— Merelli je poznavao moju majku. Služila je ovdje u obitelji Mequínez. Samo mi je on mogao reći gdje je to. Došao sam u Ameriku da tražim majku. Merelli joj je predavao pisma što smo ih slali. Moram je naći.

— Jadni sinko — preuze žena — ništa ti ja o tome ne znam. Ali mogu pitati momka. On je poznavao mladića koji je radio u Merellija. Možda on štogod zna.

Otvorila je vrata što vode u prostor za dućanom i zovnula momka, koji se odmah pokaza.

— Znaš li mi reći — obrati mu se trgovkinja — je li Merellijev momak kad god nosio pisma sluškinji u nekoj ovdašnjoj obitelji?

— Jest, gospođo — odgovori momak — nosio ih je kojiput Mequínezovima, na kraju naše ulice.

— Ah, najljepša vam hvala, gospodo! — uzviknu Marco. — Samo mi kažite, molim vas, koji je broj... Znate li ga? Bi li me mogao tkogod odvesti onamo?

A onda zabrza, obraćajući se momku:

— Otprati me ti... odmah... imam još novaca... ne brini...

Izrekao je to tako usrdno te je momak prihvatio i krenuo, i ne čekajući da mu gospodarica naredi.

— Hajdemo! — reče momak i žurnim korakom izide prvi.

Gotovo trčeći, ne kazujući ni riječi, dođoše do kraja duge ulice, zakrenuše u prolaz što vodi omanjoj bijeloj vili, i stadoše pred lijepo izrađenim željeznim vratima kroz koja se u dnu vidio malen *patio*, pun lonaca sa cvijećem. Marco poteže zvonce.

Pojavi se gospodica.

— Stanuje li ovdje obitelj Mequínez? — upita dječak, sav u strepnji.

— Stanovala je prije — objasni gospodica na talijanskom ali sa španjolskim naglaskom. — Sad ovdje stanujemo mi, obitelj Zeballos.

— A kamo su otišli Mequínezovi? — upita Marco, ustreptala srca.

— Otišli su u Córdobu.

— U Córdobu! — uzviknu Marco. — Gdje je Córdoba? A žena što je u njih služila? Moja majka! Što je s njome? Jesu li je poveli sa sobom?

— Ne znam — odgovori gospodica, promotivši ga. — Ali će možda znati moj otac, on se upoznao s njima prije nego što su otišli.

Pričekaj časak...

Udalji se ona, no domalo eto je opet: s njom je otac, visok čovjek, sijede brade. Omjeri on okom ljupku pojaviu malog Genovljana, toga smjelog dječaka svijetle kose i orlovskeg nosa, i pošto ga časak tako gledaše, upita ga u lošoj talijanštini:

— Majka ti je iz Genove?

— Jest! — potvrdi Marco.

— E, onda, Genovljanka što je služila u Mequínezovih otišla je s njima, znam pouzdano.

— A kamo su otišli?

— U Córdobu.

Dječak uzdahnu, a potom će, kao pomiren sa sudbinom:

— E... onda mi valja u Córdobu.

— *Pobre niño!* — uzviknu gospodin, gledajući ga sažalno. — Jadno dijete! Córdoba ti je na stotine milja odavde.

Marco problijedje kao mrtvac i jednom se rukom uhvati za željezni ukras na vratima.

— No, no, da razvidimo — reče tada gospodin, ganut, otvarajući vrata. — Uđi načas ovamo, da vidimo ima li tu pomoći.

Pošto je dječaku pokazao da sjedne, i pošto je i sam sjeo, zatraži da mu mali Genovljani pripovjedi sve bitno. I dok je ovaj kazivao, on ga je pažljivo slušao. Kad je dječak dovršio svoju priču, domaćin ostade neko vrijeme utonuo u misli, a onda će odlučno:

— Nemaš novaca, nije li tako?

— Imam još... nešto malo — odgovori Marco.

Domaćin se opet zagnao u misli, a potom sjede za malen stol i uze pisati. Pošto je napisao list, zatvori ga i pruži dječaku govoreći:

— Čuj, Talijančiću! Otići ćeš s ovim listom u Bocu: to ti je gradić, napola genoveški, dva sata hoda odavde. Svatko ti zna pokazati put onamo. Idi i potraži ondje gospodina na koga je naslovljeno ovo pismo. Lako ćeš ga naći, svi ga znaju. Predaj mu pismo. On će se pobrinuti da sutra putuješ u Rosario. Ondje će te preporučiti nekome tko će na se preuzeti da nastaviš put u Córdobu, gdje ćeš naći Mequínezove i majku. I na, uzmi ovo!

To rekavši, tutnu mu u ruku nešto novaca, pa odmah nadoveza:

— Hajde, samo hrabro! I ne brini: ovdje ćeš na svakom koraku naći na svoje zemljake, nećeš biti napušten. *Adiós!*

— Hvala vam! — kratko će dječak, ne nalazeći drugih riječi, i sa svojom vrećom izide iz kuće.

Oprostivši se vani s ljubaznim vodičem, polako kroz bučni grad usmjeri korak put Boke, tužan i zbnunjen.

Sve što mu se dogodilo od toga pa do sutradan uvečer ostalo mu je mutno u glavi, magleno i zbrkano kao što biva čovjeku kada padne u groznicu: toliko dječak bijaše umoran, smeten, utučen.

Noć je proveo u nekoj sobici u Boki, uz nekoga lučkog trhonošu, a gotovo je cio dan potom sjedio na gomili naslaganih balvana: odatle je kao trapovijesan gledao pred sobom tisuće brodova, golemih teretnjaka, malih parobroda. U smiraje toga drugog dana obreo se na krmi velika jedrenjaka, krcata voćem: polazio taj jedrenjak u Rosario, a vodila ga tri kršna Genovljana, sva trojica osmagla od sunca. Njihovi glasovi i razgovor u onome dragom narječju nekako ga obodriše i bijahu mu melem bolnoj duši.

*

Razvili su jedra i zaplovili. Na putu što je trajao tri dana i četiri noći mali je putnik zapadao iz jednoga čuda u drugo. Tri dana i četiri noći uzvodno po veličanstvenoj, čudesnoj rijeci Paraná, prema kojoj je velika talijanska rijeka Po ili Pad samo neznatan potočić! Paraná, silne širine i duljine, svojim je tokom dulja od četiri Italije nastavljene uduž jedna za drugom!¹⁶

Teretnjak na jedra polako je nepreglednim onim površjem klizio suprot one silne vodene mase, promicao među izduljenim otocima, nekoć leglom zmija i zvijeri, pokrivenima narančom i vrbom, nalik na šume što plove. Sad bi zašao u prolaze i uzane rukave iz kojih kanda ne bijaše izlaza, sad bi pak zaplovio razlivenim vodenim širima što bijahu nalik na golema mirna jezera, da se opet nađe među otocima, vijugajući zamršenim spletom rastoka i rukavaca što se suču sred bujnih čestara neobična raslinja.

Nad svime vladao dubok mir, tišina onđe carevala. Duge i duge one nenastavane obale i nepregledne one vode ostavljaće dojam kao da je ta rijeka još neotkrivena, nepoznata, i kao da je to prvo jedro što se na njezinu površju javlja i prvi brod što se usmjelio da njome zaplovi.

---

¹⁶ Po (Pad) najveća je rijeka u Italiji: duga je 670 kilometara, a porječje joj obuhvaća oko 75.000 četvornih km. Paraná je po duljini druga rijeka na južnoameričkom kopnu: oko 3.300 km; porječje joj iznosi blizu tri milijuna četvornih km. Plovna je za oceanske brodove od ušća pa sve do grada Rosarija, a, dakle oko 240 km, a manji brodovi plove njome i do 2.000 km od ušća. — *Prev.*

Što su dalje odmicali, čudesna je i čudovišna rijeka sve više bila na divljenje dječaku, ali ga je i sve više plašila: osjećao se na njoj izgubljenim. Priviđalo se Marcu da mu je majka negdje na izvoru rijeke i da bi plovidba mogla trajati i koju godinu. Dvaput bi na dan pojeo krišku kruha i režanj usoljena mesa, u društvu s brodarima, koji s njime, videći ga onako sjetna i turobna, nisu zapodijevali razgovora. Noći je provodio na palubi, spavao i svakog se časa naglo budio, osupnut sjajnom mjesecinom što je srebrom posipala puste one vode i daleke obasjavala obale. I nešto bi ga tada steglo oko srca... Córdoba...! Córdoba...!

Ponavljao je to ime kao ime jednoga između onih tajanstvenih gradova o kojima se priča u bajkama. A onda bi namatao misao: Moja je majka ovud prošla, vidjela je ove otoke, gledala ove obale... I sve mu se tada činilo bliskije, ne više onako tude i strašno, svi mu krajolici postajahu miliji — jer je tuda prelazio i tu počivao pogled njegove majke...

Uvečer bi koji lađar okrenuo pjevati, i taj njegov glas i poj tkao se u noć i dozivao dječaku u sjećanje uspavanku kojom ga je majka, kad još bijaše malen, u san uljuljkivala. Posljednje noći, kad je čuo onu pjesmu, zajeca. Lađar se prekide te mu onda doviknu:

— Hajde, hajde, momče, osokoli se! Gle ti njega! Genovljjanin pa plaće! Zato što je daleko od kuće...! Genovljani obilaze cijelim svijetom hrabro i veselo!

Na te riječi dječak se pribrao, ojunačio. Osjeti on zov genoveške krvi, ponosito diže čelo i lupnu šakom po kormilu. Dobro, kad je tako — reče u sebi — onda éu i ja obići cio svijet, putovati i ploviti neprestance, prijeći pješice stotine i stotine milja, ići uvijek naprijed, sve dok ne nađem majku. Sve ako stignem i polumrtav i pred njom padnem, ali da je opet vidim! Naprijed!

I s tim mislima, i s tom nakanom, doplovi jednoga rumenog i prohladnog jutra, u sam osvit, pred grad Rosario, smješten na visokoj obali rijeke Paraná, gdje se u vodi ogledahu jarboli i stjegovi stotine brodova sa svih strana svijeta.

*

Pošto se iskrcao, sa svojom vrećom u ruci krenu gore u grad, da potraži Argentinca za koga mu je zaštitnik iz Boke dao svoju posjetnicu na kojoj je napisao nekoliko riječi preporuke.

Kad je ušao u Rosario, bijaše mu kao da je u znanu mu gradu.

Opet se sijeku one beskrajne, ravne ulice, s obiju im strana niske, bijele kuće, nad njima, ponad krovova, u svim pravcima izukrštan splet od snopova telegrafskih i telefonskih žica — rekao bi, nekakva je divovska paučina premrežila cijelo grad. Ulicama topot i klopot, vrvi svijet, kasaju konji, štropocu kola. Od buke i vreve sve mu se vrtjelo u glavi, bijaše mu kao da je opet u Buenos Airesu i kao da ondje mora nanovo tražiti očeva rođaka.

Obilazio je naokolo čitav sat, i sveđer mu se činilo da se svaki put vraća na istu ulicu. Naposljetku, nakon mnogog raspitivanja, nađe kuću svoga novog zaštitnika. Poteže zvonce. Na vratima se pojavi plavokos debeljko, natmuren, očito pazikuća, koji ga mrzovoljno upita, zanoseći nekako na tudu:

— Što bi htio? Koga tražiš?

Dječak kaza ime gospodarevo, a na to pazikuća uzvrati:

— Gospodar je jučer otpotovao u Buenos Aires sa svom obitelji.

Ostade dječak bez riječi, govor mu se kanda oduzeo. Zatim jedva izmuca:

— Ali ja... nemam ovdje nikoga... sam sam... bez ikoga...

I pruži pisamce s preporukom. Pazikuća ga uze, pročita i reče preko volje:

— Ne znam ništa o tome. Predat će ovo gospodaru, kad se vrati, do mjesec dana.

— Ama ja sam sâm! U nevolji sam! — zavapi dječak molečivim glasom.

— Dosta! Odlazi! — presječe onaj i priklopi: — Kao da već nema dovoljno toga talijanskog ološa ovdje u Rosariju! Idi odakle si došao pa ondje prosjači!

I zalupi mu vratima pred nosom. Dječak ostade ondje kao da se skamenio.

Polako zatim podiže svoju vreću te se udalji odande, sa zebnjom u srcu, smućena duha, s rojem tjeskobnih misli što su ga odjednom saletjele i počele mučiti.

Što će i kako će sada? Kamo da se okrene?

Od Rosarija do Córdobe ima cijelo vožnje vlakom, a u njega plitak džep: kad odvadi za današnji trošak, ne ostaje mu gotovo ništa. Gdje smoći novac da plati put? Mogao bi raditi. Ali gdje i što? U koga da nađe posla? Prosit! Ah, ne! Da te odbiju, grde, ponizuju kao maloprije... ne, nikad! Radije umrijeti! Na tu pomisao, a videći

opet pred sobom onu neizmjerno dugu ulicu što se otegla u daleku ravnicu te joj kanda kraja nema, nanovo klonu duhom. Osjetivši kako mu hrabrost pada u pete, vrgnu vreću na pločnik, sjede na nju i ledima se osloni o zid: tako je neko vrijeme sjedio, glave oborene među dlanove, prepušten beznađu, žalostan ali bez suza.

Kola punila ulicu klopotom, po pločniku kuljaо svijet amo i tamo i prolazeći gurkao ga nogom, zastajala djeca da ga gledaju, a on svejednako sjedio kako je i sjeo, zagnan u sumorne misli.

Najednom se trže, prenu ga neki glas što mu se obratio na talijanskom, u lombardskom govoru, te ga upitao:

— E, pa što je, momče, s tobom?

Na te riječi dječak podiže glavu, odmah skoči na noge i, sav u čudu, uzviknu:

— Vi? Ovdje?

Bio je to onaj dobroćudni starina, seljak iz Lombardije, s kojim je vezao prijateljstvo na putu, a koji je došao u posjet sinu što obrađuje zemlju u blizini grada Rosarija.

I starac se iznenadio, čuđenje mu ne bijaše manje od dječakova. Ali mu dječak nije ostavio vremena da zapitkuje, nego mu je odmah iznio što je bilo i u kakvoj se nevolji našao.

— A sada sam bez novaca, eto to je. Valja mi raditi. Nađite mi kakav posao, kako bih mogao štogod sastaviti za put. Prihvatio bih se svačega, nosio teret, meo ulice, nabavljaо i dostavljaо, a treba li i u polju raditi, evo me. I suhim bi se kruhom zadovoljio, samo da krenem, da što brže odem odavde i već jednom vidim majku. Ah, posao, nađite mi kakav posao, za ime Božje, jer ovako više ne mogu!

— E, dakako! — dočeka težak, obazirući se naokolo i češkajući bradu. — Lijepo li mi priče...! Raditi... samo tako, ni pet ni šest! Nego čekaj da malo razvidimo. Zar ne bismo mogli nešto šoldi sakupiti među tolikim našim zemljacima?

Gledao ga dječak s nekim pouzdanjem, javio mu se tračak nade u oku.

— Hodи sa mnom — pozva ga stari težak.

— Kamo? — upita dječak, podižući vreću.

— Hajde, vidjet ćes.

Krenu stari, a Marco za njim. Prešli su tako dobran dio ulice, sve bez riječi. Najposlijе težak zastade pred nekom krčmom što joj se nad ulazom ističe zvijezda pod kojom piše: *La estrella de Italia*.

Zaviri starac u krčmu, okrenu se potom dječaku te će zadovoljno:

— Dolazimo u pravi čas.

Uđoše u poveleni prostorje: tu je više stolova, za njima sjede mnogi gosti, piju i živo raspravljaju, drugi stoje uokolo i razvode bučan razgovor. Starac priđe prvom skupu, i po onome kako je pozdravio šestoricu oko stola, jasno se vidjelo da je još maloprije bio s njima u društvu. Zarumenjelih lica nazdravljaju druzi jedan drugomu, kuckaju se čašama i buče, zvoni staklo, smijeh se ori.

Odmah onako, još stojeći, stari im Lombardanin predstavi Marca, ništa ne okolišajući:

— Ovo vam je, zemljaci, dječak siromašak, našijenac koji se sam samcat otisnuo iz Genove i došao u Buenos Aires da traži svoju majku. Ondje mu rekoše: Nema je, otišla je u Córdobu. Doplovio je ovamo u Rosario, tri je dana i četiri noći proveo na rijeci, na teretnjaku, noseći dva-tri retka preporuke. Predao je pisamce, a ondje mu zalupili vrata, ponizili ga. Nema ni pikule u džepu. Sam je ovdje, bez ikoga svog, izgubljena duša. A valjan je ovo i srčan momčić. Ne bismo li mu priskočili u pomoć? I sakupili za kartu do Córdobe, da ondje nađe majku? Zar da ga ovdje ostavimo kao pseto?

— Ne, nikad! Bože sačuvaj! — zagrajaše zemljaci, udarajući šakom po stolu.

— Mali našinac!

— Sjedi k nama, mali!

— Ima nas ovdje tvojih, iseljenika!

— Eh, kršna li momčića!

— Ovamo šolde, družino!

— Bravo, mali! Sam u svijet! Imaš ti petlje!

— Hajde gutni s nama!

— Pobrinut ćemo se da odeš majci, ne boj se!

I ponetko bi ga između njih uštinuo za obraz, neki ga potapšao po ramenu, onaj mu prihvatio vreću, i sve tako. Dotle su već i drugi iseljenici poustajali iza najbližih stolova i polako prilazili. Domalo su svi u krčmi znali priču o hrabromu dječaku. Iz pobočne prostorije eto i trojice Argentinaca, i zakratko — štono riječ, dok bi dlanom o dlan — stari je Lombardanin nakupio u šešir baš lijepu svoticu.

— Jesi li vidio! — obrati se stari dječaku. — Jesi li vidio kako sve brzo ide u toj Americi!

— Pij! — pritače drugi, pružajući mu čašu vina. — U zdravlje

tvoje majke!

Svi digoše čaše, a Marco ponovi:

— U zdravlje moje...

Ali ne doreče: radostan jecaj ispeo mu se u grlo i tu zapeo
poput gvale. Spusti dječak čašu na stol i obisnu starcu oko vrata.

*

Sutradan, tek što se jutro zapoznalo, već se vozio put Córdobe, bodar i veseo, pun vedrih slutnja. Ali nema te vedrine i bodrosti koja bi mogla odolijevati nevoljama što nasrnu na čovjeka kad okolna priroda pokaže svoju zlu čud. Vrijeme bilo sivo, natmureno, a vlak, gotovo prazan, jurio neizmjernom ravnicom na kojoj nigdje žive duše ni znaka ljudskog naselja. Nalazio se sam u dugu vagonu što je nalikovalo na vlakove za ranjenike. Gledao je desno, gledao lijevo, a ono svejednako beskrajna ravan i pustoš, po njoj ovdje-ondje poneko maleno, iskrivljeno drvo, svijena stabalca izobličenih grana, sve u neobičnim, neviđenim položajima, sve kao u nekoj srdžbi i bijesu, sve kao u nekom samrtnom grču da te užas hvata — raslinje sumorno, oskudno i žalosno, tako te se sva ravnica doimala kao nekakvo neizmjerno groblje.

Drijemao je, trenuo neko pô sata pa opet gledao sveđer ista krajina, prizor nepromijenjen. Željezničke postaje stajale jednake, usamljene i puste, kao pustinjački nastani, a kada bi se vlak i ustavio, niotkle glasa čuti: bijaše mu kao da je sam u vlaku, sam i ostavljen, izgubljen sred goleme pustoši. Činilo mu se da je svaka postaja i posljednja i kao da se nakon nje zalazi u tajanstvene i strahotne divljačke krajeve.

Studen ga ujedala za obraze. Kadno se potkraj travnja ukrcao na brod u Genovi, njegovi nisu pomisljali da će dječak u Americi ući u zimu: bio je odjeven za ljeto. I tako je sada, nakon nekoliko sati u vlaku, počeo zepsti, mučila ga hladnoća, a na hladnoću zajahao još i umor od minulih dana, punih snažnih uzbuđenja, i od minulih neprospavanih teških noći.

Usnuo je i dobrano obaspao, a probudio se ukočen od studeni: osjećao se loše. A onda ga obuzeo i nekakav neodređen strah, bojao se da bi mogao oboljeti pa umrijeti na putu, užas ga hvatao pri pomisli da bi mu mogli mrtvo tijelo baciti u tu beznadnu ravnu pustoš gdje bi ga razderali psi i ptičurine grabljivice, kao što razdirahu konjske i goveđe strvi što ih je ovda-onda viđao putem i

od jezivog prizora odvraćao pogled grozeći se.

U toj svojoj uznemirenosti i nelagodi, posred potmule turobne tišine što je pritisla svu prirodu, misli mu se kovitlale, rasla mašta i zlo slutila. Je li baš pouzdano da će u Córdobi naći majku? Što ako je ne nađe? Ako se onaj gospodin iz ulice Los Artes prevario? Ako je umrla?

S tim je mislima opet u san utonuo. Usnilo mu se kako je stigao u Córdobu, noć je, ide on ulicama, a sa svih mu kućnih vrata i prozora dovičuju: »Nema je, nema!«

Prenuo se oda sna, trgnuo se uplašen, i ondje na kraju vagona ugledao trojicu bradonja: uvjeni u ogrtače različitih boja, stoje i gledaju ga, i među sobom se nešto sašaptavaju. I misao mu se zavrže u glavi da bi to mogli biti razbojnici: kane ga ubiti, da ga opljačkaju, da mu otmu njegovu vreću...

Na hladnoću što ga je mučila i na nelagodu i nevoljkost u kojoj se nalazio došao još i strah. Mašta što je bujala i misli mu zamutila sada sasvim buknu i pamet mu zavrtje. Ona su ga trojica svejednako gledala, a jedan od njih pokroči prema njemu. On nato, kao da je izgubio razbor, potpunoma zastrani i raskriljenih ruku pojuri put onoga, sve vičući:

— Ništa nemam! Siromah sam dječak... dolazim iz Italije da tražim majku... Sam sam... nemojte mi nikakva zla smjerati...!

Ona se trojica dosjetiše jadu, odmah razbraše što je posrijedi. Sažali im se na dječaka, pomilovaše ga i počeše umirivati i tješiti, kazujući mu mnoge riječi kojih on nije razumio. Videći gdje sav drhturi i cvokoće od studeni, uviše ga jednim svojim ogrtačem i vratise na klupu, da legne i spava. I doista je zaspao, a kad ga probudiše, bio je u Córdobi.

*

Ah, kako je duboko uzdahnuo i s kakvom je silinom skočio sa vlaka! Još na samoj željezničkoj postaji upita jednog službenika gdje je kuća inženjera Mequíneza. Službenik mu spomenu ime neke crkve i reče da je kuća tik do crkve, a dječak nato uze put pod noge i pruži korak.

Unoćalo se kad je ušao u grad. Bijaše mu kao da ponovno ulazi u Rosario: opet one ravne duge ulice što ih presijecaju druge takve, a svima se u svu duž, s lijeve i s desne strane redaju niske bijele kuće. Ali je malo svijeta vani, i na svjetlu uličnih svjetiljaka, ne baš

gusto postavljenih, vidio je čudna lica, nepoznate mu boje, nekako između crnkaste i zelenkaste, a kad bi tu i tamo podigao glavu, ugledao bi crkve neobična sloga što se golenim i crnim obrisima ocrtavahu na tvrdini nebeskoj. Grad bijaše taman i tih, ali se njemu, koji je prešao silnu onu pustoš, činio veselim.

Oslovio je nekog svećenika, i taj ga uputи, te je brzo našao onu crkvу i kuću pokraj nje. Poteže zvono drhatvom rukom, a drugu pritisnu na prsi, da mu srce ne iskoči iz grudi — srce što je burno udaralo, kucajima koji do grla dopirahu.

Dođe mu da vrata otvorи neka starica noseći posvjet u ruci. Dječak, uzbudjen, nije mogao progovoriti, barem ne odmah onog časa.

— Koga tražiš? — upita ga ona na španjolskome.

— Inženjera Mequíneza — odgovori Marco.

Starica ukriži ruke na prsima, zavrtje glavom na obje strane, kao u čudu, i reče:

— Zar i ti? Zar i tebi treba inženjer Mequínez? Čini mi se, vrijeme bi bilo da to jednom prestane! Evo su već tri mjeseca kako nas uznemiruju i neprestano nam dosađuju. Kao da nije dovoljno ono što su novine donijele. Trebalо bi valjda na svakom uglu objaviti crno na bijelu da je gospodin Mequínez otišao u Tucuman i ondje se skrasio.

Dječak ostade kao da ga je munja ošinula. A onda buknu u provali gnjeva:

— Baš proklet! Dakle ёu i umrijeti na cesti a neću majke naći! Poludjet ёu, ubit ёu se! Bože dragi, kako se zove to mjesto i koliko je donde?

— Jadni sinko — na to će mu starica, koja se ražalostila na dječaka — bogme je podaleko Tucuman, bit će donde kakve četiri stotine ili pet stotina kilometara, u najmanju ruku.¹⁷

Očajan, dječak zakri lice rukama. Potom, protisnuvši jecaj, upita:

— A sada... što ёu sada i kako ёu?

— A što bi, jadni sinko, da ti kažem... odgovori starica. — Ni sama ne znam.

---

¹⁷ Od Córdobe je donde, sve na sjever, 500 km. Tucuman (ili, potpunije, San Miguel de Tucuman) vrlo je slikovit (danas i sveučilišni) grad na obalama rijeke Salí podno Anda. Utemeljio ga Diego de Villarroel 1565. Tu je na svenarodnoj skupštini 9. srpnja 1816. proglašena nezavisnost Argentine. — *Prev.*

Ali joj se odmah zavrže misao u glavi, te ona brzo nadoveza:

— Nego, čuj, pada mi nešto na um. Evo, ovako ćeš: svrni ulicom nadesno, pa ćeš na trećem ulazu naići na dvorište. Tu je neki prijevoznik što će sutra zorom sa svojim volujskim zaprezima na put prema Tucumanu. Idi pitaj bi li te htio primiti, a ti za puta da mu služiš. Možda te zapadne mjesto na kojoj *carreti*.¹⁸ Idi odmah, s ovih stopa.

Nije mali čekao da mu se dvaput kaže, nego brže-bolje spodbi on svoju vreću i zahvali starici, već potekavši odande, i nakon časak-dva eto ga u veliku dvorištu, osvijetljenu svjetiljkama: tu posluje više ljudi, tovare oni vreće žita na nekoliko velikih kola što sa svojim oblim krovovima i visokim kotačima nalikuju na pokretne nastambe cirkusanata i vašarskih opsjenara. Pokrupan brkonja, u ogartaču išaranu bijelim i crnim četvorinama, usađen u velike čizme, upravlja cijelim poslom.

Priđe dječak brkonji i bojažljivo mu iznese svoju molbu. Kaza mu kako je došao čak iz Italije da traži svoju majku. *Capataz*, a to će reći vodič one poprate ili povorke kola, samo ga omjeri od glave do pete i suho odvrnu:

— Nema mjesta.

— Imam nešto novaca — usrdno će dječak — dat ћu vam sve. A na putovanju ћu vam raditi. Nosit ћu vodu, pojiti i krmiti marvu, obavljati sve i sva, što god treba. A zadovoljan sam i koricom kruha. Molim vas, gospodine, povedite me!

Capataz ga i opet pogleda te mu odgovori, sada nešto ljubaznije:

— Nema mjesta... a osim toga... ne idemo u Tucuman, idemo u drugi grad, u Santiago del Estero. Ostavili bismo te na jednom odvojku, i valjalo bi ti odande zapeti pješke, a imao bi bogme što i prevaliti, jer bi još podosta ostalo pred tobom.¹⁹

— Prevalio bih ja i dvostruko! — uzviknu Marco. — Upet ћu ja i pružiti korak, ne brinite, pa kad stigao da stigao. Povedite me, gospodine, dajte mi malo mjesta, za ljubav Božju, ne ostavljajte me ovdje jadna i sama!

— Dobro promisli! Putovat ћemo dvadeset dana!

---

¹⁸ *Carreta*, natkrivena teretna kola, na četiri kotača, na argentinskoj pampi. — *Prev.*

¹⁹ Još oko 150 km do Tucumana. — *Prev.*

— Ništa zato.
— Valja ti znati, mučan je to put!
— Podnijet ču ga.
— A morat ćeš dalje putovati sam!
— Ne bojim se ničega. Samo da nađem majku. Smilujte se!
Capataz mu prinese fenjer k licu i dobro ga promotri. A onda
pristade:
— Dobro! Nek ti bude!
Dječak ga poljubi u ruku.
— Noćas ćeš spavati u jednima od ovih kola — nastavi
capataz, odlazeći. — U zoru ču te probuditi u četiri sata. *Buenas noches!* Laku noć!

*

U rano jutro, pod svjetлом zvijezda, uz veliku buku i graju, krenula na put duga povorka kola: u svaka uklenuto²⁰ šest volova što tegle, a za svakima ide još toliko životinja za odmjenu onih što vuku.

Dječak, koji je spavao na vrećama u jednim kolima, probudio se od štropota, ali je odmah opet zaspao, zaveslao u dubok san, i baš je dobrano potegao. Kad se konačno probudio i drijem istreptao iz očiju, razabra da povorka miruje: zastanak je to na osamljenu mjestu, pod suncem što se nebom uspelo, pa sva družina posjedala u krugu oko četvrti teleta što se na otvorenu peče nataknuto na ražanj, na razgrnutoj žeravi što je vjetar raspiruje.

Jeli su svi zajedno, onda odspavalni pa opet pregnuli na put, i sve tako nastavljeni — po smisljenu redu, odmjereno, kao vojska u hodu.

Svakog jutra krenuli bi u pet sati, zastali oko devet, odmarali se, pa u pet popodne opet uzimali put pred se, da u deset uvečer opet stanu. *Peones* — goniči, govedari — jahali na konjima i podbadali volove dugim štapovima, ostanima. Mali je Marco ložio vatru, hranio životinje, čistio fenjere, donosio vodu.

Krajina kojom prolažahu promicala pred dječakovim očima kao neko nejasno snoviđenje: redale se goleme šume niskog drveća, sela sa nešto ovdje-ondje razasutih kuća na kojima se crvene nazupčana pročelja, pa neizmjerni pusti prostori što nekoć možda

---

²⁰ *uklenuto* — upregnuto (volovi) — čakavština, Lika — M.

bijahu dna slanih jezera, nepregledne ravni što se bjelasaju od posolice dokle oko seže, a na sve strane uvijek ravnica pa ravnica, osama i gluha tišina.

Sasvim izrijetka sreli bi dvojicu-trojicu putnika jahača, a za njima stado vijoglavih konja što bi projurili uzagrepce kao da ih vihor nosi. Inače se dani takali svojim jednolikim tokom, kao na moru, otegnuti i dosadni, jedan nalik na drugi. A vrijeme kao zlato, nebo kao umiveno.

Peones pak iz dana u dan postajali sve zahtjevniji i sve više posla tovarili dječaku, ophodili se prema njemu baš kao da je njihov sluga: neki bili osorni, čak i prijetili, a svi bezobzirno tražili da ih služi, optrpavali ga svim i svačim, davali mu da nosi velike količine krme volovima i konjima, slali ga po vodu u daljinu, i sve tako. Jadnik, iscrpljen od napora, nije ponekad mogao ni noću oka sklopiti. A mučilo ga i ono neprestano drndanje kola i strašna škripa drvenih kotača, civil osovina i ruda što mu uši probijaše.

Na sve jade okrenuo još i vjetar noseći sitnu sićušnu crvenu prašinu: padala je po svemu, sve uvijala, prodirala u kola, ulazila dječaku pod odjeću, punila mu usta i lijepila oči, dah mu priječila i vid oduzimala — neprestana, nesnosna, ubitačna.

Iznemogao od napora i nespavanja, odrpan i sav umazan, karan i prekoravan, zlostavljan od jutra do mraka, bijedni dječak bivao sve utučeniji te bi i sasvim klonuo duhom da mu *capataz* nije kadšto uputio koju lijepu riječ. Često bi dječak, skutren u kutu svojih kola, tajom zaplakao, zarivajući lice u svojujadnu putnu vreću, u kojoj bijahu još sami dronjci.

Svakog je jutra bivao sve slabiji, otišla mu volja, izdušila hrabrost, i kad bi pogledao onu krajinu i video uvijek onu neizmjernu i nesmiljenu ravan, kao kakav kopneni ocean, kazivao bi u sebi: »Ah, neću izdržati do večeri! Neću večeri dočekati, još ču danas skončati na putu!«

A napor i zamor rastao, loš postupak učestao, upravo se udvostručio. Jednog je jutra dječak zakasnio po vodu, pa mu neki *peon* prilijepi pljusku, jer *capataz*, koji bi jadnika zaštito, ne bijaše nazočan. Odonda im prešlo u navadu, kad bi mu što zapovjedili, da mu odmjere čušku, priklapajući: »Evo ti, skitnico! Ponesi materi!«

Srce mu pucalo od jada i muke. Najposlijе obolje. Tri je dana proležao pod gunjem u kolima, drhteći u vrućici što ga je potrapila, i nikog nije viđao — privirio bi k njemu samo *capataz* da mu da vode

i bilo mu opipa. Pomišljao tada dječak da mu već nema života, izgubljen je zauvijek, i očajnički je zazivao majku, zvao ju stoput po imenu: »Majko moja, majčice, pomozi mi! Dodi ovamo, jer evo umirem! Jadna majko moja, nikad te više neću vidjeti! Naći ćeš me mrtva na putu!« I sklopio bi ruke na prsima i molio se skrušeno.

Poslije se oteo bolesti, krenulo mu nabolje, uz njegu što mu je pružaše *capataz*, te on napokon ozdravi. Ali kako se oporavlja i krije, tako se istodobno primicao i najtežem dijelu svoga putovanja: blizu bijaše dan u koji mu se valjalo odijeliti od drugih pa dalje klimati sam.

Minula su dva tjedna i više kako se vuku nepreglednom ravnicom. Kad su izbili na okuč²¹ gdje put zavija prema Santiagu del Esteru, odvajajući se od ceste što vodi u Tucuman, kaza mu *capataz* da im se tu valja rastati. Dade mu nekoliko obavijesti i korisnih uputa za nastavak putovanja, priveza mu vreću na leđa da je nosi kao uprtnjaču a ne da je tegli u ruci i da mu smeta dok pješači, i nato se kratko s njime pozdravi, kao nekako u strahu da ne bi pokazao gnuće. Dječak jedva stiže da mu poljubi ruku.

I drugima koji dotad onako nesmiljeno postupahu s njime sažali se kanda na dječaka, sada gdje vidješe da ostaje sam, te mu mahnuše u pozdrav i krenuše.

Uzvratio im je pozdrav rukom i ostao još neko vrijeme ondj, gledajući za povorkom dok nije nestala za oblakom crvene prašine što se dizala s puste ravnice. Zatim, tužan, uze put pod noge.

*

Već na početku njegova samotnog pjesačenja nešto ga je ipak malko tješilo. Nakon toliko dana putovanja onom beskrajnom, uvijek istom, jednolikom ravnicom, sada je pred sobom, u silnoj daljini, gledao lanac vrlo visokih planina što se modre pod bijelim vrhuncima: podsjećahu ga na Alpe, i bijaše mu pri srcu kao da se bliži zavičaju. Bile su to Ande, hrptenica američkog kopna, gorje koje se u golemom nizu proteže od Ognjene zemlje pa sve tamo do Sjevernoga ledenog mora, kroza stotinu i deset stupnjeva zemljopisne širine.

Tješilo ga još nešto: čutio je da zrak postaje topliji: dolazilo je to odatle što se on, idući prema sjeveru, sve više primicao tropskim

---

²¹ *okuč* — okuka — *M.*

krajevima.

U velikim je razmacima nailazio na kakvo malo naselje od nekoliko kuća, gdje bijaše i bijedan dućančić, i tu bi kupio štogod za jelo. Sretao je i ljude na konju, a viđao je ovdje-ondje žene i djecu kako sjede na tlu, čeljad nadasve ozbiljnu, nepomičnu, neobična izgleda kakva još nije vidio, lica zemljane boje, kosih očiju, izbočenih jagodica. Ukočeno su piljili u njega i pomalo ga pratili pogledom, okrećući glavu polako, poput automata. Bijahu to Indijanci.

Prvog je dana pješačio koliko je mogao, sve dokle ga snaga nije izdala, a spavao je pod drvetom. Sutradan je već manje prešao, ni volja ga baš nije nosila, splasnuo mu duh: cipele poderane, noge potprištene, oguljene, u tijelu slabost od mršave hrane. Uvečer ga pak počeo strah obuzimati. Pripovijedali su tamo kod kuće kako ovim američkim krajevima plaze goleme zmije. I tako mu se sada činilo da već čuje gdje gmazovi mīle i šuljaju se, te bi načas stao, pa onda opet potrčao — srsi ga podilazili, srce mu trnulo od jeze..

Na trenutke bi sažaljevao sebe, i tako bi išao sve tiho plačući. A zatim bi pomislio: »Koliko li bi mojoj majci bilo žao kad bi znala da sam tako strašljiv!« I na tu misao malko bi se opet ojunačio. Pa da od sebe makne svaki strah, dozivao je u pamet ovu ili onu pojedinost oko majke, sjećao se njenih riječi kad je odlazila iz Genove, dohvaćao se onih dana kada mu je, dok je još bio dijete, navlačila na postelji pokrivač pod bradu i brižno ga zašuškavala sa svih strana, javljala se uspomena na ono kako ga je majka, kad je bio malen švrćo, uzimala u naruče kazivajući mu: »Hodi k meni, budi malo uza me«, i dugo tako ostajala, prislanjajući glavu uz njegovu, lice uz lice, utonula u misli...

Navirale uspomene, zapljuskivala sjećanja, i govorio on u sebi: »Hoću li te, draga majko, jednog dana opet vidjeti? Hoću li stići kraju svoga puta, hoću li te naći?« I tako je išao dalje, kročio kroz Šume neobična drveća, prolazio među prostranim nasadima sladorne trske, preko beskrajne prerije, a pred sobom svejednako gledao one daleke i moćne modre planine što svojim silno visokim i čunjastim vrhuncima nebo paraju.

Protekla su tako četiri dana, pet, pa i cio tjedan. Malaksao putnik, noge krvareile. Napokon, jedne večeri u smiraje, rekoše mu: »Tucuman je na pet milja odavde.« Uzviknuo je od radosti i pružio korak, kao da mu se iznenada vratila sva izgubljena snaga. Ali

zamalo. Pusta obmana kratko je trajala. Snaga odjednom izduši, i on sasvim klonu, opruži se uz rub jarka. Ali bijaše zadovoljan, srce udaralo od radosti.

Nebo, osuto sjajnim zvjezdama, nije mu se nikad prije činilo tako lijepim. Opružen na travi gdje će i noćiti, gledao je zvjezdana jata na nemjerenom polju nebeskom i mislio kako u taj čas možda i njegova majka gleda zvijezde i to isto nebo, pa je u sebi govorio: »Gdje si, majko moja? Što radiš ovog časa? Misliš li na svoga sina? Na svog Marca koji ti ge tako blizu...?«

*

Bijedni Marco, da je samo mogao znati u kakvoj je nevolji tada bila njegova majka, zacijelo bi upeo i posljedne sile da u nadljudskom naporu pokroči dalje i da što prije stigne k njoj. Ležala ona u postelji, bolesna, u prizemnoj sobi gospodske kuće obitelji Mequínez, koja ju je voljela i brižno njegovala.

Jadna je žena poboljevala još onda kad je inženjer Mequínez morao nenadano oputovati iz Buenos Airesa, a zrak u Córdobi, premda dobar, nije joj pomogao. A onda kad više nije ni od muža ni od rođaka dobivala odgovore na svoja pisma, pomišljala je na najgore, bojala se nije li se dogodila kakva velika nesreća. I tako, u neprestanoj tjeskobi u kojoj je živjela, boreći se i razdirući između želje da se vrati i potrebe da ostane, uvijek u očekivanju kakve tužne vijesti, sve je više venula i propadala, a na jade joj pod zadnje zahajala još i veća nevolja — nekakav crijevni proder.

Već dva dana nije ustajala iz postelje. Bio je potreban kirurški zahvat da joj se spasi život. Upravo onog časa kad ju je njezin Marco zazivao, stajali joj uz postelju gospodar i gospodarica i ljubazno nastojali da je kako privole na operaciju. Ali je ona, plačući, uporno odbijala. Valjan liječnik iz Tucumana još je prije tjedan dana dolazio — no sve uzalud.

— Ne, ne, draga gospodo — govorila ona — ne bih to nikako: ne bih izdržala, podlegla bih pod kirurškim nožem. Bolje, pustite me da ovako umrem. Nije mi do života, sve sam pregorjela. Sve je za me svršeno. Bolje da umrem prije negoli doznam što je od mojih.

Gospodari nastojali da joj odagnaju crne misli, hrabrili je i govorili kako će na posljedne pismo, poslano izravno u Genovu, svakako dobiti odgovor, i neka se odluči na operaciju već zbog djece. Ali kad joj spomenuše djecu, bijaše još i gore: pomisao na

njih nije joj blažila bol i jade, nego je, naprotiv, uvećavala njezine strepnje i duboku klonulost duha u kojoj se poodavno nalazi i muči. I odmah je jadna žena zaplakala.

— Ah, sinci moji, možda vas više nema na životu! — protuži ona, sklapajući ruke. — Bolje onda da ni mene nema! Hvala vam, dobra gospodo, od srca vam hvala! Ali je bolje da umrem. Ni poslijе operacije ne bih opet bila zdrava, znam pouzdano. Hvala vam na tolikoj brizi. Nije potrebno da preksutra liječnik odlazi. Suđeno je da umrem ovđe. Odlučila sam.

Oni je sveđer tješili, hvatali za ruku, molili i ponavlјali:

— Ne, nemojte tako, zaboga, nemojte to govoriti...

Ali bi ona tada zaklopila oči, sasvim iznemogla, i tonula u dubok san — bijaše kao da je mrtva.

Gospodari joj još neko vrijeme stajali uz postelju, na sumornoj svjetlosti svijeće što je svjetlomrcala, i sažalno, ali i diveći se, gledali tu veličajnu majku koja je, da spasi svoju obitelj, došla da umre šest tisuća milja daleko od domovine, da umre pošto je toliko pretrpjela — jadna, tako čestita i dobra a tako nesretna žena.

*

Sutradan rano, sa svojom vrećom o ramenu, pognut i hramljući ali pun srčanosti, stigao Marco u Tucuman, jedan od najmladih, cvatućih gradova Republike Argentine. Bijaše mu kao da opet vidi Córdobu, Rosario, Buenos Aires: pred njim one iste ravne i vrlo duge ulice, iste niske i bijele kuće, ali na sve strane divno zelenilo, svuda bujno neobično raslinje, zrak mirisav, svjetlo jarko, nebo jasno i duboko, kakvo nikad nije vidoio, ni u svojoj Italiji.

Dok je prolazio ulicama, osjećao je isti onaj nemir kakav ga je obuzimao u Buenos Airesu. Gledao je prozore i vrata svih kuća, gledao sve žene što su prolazile, u strepnji se nadao da će sresti majku. Htio je svakoga pitati, ali se nije usuđivao nikoga zaustavljeni. Na svim se kućnim vratima osvrtali za njim, svi pomisljali tko li je taj jadni, odrpani i zaprašeni dječak što očito dolazi s daleka pufa. A on među svijetom tražio kakvo pouzdano lice, čovjeka koji će mu uliti povjerenje: njemu je htio upraviti sudbonosno pitanje.

I dok on tako, pogled mu zape o natpis nad ulazom nekog dućana: stajalo ondje talijansko ime. Vidje, unutri je muškarac s naočalamama, a s njime dvije žene. Polako dječak pridiše, skupi hrabrost

i upita onako s praga:

— Biste li mi, gospodine, znali reći gdje stanuje obitelj Mequínez?

— Obitelj inženjera Mequíneza? — priupita trgovac.

— Da, inženjera Mequíneza — potvrdi dječak slabašnim glasom.

— Nisu u Tucumanu — objasni trgovac.

Na te riječi dječak ciknu kao da ga je tkogod nožem u srce ubo. Ustade trgovac s onim ženama, priskočiše dječaku, a pridoše i susjedi.

— Što ti je, momče? — pitao trgovac, vukući ga u dućan, da sjedne. — Pa nema tu zašto da se očajava, dobijesa. Mequínezovi nisu ovdje, ali ni daleko odavde, koji sat od Tucumana.

— Gdje to, gdje su? — uzviknu Marco i poskoči kao da je uskrsnuo.

— Petnaestak milja odatvde, na obali Saladilla — nastavi trgovac. — Podižu ondje tvornicu sladora. Tu je skupina kuća, među njima i Mequínezova. Svi ga znaju. U malo sati već si ondje.

— Bio sam ondje prije mjesec dana — javi se neki mladić koji bijaše pritrčao čuvši onaj krik.

Marco trže pogled u nj i, ublijedjevši, nestrpljivo pobrza:

— A jeste li vidjeli sluškinju gospodina Mequíneza, Talijanku?

— Genovljanku? Jesam, vidio sam je.

Marco protisnu grčevit jecaj, nešto između provale radosti i plača. A onda buknut silovito, odrješito:

— Kuda se ide onamo? Pokažite mi put, krećem odmah!

— Polako, polako, ima donde dan hoda! — svi će mu u jedan mah. — Umoran si, valja ti otpočinuti, krenut ćeš ujutro.

— Ne, nipošto! — uzvrati dječak. — Pokažite mi put, nemam kad čekati! Idem s ovih stopa, sve ako i presvisnuo na putu!

Kad su vidjeli koliko je navro, i kad su razabrali da ga ne mogu odvratiti od nauma, nisu više ništa ni pokušavali.

— Bog ti bio na pomoći! — rekoše mu. — I pazi kada budeš prolazio kroz šumu! Sretan put, Talijančiću!

Jedan ga između njih otprati izvan grada, uputi ga i posavjetova, i ostade neko vrijeme gledajući za njim. Domalo nestade dječaka iz vida, iščeznu on sve onako hramajući, s vrećom na plećima, izgubi se za gustim drvećem što s jedne i s druge strane obrubljuje cestu.

*

Bijaše ta noć strašna za bolesnicu, Marcovu majku. Bijedna je žena trpjela strašne muke, jaukala i stenjala, žile joj iskakale, bolovi je na mahove bacali u ludilo. Žene oko nje uzgubile glavu.

Gospodarica svaki čas pritrčavala, uplašena, sva izvan sebe. Svi već strahovali, ako se jadnica baš i odluci na operaciju, bit će kasno — neće više navrijeme stići liječnik, koji je imao doći ujutro.

Za trenutaka kada nije bila u bunilu, jasno se vidjelo da joj najluće muke nisu tjelesni bolovi nego misli na daleku obitelj.

Blijeda, sva uvela i satrvena, izobličena u licu, očajna se hvatala za kosu i vikala:

— Bože moj! Bože moj! Umrijeti tako daleko od svojih!
Umrijeti a ne vidjeti ih! Svoje jadne sinove što ostaju bez majke!
Djecu svoju, jadnu krv svoju! Marca svoga koji je tako malen i tako dobar i mio! Da samo znate kakvo je to dijete! Ah, gospodarice, kad biste samo znali! Jedva sam se otela iz njegova zagrljaja kad sam ono na put odlazila, jecao je da bi se i kamen smilio, jecao neprestance, kao da je znao da više neće vidjeti svoje majke, bijedni moj Marco, bijedno dijete moje! Mišljah da će mi srce prepuknuti.
Ah, da sam onda umrla dok mi je govorio zbogom! Ah, da me munja pogodila! Bez majke, jadni sinak moj, on koji me toliko volio i komu bijah toliko potrebna, on bez majke, u bijedi, što će jadan, morat će prositи. Marco moj, morat će, gladan, ruku pružati za milostinjom! Bože sveti! Oh, ne, neću da umrem! Liječnika! Zovite ga odmah! Neka dođe, neka me reže, neka čini što hoće, ali da mi život spasi. Želim ozdraviti, živjeti, otpovijati, sutra, odmah!
Liječnika! Jao, jao!

Žene su je hvatale za ruku, molile da se pribere, spominjale joj uzdanje u Svevišnjega. Zapadala je tada u neko mrtvilo, pa onda opet plakala, hvatala se rukama za svoje sjedine, jecala poput djeteta, nizala duga jadanja i sve ovda — onda protiskivala:

— Oh, Genovo moja, kućo moja! Divno ono more...! Oh, Marco moj, jedno dijete moje! Gdje li je sada, bijedni sinak moj!

*

U to vrijeme, dok je noć prolazila, bijedni je Marco — pošto je više sati, onako iznuren, proveo uz rub jarka — pješačio kroz golemu šumu, pod divovskim stablima, čudovištima biljnog svijeta,

Što se uzdižu nalik na stupove kakva moćnog hrama i u silnoj visini prepleću svoje granate krošnje što ih mjesecina polijeva srebrnim sjajem.

Nejasno je u onoj polutami video tisuće stabala svakojakih oblika — uspravnih, nagnutih, svijenih, usukanih, prepletenih u čudnim položajima prijetnje i borbe. Neka ležeća, obaljena na tlu, oborena kao kule srušene u cjelini, a prekrivalo ih gusto i zbrkano rašće što je bujalo naokolo, ovijalo se jedno oko drugoga i tiskalo poput kakva bijesna mnoštva što se pedalj po pedalj otima o prostor. Bijaše opet i čitavih skupina što svoja stabla, gusto zbijena, dizahu okomito uvis kao snopove divovskih kopalja što svojim šiljcima dopiru do oblaka. Sve u sve, uznosita veličajnost, čudesan raskoš i nered, golemo bogatstvo oblika, carstvo što udivljuje i zastrašuje, najuzvišeniji prizor što mu ga je ikad pružio biljni svijet. Na mahove zapadao Marco u velik strah, ali je brzo upravljao misli na drugo, duša mu hrlila majci.

Iznemogao, ranjavih nogu, sam je samcat prolazio začudnom i strašnom onom šumom, gdje je samo izrijetka, u velikim razmacima, mogao vidjeti kakav malen ljudski nastan koji podno onih golemych stabala bijaše poput sitna mravinjaka, ili bi pak naišao na kojeg bivola što drijema ukraj puta. Bio je dječak na izmaku snaga, ali nije osjećao umora; bio je sam, ali se nije bojao. U velikoj šumi velika mu i duša, a blizina majke krijeplila ga i poticala, ulijevala mu srčanost odrasla čovjeka. Hrabilo ga sjećanje na ocean što ga je prepolvio, junačile ga uspomene na pretrpljene muke, na svladane zapreke i strahovanja, na puste jade što ih je podnio u svojoj postojanosti, u svojoj upornosti čvrstoj kao željezo, i vedro je tada uzdizao čelo, grudi mu se nadimale od ponosa: uzavrela bi tada u njemu sva junačka i plemenita njegova genoveška krv i navrela mu u srce u valu uznositosti i smionosti.

I nešto se novo zbivalo u njemu, nastajala promjena: dok je prije u duhu nosio majčinu sliku ponešto izbljedjelu i zamutenu proteklim vremenom, i dok mu se majka dotad javljala pred očima nekako kao u magli, sada mu je njezina slika bivala jasnijom, sve se više bistrla. Video je opet majčino lice, u potpunosti, onakvo kakva ga već dugo nije video; gledalo ga ono izbliza, sasvim svjetlo, obasjano, obraćalo mu se, govorilo mu. Opet je pred sobom video i najmanji treptaj majčinih očiju, micanje njezinih usana, svaku joj kretnju u držanju, svaku sjenu njezinih misli.

Potaknut tim uspomenama što su navirale, ubrzao je korake, obuzet i nošen nekim novim čuvstvom — neko ga milje presvajalo i neizreciva mu nježnost srce plavila i suze mu iz očiju mamila, suze slatke, blage, tihane. I dok je tako u mraku grabio naprijed, u sebi je razgovarao s majkom, kazivao riječi koje će joj domalo na uho šaptati: »Evo me, majko, ovdje sam, i nikad te više neću ostaviti. Zajedno ćemo natrag, svojoj kući, i uvijek ću, na brodu i drugdje, biti uza te, sasvim uza te, i nitko me više neće od tebe odvojiti, nikad i ni dovijeka!«

Ni opazio nije kako gore na krošnjama divovskih stabala gasne srebrna mjesecina, raščinjava se u prvi prosvit zore što nježno prozoruje: danilo se.

*

U osam sati toga jutra već je kraj bolesničine postelje stajao liječnik iz Tucumana, mlad Argentinac, sa svojim asistentom: došao je da bolesnicu posljednji put pokuša uvjeriti kako je operacija potrebna i neka joj se podvrgne. Liječnikova uvjeravanja usrdno ponavlja inženjer Mequínez i njegova žena, svi je nagovarali, ali sve uzalud, nisu je mogli privoljeti. Osjećajući kako joj je istekla sva snaga, žena je izgubila svaku nadu i nije vjerovala u neku korist od operacije: naprotiv, uzimala je kao pouzdano da će odmah u njoj podleći, a ako i poživi koji sat poslije, samo će uzalud podnijeti još veće muke i ljuče bolove nego što su oni od kojih bi ionako umrla.

— Ali je operacija pouzdana — ponavljao liječnik uvjeravajući. — Ozdravit ćete posigurno, treba samo malo hrabrosti. Ako ne prihvatište operaciju, smrt je neizbjegnja.

Sve utaman.

— Ne, ne — uzvraćala ona slabašnim glasom — imam još hrabrosti samo da umrem, ali je nemam da više uzalud trpim. Hvala vam, gospodine doktore, tako je suđeno. Pustite me da umrem u miru.

Liječnik, pomiren s njezinom odlukom, odustade. Nitko nije više govorio. Žena se tako obrati gospodarici te joj glasom umiruće uputi svoje posljednje molbe:

— Draga, dobra gospođo — s velikom mukom protisnu između jecaja — ono malo moga novca i moje sirotinje pošaljite, molim vas, mojoj obitelji... preko gospodina konzula. Nadam se da su svi živi. Nekako tako osjećam u ovim posljednjim časovima, srce nu na

dobro sluti. Učinite mi ljubav, pišite im... pišite izn, molim vas, da sam neprekidno na njih mislila... da sam uvijek radila za njih... za svoje sinove... i da mi jedina žalost bijaše što ih nisam više vidjela... ali da sam hrabro umrla... pomirena sa sudbinom... blagoslivljajući ih... i da svome mužu... i svome starijem sinu... preporučujem i na dušu i na brigu ostavljam mlađega... svoga jadnog Marca... koga sam u srcu nosila do posljednjeg časa.

I zanijevši se najednom, uzviknu sklapajući ruke:

— Ah, moj Marco! Dijete moje! Živote moj...!

Ali zaokruživši očima punim suza, vidje da njezine gospodarice više nema ondje: krišom su je pozvali van. Pogleda je li tu gospodar: ne bijaše ni njega, i on nestao. Ostale samo dvije bolničarke i pomoćni liječnik. Iz pokrajne prostorije dopirao bat užurbanih koraka, mukao žamor glasova što se brzo izmjenjuju, čuli se prigušeni uzvici.

Bolesnica izvalila zakoprenjene oči, uprla zamagljen pogled u vrata, očekujući. Domalo vidje kako se pojavljuje liječnik: nekakav mu neobičan izražaj na licu. Za njim eto gospodarice i gospodara: i njima dvoma lice sasvim drukčije. Sve troje gledaju je nekako čudnovato. I među sobom potiho izmjenjuju koju riječ. Učini joj se da liječnik veli gospodarici: »Bolje odmah!« Bolesnica nije shvaćala.

— Josefa — obrati joj se gospodarica, a sve joj u grlu treperilo — nosim vam dobar glas... valja vam se pripremiti da čujete dobru vijest...

Žena ju je pažljivo gledala, a gospodarica nastavi, sve uzbudnjenja:

— Vijest koja će vam biti na veliku radost.

Bolesnica upela oči, nije pogleda skidala s gospodarice, koja pak proslijedi:

— Nadajte se nekom koga volite...

Žena podiže glavu u nagloj kretnji: čas je gledala u gospodaricu, čas u vrata, oči joj zaiskrile.

— Nekomu — nadoveza gospodarica, blijedeći — nekomu tko je upravo stigao... neočekivano...

— Tko je? — uzviknu žena čudnim, hrapavim glasom kakav je u onoga tko se uplašio.

Časak zatim pridiže se i kriknu, i ostade tako sjedeći na postelji, nepomična, širom rastvorenih očiju, s rukama na

sljepoočicama, kao da pred sobom vidi sablast s drugog svijeta.

Marco, dronjav i prašnjav, stajao na pragu, liječnik ga pridržavao za nadlakticu.

— Bože! Bože! Bože moj! — triput zavika bolesnica.

Marco pohrli k njoj, ona raskrili uvele ruke i snažno ga privinu na grudi, a smijeh joj provali iz usta, smijeh prekidan dubokim uzdasima i jecajima bez suza, i od toga, kao zagušena, klonu natrag na uzglavnicu. Ali se odmah opet pribra i pridiže, i luda od radosti, ljubeći ga neprestano, zareda uzvikujući:

— Ma odakle ti ovdje? Kako? Zašto? Jesi li to ti, doista? Kako si samo porastao? Tko te doveo? Jesi li sam? Nisi li bolestan? Ma jesи li ti to? Nije li ovo san? Hajde kazuj!

Potom odjednom preumi i, kao da se nečeg sjetila, promijeni glas:

— Ne, ne! Šuti! Čekaj!

I onda zabrza, obraćajući se liječniku:

— Možemo, gospodine doktore, žurno, odmah! Želim ozdraviti! Pripravna sam! Nemojmo ni časka gubiti! Odvedite Marca da ne čuje! Marco moj, nije to ništa: poslije ćeš mi sve kazivati. Još poljubac. A sad idi! Evo me, gospodine doktore!

Izvedoše Marca. Gospodar i žena pohitješe van. Ostade samo liječnik i njegov asistent. Zatvoriše oni vrata.

Gospodin je Mequínez htio odvesti Marca u podalju prostoriju, ali se dječak nije micao sa svoga mjesta: bijaše kao da je prikovan onđe gdje je stao.

— Što se to dogada? Što je mojoj majci? — upita mali.

— Što će joj uraditi?

— Evo, reći ču ti — nato će mu gospodin Mequínez, sve nastojeći da ga odvuče odande. — Majka ti je bolesna, potrebna joj je mala operacija. Sve ču ti objasniti, hodi sa mnom.

— Ne, ne — uzvrati dječak, protiveći se. — Ne mičem se nikamo odavde, ovdje mi recite.

Ineženjer namatao riječi, sve nastojeći da ga odvede odande. Dječak se uplašio, počeo drhtati.

Odjednom se prolomi oštar krik, bijaše kao da je kriknuo tkogod nasmrt ranjen: krik se razliježe svom kućom.

Kao odjek, dječaku se ote drugi krik, i on očajno zavapi:

— Umrla mi je majka!

U taj čas otvoriše se vrata, liječnik se pojavi na pragu i reče:

— Majka ti je spašena!
Dječak trže oči u nj, časak zadrži pogled na njemu, a onda mu se baci do nogu, jecajući:
— Hvala vam, gospodine!
Kretnjom ruke liječnik ga podiže i reče:
— Ustani...! Ti si, junačni dječače, spasio svoju majku!

Ljeto

Srijeda, 24.

Marco iz Genove pretposljednji je mali junak s kojim smo se upoznali ove godine: ostaje nam još jedan, za mjesec lipanj. Čekaju nas samo dva ispita — još koji tjedan i gotova je školska godina! U zraku joj čutimo svršetak.

Drveće na dvorištu, bujno ulistalo i puno cvata, lijepom sjenom sjeni sprave poredane za tјelovježbu. Učenici su već u ljetnom ruhu. Lijepo ih je sada vidjeti gdje izlaze iz svojih razreda, kako li je sve drukčije nego minulih mjeseci, kakve li promjene! Nestalo grive što im je padala do ramena, sve su glave ošišane, svi su obnažena vrata, svi golih nogu ispod kratkih hlača. Na glavama slamni šeširići svakojakih oblika, sa vrpcama što sežu do leđa. Ovratnici im i košulje u svim bojama, sve se šarenici.

Svaki i najmanji među njima ima na sebi štogod crveno ili modro, kakav suvratak na odijelu, okrajak ili porub, kakvu rojtu ili resu, ukras ili vrpcu u svijetloj boji, nešto čime je i najsiromašnija majka uresila i zakitila svoga sinka da joj bude izgledniji i ljepši. Mnogi u školu dolaze i bez šešira i bez kape, kao da su pobegli iz kuće. Neki su naprosto u bijeloj odjeći što se nosi za tјelovježbu. Jedan je dječarac učiteljice Delcati sav u crvenu, od glave do pete, te je baš kao kuhan rak. Ima ih što su odjeveni na mornarsku.

A među svima što li je opet zgodan Zidarčić! Nasadio je na glavu slamnu šeširčinu široka oboda, poklopio se tako te je pod krilima svog pokrivala baš kao kusatak svijeće pod velikim zaslonom! I što li je samo smiješan: nema šta, moraš mu se smijati kad ga vidiš kako pod onom klobučinom pokazuje »zečju njušku«.

I Coretti je odbacio svoju kapu od mačjega krvna pa sada nosi nekakvu staru čepicu od sive svile, onako na putničku. Votini se, dakako, opet ugizdao, na njemu odijelo na škotsku, krojeno da

prianja uz tijelo, baš kicoški. Crossi razgalio grudi, Precossi pak uživa svježinu u povelikoj kovačkoj košulji modre boje.

A Garoffi? Sada, kad mora ići bez širokog ogrtača pod kojim je skrивao sve ono čime je trgovao, nabrekli mu džepovi nabijeni svim i svačim, pa mu iz njih vire srećke od lutrije. Sada u sviju možeš lijepo vidjeti što tko sa sobom nosi: lepeze od novinskog papira, cjevčice od trske, praćeke, kojekakvo bilje, hrušteve što se izvlače i gamižu iz džepova pa polako mile i razilaze se po odjeći.

Mnogi mališani donose kite cvijeća učiteljicama. I one, učiteljice, sve se redom uljetile, zaodjele se u haljine živih boja — sve osim »Opatic«: ona svagda ostaje vjerna svojoj crnini. I učiteljica što nosi crveno pero zadjenuto za šešir, sveudilj vije svoju perjanicu, a pod bradom joj uzao od ružičastih traka što ih nosi oko vrata, ugužvanih koliko je za njih potežu prstići njezinih malih učenika koji uvijek žele da im se učiteljica smije i da trči.

Doba je trešanja, leptira, glazbe po perivojima i šetnje u polje. Mnogi iz četvrtog razreda već idu na rijeku da se kupaju. Svima su misli blagdanske, svi se prenose u doba školskih praznika, i svakog dana izlaze iz škole sve nestrljiviji ali i zadovoljniji, brojeći u sebi: evo se otočio još jedan dan.

Sve je lijepo, samo mi je žao Garronea kad ga vidim onako zavijena u crno, a zabrinut sam i za svoju jadnu učiteljicu iz prvog razreda, sve je bljeđa i mršavija, i sve je više kašalj guši. Ide sada sva pogurena i tako me tužno pozdravlja.

Poezija

Petak, 26.

Počinješ shvaćati poeziju škole, Enrico. Ali školu zasad vidiš samo iznutra: bit će kudikamo ljepša i poetičnija za tridesetak godina, kad budeš onamo pratio svoju djecu i gledao školu izvana, kao što je ja sada gledam i vidim. Dok čekam da izidete, obilazim tihim ulicama oko zgrade pa kadikad osluhnem podno prozora u prizemlju na kojima su spušteni zastori. Na jedan prozor čujem glas učiteljičin gdje kazuje: »Eh, a crtica na slovu t! Ne tako, dijete moje. Što li bi rekao tvoj otac...?« S drugog opet prozora dopire krupan glas učiteljev što djeci zadaje račun: »Kupio pedeset metara sukna... po... i preprodao po...« Malo dalje učiteljica, ona sa crvenim perom,

čita naglas odlomke iz povijesti... Iz susjednog razreda šišolji nešto kao ptičji cvrkut — znak je to da je učitelj na trenutak izišao...

Idem dalje, zaokrećem za ugao i čujem mališana kako plače i učitelja gdje ga kara ili umiruje... S drugih prozora eto mi stihova, ili pak čujem imena slavnih ljudi i junaka, uho hvata rečenice o kreposti, o rodoljublju i hrabrosti.

I časkom sve utihne, mir i tišina slegne se na školu — rekao bi, prazna je zgrada, i ne bi vjerovao da je ondje na stotine dječaka... A onda opet bukne veselo žagor kad se našali koji učitelj veseljak...

Ljudi što onuda prolaze zastajkuju da osluhnju, i svatko milim okom pogleda skladnu, dostojanstvenu zgradu, u kojoj je toliko ljupke mladeži i toliko lijepih neda.

Na kraju potmula buka, lupa knjiga i torbaka, topot nogu, žamor što se širi od razreda do razreda, svom zgradom ozgo dolje, kao da se odjednom širi kakva radosna vijest — kada školski poslužitelj zvoncem objavi svršetak nastave: finis.

Na taj znak i žamor oni pred školom i oko nje, staro i mlado, žene i muškarci, djedovi i bake, djevojke i mladići, svi povrve k ulazu da dočekaju sinove, unuke, braću. A mali školarci za to vrijeme naviru iz svojih razreda na hodnike, žure se po svoje kapute i kabanice, kape i šešire — sama gužva, vika i strka. Naposljetku eto ih, izlaze u dugim redovima, topoču nogama, odzvanjaju koraci. A onda od njihovih pljušte po njima sama pitanja:

— Jesi li znao lekciju?

— Kako ti je ocijenjena domaća zadaća?

Što imate za sutra?

— Kada je mjesecni ispit?

Čak i jadne majke koje neznavaju čitati otvaraju zadaćnice, zaviruju u zadatke, traže ocjene.

— Što...? Samo trojka...?

I ljute se, raduju se, zapitkuju učitelje, govore o školi. Zanimaju ih ispiti i rasporedi.

Kako je sve to lijepo i uzvišeno, dragi Enrico, i kakva li golema obećanja svijetu!

Tvoj otac

Gluhonijema

Nedjelja, 28

Mjesec svibanj nije se mogao bolje završiti doli jutrošnjim posjetom. Netko je pozvonio, i svi potrčasmo na vrata. Čuh oca gdje iznenađen dočekuje posjetitelja što je banuo tako iznebuha:

— Gle, ti ovdje, Giorgio?

Bio je to Giorgio, naš vrtlar iz Chierija, komu je obitelj prešla u Condove. Upravo je stigao iz Genove, gdje se dan prije iskrcao s broda kojim je doplovio iz Grčke, pošto je ondje, u Grčkoj, tri godine radio na građenju željezničke pruge. U ruci je imao podebeo zavežljaj. Čovjek je malko ostario, ali bijaše bodar i rumen, i sveđer dobre volje.

Moj ga otac pozva da uđe, ali on ne htjede unutra, nego odmah, ozbiljna lica, upita:

— Kako moji! Kako mala Gigia?

— Dobro dosad, sve u redu — odgovori moja majka.

Giorgio duboko uzdahnu te će olakšana srca:

— Oh, hvala Svevišnjemu! Nisam imao hrabrosti da se pojavim u Zavodu za gluhenijeme prije nego što se u vas propitam o njoj. Ostavljam zavežljaj ovdje pa s ovih stopa idem onamo. Tri su godine što nisam video svojejadne kćeri! Tri su godine kako nisam video nikoga od svojih!

— Otprati ga donde — reče mi otac.

— Oprostite, još samo riječ... — na to će vrtlar, već na stubama.

— A poslovi? Kako poslovi? — prekide ga moj otac.

— Dobro, Bogu hvala — odgovori Giorgio. — Donio sam nešto šoldi. Nego, htio bih da upitam: Kako napreduje u nauku moja mala nijemka? Kažite mi, molim vas. Kad sam odlazio, bila je, jadno srce moje, nalik na živinče. Da kažem po istini, ne vjerujem baš u te zavode. Je li naučila jezik znakova? Žena mi je doduše pisala kako mala uči da se sporazumijeva i kako napreduje. Ali, velim ja u sebi, kakva mi korist ako mala to i nauči kad ja ne razumijem tih znakova i ne znam joj uzvratiti? Kako ćemo se onda sporazumijevati, ja i jadno mi dijete? Dobro je da se barem među sobom razumiju, nesretnik s nesretnikom. Pa kako je, kako? Recite mi, molim vas.

— Ništa ti ne velim, vidjet ćeš sam — nasmiješi se moj otac.

— Idi, idi odmah onamo, nemoj časa časiti, nemoj maloj dalje ni

minute oteti.

Iziđosmo. Zavod nije daleko. Dok smo išli brzim korakom, vrtlar mi se obraćao i žalosno govorio:

— Ah, jadna moja Gigia! Doći na svijet s takvom nesrećom! Možeš li ti to zamisliti? Nikad nisam čuo da me ocem nazvala niti je sama ikad čula da je kćerkom zovem! Nikad nije izgovorila niti je ikad na svijetu čula ijedne riječi! Sva sreća te se našao gospodin milostiva srca koji za nju plaća zavodske troškove. A eto... prije osme godine nije mogla onamo. Već su tri godine što nije kod kuće. Sad joj je uskoro jedanaest. Eh, je li narasla? Reci mi je li narasla? Kako se osjeća? Je li joj dobro?

— Vidjet ćete sami, sad ćete vidjeti — odgovorih mu, pospješujući korak.

— Eh, a kada će taj blaženi zavod? Gdje je? Moja ju je žena odvela onamo kad sam ja već otišao od kuće. Morao bi, čini mi se, biti negdje ovdje.

Upravo smo stigli. Odmah uđosmo u prostoriju za razgovor. Dode pred nas jedan od pazitelja.

— Ja sam otac male Gigie Voggi — reče vrtlar. — Budite ljubazni pa je dovedite.

— Sada je upravo odmor, kazat ću odgojiteljici — reče pazitelj i nestade.

Vrtlar nije više mogao ni govoriti ni mirovati: vrpcoljio se, gledao slike na zidovima, ali niti je što video niti razumijevao.

Otvoriše se vrata: pojavi se jedna odgojiteljica, odjevena u crno, vodeći za ruku djevojčicu.

Otac i kći gledali se trenutak, a onda pohrliše jedno drugome u zagrljaj.

Mala je na sebi imala haljinu od prugaste tkanine — pruge joj bijele i crvenkaste — a sprijeda joj bijela pregača. Djevojčica je viša od mene. Plakala je, i objema je rukama čvrsto obisnula ocu oko vrata i nije se više od njega odvajala.

Otac najposlije odmaknu njene ručice, da je promotri: gledao ju je od glave do pete, oči mu se krijesile, i duboko je disao, kao da je prije toga dugo trčao. Onda uzviknu:

— Ah, kako je narasla! Kako se proljepšala! Oh, draga moja Gigia! Jadnice moja nijema! A vi, gospodo, vi ste joj učiteljica? Recite joj da mi štogod kaže migom ili znakom, da razumijem, pa ću i ja upeti da malo-pomalo naučim. Recite joj, molim vas, neka mi

štogod kaže svojim znakovima.

Odgojiteljica se nasmiješi te će tihim glasom djevojčici:

— Tko ti je ovo došao u posjet?

A djevojčica odgovori nekim krupnim, suhim, neobičnim glasom, baš kao divljak koji prvi put progovara našim jezikom — odgovori ona nimalo milozvučno ali sasvim jasno, i sa smiješkom:

— To je moj otac.

Vrtlar u čudu ustuknu čitav korak, a onda kao da je sišao s uma, uzviknu mahnito:

— Ona govori! Ma je li moguće? Ma kako to? Govori? Pa ti govoriš, dijete moje! Reci mi: govoriš li?

I opet je zagrli i triput je poljubi u čelo.

— Ne govore, dakle, s pomoću znakova, gospođo učiteljice? — u čudu će on, obraćajući se odgojiteljici. — Ne govore služeći se prstima? Ma kako to?

— Ne, gospodine Voggi, nisu više potrebni nikakvi znakovi ni prsti — objasni mu odgojiteljica. — Ono je bila stara metoda. Ovdje se uči po novoj metodi, usmjerenoj, dakle govornoj. Zar niste znali?

— Ma odakle bih znao! Ništa ja ne znam — vrtlar će na to. — Tri godine izbjivam, tri su godine što sam izvan domovine. Možda su mi i pisali, ja valjda nisam razumio. Tvrda sam ja glava. Oh, kćerke moja, ti me onda razumiješ! Čuješ li mi glas? Kaži, čuješ li me? Čuješ li ovo što ti velim?

— Ama ne, čovječe božji! — opet će odgojiteljica. — Ta ne može ona glasa čuti, gluha je. Ali po micanju usana razabire što joj kažete, eto to je. A vaših riječi ne čuje niti čuje svojih što ih vama govori. Izgovara ih jer smo je naučili, slovo po slovo, kako treba da drži usne i pomiče jezik, i kako mora upinjati prsa i grlo da bi protisnula glas.

Vrtlar zinuo, zabezeknuo se: niti je razumio, niti vjerovao.

— Reci mi Gigia — obrati se on kćeri, govoreći joj u samo uho — je li ti drago što sam se vratio iz tuđine?

I podiže glavu i tako ostade, napeta lica, očekujući njezin odgovor.

Djevojčica, duboko zamišljena, samo ga gledala: nije protisnula ni slovca. Otac na to ostao sasvim smućen.

— Čovječe božji — nasmiješi se odgojiteljica — neće vam mala ništa odgovarati jer nije vidjela kako vam se usne pomiču: govorili ste joj na uho, pa nije mogla vidjeti vam usta. Ponovite joj

pitanje, ali tako da vam lice bude pred njezinim.

Otar dobro uprije pogled kćeri u lice i ponovi:

— Je li ti drago što sam došao? I što više neću otići?

Djevojčica mu je pažljivo gledala usne, pratila im pomicanje, kao da nastoji zagledati mu i u sama usta, pa onda čisto i bistro odgovori:

— Jest, dra-go mi je što si do-ša-o i što vi-še ne-ćeš o-ti-ći.

Otar je, oduševljen, zagrli, a onda je obasu mnogim pitanjima, da bi se potpuno uvjerio u sve što je čuo i vido.

— Kako nam se zove majka?

— An-to-ni-a.

— Kako je ime tvojoj sekici?

— A-de-la-i-da.

— Kako se zove ovaj zavod?

— Za-vod za glu-ho-ni-je-me.

— Koliko je dvaput deset?

— Dva-de-set.

Mislili smo da će sav zasjati od radosti, ali on, naprotiv, briznu u plač. No, bijahu to suze radosnice.

— Gle, gle — na to će odgojiteljica. — Tu je razloga veselju, a vi, umjesto da se radujete, okrenuli u plač. Priberite se, jer i malu samo u plač nagonite. I najposlige, jeste li zadovoljni?

Vrtlar uhvati odgojiteljici ruku i cijelunu je dva-tri puta, govoreći:

— Hvala! Lijepa vam hvala! I stotinu puta, i tisuću puta hvala, draga gospođo učiteljice! I oprostite što ne znam ništa drugo reći!

— A vaša kći — nastavi odgojiteljica — ne samo da govori nego zna i pisati. I računati. Može imenovati gotovo sve oko sebe, a povrh toga zna i nešto povijesti i zemljopisa. Sad je u redovnom razredu na temeljnoj nastavi. Pošto prođe još dva razreda tečaja, znat će više, kudikamo više. Kad odavde izide, bit će kadra latiti se kakva zanata. Imamo već gluhonijemih što rade u trgovinama i poslužuju kupce, i svoj posao obavljaju baš kao što ga obavljaju i svi drugi.

I opet se vrtlar zabezkuo. Bijaše kao da mu se iznova sve pobrkalo u glavi. Pogledao je kćer i počešao čelo. Izražaj njegova lica tražio je kanda još neko objašnjenje.

Tada se odgojiteljica okrenu pazitelju te mu reče:

— Dovedite jednu djevojčicu iz pripremnog razreda.

Domalo eto onoga s gluhonijemom djevojčicom od kakvih osam ili devet godina koja je tek nedavno, istom prije nekoliko dana, došla u zavod.

— Ova je jedna od onih što ih učimo onome početnom — reče odgojiteljica. — Evo kako to radimo. Hoću da mala izgovori glas *e*. Pazite!

Odgojiteljica otvorila usta kao što ih otvorimo kad nam valja izgovoriti samoglasnik *e*, pa malo dade znak da ih i ona tako otvorila. Mala posluša. Tada je odgojiteljica navede da protisne glas. Djevojčica učini tako: protisnula je glas, ali je umjesto *e* izgovorila *o*.

— Ne, ne, nije to — dočeka odgojiteljica.

Onda primi malo obadvije ruke, otvorila ih, pa jednu stavi sebi na grlo, a drugu na prsa, i ponovi *e*. Mala rukom očutje kako se odgojiteljici pomicu prsa i grlo, te ona opet otvorila usta kao prije i vrlo dobro izgovori *e*.

Isto je tako odgojiteljica uspjela da curica izgovori *c i d*, držeći one dvije ručice na svojim prsim i na grlu.

— Jeste li sada shvatili? — upita vrtlara.

Shvatio je, ali bijaše kao da se još više čudi negoli prije, kad nije ništa razumio. I, gledajući odgojiteljicu, najposlije otčepi:

— I tako ih učite da govore? — upita pošto je malko razmislio.
— I imate strpljenja, da ih tako, malo-pomalo, učite sve redom, dok ne nauče govoriti? Toliko djece? Jedno za drugim...? Godine i godine? Pa vi, njihove učiteljice, prave ste svetice! Anđeli rajske! Ma nema te nagrade kojom bi vam se svijet mogao ikad odužiti! Što da tu kažem...? Ah, sada mi prepustite moju kćerkicu na koji časak! Pustite me da malko budem s njom! Samo koji časak!

I povuče malu ustranu pa je poče ispitivati. Ona mu je na sve lijepo odgovarala, a njemu oči sjale, smijao se on, udarao šakama po koljenima, hvatao kćer za ručice, gledao ju zadivljen, sav izvan sebe od sreće što je čuje, bijaše mu kao da taj glas dolazi s nebeskih visina. Zatim se opet okrenuo odgojiteljici:

— A smijem li zahvaliti gospodinu ravnatelju? — upita je.

— Nema ga sad ovde — odgovori mu ona. — Ali ima jedna druga osoba kojoj možete zahvaliti. Ovdje je svaka mala djevojčica povjerena brizi veće joj druge ili pratilje: ova je malo onda kao starija sestra ili majka. Vaša je kćerkica povjerena gluhonijemom djevojci kojoj je sedamnaest godina. To je kći jednog pekara, a vrlo

je dobra duša i jako voli vašu malu. Već joj dvije godine svakog jutra pomaže u odijevanju, češlja joj i plete kosu, uči je šiti, spremi joj stvari, zabavlja je i prava joj je družbenica.

To rekavši, odgojiteljica se obrati djevojci te je priupita:

— Luigia, kako je ime twojoj mamici ovdje u zavodu?

— Ca-te-ri-na Gior-da-no — odgovori mala smiješći se, te odmah nadostavi, okrenuvši se ocu: — Vr-lo do-bra dje-voj-ka.

Na odgojiteljičin mig pazitelj ode pa se učas vrati s plavokosom gluhonijemom djevojkom: stasita je, lice joj vedro, na njoj ista onakva prugasta crvenkasta haljina i siva pregača. Djevojka zastade na vratima i porumenje, potom prignu glavu i nasmiješi se. Bijaše to stasom žena, a licem sveđer dijete.

Mala joj odmah poteče u susret, uze je za ruku kao dijete i povede je svome ocu.

— Ca-te-ri-na Gior-da-no — predstavi mala krupnim glasom svoju veliku drugu.

— Ah, zlatna djevojko! — uzviknu vrtlar i pruži ruku da je pomiluje, ali se odmah ustegnu, povuče ruku i ponovi: — Zlatna djevojko, Bog te blagoslovio i svako ti dobro udijelio! Tebi i svima tvojima! Da vas sve navijek sreća prati! To ti od srca želi čestit radnik, otac obitelji!

Velika djevojka milovala malu, sveudilj smiješći se, priklonjena lica. Vrtlar nije sa nje oka skidao: gledaše je kao kakvu sveticu.

— Danas možete svoju kćerkicu povesti sa sobom — reče odgojiteljica.

— I hoću, baš vam hvala! — dočeka otac. — Ta kako je ne bih poveo! Vodim je u Condove i sutra vam je vraćam. Ujutro.

Mala odmah krenu van, pobrza da se preobjene. Otac međuto nastavi:

— Tri su godine što je nisam vidio! A sada govor! Odmah je vodim u Condove. Ali ču najprije sa svojom malom nijemom proći Torinom, vodit ču je za ruku da je svi vide, pokazat ču je znancima da je čuju kako govor! Ah, divna li ovog dana! Kolike li sreće! Ovamo ruku, pruži je ocu, Gigia moja!

Djevojčica, koja se vratila s lakin ogrtačem i šeširićem, uhvati se ocu pod ruku.

— Hvala vam svima! — pozdravi otac odlazeći. Od srca vam hvala svima! Eto me opet, vratit ču se da još jednom zahvalim

svima!

Zastade časak, premišljajući nešto, naglo odmaknu kćerkinu ruku, vrati se pipajući jednom rukom po džepu na prsniku i kao mahnit uzviknu:

— Siromah sam u Boga, ali evo ostavljam zavodu pet dukata, pet žutih dukata od suhogog zlata!

I lupivši po stolu, ostavi ondje one zlatnike.

— Ma ne, dobri čovječe! — oprije se odgojiteljica, ganuta. — Uzmite svoj novac, ne mogu ga i ne smijem primiti. Nije to na meni. Navratite se kad ovdje bude ravnatelj! Ali ga ni on neće primiti, možete u to biti sigurni. I previše ste se namučili dok ste novac zaradili. A mi ćemo vam svi ionako biti zahvalni.

— A ne, neka samo ostane — uporno će vrtlar. — A poslije... vidjet ćemo.

Ali mu odgojiteljica tako brzo tutnu zlatnike u džep da nije stigao da se opre.

Pomirio se s tom odlukom i kimnuo glavom, a onda, dobacivši rukom poljubac odgojiteljici i nijemoj djevojci, primi kćerkicu za ruku i pobrza s njome van, govoreći joj:

— Hodi, hodi, čedo drago, jadno zlato moje nijemo! A mala uskliknu onim krupnim glasom svojim:

— Oh, div-na li sun-ca!

LIPANJ

Garibaldi

Subota, 8.

Danas je dan narodne žalosti: sinoć je umro Garibaldi. Znaš li tko je on bio? Onaj što je deset milijuna Talijana oslobođio burbonskog jarma. Umro je u sedamdeset i peto godini života.

Roden je u Nici (4. srpnja 1807), u obitelji brodskog zapovjednika. Kad mu bilaše osam godina spasio je život jednoj ženi; u trinaestoj izveo je na sigurno čamac pun brodolomaca, svojih drugova; u dvadeset i sedmoj iz morskih je valova pred Marseljem izbavio mladića koji se utapao; u četrdeset i prvoj spasio je brod na kojem je buknuo organj na Oceanu.

Deset je godina ratovao u Americi za slobodu jednoga stranog naroda; u tri rata borio se protiv Austrijanaca za oslobođenje Lombardije i Trentina; branio Rim od Francuza 1849; oslobođio Palermo i Napulj 1860; ponovno se borio za Rim 1867; priskočio u pomoć republikanskoj Francuskoj protiv Nijemaca 1870.

Nosio je u srcu plamen junaštva i bio pravi ratnički genij. Vodio je četrdeset bitaka i pobijedio u trideset i sedam. Kad nije ratovao, radio je i priskrbljivao za život ili se povlačio na kakav samotan otok da obrađuje zemlju.

Bio je učitelj, pomorac, radnik, trgovac, vojnik, general, zapovjednik. Bio je velik čovjek, jednostavan, plemenit. Mrzio je ugnjetače i silnike, volio puk i sve narode, štitio slabe i tlačene. Težio je samo za tim da čini dobra djela, odbijao počasti, prezirao smrt, obožavao Italiju.

Kad je pozivao u rat, legije hrabrih hrlile sa svih strana, pritjecale mu odasvud: plemići ostavljali palače, radnici tvornice, đaci napuštali škole — sve prilazilo k njemu da ide u borbu pod suncem njegove slave.

U borbi je nosio crvenu bluzu. Bio je snažan, naočit, plavokos, lijep. Na bojnom polju bio je grom i trijes, po osjećajima pravo dijete, u boli i trpljenju pravi svetac.

Tisuće Talijana što su ginuli za domovinu bijahu ozareni

srećom kad bi, umirući, ugledali kako u daljini prolazi njegov pobjednički lik. Tisuće i tisuće dale bi život za njega. Milijuni su ga blagoslivljali i blagoslivljat će ga svejednako.

Umro je. Oplakuje ga sav svijet. Ti to sada još ne shvaćaš. Ali ćeš čitati o njemu i o njegovim djelima, uvijek ćeš u životu slušati i čuti o tome velikanu, i malo pomalo, kako budeš rastao, njegov će ti lik iskrasavati pred očima i rasti u tvome duhu, pa kad budeš čitav čovjek, razabrat ćeš kakva je to divovska pojava, shvatit ćeš njegovu veličinu.

I kad više ne bude ni tebe na svijetu, i kad više na životu ne bude ni tvojih sinova, ni njihovih potomaka, još će pokoljenja i pokoljenja vidjeti gdje se u visini uzdiže njegov svijetli lik narodnog oslobođitelja, lik ovjenčan onim mnogim pobjedama kao zvjezdanom krunom, i svakom će Talijanu zasjati lice i duša se uzdignuti kad bude izgovarao njegovo ime.

Tvoj otac

32 stupnja

Petak, 16.

U minulih pet-šest dana baš prigrijalo, pritisla vrućina. Oljetilo potpunoma, sve nas umor presvaja, s obraza otislo ono lijepo proljetno rumenilo, glave klimaju kao da svi kunjamo, sklapaju se vjede.

Jadni Nelli, koga vrućina osobito bije i komu se lice uvoštilo, kadikad dobrano zadrijeva u klupi, glava mu klone na pisanku. Ali je tu Garrone, uvijek pažljiv i pripravan da preda nj metne rasklopljenu knjigu i postavi je uspravno, zagradi ga njome, da ga učitelj ne bi vido.

Crossi prislanja svoju crvenu buču na klupu, ali tako nekako te se čini da mu je odvojena od trupa i položena ondje baš kao glava kupusa. Nobis se neprestano vajka i jadikuje kako nas je previše i samo mu kvarimo zrak koji udiše.

Uh, kako je mučno sada učiti! Sa svih kućnih prozora gledam ono lijepo drveće što bacu tako tamnu sjenu te bih najradije otrčao onamo, u divno ono zahlađe. Tuga mi na srce pada i naprosto kiptim od bijesa pri pomisli da mi valja u školu, zabiti se u crne klupe. Ali me svaka ljutnja prođe i duh mi se razvedri čim misao svrnem na

svoju dobru majku koja me uvijek čeka poslije škole i brižno me gleda, da vidi nisam li blijed. I na svakoj strani što je učeći ili pišući svladavam pita me: »Možeš li dalje? Jesi li se umorio?« I svakog jutra u šest, kad me budi da prije škole ponovim lekciju, kazuje mi: »Samo hrabro! Još koji dan pa si slobodan: odmarat ćeš se pod sjenovitim drvećem.«

Da, ima majka pravo kad me podsjeća kako mnogi dječaci rade u polju, na pripeci, muče se na žezi na bijelim šljunčarama što ih zasljepljuju, kopaju pjesak iz rijeke pod žarkim suncem što ih pali i prži, guše se u tvornicama stakla, cio dan nepomični, lica nadnesena nad plinski plamen — i svi ustaju ranije negoli mi, petkom i svetkom, i ne znaju ni za kakve blagdane ni ljetne praznike.

Hrabro onda! Naprijed dakle! I u tome je Derossi ugled i primjer, prvi među svima: ne muči ga vrućina, ne pritišće ga umor, ne kunja on, nego je uvijek bodar i veselo s onim svojim plavim uvojcima, živahan kakav i zimi bijaše, i svejednako uči bez muke, sve oko sebe drži u budnosti i dobru raspoloženju, svojim glasom kanda sve svježinom škropi i razgaljuje.

Imamo dvojicu što su svagda budni i pažljivi. Tu je ponajprije bandoglavac Stardi, koji grize usne da ne bi zadrijemao, i što je umorniji, što ga više vrućina bije, to on više stišće zube i širi oči, kao da će progutati učitelja; a onda onaj tržac i pretržac Garoffi, koji se brzo dosjetio te pravi lepeze od crvenog papira, ukrašava ih sličicama sa kutija šibica, pa ih prodaje po dva novčića.

A najvaljaniji je svakako Coretti: jednik ustaje ranim jutrom, već u pet, i pomaže ocu prenositi drva! U jedanaest, u školi, ne može više oči držati otvorene, i glava mu, klonula, pada na prsa. Pa ipak se ne da, otima se dijemezu, upinje se i odgoni san sa vjeđa, udara se šakom po zatiljku. Najposlije podiže dva prsta, moli da izide, pa onda vani mije lice hladnom vodom i od drugih traži da ga drmaju i štipaju.

Ali mu jutros ništa nije pomoglo, nije izdržao, nego je u san utonuo, zaspao kao klada. Učitelj ga glasno prozva: »Coretti!« Dječak nije čuo. Učitelj, ljutit, ponovi: »Coretti!«

Tada ugljenarov sin, koji stanuje u Corettijevu susjedstvu, ustade i reče:

— Coretti je jutros radio od pet do sedam, prenosio je drva.

Učitelj nato pusti premorenog dječaka da spava, pa nastavi gdje je stao u pouci, i tako je predavao još neko pol sata. Pošto je dovršio

nastavu, priđe Corettijevoj klupi i polako probudi dječaka pušući mu u lice.

Kad vidje učitelja pred sobom, Coretti se lecnu, ustuknu uplašen. Ali mu učitelj primi glavu među svoje dlanove, poljubi ga u kosu i reče:

— Ne boj se, sinko, ne kanim te koriti: nisi zaspao od dosade nego od umora; nije to san od lijenosti nego od rada i truda.

Moj otac

Subota, 17.

Zacijelo ne bi tvoji drugovi Coretti i Garrone odgovorili svome ocu kao što si ti svomu večeras. Ma kako je to moguće, Enrico? Moraš mi se zakleti da se to neće više nikada dogoditi dokle živa budem! Upamet se uzmi! Kad god te otac ukori a tebi na usta navre nepristojan odgovor, ne izgavaraj ga nego pomišljaj na onaj neumitni dan u koji će te otac pozvati svojoj postelji da ti kaže: »Enrico, sine, evo te ostavljam...«

Ah, sinko, kad posljednji put čuješ njegov glas, a i podugo potom, kada budeš sam plakao u njegovoј pustoj sobi, među knjigama što ih on neće nikad više otvarati, sjetit ćeš se tada da si mu koji put uskratio poštovanje i ponio se nedolično, pa ćeš se pitati: »Ma je li moguće?«

Da, tada ćeš shvatiti da ti je on uvijek bio najbolji prijatelj. Kad nije bilo druge nego te morao kazniti, sam je zbog toga više trpio nego ti, a tvoje su suze bile samo za tvoje dobro. Da, kajat ćeš se tada, i suznih ćeš očiju poljubiti onaj stol za kojim je toliko radio i trudio se za svoju djecu.

Sada to još ne razumiješ: on ti o sebi sve krije izim svoje ljubavi i dobrote. Ne znaš ti: kadšto je toliko sustao, toliko slomljen radom te misli da mu ostaje samo malo dana života — vjeruje, napor će ga ubiti. U tim časovima govori samo o tebi, i nema drugog jada na srcu doli strašne pomisli da bi te morao jadna ostaviti sama, bez okrilja i zaštite!

Koliko li puta, misleći na te, ulazi u tvoju sobu dok ti spavaš, stoji ondje sa svijećom u ruci i gleda te, hrabri se umoran i tužan i vraća se onda svome poslu!

Ne znaš ni to kako te on često traži i uza te stoji kad mu se u

*srcu nakupi gorčina zbog jada kakvi pogadaju svakoga u svijetu:
traži tada tebe kao prijatelja, da nađe ujtehe i dušu okrijepi, i svu
tugu zaboravi. Traži tvoju ljubav da mu bude izvorom mira i snage.*

*Uzmi se u pameti promisli koliko mu je teško i kako mu se sva
duša nasumori kad u tebe, umjesto na ljubav, nađe na hladnoću i
neuljudnost! Nemoj dopustiti da te ikad više ukalja ta strašna mrlja
nezahvalnosti!*

*Promisli: sve da si i najbolji, sve da si i svetac, ne bi mu nikad
mogao dovoljno uzvratiti za ono što je učinio i neprestano čini za te.*

*Imaj na umu još ovo: u život se ne možemo uzdati, ne možemo
računati na dugovječnost. Smrt nam može za vrat i kada joj se
najmanje nadamo, pa bi mogla pokositi tvoga oca dok si još dječak,
za godinu-dvije, za koji mjesec, sutra... Ah, sinko moj, kako li bi
tada kuća bila prazna, pusta, s tvojom jadnom majkom, zavijenom u
crno....!*

*Idi, sinko moj, idi ocu, eno ga u svojoj sobi, radi... Idi tiho, na
prstima, da te ne čuje: prikloni glavu na njegova koljena i zamoli ga
da ti oprosti i da te blagoslovi.*

Tvoja majka

Izlet

Ponedjeljak, 19.

Dobri moj otac opet mi je oprostio što sam se nedolično ponio,
i dopustio mi da idem na izlet o kojem smo se još u srijedu
dogovorili s Corettijevim ocem, prodavačem drva. Svima nam je
trebalo da se naužijemo svježega gorskog zraka.

Jučer, u nedjelju, svi smo došli na Veliki trg: Derossi, Garrone,
Garoffi, Precossi, otac i sin Coretti, i ja — opskrbljeni voćem,
kobasicama, tvrdo kuhanim jajima. Imali smo i čaše — limenke
kakve se već upotrebljavaju na izletima. Garrone je nosio tikvu punu
bijelog vina, a Coretti očevu vojničku čuturu natočenu crvenikom.
Mali Precossi, odjeven u neizbjježnu kovačku bluzu, držao je pod
miškom krušinu od dva kilograma.

Krenuli smo omnibusom i vozili se do crkve Velike Gospe,
onkraj rijeke, a onda smo uzeli put pod noge, veselo pobrzali pješke,
gore u brda.

Eh, kakva li zelenila, divna li hлада и svježine! Valjali smo se

po travi, zaranjali lice u potoke, skakali preko živica i plotova. Otac Coretti klimao podalje za nama, s kaputićem prebačenim na rame: odbijao je dimove svoje lulice od stive i kadikad nam prstom prijetio da pazimo, da ne poderemo hlača.

Precossi zviždukao — nikad ga prije nisam takva vidio ni čuo. Coretti, sin, svašta pravio putem: zaista taj momčić zna svašta izraditi svojim sklopnim nožićem — vilicu, štrcaljku, malo mlinško kolo. Uslužan, rado je nosio opremu svojih drugova, pa se toliko optrpao svim i svačim da je sa njega znoj curkom curio, ali bijaše on svejednako živahan i hitar poput vižleta. Derossi pak svaki čas zastajao da nam kaže kako se naziva ova ili ona biljka ili kukac: ne ide mi u glavu kako i odakle zna toliko toga.

Garrone jeo kruh, žvakao potihi: otkad je jadnik ostao bez majke, ne grize onako veselo i ne mljašće kao prije. Inače ti je on uvijek onaj isti, štono riječ: dobar kao kruh. Kad bi koji između nas namjerio da preskoči preko kakve jaruge pa već, kako se ono kaže, uzeo zalet, Garrone bi potrčao na drugu stranu i pružio mu ondje ruku da ga dočeka. A kako se Precossi bojao krava, jer mu se u djetinjstvu dogodilo da ga je jedna oborila, Garrone se predala nj postavljao kad god bismo na koju naišli.

Nastavili smo tako pobrdicom do Santa Margherite, sela što se ispelo na jednome od prvih bregova, a potom krenusmo niz dol, obroncima, skačući, prevrćući se i kotrljajući, i kližući se zadnjicom. Bijaše nas i zaderanih. Precossi o grm zapeo pa dobrano poderao bluzu na sebi: ožalostio se i studio zbog dronjka što mu se ovjesio i leprša poput kakva privjeska. Ali Garoffi, koji uvijek uza se ima pribadača, priskoči mu u nevolji, i zakrpa ga tako te se poderina nije gotovo ni vidjela. Precossi samo ponavljao ono svoje »Oprosti, oprosti«. A onda opet udari u trk.

Garoffi inače nije dangubio dok smo išli: čupao je biljke za neku svoju salatu, skupljao puževe, podizao i turao u džep svaki svjetlucavi kamičak, misleći da bi u njemu moglo biti zlata ili srebra.

Jurili smo tako i skakali, kotrljali se i padali, silazili pa se opet peli, išli dolom i brijegom, u sjeni i na suncu, udarali prečicama, uza stranu višeg brda, dok nismo, umorni i zadihani, stigli na sljeme: tu smo posjedali na travu da užinom okrijepimo dušu. Ozgo nam pucao pogled na golemu ravnicu, a na obzoru nizale se plavičaste Alpe sa svojim bijelim vrhuncima. Sve nas pritisla vučja glad, veliki je kruh

učas planuo. Otac Coretti pružao nam nareske kobasicice na listovima bundeve.

Rasprieli smo među sobom razgovor o svojim učiteljima, o drugovima koji nisu mogli s nama na izlet, a ni riječ o ispitim, dakako, nije izostala. Precossi se ponešto stadio jesti, pa mu je Garrone silom u usta gurao najbolje zalogaje od svog dijela. Coretti podvio noge poda se i tako sjedio tik pokraj oca. Kad ih vidiš onako jednoga do drugog, prije bi rekao da su ta dvojica dva brata rođena, a ne otac i sin — toliko oni bijahu slični, i k tomu obojica onako crvena u licu i nasmiješena, i obojica onako bijelih zuba, bijelih bjelcatih. Otac pio uživajući, potezao baš svojski, a praznio i naše čaše, napol ispijene, i govorio:

— Vama školarcima, koji učite, vino udi, a nama koji prodajemo drva potrebno je i samo nam koristi.

Onda je svoga sinka uhvatio za nos i drmao ga, kazujući nam:

— Treba, dječaci, da volite ovoga mog derana, jer vam valja znati da je momčić od oka, svega mi! Vrijedan je i junačan, velim vam!

Svi se smijali, osim Garronea. Otac Coretti međuto pio i nastavljaо svoju:

— Eh, vidite, sada ste još svi zajedno, na okupu, kao pravi, dobri drugovi, a za koju godinu tko zna gdje ćete biti. Svi ćete se raziči, šteta! Enrico i Derossi bit će odyjetnici ili profesori, ili ne znam što, a četvorica vas ostalih valjda ćete u trgovinu ili na zanat, đavo će znati kamo će vas sreća nanijeti. I onda zbogom, drugovi! Ode prijateljstvo!

— A ne, nikako! — dočeka Derossi. — Za mene će Garrone uvijek ostati Garrone, i Precossi će mi zauvijek biti Precossi, i svi drugi tako, sve da budem i kineski car: kud oni, tud i ja, svagda njihov prijatelj.

— Ta ti valja, sinko! — oduši otac Coretti, i visoko podiže čuturu. — Tako se govori, svega mi! Ovamo, da se kucnemo!

Živjeli takvi drugovi! Živjela škola koja vas tako odgaja i združuje!

Svi se kucnusmo s njime i među sobom. Pošto nam je još nešto izblebetao o borbi, izdržljivosti i hrabrosti, ustade i niz grlo otisnu posljednji gutljaj, uzviknuvši:

— Živjela Četrdeset i deveta regimenta!

Bijaše već kasno, dan se priklanjao k večeru, pa krenusmo nizbrdicom. Trčali smo i pjevali i često svi išli usporedo, držeći se

pod ruku. Kad smo izbili na rijeku Po, već se mračalo, tisuće krijesnica proljetale zrakom.

Rastadosmo se istom na Velikom trgu, pošto smo se dogovorili da ćemo iduće nedjelje svi zajedno u Kazalište Viktora Emanuela, da pribivamo podjeli nagrada polaznicima večernjih škola.

*

Lijep sam dan proveo, zaista! A kako li bih tek bio zadovoljan i veseo se vratio kući da nisam sreo svojujadnu učiteljicu! Sreo sam je na stubištu dok je silazila — vraćala se iz našeg stana. Jedva me prepoznala u tami. Uhvatila me za obje ruke i šapnula mi na uho:

— Zbogom, Enrico, nemoj me zaboraviti!

Opazio sam da pliče. Odoh gore i rekoh majci:

— Sreo sam učiteljicu.

— Da, upravo je otišla, mora u postelju — na to će majka, kojoj oči bijahu crvene. Zatim nadoda, vrlo žalosna, pomno me gledajući: — Tvoja je jedna učiteljica... jako bolesna...

Nagrade radnicima

Nedjelja, 25.

Kao što smo se i dogovorili, svi smo zajedno otišli u Kazalište Viktor Emanuel, da vidimo podjelu nagrada radnicima. Gledalište bijaše dupkom puno, baš kao i 14. ožujka, ali se ovaj put općinstvo gotovo u cijelosti sastojalo od radničkih obitelji, a parter zauzimahu učenici i učenice škole zbornog pjevanja, koji su pjevali himnu posvećenu vojnicima palim u krimskom ratu: pjesmu tako lijepu da je na kraju sve ustalo sa svojih sjedala pa udarilo u takav pljesak i uzvike te ju je zbor najposlije morao još jednom otpjevati.

Odmah se zatim počeše nagradjenici svrstavati i prolaziti ispred stola za kojim bijahu odličnici — načelnik, kotarski predstojnik i mnogi drugi, koji davahu knjige, štedne knjižice, diplome i medalje.

U jednom kutu u parteru vidjeh Zidarčića stisnuta uz majku, na suprotnoj strani bijaše naš školski ravnatelj, a za njim crvena glava mog učitelja iz drugog razreda.

Na redu najprije bijahu polaznici večernjih škola crtanja, zlatarski radnici, klesari, litografi, stolari i drugi, a potom oni iz trgovačke škole. Za njima oni što su polazili školu glazbe, među

njima i nekoliko djevojaka, radnica u blagdanskom ruhu; smiješile se one, burno pozdravljene.

Najposlije eto onih iz večernjih pučkih škola, i tada poče ono najljepše — oku silno šarenilo. Bijaše ih svake dobi i uzrasta, od svakog posla i zanata, svakojake odjeće i nošnje. Jedni postariji, sijede kose, drugi pak sredovječni radnici, gусте crne brade, treći opet golobradi mladići, momci iz tvornica i radionica. Mladi se vladali prirodno, neusiljeno, stariji se držali nekako kao sputani, bili ponešto zbumjeni: ljudi pljeskali i jednima i drugima. I nitko se među sabranima nije smijao, kao što se smijahu na našoj priredbi: sva lica pokazivahu sada krajnju ozbiljnost i pozornost.

Mnogi je nagrađeni imao ženu i djecu u gledalištu. Pokoje dijete, kad bi vidjelo gdje mu otac prolazi pozornicom, zvalo ga u sav glas, pokazivalo prstom, javljalo mu se i mahalo. Prolazili težaci, nosači, a među njima jedan čistač cipela koga moj otac poznaje: predstojnik mu uručio diplomu.

Ugledah potom krupna čovjeka, jakotu koji mi se činio nekako poznat, kao da sam ga negdje već vidio... Bio je to Zidarčićev otac: dobio je drugu nagradu. Sjetih se tada da sam ga ono video pokraj sinovlje postelje kadno mu mali ležaše bolestan, i odmah okom potražih Zidarčića u parteru. Jadni mali! Užižile mu se oči dok je gledao svog starog, i da prikrije ganuće, pravio je zečju njušku.

U taj čas prolomi se pljesak, pa trgoh pogled u pozornicu, a to onđe stoji dimnjačarski momčić, umivena lica, ali u radnoj odjeći svoga garavog zanata: načelnik mu nešto zbori i za sve besjede drži mu ruku u svojoj. Za dimnjačarem slijedio kuhar, a potom po medalju došao općinski čistač, pometač gradskih ulica.

Nekakva mi nježnost srce preplavila, osjetio sam ljubav i veliko poštovanje prema tim ljudima pri pomisli koliko su ih stajale te nagrade, koliko su truda i muke premučili svi ti radnici, očevi obitelji puni briga, kolike su uskrate i žrtve podnijeli, kolike su puste sate otkidali od sna i počinka koji im je tako potreban, koliko se upinjao njihov mozak, nenavikao na učenje, i njihova ruka, ogrubjela od rada!

Prođe momčić, tvornički radnik, na kome se jasno vidjelo da mu je otac ustupio svoj kaput za ovu priliku: šake mu se gubile u rukavima što bijahu predugi, tako te ih je morao na pozornici zavratiti da bi mogao primiti svoju nagradu. Dok ih je zavraćao, mnogima navalio smijeh na usta, ali ga odmah priguši pljesak.

Zatim eto starca plješivca: čelava glava, sijeda brada. Onda dolazili vojnici topnici, oni što su išli u večernju školu u našoj zgradbi. Bijaše ih od carinske i trošarinske straže, pa od gradskog redarstva, onih što nam čuvaju škole.

Na kraju je zbor opet otpjevao himnu u slavu palih na Krimu, ali ovaj put tako zanosno, u iskrenoj ljubavi, u predanosti što je izvirala iz samoga srca, te su ljudi naprsto umukli i ne bijaše više pljeska, i svi smo izišli iz kazališta duboko ganuti, polako i bez ikakve buke.

Domalo se sva ulica napunila svijetom. Pred kazalištem stajao dimnjačar: posred gospode što razgovaraju s njim, drži u ruci nagradnu knjigu uvezanu u crveno. Mnogi se pozdravljaju s jedne strane ulice na drugu, radnici, dječaci, momci, stražari, učitelji. Moj učitelj, onaj iz lanjskog razreda, nalazio se u društvu dvojice vojnika topnika. Bijaše radničkih žena s djecom u naručju, djeca pak držala u rukama očevu diplomu i ponosno je pokazivala svijetu.

Moja učiteljica umrla

Utorak, 27.

Dok smo mi u kazalištu pratili svečanost, moja je dobra učiteljica, jadna, umirala. Umrla je u dva sata, tjedan dana otkako je ono posjetila moju majku. Jučer je ravnatelj poranio u školu i donio nam tužnu vijest. Tom nam je prilikom uzino rekao:

— Oni među vama koji bijahu njezini daci najbolje znaju njezinu dobrotu i plemenitost, znaju koliko je voljela svoje dječake: bila im je kao majka. A sada je više nema. Okrutna bolest dugo ju je izjedala. Da nije jadnica morala zarađivati za život, stigla bi se liječiti i možda bi ozdravila. Barem bi sebi, da je mogla ostaviti posao, produžila život za koji mjesec. Ali je ona htjela da bude sa svojim dječacima do posljednjeg časa. U subotu se s njima oprostila, uvjerenja da ih više neće vidjeti, udijelila im još koji dobar savjet, sve ih redom poljubila pa otišla jecajući. Nitko je neće više vidjeti. Zadržite je, sinci, u lijepoj uspomeni.

Mali Precossi, koji je u nje polazio prvi razred, prignu glavu na klupu i briznu u plač.

Jučer smo popodne, poslije škole, svi krenuli kući preminule učiteljice da je ispratimo u crkvu. Na ulici već stajala pogrebna kola

sa dva konja, i mnogo se svijeta okupilo, svi čekali i potiho razgovarali. Bio ondje ravnatelj, svi učitelji i učiteljice iz naše škole, iz drugih također u kojima je učiteljevala prijašnjih godina. Došla i gotovo sva djeca iz njezina razreda, k tomu pedesetak učenica iz djevojačke škole: neke s vijencem u ruci, neke sa stručkom ruža.

Mnoge kite cvijeća ležale na kolima, na kojima je visio velik vijenac od mirisavih gazija²², a na trakama mu crnim slovima stajalo napisano: *Svojoj učiteljici — bivše učenice četvrtog razreda*. Podno velikog vijenca stajao manji: donijeli ga njezini mališani.

Među okupljenim svjetom vidjeli smo i mnoge sluškinje iz bogatijih kuća: poslale ih gospodarice da ih, po starom običaju, zastupaju u izražavanju sućuti i da sa duplirima u ruci uveličaju pogrebnu povorku. Bila i dvojica služnika u livreji, s upaljenom zubljom, a neki bogati gospar, otac jednog dječarca iz pokojničina razreda, poslao svoju kočiju, svu obloženu modrom svilom.

Svi se natiskivali pred ulazom. Neke djevojčice otirale suze što im na oči navirahu. Nastao muk, i neko smo vrijeme tako čekali u tišini. Najposlije iz kuće izniješe ljes. Kad su vidjeli kako ga polažu u pogrebna kola, mnogi mališani briznuše u plač. Neki su među njima baš krupne suze ronili, a jedan okrenuo jecati i vikati, kao da je tek toga trenutka shvatio da mu je učiteljica umrla, pa su ga morali odvesti odande. Plakale i neke između gospođa koje su pratile svoje mališane.

Žalobna se povorka polako svrstala i krenula. Sprijeda išle djevojke iz različitih vjerskih zavoda, jedne u zelenim haljinama, u takvoj im boji i prijevjes na kosi ili veo na glavi, dok druge, »Kćeri Marijine«, bijahu sve redom u bjelini, s modrom vrpcom i medaljicom o vratu. Za njima svećenici, a straga, za kolima, učitelji i učiteljice, mališani iz prvog razreda, za ovima svi drugi školarci, i na kraju ostali svijet.

Kud je povorka prolazila, glave se pomaljale na prozorima, ljudi stajali na uličnim vratima, pa kad su vidjeli svu onu djecu, vijence i cvijeće, objašnjavahu jedni drugima: »To je sprovod neke učiteljice.«

Kad je povorka stigla pred crkvu, podigoše ljes s kola te ga uniješe u crkvenu lađu i postaviše ondje u sredinu pred velikim oltarom, djeca ga posuše cvijećem, a svi uokolo, svatko držeći

---

²² *gazija* — robinia pseudoacacia, bagrem, lažna akacija — M.

upaljenu voštanici u ruci, zapjevaše psalam *De profundis* (»Iz dubine«) te izmoliše molitvu za pokoj duše preminule učiteljice — zvuci se dizali u svodove velike i tamne crkve. A onda, tek što je svećenik izgovorio posljednji *Amen*, svi potuliše svijeće i pobrzaše van — učiteljica ostade sama...

Jadna učiteljica, bila mi je nadasve dobra! Plemenita duša, imala je mnogo strpljenja i mučila se tolike godine! I ono malo knjiga što ih imaše ostavila je svojim malim školarcima, jednom djetetu tintarnicu, drugom sličicu — svu svoju imovinu, a dva dana prije smrti rekla je ravnatelju neka ne dopusti da joj oni najmanji dođu na pogreb — ne želi da plaču.

Mnogo je dobra učinila, mnogo trpjela i, eto, promijenila svijetom. Umrla, nema je više među nama.

Jadna učiteljice, koja si ostala sama u tamnoj crkvi! Zbogom! Zbogom zauvjek, dobra moja prijateljice, slatka i tužna uspomeno moga djetinjstva!

Hvala

Srijeda, 28.

Htjela je izdržati do kraja školske godine i biti s nama, jadna moja učiteljica! A umrla je samo tri dana prije nego što se završila nastava! Preksutra čemo još jednom u razred, da čujemo priču *Brodolom*, posljednju — a onda gotovo...! U subotu, na dan prve srpnja, ispiti... Eto, minula je još jedna godina! I dobro bi se i lijepo završila da nije umrla moja učiteljica.

Kad promislim o tome koliko sam znao jesenasi, na početku školske godine, sve mi se čini da sada, na njezinu završetku, znam kudikamo više: imam u glavi štošta novo, mnogo sam još naučio. Bolje negoli onda uspijevam sada oblikovati, reći i napisati ono što mislim. Uvještio sam se u računu, tako te bih i starijem mogao pomoći. Poimam mnogo bolje, razumijem gotovo sve što čitam. Zadovoljan sam...

Ali koliki su mi pomagali i poticali me da učim — jedni ovako, kod kuće, drugi onako, u školi, na ulici i drugdje, kamo god sam išao i gdje god sam štograd video. Sve mi je koristilo, i evo zahvaljujem svima.

Ponajprije, hvala tebi, dobri moj učitelju, koji si bio sa mnom

tako ljubazan, blag i strpljiv! Stajalo te i truda i muke dok si mi prenio sve ono novo znanje kojemu se sada radujem i kojim se ponosim.

Hvala tebi, divni moj druže Derossi, koji si mi, uvijek susretljiv, svojim objašnjenjima toliko puta pomogao da shvatim i ono najteže i svladam zapreke na ispitima. I tebi hvala, valjani i postojani Stardi, koji si mi svojim primjerom pokazao što znači željezna volja: sve se može kad se hoće.

Napose hvala tebi, dobri i plemeniti Garrone, jer ti oplemenjuješ sve one koji te znaju. I vama dvojici, Precossi i Coretti, koji ste mi uvijek davali primjer kako treba hrabro podnositi nevolje i sačuvati vedrinu u radu. Hvala — vama i svima drugima.

Ali nadasve zahvaljujem tebi, oče, prvi moj učitelju i prijatelju, koji si mi udijelio tolike dobre savjete i naučio me toliko toga, radeći i mučeći se za me, a svagda krijući od mene svoje brige i jade, uvijek nastojeći da mi svakojako olakšaš učenje i da mi život uljepšaš. I tebi, draga majko, koja si poput anđela čuvara bdjela nada mnom, radovala se u svima mojim radostima, tugovala u mojim tugama, koja si sa mnom učila, mučila se i plakala, milovala me, tješila i hrabrilu.

Padam na koljena pred vama dvoma, kao kad bijah malo dijete, i na svemu vam zahvaljujem: hvala vam od svega srca i u svoj nježnosti koju ste mi ulili u dušu za ovih dvanaest godina svoje požrtvovnosti i ljubavi.

BRODOLOM

(Posljednja priča)

Ima nekoliko godina što je jednoga prosinačkog jutra isplovio iz Liverpoola velik parobrod sa više od dvjesto putnika i sa posadom od sedamdesetak momaka. Kapetan i gotovo svi mornari bijahu Englezi. Među putnicima nalazilo se i nekoliko Talijana: tri gospode, jedan svećenik i družina glazbenika. Brod je plovio na otok Maltu. Vrijeme se tmurilo.

Među putnicima trećeg razreda, na pramčanoj palubi, bio i dječak Talijančić od kakvih dvanaest godina, malen za svoju dob, malen ali stamen, lijep, ozbiljan, smiona pogleda, pravi Sicilijanac.

Sjedio je sam uz prednji jarbol, na hrpi smotana konopa, i držao ruku na izlizanoj putnoj torbi u kojoj mu bijaše oprema. Lice mu crnomanjasto, ogrnuo se traljavim gunjem, o vratu mu visi kožni tobolac. Gleda oko sebe, sav zagnan u misli, klizi okom po brodu, promatra putnike, užurbane mornare, nemirno more. Doima se kao dječak koji je nedavno proživio veliku obiteljsku nesreću: lice dječeje, izraz muževan.

Malo vremena pošto je brod isplovio, jedan od mornara, sjedokos Talijan, pojavi se na pramcu vodeći za ruku djevojčicu, stade pred malog Sicilijanca te mu reče:

— Mario, evo ti društva na putovanju.

Samo to i ništa više. I ode.

Djevojčica sjede na konope, do dječaka. Pogledaše se.

— Kamo putuješ? — upita je mali Sicilijanac.

— U Napulj — odgovori djevojčica. I odmah u objašnjenje nadoveza: — Idem roditeljima. Čekaju me. Zovem se Giulietta Faggiani.

Dječak je šutio. Počekao je koji časak, a onda iz torbe izvadi kruha i suhog voća; ona je imala dvopeka: zajedno založiše.

— Bit će veselo! — viknu mornar Talijan, projurivši palubom.

— Ples počinje!

Vjetar zaušio, razvaljivao morem, brod se valjao. Ali dvoje djece nije marilo, more im nije udilo. Smiješila se djevojčica. Bijaše otprilike vršnjakinja malom drugu, samo uzraslijala, znatno viša. I ona u licu tamnoputa, svom je pojavom nježna, ponešto slabunjava, na njoj ruho nadasve skromno. Kosa joj kratko postrižena i kovrčava, na glavi crven rubac, o ušnim resicama naušnice, dvije srebrne vitice.

Dok su jeli, raspreli oni razgovor, pripovijedali o sebi. Dječak nije više imao oca ni majke. Otac mu, radnik, umro u Liverpoolu prije nekoliko dana i tako ga ostavio sama, a talijanski ga konzul, evo, vraća u domovinu, u Palermo, gdje mali ima daleke rodbine.

Malu je pak prije godinu dana jedna obudovjela tetka — a ta je dijete mnogo voljela — odvela u London: roditelji, siromašni, kćerku na neko vrijeme povjerili tetki, uzdajući se u njezinu riječ da će maloj sve svoje ostaviti u nasljedstvo. Ali gle nevolje: tetku pregazio omnibus — i ništa od nasljedstva, palo u vodu. Umrla tetka ne ostavivši maloj ni novčića. Tako je konzul i djevojčicu ukreao na brod, da je vrati u domovinu. I nju su, kao i dječaka, preporučili

mornaru Talijanu.

— I tako — završi mala — moji se roditelji nadali da će se vratiti bogata, a ja se, evo, vraćam siromašna. Ali me oni svejedno vole. I moja braća. Imam ih četvoricu. Sva su četvorica mlada od mene, sve jedan drugome do uha. Ja sam najstarije dijete u kući. Ja ih odijevam. Eh, što li će skakati od veselja kad me ugledaju! Uči će na vršcima prstiju... Nego, gle, more se uzbucišlo.

Nakon nekog vremena upita dječaka:

— A ti namjerio rođacima? Ostaješ li u njih?

— Da... ostajem ako me hoće... — odgovori dječak.

— Zar te ne vole?

— Ne znam.

— Ja će o Božiću navršiti trinaest godina — reče mala.

Poslije su razgovarali o moru, o ljudima oko sebe. Cio su dan ostali zajedno, čavrljajući ili pak izmjenjujući kad god pokoju riječ. Putnici mišljahu, to dvoje brat su i sestra. Ona plela čarapu, on razmišlja. More se uzbibalo, uspljuskuje.

Uvečer, kad je trebalo da se oproste te odu na počinak, mala će dječaku, u pozdrav na kraju:

— Spavaj slatko!

— Nitko neće noćas spavati ni slatko ni mirno, jadna djeco! — doviknu mornar Talijan u prolazu, brzajući kapetanu, koji ga je zvao.

Dječak je baš zaustio da maloj druzi užvrati pozdrav i poželi joj laku noć, kadli ga iznenada zapljušnu snažan val i vodena ga silina žestoko odbaci i tresnu njime o jednu od klupa onđe.

— Majko moja, krv mu curi! — zavapi djevojčica i poteče k njemu.

Putnici se nisu obazirali, brzali oni dolje, pod palubu. Mala kleknu do dječaka koga je udar omamio, obrisa mu krv sa čela, snimi sa svoje kose crveni rubac te mu ga ovi oko čela. Da bi zavezala krajeve na rupcu, privinu dječakovu glavu sebi na prsa, pa joj tako ostade krvava mrlja na žutoj haljinici, poviše passa.

Trže se dječak i pridiže.

— Je li ti bolje? — upita ga mala.

— Nije mi ništa — odgovori on.

— Onda, lijepo spavaj — poželje mu ona.

— Laku noć — užvrati on.

I, svatko svojim stubama, siđoše u potpalublje, u spavaonice.

Dobro je mornar kazao: nisu još ni zaspali kadli se obori strašna oluja. Golemi bijesni valovi nasrnuli iznenada pa u nekoliko trenutaka otkrhali jedan jarbol kao da je trijeska, odnijeli tri čamca obješena o sohe, otplavili četiri vola sa pramca, baš kao da je suho lišće posrijedi. U brodskoj unutrašnjosti uzbuna i metež, lom i trijesak, jauk i kuknjava, plač i vapaj — strahota od koje se čovjeku kosa diže na glavi. Razmahivala se oluja i bješnjela tako svu božju noć.

U zoru je još ojačala. Tutnje silni valovi, gruhaju u brod s boka, preplavljaju palubu uzduž i poprijeko, lome i kidaju sve odreda, prevrću i valjaju i sa sobom u more odnose. Provalio se krov nad strojarnicom, navrla voda unutra — jeziva prska, zaglušan glomot i orljava. Ugasio se organj, umakli ložači, strojari se razbjezali.

Žestoko se propinju valovi, nadire voda sa svih strana.

— Na sisaljke! — zagrmje neki glas.

Bijaše to zapovijed kapetanova. Mornari pojuriše da prionu na posao. Ali tada nagao uzmah bijesnih valova udari u brod straga, razvali ograde i probi vrata, i provali unutra poput riječne bujice.

Svi se putnici, više mrtvi nego živi, sklonili u veliku dvoranu. U neko doba pojavi se ondje i kapetan.

— Kapetane! Kapetane! — svi će odmah kao u jedan glas. — Što je? Što ćemo? Ima li nade? Spasavajte ako Boga znate!

Kapetan počeka da se svi utišaju, a tada će mirno:

— Valja nam se predati u ruke Božje!

Samo jedna žena zavapi: »Bože, smiluj se!« Svi ostali umukli, nitko ni riječi da protisne, toliko ih je strah sledio. Tako je izminulo podosta vremena, u toj grobnoj tišini. Putnici se nemoćno zgledali, blijeda lica.

More i dalje divljalo, brod se gadno ljudljao. Kapetan pokuša da u more spusti jedan čamac za spasavanje: uđe u nj pet mornara, čamac bijaše spušten, ali ga val prevrnu, i dvojica se mornara utopiše — onaj Talijan i njegov drug. Ostala trojica jedva jedvice uspiješe da se dohvate konopa i da se tako uspnu na brod.

Poslije te nesreće i mornari klonuše duhom. Nakon kakva dva sata brod, pun vode, počeо tonuti.

Za to vrijeme potresni se prizori nizali na palubi. Majke očajno privijaju djecu u naručju, stišću ih na grudi, prijatelji se grle, oprاشtaju se. Neki silaze u kabine, da umru ne gledajući more. Jedan putnik metkom iz pištolja prostrijelio glavu, pao potrbuške na stube

pred spavaonicom i tu izdahnuo. Mnogi se drže zagrljeni i čvrsto stisnuti, žene se previjaju i trzaju u strašnim grčevima. Neki klekli oko svećenika. Čuju se jecaji i vapaji, plač i cilik dječji, oštiri, kričavi glasovi, vide se ovdje-ondje ljudi nepomični, ukipili se, stoje kao oglupavjeli, razrogačenih, bezizražajnih očiju koje niti što uočavaju, niti što vide, skamenjenih, mrtvački blijedih lica, i samo bulje kao izbezumljeni.

Dječak i djevojčica drže se jednoga brodskog jarbola i pogled upiru u more, koje se nešto umirilo, ali brod svejednako polako tone: još malo, i bit će sasvim pod vodom.

— Čamac u more! — zapovjedi kapetan.

Spustiše čamac za spasavanje, posljednji što je ostao, i siđe u nj četrnaest mornara s trojicom putnika. Kapetan ostade na brodu.

— Sidite i vi s nama! — pozvaše ga ozdo.

— Ja moram umrijeti na svome mjestu — odgovori kapetan.

— Naići ćemo na koji brod pa ćemo se spasiti opet će oni iz čamca. — Sidite, inače vam nema spasa!

— Ja ostajem.

— Ima još jedno mjesto — viknuše tada mornari, obraćajući se putnicima. — Ovamo jednu ženu!

Javi se jedna, a kapetan joj pomože da priđe ogradi. Ali kad je vidjela koliko je čamac odmaknuo od broda, nije imala hrabrosti da skoči nego se jadna sruši natrag na palubu. Ostale žene bijahu gotovo sve u nesvijesti, sve kao obamrle.

— Onda jednog dječaka ili djevojčicu! — odlučiše mornari.

Na taj povik mali Sicilijanac i njegova drúga, koji dotad bijahu kao skamenjeni od silne zapanjenosti, odjednom se trgnuše poneseni nenadanim porivom i zovom života te u isti mah pustiše jarbol i jurnuše na brodsku ogradu.

— Mene! Mene! — vikali su u jedan glas i tiskali se jedno ispred drugoga, otimali se i gurali tko će prije.

— Samo jedno dijete! Toga manjeg dečka! — presijekoše mornari kad vidješe ono dvoje. — Čamac je prepun! Dajte toga malog!

Kad je to čula, djevojčici klonuše ruke, bijaše kao munjom ošinuta: ostade nepomična i samo uprije prazan pogled u dječaka, beživotan pogled ukočenih očiju.

Dječak trže oči u nju i časak je promotri. Opazi joj na prsima onu mrlju krvi, i sjeti se — na licu mu se vidje kako mu je istog

trena sinula božanska misao.

— Hajde, mali! — doglašiše se još jednom mornari, nestrpljivi.
— Krećemo!

Tada dječak, glasom koji kanda ne bijaše više njegov, doviknu onima u čamacu:

— Ona je lakša!

A onda će njoj:

— Hajde, Giulietta! Ti imaš oca i majku! Ja nikoga! Dajem ti svoje mjesto! Hajde skoči!

— Baci je u more! — doviknuše mornari.

Tada je on uhvati oko pasa te je vrže dolje. Mala kriknu i pljusnu u vodu. Jedan je mornar zgrabi za ruku i poteže u čamac.

Dječak stade uz ogradu na palubi — stajao je uspravan, uzdignuta čela, kose razvijorene na vjetru, nepomičan, miran, uznosit.

Čamac krenu — jedva je stigao da navrijeme umakne vodenom vrtlogu koji nastaje za brodom što tone i koji mu je prijetio da ga prevrne i sa sobom povuče u dubine.

Mala, koja dotad nije kanda ni znala za se, podiže oči i pogled uprije onamo u dječaka i briznu u plač.

— Zbogom, Mario! — viknu mu jecajući i pružajući ruke prema njemu. — Zbogom! Zbogom!

— Zbogom! — uzvratiti joj dječak, podižući ruku u pozdrav.

Čamac brzo odmicao po uzburkanom moru, pod nasumorenim nebom. Nitko više na brodu nije vikao, ni glaska ne bijaše odande. Brod je već toliko utonuo da mu je more pokrivalo palubu.

Najednom dječak pade na koljena, sklopi ruke i podiže oči k nebu.

Mala zakri lice rukama.

Kad je opet podigla glavu, pogledom zakruži po moru: broda više ne bijaše.

SRPANJ

Posljednja strana moje majke

Subota, 1.

Evo se završila školska godina, dragi Enrico. Lijepo je što ti za uspomenu na posljednji dan ostaje slika plemenitog dječaka koji je dao život za svoju malu drúgu.

Valja ti se sada rastati sa svojima u školi, pozdraviti se s učiteljima i drugovima. A moram ti reći nešto što će te ožalostiti: taj rastanak nije privremen, nije samo za tri ljetna mjeseca, nego ostaje za svagda. Otac ti, zbog poslova u svome zvanju, odlazi iz Torina. I mi ćemo svi s njime. Najesen. Ici ćeš tako u drugu školu.

Žao ti je, dakako. Znam jer sam uvjerena da voliš svoju staru školu. U njoj si tri godine (sa pripremnim razredom zapravo četiri) iz dana u dan osjećao radost koju donosi rad. Ondje si toliko vremena, u iste sate, gledao iste drugove, iste učitelje, iste roditelje što su čekali svoje sinove, kao što su i tebe otac i majka — sad jedno, sad drugo — uvijek čekali nasmiješeni. Voliš staru školu, ondje ti se duh otvorio, ondje si stekao toliko dobrih drugova, svaka riječ koju si ondje čuo bijaše za tvoje dobro, i nijedna ti neugodnost nije prošla a da ti nije bila na korist.

Ponesi zato te lijepе uspomene i tu ljubav u duši i najsrdaćnije se pozdravi sa svima onim dječacima. Pratit će ih različite sudbine, neki će doživjeti i nesreće, rano izgubiti oca ili majku, ili će pak i sami umrijeti mladi, a drugi u svojoj plemenitosti prolići svoju krv na bojnom polju, braneći domovinu. Mnogi će postati valjani i čestiti radnici, očevi obitelji časnih i radnih kao što su i sami, a nije isključeno da koji između tvojih drugova stekne velikih zasluga za domovinu, prodići svoje ime i postane slavan.

Ljubazno se zato s njima oprosti. I dijelak duše tvoje neka ostane u velikoj onoj obitelji u koju si ušao dok si još bio dijete, a izlaziš iz nje, eto, kao momčić — obitelji koju i tvoji roditelji vole jer si i ti bio tako voljen u njoj.

Škola ti je, sinko, u neku ruku majka: ona mi te uzela iz naručja dok si još bio dijete što je istom pravo progovorilo, a sada mi te,

*evo, vraća kao velika i jaka dječaka, dobra i vrijedna školarca.
Neka je, dakle, blagoslovljena, a ti je, sinko, nemoj nikada
zaboraviti! Pa i kako bi je uopće mogao zaboraviti! Nije to nikako
moguće.*

*Odrast ćeš i biti čoјvek, obići ćeš mnogo svijeta, nagledati se
golemih gradova i divnih, veličajnih spomenika, pa ćeš dosta toga i
zaboraviti. Ali ona skromna bijela zgrada, sa spuštenim
rebrenicama i s onim malim vrtom, u kojoj se raspupao prvi cvijet
tvojih spoznaja, nikad ti se neće istrići iz sjećanja: uvijek ćeš je
vidjeti pred sobom, sve do posljednjeg dana svog života, kao što će
meni uvijek pred očima biti kuća u kojoj sam prvi put čula tvoj glas.*

Tvoja majka

Ispiti

Utorak, 4.

Evo nas napokon i na ispitima. Na ulicama uokolo škole ne čuješ ni o čemu drugom doli o jednome: staro i mlado, očevi i majke, čak i same odgojiteljice, svi zaredali o istome, iste se riječi ponavljaju — ispitni, ocjene, zadaće, uspjeh ovaj, uspjeh onaj, pao, prošao... i sve tako. Jučer smo prijepodne imali pismeni ispit, sastavak, a jutros računske zadatke. Ganutljivo bijaše vidjeti roditelje kako brižni vode svoje dječake u školu i putem im daju posljednje upute. Mnoge su majke pratile svoga sinka sve do klupe u razredu, da vide ima li tinte u tintarnici i je li pero dobro, i na vratima bi se, odlazeći, još jednom okrenule da upute savjet i preporuku: »Samo hrabro! Pazi! Upamti što sam ti kazala!«

Nadzirao nas crnobradi učitelj Coatti, onaj što riče kao lav ali nikad nikoga ne kažnjava. Bijaje dječaka što su ublijedjeli od straha. Kad je učitelj otpečatio pismo školskog vijeća te iz omotnice izvukao zadatke, ni muha se nije čula: svi suspregli dah. Pročitao nam je tada zadatke, jasno nam ih i glasno kazivao u pero, sve gledajući sad ovoga, sad onoga nekakvim oštrim pogledom, ali se dobro vidjelo kako bi nam, da je samo smio, rado odmah dao i rješenja, tako da svi prođemo.

Nakon sat rada mnogi se baš namučili i naznojili, jer zadaci bijahu teški. Jednomo među nama i suze na oči navrle. A Crossi se udarao šakom po glavi.

Neki duduše i nisu krivi što ne znaju, jer nisu imali dovoljno prilike za učenje, ili su ih pak njihovi roditelji zanemarili. Ali bijaše i tu Božje providnosti. Valjalo je vidjeti Derossija koliko se trudi da pomogne takvima, kako se upinje i dovija da ovome doda papirić s brojkama ili da onome doturi rješenje kojeg zadatka, a sve to tajom: pomaže on gdje stigne i brine se o svima kao da nam je učitelj.

I Garrone, koji je dobar u računu, pomagao je oko sebe, čak i Nobisu, koji se u neprilici nije oholio. Stardi je dugo vremena sjedio nepomičan, šaka pritisnutih na sljepoočice, i buljio u zadatak, a onda je u pet minuta sve riješio i napisao.

Učitelj prolazio gore-dolje među klupama i pozivao na red i mir, upozoravajući gdjekad:

— Samo polako! Mir! Tiho, tiho!

I kad bi vidio koga ubijene volje i klonula duha, on bi, da ga osokoli i nasmije, razvalio usta poput lava, kao da će ga progutati.

Kad sam oko jedanaest sati kroz rebrenice na prozoru pogledao dolje, vidjeh mnoge roditelje kako nestrljivo šetkaju pred školom. Bio je ondje i Precossijev otac, u svojoj modroj bluzi, još garava lica jer je upravo došao iz kovačnice. Bila je i Crossijeva majka, prodavačica zeleni, i majka Nellijeva, sva u crnu, kao uvijek: nije mogla mirovati doma.

Nekako prije nego što je dan upolovio dođe i moj otac i pogleda gore prema mom prozoru: dragi moj otac!

U podne svi bijasmo gotovi. Kakva li prizora kada smo izišli! Svi se stariji sjatili oko nas dječaka i salijetalni nas pitanjima, listali zadaćnice, pregledavali računice, uspoređivali nam rješenja jedna s drugima.

— Kakve ste vrste računa imali?

— Kako je ispalo?

— A oduzimanje? A dijeljenje?

— A odgovor? A decimalna točka?

Učitelji jurili na sve strane, odasvud obasipani pitanjima. Moj mi otac odmah uzeo koncept iz ruke, pogledao ga i rekao:

— U redu, dobro je!

Pokraj nas stajao kovač Precossi: i on sinu gledao zadaću, ali bijaše ponešto nemiran, nije se u njoj baš snalazio.

— Molim vas, biste li mi rekli kako glasi rješenje zadatka? — obrati se kovač mome ocu.

Moj mu otac pročita brojku, a on pogleda, usporedi, a onda će

svome sinu:

— Dobro je, mali, bravo! — uzviknu vrlo zadovoljan.

Časkom se pogledaše moj otac i on, ljubazno se smiješeći jedan drugome kao dva dobra prijatelja. Moj mu otac pruži ruku, a on uzvratni stiskom. I rastadoše se kazijući:

— Onda, doviđenja na usmenom!

— Doviđenja do usmenih ispita!

Usmjerili smo kući, i pošto smo prošli nekoliko koraka, začusmo kako netko pjeva piskavim glasom: okrenutu se — bijaše to kovač, on je pjevao.

Posljednji ispit

Petak, 7.

Jutros smo imali usmene ispite. U osam bijasmo svi u razredu, a nakon četvrt sata počeše nas, četvoricu po četvoricu, zvati u dvoranu gdje je bio dug stol, pokriven zelenim suknom: za stolom sjedio školski ravnatelj i četiri učitelja, među kojima i naš. Prozvali su me odmah s prvima.

Jadni naš učitelj! Jutros sam se mogao pravo uvjeriti koliko nas istinski voli! Dok nas oni drugi ispitivahu, on ne skidaše oka sa nas: neprestano nas gledaše blagim, brižnim pogledom. Nemir mu se čitao u svakoj kretnji kad bismo, nesigurni, odgovarali na pol usta; naprotiv, lice bi mu zasjalo kad bi nam odgovor bio točan i tečan, ispaljen kao iz puške. Sve je on pratilo i doživljavao, kimao ili vrtio glavom, uzmahivao rukama, odavao se u tisuću znakova koji kao da kazivahu: Dobro je... pazi... nije tako... polako... razmisli... priberi se...

Da je samo smio, prišapnuo bi nam odgovor na svako pitanje. Da su na njegovu mjestu bili jedan za drugim naši očevi, ni oni ne bi bolje učinili za nas nego što je on učinio. Bio bih mu najradnije uzviknuo »Hvala!« — uzviknuo i deset puta, pred svima. I kada su mi drugi učitelji najposlijе rekli: »Dobro je, možeš ići«, njemu oči zaiskrile od radosti.

Odmah se vratih u razred da pričekam oca. Gotovo svi moji drugovi još bijahu ondje. Sjedoh do Garronea. Nisam bio veseo, baš nimalo. Pomišljao sam na to kako nam je ovo sada posljednji put što smo zajedno! Još nisam Garroneu rekao ništa o tome da neću s

njime ići u četvrti razred; nisam mu kazao da mi valja s ocem otići iz Torina: nije dakle još ništa znao. Sjedio je pognut, tešku onu glavu sasvim nadnio nad klupu i crtao ukras na rubu oko slike svoga oca: slika prikazivala krupna čovjeka odjevena u odjeću vlakovode, ljudinu snažne šije, a vedra i čestita lica kakvo je i u sina. Dok se tako naginjao nad svoj crtež, ispod košulje, malo raskopčane pod vratom, vidio se zlatni križić što mu ga je darovala Nellijeva majka kad je doznaла kako plemeniti dječak štiti njezina sina.

Valjalo je dakle, a bijaše mi i prava prigoda, da Garroneu najposlije kažem što je i kako je sa mnom. I zato počeh:

— Znaš, Garrone, najesen mi otac odlazi iz Torina, zauvijek.

— Hoćeš li i ti s njime? — upita me odmah.

— Hoću — odgovorih mu.

— Znači — preuze on — nećeš u četvrti razred zajedno s nama?

— Neću.

Šutio je časak-dva i nastavio svoj crtež, a onda, ne dižući glave, upita:

— A hoćeš li se sjećati drugova iz trećeg razreda?

— Hoću, sviju, dakako, a pogotovo tebe... više od svih... Tko bi te i mogao zaboraviti?

Podigao je glavu, upro u me širok, ozbiljan pogled koji kazivaše mnogo toga: nije ništa rekao, samo mi je pružio ljevicu, pričinjujući se da desnicom nastavlja crtanje, a ja obadvjema svojim stisnuh tu snažnu i čestitu ruku.

U taj čas u razred nam banu učitelj, crven u licu od uzbuđenja i napetosti, te nam tiho ali veselo, onako na brzinu, reče:

— Dobro je, dečki, dosad je lijepo išlo, pa i vi koji ste na redu gledajte da i dalje bude tako. Bravo! Samo hrabro naprijed! Vrlo sam zadovoljan.

I da nam pokaže koliko je zadovoljan, i da nas malko razveseli, naglo izlazeći učini kao da je o nešto zapeo nogom, pa da tobože ne padne — uhvati se zida — on koga nikad nismo vidjeli da se smije! Sve je ispalо takо neobično da smo svi ostali u čudu umjesto da se nasmijemo: svatko se smiješio, ali se nitko nije nasmijao.

Ne znam zašto me se kosnuo onaj iskaz djetinje radosti te mi u srcu izazvao neku sjetu, neki osjećaj složen od nujnosti i nježnosti. Onaj trenutak zadovoljstva i veselja bijaše učitelju jedina nagrada za sav njegov trud i muku koju je podnosio tijekom devet školskih

mjeseci, jedina plaća za svu njegovu ljubav, dobrotu i strpljivost što ju je pokazivao i za sve neugodnosti, brige i nevolje koje su mu u dio zapale!

Za tu bijednu nagradu upinjao se, kinjio i mučio toliko vremena i često bolestan dolazio da nas poučava — jadni naš učitelj! I samo je tako malo očekivao zauzvrat, samo tu sitnicu od nas tražio u zamjenu za toliku svoju ljubav, predanost i brigu!

I evo mi se sada čini da će ga uvijek vidjeti ovakva, uvijek će mi ovakav ostati pred očima kada god u budućnosti pomislim na nj, godine i godine. A bude li još na životu kad ja odrastem i čitavim čovjekom postanem, pa se opet negdje sretnemo, spomenut će mu ovaj trenutak koji me se kosnuo i tako mi se u srce urezao, i poljubit će mu sijedu glavu.

Rastanak

Ponedjeljak, 10.

U jedan sat nadosmo se svi posljednji put u školi da čujemo kako smo prošli na ispitima i da nam podijele svjedodžbe.

Na ulici pred školom sve vrvi, preplavili roditelji i veliko predvorje, a mnogi ušli i u razrede, nagurali se sve do učiteljeva stola.

U našem razredu zauzeli su sav prostor od zida u pročelju pa do prvih klupa. Bijaše tu Garroneov otac, Derossijeva majka, kovač Precossi, otac Coretti, gospođa Nelli, pa prodavačica zeleni, otac malog Zidarčića, otac Stardijev, i mnogi drugi kojih prije nisam nikad vidio. Sa svih strana čuješ žagor, svuda vreva, miješaju se glasovi, sve ti je nekako kao da si na kakvu trgu.

Uđe učitelj, i na sve odjednom pade tišina. U ruci je imao imenik po abecednom redu, te odmah uzeo čitati.

— Abatucci, prošao, uspjeh: šezdeset punata od sedamdeset mogućih; Archimi, prošao, pedeset i pet punata...

Prošao je i Crossi, prošao i Zidarčić — dakako, nije pročitan po nadimku — a kad je učitelj došao na Derossija, znatno povisi glas i pročita:

— Derossi Ernesto, prošao, uspjeh: svih sedamdeset punata, prva nagrada.

Svi roditelji koji bijahu ondje i koji ga svi poznavaju, složno

odušiše:

— Bravo, Derossi! Bravo!

On prođe prstima kroz svoje plave uvojke i, smiješći se onim svojim otvorenim i lijepim smiješkom, pogleda majku, a ona mu mahnu u pozdrav.

Garoffi, Garrone i mali Kalabrez — prošli. Zatim su slijedila trojica-četvorica što su pala: oni su morali ponavljati razred. Jedan provali u plač, jer mu je otac, koji stajaše na vratima, prstom poprijetio. Opazio to učitelj i stoga reče dječakovu ocu:

— Ne, gospodine, oprostite, nije krivnja uvijek na djetetu, nego je tu i kakva druga nevolja posrijedi, a nekad je riječ naprsto o zloj sreći. Ovdje je baš takav slučaj.

Potom je učitelj čitao dalje:

— Nelli, prošao, šezdeset i dva punta...

Majka mu lepezom dobaci poljubac.

— Stardi, prošao, šezdeset i sedam punata...

Kad je čuo tu lijepu ocjenu, Stardi nije pokazivao ni osmijeha niti maknuo šake sa sljepoočica.

Posljednji po redu bijaše Votini. Došao je vrlo lijepo odjeven i brižno počešljjan. I on je položio ispite.

Pošto je tako pročitao sva imena, ustade učitelj te nam se obrati rijećima:

— Ovo smo sada, djeco, posljednji put na okupu. Zajedno smo proveli školsku godinu i rastajemo se, evo, kao dobri prijatelji, nije li tako? Žao mi je, dragi sinci, što se odvajam od vas...

Tu se prekide pa onda nastavi:

— Ako mi je kadgod ponestalo strpljenja, ako sam kojiput i nehote bio nepravedan ili previše strog, oprostite mi.

— Ne, niste — preuzešte roditelji, a mnogi učenici prisnažiše:

— Ne, nikad, gospodine učitelju.

— Oprostite mi dakle — ponovi učitelj — i zadržite me u lijepu sjećanju. Najesen nećete više biti sa mnom, ali ču vas viđati, i uvijek ćete ostati u mome srcu. Doviđenja, djeco!

I pošto je dovršio tu kratku besjedu, zađe među klupe, k nama, da se sa svakim pozdravi, i svatko se porukova s njime ustajući sa svoga mjesta, i na kraju pedeset glasova pozdravi ga kao u zboru:

— Doviđenja, gospodine učitelju!

— Hvala, gospodine učitelju, i Bog vas čuvao!

— Nemojte nas zaboraviti!

Otišao je vrlo ganut. Izidosmo i mi svi bez ikakva reda, dakako. Izlazili i drugi iz svojih razreda. Sve se ispremiješalo, djeca, roditelji, učitelji, učiteljice — sveopća graja i buka, pozdravljanje na sve strane.

Učiteljici iz prvog razreda, onoj sa crvenim perom, uhvatilo se za skute četvero-petero mališana, penju joj se u naruče i na leđa, a dvadesetoro se natiskuju oko nje, ne daju joj do daha. A »Opatici« napol razdrijeli šešir i zadjenuli joj dvanaestak kitica cvijeća među puceta na crnoj halji i džepove joj natrpali. Mnogi pozdravljaju Robettiju i čestitaju mu — upravo mu je to prvi dan bez štaka: ostavio ih. Odasvuda čuješ: »Onda najesen!« »Doviđenja potkraj listopada!« »Do Svih Svetih!«

I mi se među sobom pozdravljamo. Ah, kako se u tome času zaboravljaju sve prepirke i poravnavaju sve razmirice! Votini, koji je uvijek zavdio Derossiju, prvi mu je pohrlio da ga zagrli. Ja pozdraviv Zidarčića i poljubih ga baš u trenutku kad mi je posljednji put pokazao »zečju njušku«. Ah, draga li dječaka! Pozdraviv Precossiju, pozdraviv Garoffiju, koji mi priopći da sam izvukao glavni zgoditak na njegovoj posljednjoj tomboli — i pruži mi okrnjeni listoteg od majolike, pritisnikač za pisma ili papire, načinjen od pocakljene gline: jedan mu je ugao doduše otkrhan, ali tko mari! Pozdraviv se potom i sa svima ostalima.

Valjalo je vidjeti kako je jadni Nelli obisnuo Garroneu oko vrata — otkinuti se ne da!

Da, ganutljiva li prizora! I drugi se okupili oko Garronea, milo ga gledaju, sručano se pozdravljaju s njime — s tim hrabrim i plemenitim dječakom: Zbogom, Garrone! Uzdravlju, Garrone! Doviđenja! Njegov otac, nazočan, gledao zadovljan i zadičen, i samo se smiješio.

Posljednjega zagrljih upravo njega, Garronea, na ulici, i zatomih jecaj na njegovim grudima: on me poljubi u čelo.

Potom pohrlih ocu i majci. Otac me odmah upita:

— Jesi li pozdravio sve svoje drugove?

— Jesam potrdih ja.

— Ako si komu među njima učinio štogod nažao, idi i zamoli ga neka ti oprosti! Imaš li koga takva?

— Nemam — odgovorih.

— Onda zbogom! — nato će otac tronutim glasom, pogledav još jednom, posljednji put, školsku zgradu.

— Doviđenja! — pritaknu moja majka.
Ja nisam smogao ni riječi.

KRAJ

POGOVOR

Edmondo De Amicis (1846-1908) objavio je *Srce* 1886, pošto ga je osam godina nosio u sebi, a kako ga bijaše najavio još kao ideju i skicu, izazivao je, i tijekom svih tih godina održavao, radoznalost i nestrpljivost ne samo izdavača i talijanske publike nego i same talijanske kraljice.

Kad je objavio Srce, De Amicis bijaše u četrdesetoj, i već uspješan pisac. (Prvu knjigu, *Vojnički život*, sastavio je u svojoj dvadeset i drugoj od članaka što ih je 1868. pisao u firentinskom listu *L'Italia militare*; ti su mu članci pribavljali sve veću i odaniju publiku, a ona ga nikad nije iznevjerila.)

Tih osam godina razmišljanja o *Srcu* bijahu kao dobra zemљa: da sjeme dozri, proklijia i prolista — i da se razvije u stablo (ili knjigu). Osam godina razmišljanja o djetinjstvu (i svojem i tuđem), kad je mladost već minula, a starost nije najahala prikladno je vrijeme da o danima djetinjstva čovjek razmišlja s iskustvom zrelosti: nije *dovoljno* star da bi zaboravio muke i radosti djetinjstva, ni *previše* star da bi se nostalgično sjećao sjaja »sretnoga i bezbrižnog djetinjstva«. (Djetinjstva nisu ni sretna ni bezbrižna — osim rijetkih.)

Srce bijaše pravi *hit, bestseller*, i nimalo ne grijesimo dajući toj knjizi tako moderne epitete, jer je to zaista bila po čitanosti i popularnosti, unatoč sporim komunikacijama, gotovo neshvatljivim u današnje vrijeme: vijesti su (i to sa zakašnjenjem) prenosile samo novine (u nuždi brzojavci), a knjige uglavnom bijahu povlastica obrazovanijih i imućnijih. (Radio i televizija izumi su našeg stoljeća.)

Ipak, *Srce* je preskočilo te barijere: u prva dva desetljeća doživjelo je četiri stotine izdanja u samoj Italiji (u prosjeku dvadeset izdanja na godinu), a samo godinu dana pošto se pojavilo u talijanskim knjižarama, počelo je osvajati Europu: u prvom desetljeću knjiga je prevedena na sve europske jezike. Najprije su ga preveli Portugalci, Španjolci i Poljaci (1887), godinu dana poslije (1888) izišli su prijevodi na nizozemskom, mađarskom, hrvatskom i grčkom, potom (1889) na njemačkome, ruskom i češkom, onda dolazi novi prijevod na portugalskom, zatim (1892) prijevod rumunjski i novi prijevod španjolski, pa prijevodi danski, norveški i

švedski, i dalje na druge jezike, sve do armenskoga, arapskog i japanskog. Djelo je prevedeno čak na esperanto i latinski, a u novije vrijeme i na kineski.

Iako De Amicis za života bijaše vrlo čitan i omiljen (bio je pripovjedač, pjesnik i putopisac, učitelj i časnik, novinar, ratni izvjestitelj i borac za oslobođenje talijanskih krajeva od Austrije), što je vrijeme odmicalo, slava mu je blijeđela. Velikim piscem ne smatraju ga više ni u Italiji: talijanska enciklopedija daje mu samo jedan stupac (naša piše da nije stvorio djela veće umjetničke vrijednosti). Od svih njegovih djela samo je *Srce* izvan Italije pokazalo otpor prema hrđi vremena, samo ono nije izgubilo putovnicu svijeta: još se prevodi i čita.

Zašto je ta knjiga bila toliko omiljena u svoje vrijeme, a zanimljiva i danas, i koje su je značajke stavile uz bok nekim djelima velikana svjetske književnosti? Ona *objektivno* nije zaslужila to mjesto: nije maštovita kao Collodijev *Pinocchio* i Carrolova *Alice*, ni pustolovna poput Twainova *Toma Sawyera* i *Hucka Finna*, a uopće nema oštrinu društvene kritike kao *Oliver Twist* i drugi Dickensovi romani.

Današnjoj će mladeži možda biti nategnuta i patetična, ponekad smiješno dosadna zbog pretjeranih pedagoških pouka kojih je knjiga puna kao šipak koštica, a djeca, znamo, nikad nisu bila sklona pretjeranim poukama i savjetima, današnja pogotovu.

Djelovat će ta knjiga poput kakva prastara filma u kojem su oživjele fotografije naših djedova, slike što smo ih našli u prašnim albumima na tavanu, pa čak ni naši roditelji i djedovi neće znati tko je tko među tim ukočenim dječacima u mornarskoj odjeći, sa slamnim šeširima, i tko su njihovi brkati očevi i ljupke majke u dugačkim haljinama što su ukrašene čipkama i vrpcama.

Ipak, starinski filmovi uvijek privlače pozornost suvremenika, a starinske slike očaravaju zaustavljenom ljepotom svojih formaliziranih obrazaca — sličnije su starim portretima nego modernim fotografijama punim živahnog amaterizma. Tko zna gledati, očima mašte može u njima dočarati cijelu jednu izgubljenu epohu (ne samo vremensku nego kulturnošku, civilizacijsku i povijesnu) koja je poslije prvoga svjetskog rata postupno blijeđela, koja je između dva rata sve naglijе nestajala, a poslije drugoga zauvijek utonula u zaborav i izgubila se u sjenama povijesti.

Uzalud će nestraljiva današnja djeca, navikla na dinamiku

stripova i televizije, tražiti u knjizi »sadržaj«. Sadržaja nema: to je dnevnik dječaka Enrica, učenika trećeg razreda jedne dječačke pučke škole u Torinu, školske godine 1881/82, i mogla bi se nazvati »Kronika jednog razreda« ili »Kronika jedne školske godine«. Školski se dani nižu u buci dječjih glasova, u mrmoru poluglasnog čitanja, u škripi starinskih pera, u malim iskrama nenavisti i svađa, priateljstva i razumijevanja, čuđenja i ushita — ukratko, u sporim ili brzim dječjim koracima u upoznavanju vlastite i tuđe osobnosti, svoga i tudeg života, bliže i dalje društvene okoline. — To nam je već blisko, zar ne, tako su nastajala i naša iskustva.

Oni ozbiljniji i ustrajniji čitatelji *Srca*, koji neće preskakati stranice tražeći »sadržaj«, naći će u knjizi nešto drugo: prizore koji će im zornije nego kronike i povijesti predočiti duh onog vremena i stil života što ga blijedo pamte tek njihovi djedovi.

Dočarat će, gotovo u obrascima ponašanja, obiteljske odnose: dužnosti, obveze, disciplinu (danas začudujuću i jedva poznatu), poštovanje autoriteta: roditelja i učitelja, škole i doma; jednostavnost, skromnost i umjerenost svakodnevice — vrline koje bijahu jednako poštovane u imućnih i u siromašnih jer im izvorište ne bijaše ni u bijedi ni u izobilju nego u općem shvaćanju da su duhovna dobra dragocjenija od materijalnih.

Naučit će da je odgovoran, predan i pošten rad temelj čovjekove vrijednosti, ma što on radio i ma kakvu stalež i zvanju pripadao. Mnoge i mnoge stranice u *Srcu* govore o radu i veličaju rad. (De Amicis se smatrao socijalistom i njegov službeni pristup socijalistima — stoji u talijanskoj enciklopediji — uvelike je odjeknuo Italijom i bijaše najuzbudljiviji čin u piščevu ustaljenome običnom građanskom životu. On je nastavio živjeti svoje radom ispunjene dane, ne mijenjajući se, ne dopuštajući ni sebi ni okolini da uznemiri njegov duhovni ustroj ni kao čovjeka ni kao pisca. Čak i onda kad ga je život okrutno pogodio samoubojstvom jednog sina.)

Dakako, socijalizam onog vremena nipošto se ne može usporediti sa socijalizmom kao društvenom idejom sadašnjice, a još manje sa »socijalizmom« kao političkom idejom, kakva smo ga mi, nažlost, iskušali. Ondašnja socijalna misao bijaše duboko ukorijenjena u izvornom kršćanstvu i još starijem izvornom židovstvu: u jednakosti svih ljudi, u ljudskosti, društvenoj pravdi i milosrdju. Bijaše tek ponašanje, tek naznaka sutrašnjih društvenih i političkih pokreta i aspiracija.

Takav humanizam prožima cijelu knjigu, svaku stranicu. Negdje se nudi direktno, kao »gola« pedagoška pouka (kao u pismima Enricovih roditelja), koja je, zbog takve ogoljele didaktičnosti, izgubila na uvjerljivosti i vrijednosti; drugdje je spontan, vezan uz kakav prizor ili događaj što u nama budi gorčinu ili ganuće.

Kao što su pouke u *Srcu* čiste, jasne, nedvojbene, i kompozicija mu je disciplinirana i stroga. Izbor dnevnika kao literarnog oblika odgovarao je duhu i sklonosti pisca navikla na dugogodišnju vojničku stegu. Iz mjeseca u mjesec nižu se dani obuke, prekidani roditeljskim pismima, što su obično potaknuta Enricovim ponašanjem ili kakvom zgodom o kojoj su Enricovi roditelji smatrali da je treba raščlaniti i komentirati. Piševe sklonosti i kompozicijski izbor uspješno je usklađen i dosljedno proveden.

Najbolje stranice *Srca* jesu priče za kraj mjeseca što ih učitelj priča učenicima. U njima pisac obilato nadoknađuje veću ili manju jednoličnost školskih dana razbijajući je nesvakidanjim događajima. Samo se u tim pričama De Amicis putnik i De Amicis vojnik prepustio svojoj mašti i svojim (možda) zatomljenim željama vodeći svoje dječake iz priča — koji su otprilike istih godina kao torinski trećoškolci — po uzburkanome moru Mediterana, na put do dalekih Anda ili među karbonare u bitkama s Austrijom.

Nije pretjerano reći da su te priče pravi mali (pedagoški) biseri (posve oprečni onim direktnim, ponekad iritirajućim poukama i savjetima u svakodnevici Enricova dnevnika). Priče nemametljivo pružaju djeci pouku o odanosti obitelji i domovini, o ustrajnosti i samoprijegoru u nevoljama svakidašnjice, o hrabrosti i odlučnosti u ozbiljnim trenucima opasnosti ili katastrofe. Svako će se dijete (i današnje) lako poistovjetiti s tim dječacima, redovito siromašnim, često napuštenim ili bez roditelja, nošenim olujama života, koji im je uskratio sigurnost djetinjstva, ali dao i razvio bogatstvo i istančanost značaja.

(Tako se i naš Krleža, kao dječačić u četvrtom razredu pučke škole, identificirao s malim izviđačem iz Lombardije, sirotim nahodom, koga je pogodilo austrijsko zrno dok je s visoka stabla izviđao neprijateljsko kretanje da bi pomogao razbijenoj talijanskoj četi.)

*

Vratimo se na početak i na svekolike oprečne primjedbe o »osrednjem« piscu koji je *ipak* napisao *bestseller*; o pomalo otužnim i naivnim pedagoško - didaktičnim stranicama koje ne bi podnijele kritiku moderne znanstveno-tehnicističke pedagogije, okrenute obrazovanju više nego odgoju, a koje su *ipak* oduševljavale pokoljenja djece, roditelja i učitelja; o knjizi što je nadživjela pisca i druga njegova djela te se i danas čita, unatoč sve novijim i novijim knjigama bližima duhu današnje djece, čak i naraštaju njihovih roditelja; o ozbiljnoj i tužnoj knjizi u kojoj nema prostora za razdraganost i neobuzdanost u igri i ponašanju, u kojoj su i blagi prijestupi podvrgnuti oštru ukoru, u kojoj nema ni slobode izbora ni slobode pogrešaka, ni iskoraka izvan dužnosti, odgovornosti, discipline, reda i rada, pa će se kakav razigrani ili neobuzdani dječak (ili djevojčica) zapitati (tiho, da ga ne čuju): kako su ondašnja djeca uopće preživjela živeći tako u krletki?

Pisao je De Amicis lako i vješto, bio je savjestan promatrač svakodnevice, ali su mu analitičke i sintetičke sposobnosti bile manjkave: slike mu nisu imale dubine, vrline nisu tražile napore, patriotizam mu bijaše častan ali jalov — sve je bilo u vanjskim dojmovima na efektnom površju; njegove artističke rečenice često su odzvanjale šuplje — možda je baš zbog toga bio osrednji.

Uza sve primjedbe ondašnjih De Amicisovih kritičara (poput Carduccija) i naših današnjih (krajnje nemilosrdnog Umberta Eca), knjiga je žilavo živjela i živi eto više od sto godina (od 1886). Da *Srca* nije bilo, De Amicis bi bio zaboravljen u Europi, a u svojoj domovini ostao bi osrednji pisac iz obvezne školske lektire. Po *Srcu* i sa *Srcem* bijaše *najbolji* među osrednjima. (Ne moraju svi biti generali, kako negdje reče prevoditelj: i kaplar može biti odličan kaplar.)

No, možda je ova oština samo neumjesni (i nepravedni) otpor prema (nezasluženom) ushitu kojim je De Amicisa za života obasipala njegova publika. Sve ako pisca i njegovo vrijeme dobro pozajnemo, skloni smo ga promatrati kao svoga suvremenika, a ne u njegovu vremenu i prostoru. Treba napora da se uživimo u tuđi prostor, tuđe vrijeme, tuđe živote, i nikad nismo sigurni koliko su naše pretpostavke točne (ipak su samo pretpostavke), jer ne znamo koliko su naša polazišta valjana. Ako i pogodimo, uvijek su nam ocjene obojene našim vremenom. Bili bismo pravedniji da te obojenosti nema. Ali kako je moguće da je izbjegnemo? Umberto

Eco očito nije bio pravedan — čak se nije ni trudio da bude.

(Znači li to da zapravo ne možemo meritorno govoriti o piscu koji nije naš suvremenik? Ne znači, dakako. Riječ je samo o zaprekama što nam stoje na putu, a ovisi o nama samima kako ćemo taj put prohodati. U laganoj obući, zaustavljajući se i pazeći na male kamenčice i sitne biljčice pokraj puta, jer nam baš one mogu odškrinuti vrata spoznaje. Od sitnica se i sastoji život: od malih kamenčića i biljčica pokraj puta.)

De Amicisov »artistički« jezik samo je relikt romantičarskog stila i vremena, koje — istina — bijaše prošlo, ali su njegovi odjeci još trajali (i ne samo u De Amicisa). A piščevi naizgled površinski efekti bez dubine, nisu li možda bili posljedak dugo desetljeće uvježbavane discipline u vojničkoj školi i vojničkom životu?

(Vojnici i svećenici ostaju uvijek vojnici i svećenici, i bez obzira na to čime se bavili, na njima ostaje vojnički i svećenički pečat.) De Amicis, rekosmo, bijaše čovjek maran: nije dopustio da išta poremeti njegov radni ritam. Bio je vjerojatno ponajprije strog prema sebi, bojao se dubokih emocija, čak iz vlastitog pera. Odatle možda gola poučnost u pismima Enricovih roditelja, odatle »prazni« vanjski efekti — oni su pomno čuvali pogled u dubinu. Tvrda kora brani meko tkivo.

Ipak, nije se mogao posve zaštитiti. *Srce* je pisano sa *srcem*: zar bi inače bilo jednako čitljivo i jednako shvatljivo svima, starijima i mladima, ma gdje bili i ma kojim jezikom govorili? Ne djeluje mudrošću, samo osjećajem.

Prebirući po pohranjenim uspomenama djetinjstva, knjiga budi u nama duboku nostalгиju za sigurnošću našega prvog doma, za toplinom skromnog stana gdje smo odrasli, za ulicama rodnog grada koje bijahu naš prvi veliki svijet, a idealiziranom slikom obiteljskog skладa (koji možda i nije bio takav, ali nam se takvim sve više činio kako su godine promicale), i konačno za neupitnom jasnoćom moralnih zasada na koje se možemo osloniti u svim nedoumicama svog života.

Knjiga nas, osim toga, svojom krajnjom jednostavnosti u strukturi i naraciji, u leksiku i poruci, ne dovodi ni u kakve dileme. Ona je plošna poput slike naivaca — ni u perspektivi ni u pozadini ne skriva ništa. Nema slojevitosti, nema više značja: ona pokazuje samo jedan put, put utrenik na kojemu se ne možeš izgubiti.

Znakovitost toga nostalgičnog jezika djeluje na svakog čovjeka

podjednako, ma pod kojim se podnebljem rodio, ma u kojoj kulturi živio, ma u kojem vremenu rastao. Taj jezik, njegov kod, u nama je genetski ugrađen. Zato *Srce* živi još i danas.

Srpanj, 1993

Blaga Aviani

ZAHVALA

De Amicisovo Srce nije »tvrd orah« onome tko to djelo pretače u drugi jezik i prenosi u drugu sredinu, ali je hrvatski prevoditelj ipak kadikad zastajkivao: trebala mu pomoći stručnjaka, talijanista. Spremno su se odazvali i prevoditelju pomogli talijanisti: profesorica Mirjana Mišetić sa Filozofskog fakulteta u Zagrebu, prof. Roberto Sarzi iz Talijanskoga kulturnog instituta u Zagrebu i naš književnik, prevoditelj i katedratiski prof. dr. Frano Čale.

Ti su stručnjaci razmrsili teža mjesta iz izvornika, riješili prevoditelju nedoumice i opskrbili ga potrebnom literaturom o piscu i njegovu djelu, o njegovu vremenu i prostoru, o burnim i velikim događajima iz onog dijela talijanske povijesti, kulturne, političke i vojne.

Prevoditelju je ugodna dužnost da spomenutim stručnjacima zahvali na pomoći u radu: i njihova je zasluga što *Srce* izlazi u potpunu i prikladnu hrvatskome ruhu.

Prof. dr. Frano Čale, i sam supatnik u našemu nezahvalnom prevoditeljskom poslu ali i vrhunski majstor u njemu, preveo je i jedan De Amicisov sonet, predviđen za podulji prevoditeljev napis o De Amicisu. U vrijeme kad je Grafički zavod kanio *Srce* objaviti u svojoj nakladi, u raskošnu izdanju providjenu opsežnim znanstvenim aparatom.

Kako je Grafički zavod »zaledio« svoju izdavačku djelatnost, a godine međuto prolaze, sonet u Čalinu prijevodu, a tako i prevoditeljev podulji osvrt na De Amicisa, na njegov život i djelo, i oveći napis o prvome hrvatskom prevoditelju *Srca*, ostaje, silom prilika, za »bolja vremena«, a *Srce*, evo, ide mladim čitateljima posredovanjem novih, dosad nepoznatih nakladnika (*Mosta*), koji su ipak smjelo zaplovili na *mare magnum*, na debelo more avantura, kao što bi rekao Cervantes, i prihvatali neizvjesnost i besparicu ratnih prilika. Stoga i tim nakladnicima svaka hvala na dobrohotnosti i hrabrosti.

Prevoditelj

U Zagrebu, Srpanj, 1993

e-izdanje pripremili:
Mirna Goacher i Dubravko Deletis

website: www.josiptabakknjige.org

15/08/2013

